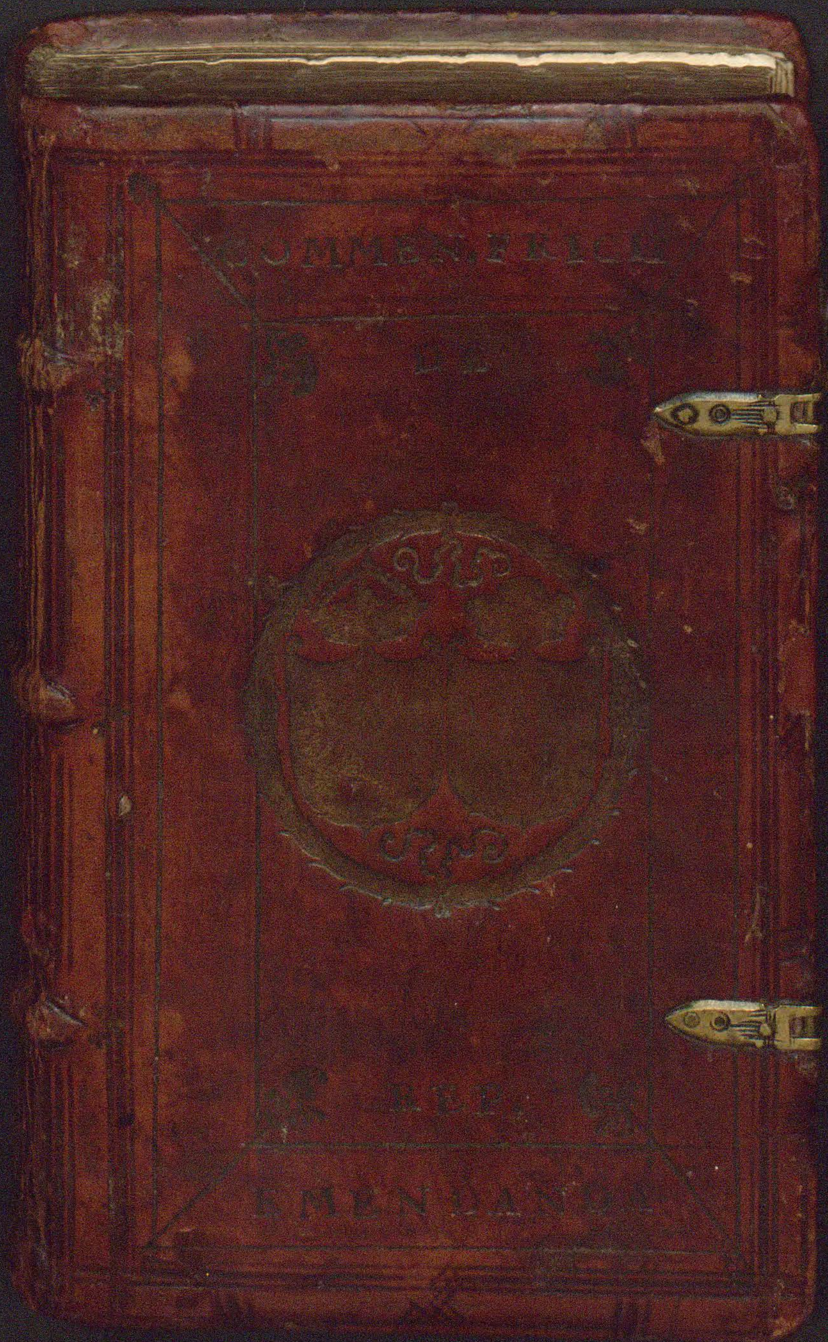
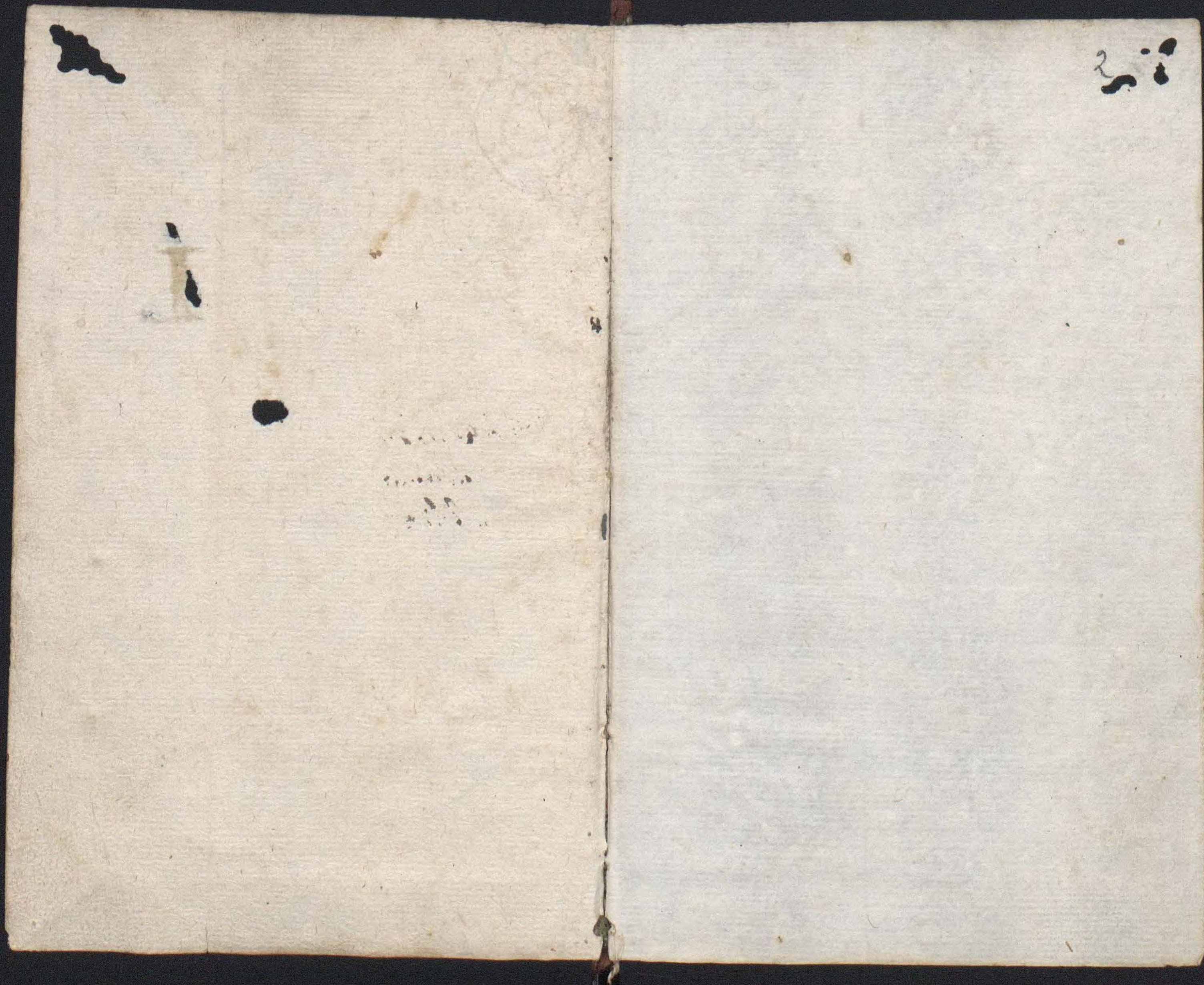

COMMENTARII
DE
REP.
EMENDANDA

17

1

Seremissimo principi et domino dño Sigismundo Augusto dei gratia regi Poloniæ, magno du-ci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Ma-zoviæq; etc domio et hæredi, domio clemen mo.

Mitto sacræ maiestati tuæ com-mẽtariorũ de emẽdanda Rep. li-bros nros: in hoc quidem à nobis editos, ut si quid forte in eis sit, hoc titulo dignum, id, si uideatur, transferri cures in hanc Remp. cuius gubernacula tibi diuinitus concessa sunt. Cùm em̃ tua bonitate, eorum in numerũ rela-tus sim, qui secretis de Rep. consi-liis adesse soleant, prætermittere non potui quin tibi hanc gratiã, si non parem, attamen tantæ tuæ benignitati debitam, refer-rem. Præstant tibi alij officia alia, et iucundiora, et splendidio-ra, et magis necessaria: nos quod potuimus præstitimus. Mul-

ta in hunc librũ congessimus ex
lectione optimorũ authorũ. Pleraq3
annotauimus ex ijs rebus quas no-
stra memoria gestas esse audiui-
mus, aut uidimus, aut quibus ipsi
interfuimus. Quod testabuntur
cum loca alia, tum uerò Tertius
liber, in quo causam Prutenicam
tractamus: scholastico fortasse
aut declamatorio (ut aliquis exi-
stimet) more, magis quàm sena-
torio: Sed tamen uolui hac tra-
ctatione ostendere, me nonnullã
cogitationem in eo negotio posu-
isse, cuius gratia semel quidem
ad ducem Prussiæ illustrissimũ,
abs te missus eram: Bis uerò le-
gatis ad cæsarem et regem Ro-
manorum adiunctus. Nolo
pluribus uerbis cõmendare tibi
cõmentarios hosce nr̃os. Tanti em̃
erunt cuiq3, quanti eos ipse æstima-
uerit. Mihi quidem certè constat
et sũmo labore meo: et sumptu
nonnullo, qui in typographos fa-

ciendus erat. Pro quo ego abs
te Rex nihil peto quo me insignio-
rem aut ornatiorem reddas: sed
beneuolentiam et liberalitatẽ tuã
peto, ut hæc studia in quibus me
uersari intelligis, commodè et
pacato animo alere possim. Quod
quidem fieret si mihi habitatio
in hac urbe, in qua sæpe plurimas
ob causas me esse oportet, tuo be-
neficio concederetur. Deinde si
uel pecuniam mihi annuam, unde
sumptus necessarios facerem, cura-
res: uel beneficium aliquod sacer-
dotale tribueres, quod quidem cu-
ram animarum non haberet anne-
xam. Nam etsi nunc sacerdoti-
um habeo, ex cuius prouentibus
me utcunq3 sustento: Tamen illud
minimè omnium, quotquot sunt in
tota Sarmatia, pacificum est. Et
quia curatione animarũ, et admi-
nistratione multarũ rerũ non
uacat, nemo potest illud sine
conscientiæ angore tenere, qui ab
eo cogatur sæpe abesse: aut qui

rebus alijs intentus non possit ea agere quae sint muneris pastoralis. Memini cum rogatu R. d. Vchanij canonicatum Sandomirien-sem cum fructibus non contemnendis, mihi dare uolebas, sub ipsam profectionem meam in Germaniam cum R. d. Hosio. Sed nescio quo modo impedierat R. d. Matthaeius ut sacerdotium illud consequi non possem. Quod ille donare maluit, ex tua nominatione, puero uixdum elementa literarum tenenti: potius quam mihi et ueterano, et in rebus mihi mandatis non negligentissimo. Sed quod tum propter temporum iniquitatem non successit, id facile succederet si mihi aspiraret aura fauoris ac benignitatis tuae. Quoniam autem patronis careo qui me hancque meam rogationem commendarent maiestati tuae, etiam atque etiam rogo ut hic libellus tuo nomini dedicatus, sit mihi apud te patroni

uice: ut cum eum uideris legerisue (quod te uel ob hoc spero facturum quod ab homine tuae ditionis scriptus sit) ueniat tibi in mentem, studia literarum, quibus addictus sum, coli non posse nisi ab hominibus liberis: qui a curis et molestijs uacui, necessaria habeant ad uitae commoditates. Quas si tua bonitate nactus ero, et tuo hoc iudicio de meis hisce studijs uehementer laetabor: et quicquid deinceps uitae mihi suppetet, id ad tua, reip. ac religionis negotia semper conuertam. Dominus deus gubernet consilia et actiones tuas omnes, teque nobis et reip. seruet quam diutissime incolumem. Cracouiae die ult. mensis Julij Anno Christi

M. D. Lj.

Sacrae maiestatis tuae regiae

subditus et serre-
tarius Andrea[s]

COMMENTARIORVM DE REP. EMENDANDA, LIBRI Quinq;.

ANDREÆ FRICII
Modreuii ad REGEM, Senatum, Pontifices, Presbyteros, Equites, Populumq; Polonię, Ac reliquę Sarmatię,

LIBER PRIMVS De Moribus.
Secundus De Legibus.
Tertius De Bello.
Quartus De Ecclesia.
Quintus De Schola.

CRACOVIÆ,
Lazarus Andreę excudebat.
Mense Aprili. 1551.

ANDREAS FRICIVS MODREVIVS SIGISMVNDO AVGVSTO REGI POLONIAE, MAGNODVCI LITHVANIAE, RVSSIAE, PRVSSIAE, MAZOVIAEQ'VE DOMINO, ET HAEREDI, S. D.

POSTEAQVAM patri tuo regi uirtute & imperij gloria clarissimo, ac in omni dignitate principi, in magnum hoc & amplum imperium successisti Sigismunde Auguste rex: sanè quàm pro eo ac debui (dicendum enim quod res est) solicitus esse cœpi, quonam modo tantam rerum molem ferre ac sustinere posses. Etenim si rem uerè existimes, difficillimum est rectè imperare. In hac uerò tem-

porum perturbatione, tot tantisq; nationibus & sermone, & lege, & more, & ordinibus, & religione discrepantibus, rectè & ordine imperare longè difficilius. Augebant solicitudinem nostram stridentes undiq; malorum procellæ, turbines, ac tempestates. Nam & éóus nobis minitabatur bellum: & occiduæ undæ æstibus suis feruebant: & quocunq; aspexisses tuti nihil, formidanda omnia nunciabantur. Ad hæc undæ molorum domesticorum adeò immoderatione impunitatis & licentiæ exundarant, ut, nisi Deus nos respexisset, uix quicq̃ firmum fuisset ad illas in alueum reducendas ac continendas. Sed factum est Dei beneficio, ut externa iam lætiora habeamus. Nam omnes qui metum nobis incutere uelle uidebantur, partim sponte sua, partim tua opera ad amicitiam tuam se aggregarunt. Domesticis etiam malis medicina adhiberi cœpta est. Sed nisi ei summa manus imponatur, ipsaq; malorum semina nisi extirpentur, in cassum abibit labor omnis. facilè enim renascuntur, et uires sumunt pristinas quæ radicitus non fuerint euulsa. Et quoniam oratio hæc hominis est nonnihil in schola uersati, fas mihi sit quæso ex studijs nostris ea afferre, quæ seruiant proposito: in primisq; uerba

uerba illa usurpare quibus Agamemnonem Regem Iupiter, Somno internuntio, affatur sic inquiens,

Tota nocte uirum regem dormire pudendum est,
Cui populi, cuius commissa negotia curæ
Maxima sint.

Quamobrem & tibi uigilandum est, ut facis, Rex, ac pro Repub. consilio & labore excubandum: studiaq; omnia, cogitationes & curæ in ijs rebus ponendæ, quibus clauum tanti imperij in maximis fluctibus tenere, & amplissimas ditiones in summis rerum difficultatibus tueri ac gubernare poßis. Ad quam rem multa sunt quæ te hortentur Rex: sed in primis Respub. ipsa multis in partibus perturbata. Nam & leges habet nonnullas quæ iampridem multam emendationem exposcant: & iudicia sunt talia ut maior in eis seueritas desideretur: et in moribus eius permultis dissolutio, leuitas & uanitas magna apparet. Ipsa igitur Resp. abs te optat, hancq; tibi, post initum abs te regnum, neceßitatem imponit, ut hæc corrigas ac restituenda tibi existimes. Soleo sæpe & mecum ipse tacitus reuoluere, & cum amicis crebris sermonibus usurpare generis tui in Polonicis historis imperij exordia, progressus, & succeßiones. quo

nes. quo pacto proauus tuus primùm in hoc regnum sit ingressus: quid ille, quid item alij ab illo prognati, alius post alium, regia præditi dignitate pro Repub. gesserint. Video illos & in armis claros fuisse, & in toga res fœliciter gesßisse. Populos suos ab hostibus defenderunt: nationes infestas uel profligarunt, uel in fidem & tutelam suam receperunt: uictorias multas obtinuerunt: imperium hoc & auxerunt & conseruarunt. Neq; uerò in Sarmatia tantùm, sed in Hungaria, Bocemia, Silesia, Morauia rerum habenas rexerunt: populosq; illos uario quidem Marte, sed tamen incredibili uirtute, temporibus periculosißimis, cum ab alijs hostibus, tum à Turcica immanitate tutati sunt. Atq; utinam Deus consilia & res tuas Rex prosperet: ad quem continuatio hæc seriesq; imperij ab illis porrecta est: ut tu uirtute, qua maiores tui usi sunt, imperium hoc conserues, ac saluum et integrum posteris tradas. Hoc præstare nequaq̃ potes nisi & domi morum grauitate, legumq; ac iudiciorum seueritate Rempub. administres: & foris eandem ab hoste fortiter tuearis. De quorum singulis, singillatim à me scriptum est: idq; pro mea facultate ostensum quod uel rectum uideretur, uel medicinam morbis tum

bis tum nouis tum inueteratis facere posset. Cùm autem sperarem non ingratam tibi fore hanc commentationem nostram, uolui eam tibi cognoscendam proponere: atq; in tui nominis auspicio in apertum proferre: euentum quidem rei, Deo ipsi, uti decet, permittendo. Rem difficilem suscepimus: & quæ personæ meæ uideri poßit parum conuenire: sed scholæ, cuius partes mihi sumpsi, hoc semper datum fuit, ut de rebus quibusuis dissereret. Non dubito autem quin, si quid secus q̃ res exigat, à me uel per negligentiam uel per inscitiam tractatum sit, te mihi indulgenter condonaturum. faciles enim sunt lapsus in rebus magnis: in quibus tamen conatus ac uoluntas non temerè reprehendi solet. In qua persuasione, sic mihi cœptam exhortationem continuare libet. Multæ insidiæ, multæ fraudes quotidie imminent innocentibus: improborum magnus ubiq; numerus: pauperes, mansueti, imbecilles opprimuntur à diuitibus, audacibus, robustis. Horum probra minasq; audire, tumidos inflatosq; uultus uidere, strictos gladios spectare, fustes uulnera & cædes ferre coguntur. Tantam immanitatem, tantorum scelerum tamq; atrocium crimina à capite fortunisq; ciuium tuorum propulsare non potes

potes Rex nisi morum, legum, iudiciorumque emendatione, animaduersioneq; iusta, debita, & sceleribus consentanea. Auctus es ultra paternum nomen Augusti nomine: Polonis quidem insueto & nouo, sed tamen & grato & secundi ominis pleno: quo Octauius imperator Romanus primus appellatus est, seu ab augurio seu ab augendo imperium. Et certè Octauio augustum hoc nomen fuit: quod aucto imperio Romano ex uirtute illi partum erat. A te uerò Rex Auguste expectatur ut tuum augeas imperium non tam prouinciarum ac regionum accessione q̃ sanctis moribus, seueris legibus, honesta disciplina. Multi affectantes regna externa, sua periculis infinitis subiecerunt. Et est in ipsa cupiditate regnandi, insatiabilitas quædam immensa, si in animum sui impotentem incidit. Porrò nihil est beatius animo sua sorte contento. Tibi uerò imperium obtigit hæreditarium, idq; amplißimum. Hoc ut Auguste augeas & ornes contendere debes: idq; noua quadam ratione, ut nomen hoc nouum est regibus apud nos plebiq; inauditum. non hoc dico ut te esse uelim illum qui

Imperium oceano, famam qui terminet astris:

Nam hoc nemo unq̃ perfecit: nec fieri potest: nec est

nec est rebus mortalium utile: Tametsi innumeri fuerint, qui regionum amplitudine gloriam sibi dilatare cuperent: Sed ut (quod olim de Sparta prouerbio iactatum est) quam nactus es Sarmatiam, eam tuearis, excolas, & omni uirtutum genere exornes. In primis autem, ut decet ueræ uirtutis amatorem, artes quibus liberales doctrinæ continentur, studio, liberalitate, et officijs tuis complectaris. Insunt enim in artibus illis fontes & causæ sapientiæ, uirtutum, legum & honestæ disciplinæ. quæ omnia q̃ regno & prouincijs tuis necessaria sint non ignoras. Tuum est igitur moribus corruptis subuenire: legibus emendandis operam dare: labenti disciplinæ succurrere: neq; committere ut per tuam negligentiam aditus ad nos hostibus externis aperiatur: qui certè maximè patefit moribus perniciosis, crudelitate, iniustitia, & alijs intestinis ac domesticis sceleribus. Cùm autem præcipuum Reipub. fundamentum sit, uitas hominum à cædibus iniustis tueri, ideo sententia illa abs te, ætate ineunte de puniendis homicidis dicta, & à nobis in Lascio copiosè explicata, iam tandem tibi exequenda est & usurpanda. Dedisti illam sententiam tanq̃ obsidem tuæ in Rempub. præclaræ uoluntatis.

Itaq; uide ut expleas expectationem diuturni desiderij nostri: eaq; ad exitum perducas, quæ & tibi decus, & nobis iucunditatem pariant sempiternam. Occisus est annos ab hinc propè Viginti zagorius à Parnicio Petricouiæ in conuentu ordinum omnium. Quod Rex pater tuus grauiter tulit ut debebat. cædes enim tantùm non in conspectu illius commissa uidebatur. Cupiebat Rex homicidam uel ex lustris in quibus latitaret extrahi, uel à fuga in quam se forte dedisset retrahi: moxq; comprehendi & puniri, nisi legibus patriæ impediretur. Audiuimus tum questum illum grauiter fuisse rei indignitatem. Verùm inanes questus erant, quos punitio debita non sequebatur. Quot anni interea fluxerunt, quibus regnum hoc sanguinolentum uiget: & ut imperante patre ita te rege sanguine redundat? Sanguis effunditur: nec sacris nec profanis locis parcitur: nihil est tuti à ferro: libidini paßim seruitur fiducia numorum et carceris aliquot hebdomadarum. Quid igitur? expectasńe Rex ut curia & archiuum sanguine impleantur? Dij auertite hanc extremam pestem. Omnino lenitas hæc Dei diuturna, spem nobis facere non debet impunitatis: quæ quidem lenitas prudentes & intelligentes excitare po-

tare potius ad pœnitentiam & resipiscentiam deberet. Verè dixit Ethnicus scriptor, Lento quidem gradu ad uindictam sui diuinam procedere iram: sed tarditatem pœnæ grauitate compensare. Et Deus ipse edixit se parentum iniquitatem persequuturum in filijs, nepotibus, & pronepotibus. Vide igitur Rex ne diuturnæ pacientiæ iram in nos ac in te etiam effundat tandem Deus: uertatq; in cumulum condemnationis nostræ, tot seculorum mansuetudinem nisi resipiscamus: errata temporum retroactorum corrigamus: legem diuinam in nostram Rempub. recipiamus: nosq; ad illius præscriptum totos componamus. Quod quidem ut fiat in manu tua Rex maximè positum est. Sunt enim & in Senatorio, & in equestri, & uerò in omni ordine sacro profanoq; quamplurimi qui legi, qua de agimus, eum cupiant dari locum in nostra Repub. quem rebus omnibus diuinis: hoc est summum & honestißimum: qualis scilicet decet authorem earum Deum opt. max. Cuius religione pura & syncera neglecta, nihil in Repub. præclari, nihilq; solidi & constantis ad perpetuitatem constitui potest: quemadmodum ipsemet præcipiendo dicit primùm quærendum esse regnum Dei: & tum fore ut omnia

adijciantur nobis. Quòd si fortè scelus & ambitio aliquorum ea fuerit quæ tua consilia impedire uelit, ne dubita uiuere Deum qui prosternat hostes ueritatis suæ: quiq; bonorum uirorum studia tibi adiungat: modò tu rem fortiter aggrediaris: teq;, ut decet, principem ad tantam rem profitearis. Ego quidem spero breui fore ut Christus populi sanguine suo redempti misereatur: & illos ipsos carbones ignis, quibus tot secula miseri homines adurebantur, coaceruet tandem in capita eorum, qui, ut ex sua libidine agerentur omnia, & Dei iussa, & proximi amorem, & omnes æqui ac honesti causas abiecerunt.

Vale.

Calendis Martijs Anno M D L I.

CRACOVIAE.

AND. FRICIVS MODREVIVS SECRETARIVS REGIVS, SENATVI, PONTIFICIBVS, PRESBYTERIS, EQVITIBVS, POPVLOQVE SARMATICO.

S. D.

VOS ETIAM, uiri Sarmatici nominis, decet ut operam hanc uobis huicq; Reipub. nauatam boni consulatis: ipsi quoq; commodis priuatis omißis in Remp. omni animi impetu incumbatis. Non eædem sunt partes, non eædem facultates omnium in Rep. Alij sunt cum potestate, alij priuati: Sunt qui consilio opem ferre poßint Reipub: sunt qui re ac opere: quibusdam et res deest et consilium. Quibus hæc desunt, hi uoluntatē adferant promptam et alacrem: faciant uota: hortentur uerbis: excitent laudibus: prosequantur gratis animis ac bonis ominibus laborantes pro Repub. in qua nimirum

nimirum res priuatorum omnes contineri putandum est: & ad quam iuuandam hoc quicquid est conscripsimus, ac uobiscum communicandum duximus. Omnes cogitationes meas ad precationem illam dirigebam, qua nos uti uoluit magister morum, uitæq; largitor Christus Iesus: qua quidem precatione petimus à patre cœlesti ut sanctè colatur nomen suum: utq; fiat uoluntas sua ut in cœlo & in terra. Nihil à me odio, nihil gratiæ datum, nullus personarum respectus habitus est: sola ueritas quæsita, honestas, & utilitas publica. Plus nimium & nostræ nationi tribueret, & aliarum gentium iudicijs detraheret, qui nostræ gentis omnia admirans tanquam bene constituta, aliena contemneret ceu rebus humanis minimè idonea. Atq; hunc ego talem nolo libri nostri lectione occupari. Legat sibi domi suæ nata: celebret laudibus res moribus legibusq; nostris usitatas. Noster uerò liber postulat hominem syncero, liberali, & prudente iudicio, qui alios non contemnat: quiq; nec sui amore nec alicuius odio ducatur rebus perpendendis ac deligendis. obuersatur mihi animo iusiurandum, quod, cùm in eorum collegium qui sunt Regi à secretis cooptarer, dedi: me (id enim in formula continetur) Regem & eos qui

eos qui sint cum potestate cum de noxijs tum de utilibus ac honestis rebus, Reiq; publicæ necessarijs, quæ mihi quidem cognitæ forent, nequaquam celaturum esse. Facio igitur pro uirili quod sanctè facturum me recepi. Et morum, & legum, & iudiciorum uitia ostendo: ordinum diuersorum & actionum abusus demonstro: ac rationem in uiam redeundi patefacio. Permulta fortasse ex schola magis quam ex aula affero: sed quæ tamen Reipub. minimè inutilia essent, si reciperentur. Assequutusne sim quod uolui, iudicent boni & eruditi uiri. Nam malorum quidem & indoctorum iudicia, negligenda sunt homini bene cupienti Reipublicæ. A uobis itaque etiam atq; etiam peto ut quod benignè & gratuitò uobis offertur, gratis animis excipiatis. Id & humanitas postulat, et gratitudo. id requirit remunerationis uicissitudo, ab alio ut expectes, alteri quod feceris.

Valete.

IN LIBROS COMMENTARIORVM DE REP. EMENDANDA, Andreę Fricii Modreuii INDEX.

A

De accuſatoribus. Folio. 127. facie b. & 129 a
Adoleſcẽtũ ſtudia. 20 a
Adulatores fugiẽ. 26. a
Aedificia 50. a. et b.
Aediles. 49 b.
Aemulatio 89. a.
Aequalitas inter ciues quō cōſtituẽda. 28 b.
Aeſtimationis Cenſus quae vtilitas 167 a.
Affectiões ani/rationi ſubdẽdae. 11 a. et 38 b
Affectiōum quaedā genera. ibidem.
Ambitio pedum. 62 b.
Ambitio lux⁹/auaritia ĩter ſe cōparãt. 75 b.
Annōae difficul. 48. a.
Aratores. 171 a.
Aulae mores et vtilitates. 18 a.
Aurea ornamenta militaria. 165 b.

B.

Btũs vir q̃ ĩtelligit ſup egenũ et paupẽ 175 b
Bellaturi quid debeãt obſeruare. 156 a.
Belli iuſtitia et cauſae. 143. b. 178. a.
Ne gerat laudis aut ĩpiĵ dilatãdi gͣtia 146 b
eius calamita. 149. a
Sed gerat ad ꝓpulſandas & vindicãdas iniurias illatas. 150.
eius ſanctitas & praeſtantia. 151. a.
Belli gerẽdi apđ Polonos dũx ratio 166. b.
Bellũ auertẽdũ. 141 a
Benemerita. 99. a.

C

Cãtilenae obſcen. 80. a
Carnifices. 130. b.
Carolus quintus Caeſar. 25 a. 161. b.

b Caupones

Caupones. 171 b. 48. b
Causidici. 130. b.
Cēsores. 45. a. 1;0. a.
Cibi ꝛ pot⁹ vo ratio 70 a
Coloni ne iudicentur a
suis dominis. 122. b.
Cōcordie argumē. 92 a
Coloni liberi sint a mi-
litiae oneribus⁹. 170 b.
172. b.
Cōuent⁹ gñales maris
sūptib⁹ celebrari 169 b
Conuiciatores. 134. a.
Consiliarij 36. a. resi-
stant principi iniqua
molienti. 68. b.
Consultatio. 39. a.
Cōtiōes ī castris 158 b
Corporis vires. 76. a.

D.

De defēsoribus in cau
sis agendis. 127 b.
Delationes. 31. b.
Deus orandus 34 a.
Digneē dñatio vīa 81 b
Dissensio de Rep. 88. b
Dñi qd⁹ ius hñt in bo-
nis subditorum 65. a

E

Ebrietas. 70. b.
Epātū q̇ appetit ꝛc 59 a
Equi. 153. a.
Equitū ꝛ militū negli-
gētia i rebus bello ne
cessarijs cōcrēd. 162 b
Ad Equites hortatio.
Equestris ordis ē tueri
patriā ab hoste 173. a
Exempla proponen-
da. 20 b. 33 b.
Executores sententiae
a iudice latae 130 b.
Exercitus ī agros ho-
stiū educendi. 162 b.
Exportationes 48 b.
Extēporalitas 58 a.

F.

Fabula de mēbris cor
poris vnius. 43 a.
Fabula de noctua lu-
cem auersante. 4 a.
Fides in Deum. 151 a.
Filij saepe dissimiles
patrum 56 a.
Filij heroū noxae 63 b.
Foedera inter gētes fi-
nitimas. 141.
Foeneratores. 114 b.
Fortitudo. 53 a.
Fūebres oratiō. 84 a.
Fures. 10 b.

G

Gloria 76 b. 79 a.
148 b.

H

Honores quōdo / cui /
propter quid mādan
di 52 a. p totū cap. 18
an deferendi locuple-
tibus? 57 b. an potē-
tibus. 58 a.
Honor quid. 52 b. 53 a.
Honorū petitio 55 b.
emptio 61 a. pluralitas
61 a. diuersitas. 61 b.
Honore fungat q̇ pōt
officiū p se pstare 62 a
Honores per succes-
sionem. 63 a.
Honor q̄diu dur. 76 b
Honorū epitheta 81 a.
Hō solitarius aut De-
us / aut bellua. 5 b.
Homicidae. 10 b.
Homicidij poena 39 b
44 a. 102 a. 108 a.
104 a. et in epistola
praeliminari. α 5.
Homicidia. 45 a.
Hostes vicini materiā
praebent virtuti exer
cendae. 151 b.
Cōtra Hostes in bello
dolo an vtendū 161.
Hūgariae regnū 178 a

I

Ianzari 164 a.
Incendia. 50 a.
Inimicitiae posterita-
ti non tradendae.
Ioannis baptistae lex
militib⁹ data vt cōtē-
ti sint stipēdijs 163 a.
Inuidentia. 11 b.
Irae causa. 12 b.
Irati. 11 b.
Iratorū gestus. 112 a.
De Iudicib⁹ ꝛ iudicijs
Iudicū varietas 123 a
Iudici nū liceat iudi-
care pter partiū ppo
sita et respōsa. 123 b.
Iudicia cētumuiralia
que vocātur plamēti
nomine. 125 a.
In Iudiciū absq; cae-
teris veniendum.
Iustitia. 27 b.
De Iureiurādo. 118 a.

L

Lex iniustis posita 96 b.
Legum et morum di-
scrimen. 97 a.
Legū cautiones 97 b. p
totum caput 3. et 4.
Lex vna voce omni-
bus loquitur. 98 a.
Legū distinctio. 107 a.

Leges ꝺ magist. 103 a.
De psõis ṗuatis 150 a.
De dñio ⁊ rerum di-
scrimine. 105 b.
De cõtractib⁹ 105 a.
De iniurĳs. 106 a.
in cõuiciatores 107 a
in violentos. 107 b.
in fures. 107 b.
in homicidas 108 a.
in reos laesae maie-
statis. 113 a.
in foeneratores 114 b
in auaros ⁊ ambitio-
sos ⁊ luxũ omnis ge-
neris. 115 a.
in ebrietatem 115 b.
in otiosos. 115 b.
De actiõib⁹ ⁊ ꝓbatio
nũ generibus 116 a.
ĩ tẽere litigãtes 118 a.
in cõuiciatores 134.
Legũ emẽdatio/ 131 b.
methodus. 133 a.
Leges scribantur ver-
bis pspicuis et cũ ra-
tiõe 134. a. de reb⁹ si-
milibus sĩles 135 a.
Oĩb⁹ ppl'is vne 137a
Liberalitas. 33 a.
Libertas ꝗ̃ a quę? 99 a
Libertas dicẽdi quod
sentias 42 a.
Ludouicus rex Hun-
gariae 34 b. 178 b.
Lupanaria. 73 a.
Luxus omnis generis.
Hierony. Lasci⁹ 161 a.

M

Magistratus domi cõ
stituẽdus qui militũ ĩ
bellũ ꝓficiscẽtiũ licẽ-
tiam ⁊ praedam com
primant. 163 a.
Mgrat⁹ hõorãdi 68 a
Magistrat⁹ ĩ otiosos
et ebrios. 51 a.
Magni et primarĳ vi-
ri qui? 53 a.
Magnanimitas 85 b.
Maiestatis laesae cri-
mẽ ⁊ q̃d Mt̃ãs 114 a
Malefici comprehen-
dendi quamuis pos-
sessionati 116 b.
Mãdata pricipis cõñ
legẽ nõ valeãt 138 b.
Mundi exordia cõme-
morantur. 159 b.
Mendacium. 82 a.
Mercatores. 171 a.
Militar. exercit. 152 b
mores ⁊ discipli. 157 b

discordia. 159 a.
inobedientia 159 b.
Milites ĩexercit. 153 b.
Milites externi. Ibid.
Militares ꝑfecti Pala-
tini/impator. 159 b.
Militum peritia 162 a.
Milites ex quo hoĩm
gñe cõscribẽdi 162 a
Milites in statiuis ne
sint otiosi ludi eis in-
stituantur. 163 b.
De Militari exercita-
tione / fama et existi-
matio quãti? 164 a.
Militib⁹ stipendia sol-
uenda / ꝑmia consti-
tuenda. 164 b.
Monetaria res. 49 a.
Monopolia interdi-
cenda. 49 a.
Mõs pietatis ꝓ belli-
ca necessitate 169 b.
Eius locus. 171 b.
Custodes. 172 a.
Fructus. 172 a.
Morũ noĩe quid intel-
ligendum 8 b.
Moꝝ vis maxima 9 a.
Et 14 b.
Morib⁹ bonis optime
gubernari Rẽp. 9 b.
quomodo comparan
tur. 10 a.
Mulieres ne ĩpẽt. 67. a

N

Nabuchodonozor ser
uus dei vocat 176 a.
Naturam plurimum
valere 14 a.
Nobilitati hõores cur
deferendi? 54 b.
Nobilitas vera vnde
aestimanda 56 a.
Nob. q̃zdiu durat 76 a
Non putaram. 141 a.

O

Occasio facit furẽ 142 a
Odium. 12 a.
Offensionum leuissi-
mae causae; 90 b.
Opes potentia 76.
Opifices. 171 a.
Oppidani. 170 b.
Optiãtũ inimicitie 82 a

P

Paci sp cõsulẽdũ 141 a
Paphnutius 43 a.
Paupũ curatores 51 a
Pecunia in bellũ con-
gerenda. 166 a.
Pecũiarie poene 171 b
Pestilentia. 50 a.

Picturae obscenae 72 b
Plebei ꝑ camb⁹ hñtur
Plumarum ornatus.
Plebeiũ sanguinẽ nõ fauere nobili q̃d? 28 b.
Poenaꝝ ꝑ eodẽ delicto a diuersis ꝑpetra diuersi an admit. 101 a
Poenitẽtia 150 b. 178 a
Poenae exigẽde. 131 a.
Praeceptoꝝ variorum congeries. 64. a.
Pricipat⁹ appetẽ. 78 b
De pfec. seu capitaneis
Pistores ⁊ coctores
Propugnacula in finibus facienda. 142. a.
Prudentia 25. b.
Prutenica causa inter Polo. et Germ. 145 b.
Puerorum ⁊ iuuenum institutio. 16 a.
etiã ꝑegre ꝑficis. 17 a
eorũ ꝑ praua istit. 17 b

Q

Quaestores. 174 a.
Quod tibi placet alteri fac. 96 b.
Quod tibi non placet alteri ne facito. 107 a

R

De pciliatiõe gtie. 87 a
Religio in Deum. 7 a.
Res nõ hoim arbitrio sed natura cõstare 3 a
Res familiaris 4 a.
Resp. corpori animantis cõparatur. 5 a.
Reip. ⁊ ecclesiae nomina quomõ se habẽt. 7 b.
Reipub. definitio. 4 a. diuisio 5 b. quae eius optima forma. 6 a.
Quib. mõis recte cõstitui ⁊ cõseruari pos. 6 b
Salus ⁊ dignitas ei⁹ in quo consistat. 7 b.
Reꝝ repetũ ratio 144 a
Rex 22 b. ꝑ totũ c. nonũ
Rex pater patrie 147 a
Regi cur summa ptas data in Rep? 35 a.
Regẽ esse quid? 29 b.
Reges amicitias ⁊ inimicit. vtili metiri 30 b
Regere quid? 29 a.
Ad regẽ hortatio 151 b
Regni nullius status/ semper idem. 144 a.
Rompetrae 49 b.
Rosomak ał voracissimum. 81 a.

S

Salomonis regis iudicium.
dicium.
dicium. 124 a.
Scholae literariae 7 a
De sculteteis lex 135 a.
Scorta ex castris expellenda. 162 b
Scythae hostes perpetui. 169 a.
Secretarij 57 a.
Seditio ĩ exerci. 155 b.
Senat⁹ 34 b. 36 a. 37 a de eius offi 37 b. per totum caput xi.
Senatus consultũ per decessionem. 41 b.
Sentẽtia de scripto ferenda a iudice. 121 a
Sentẽtiae põderãdae/ non numerãdae. 42 b
Sñtijs alioꝝ bonis cãdide assentiendũ 41 a
Seruitia mea. 81 b.
Simoniaci 10 b.
Siglare certamẽ 85 a
In Socrate ⁊ Stilpõe exempla naturae cicuratae. 13 b.
Stẽmata nob. q̃d? 56 b
Stẽmata galeata nobilitatis vnde? 145 b
Subditoꝝ officiũ 67 b
Suꝑbiae defi. diuisio/ effectus/ remedia 74. vsq; ad finẽ capit. 23.
Et folio 79 a.

T

Tarnouij dictum memorabile 64 a.
Temperantia 26 b.
Thersites ob ambitionem increpatur 53 b.
Timor malus custos diuturnitatis 177 b.
Torquiũ ornat⁹ 65 a.
Tributa sol. reip. 174 b
Tributa ab oibus prouincijs pẽdẽda 175 a
Tu pro nominis vsus amissus. 30 b.
Turcae exercitus christianoꝝ clamore perterrefecerunt. 162 a.
Turcae milites christianos porcos vocant saginatos 164 a.
Turcae abominantur otiosos 19 b.
Turci. fortitudo 178 a.

V

Venaliũ reꝝ ⁊ numoꝝ curatores. 47 b.
Venditionis ⁊ emptionis lex. 49 a.
Veneris inhonostae et
impudica

impudicae vsus. 72 a
virtutis excellẽtia an
appetenda. 77 a.
Veritati assurgendũ ⁊
honos tribuẽd⁹. 4 a.
In verbis ⁊ sermone
vanitas. 80 b.
Vestes. 68 b.
Viae. 50 a.
Victoria de hoste par-
ta q̇d agẽdum. 175 b.
In victos hũani. 177 b
Virtus vera. 53 a.
Virtutũ genera. 13 a.
Virtutem assuefactiõe
acquiri. 13 a.
Virtutis gradus 90 a.

Finis

Errata quę inter imprimendum non satis animaduersa sunt, per occupationes uel typographi uel authoris, sic restituantur.

In ep̄la præliminari α 2 *facie b linea* 10 *malorum* 9 *facie b Linea* 1 *gubernãtur* 11 *b* 18 *occupatur* 12 *b* 8 *quot* 40 *b ult. l. audacter* 42 *a* 13 *ecclesiastæ.* 45 *a* 20 *uoluit* 56 *b* 19 *deriuari oportere? Nam* 72 *a* 23 *coniugia inuitis* 80 *a* 6 *referri.* 95 *b* 16 *oracula & * 23 *oportet* 103 *b* 1 *arcium ibidẽ ĩ margine iuris ĩ Augustus.* 116 *a in margine. deleatur* 1. 154 *a* 19 *insilire*

Reliqua facilè à quouis emendabuntur.

ANDREÆ FRICII MODREVII AD REGEM, SENATVM, PONTIFICES, PRESBYTEROS, EQVITES, POPVLVMQ; POLONIAE, AC RELIQVAE SARMATIAE COMMENTARIORVM DE EMENDANDA REPVBLICA

LIBER I.

Qui est De Moribus.

QVI RES AB alijs tractatas scribere ipsi aggrediuntur, duplici nomine sua scripta commendare student; *Præfatio.*

student: uel certius aliquid à se allatum iri pollicendo: uel quæ rudius ab alijs explicata sint, ea uerborum & sententiarum luminibus illustrando. Ego uerò etsi nec inuentis eorum qui de Repub. scripsere certius quicquam à me afferri posse sperarem: nec orationis copiosæ & elegantis ornatu abundarem: Tamen hoc argumentum ideo tractandum suscepi, ut hominibus nostris quasi in una tabula proponerem, quæ mihi in nostra Repub. emendanda uiderentur. Non quòd ab alijs id melius & locupletius præstari posse dubitarem: sed ut ipse pro mea parte Reipub. seruirem. Est enim hoc, ut mihi uidetur, hominis literarum studiosi, cogitationes suas de ijs rebus, quæ uel prosint uel obsint Reipub. cum alijs communicare: eosq; uel ad probandum ea quæ dixisses, uel ad improbandum excitare. Sic enim sperem futurum ut ij penes quos est potestas, multorum uocibus et quasi suffragiorum conspiratione ad ea quæ recta sint præcipienda: ea autem quæ peruersa, uetanda, facilè im-

cilè im-

cilè impellantur. Iam cùm nihil unq̃ tam perfectum ab ullo artifice prodierit, quin à posterioribus uel additum sit aliquid in opere illius, uel mutatum, uel diligentius elimatum: ne id quidem deterrere nos aut quenq̃ debet, ut, otio torpescentes, non debeamus ad ea manum admouere, in quibus alios uidemus multum ante nos laborasse. Neq; uerò sum nescius non omnibus me hac tractatione nostra satisfacturum esse: qui in multis ne mihi quidem ipse satisfaciam: Verùm tamen dabimus fortasse alijs aliquid certius perquirendi occasionem. Et tamen conquirere me omnia studuisse, quædam etiam fortasse inuenisse, intelligent qui libellum hunc nostrum legerint. Quòd si nihil noui à nobis allatum esset: Tamen rectam uel sequi uel inquirere sententiam, iucundum est homini benè cupienti Reipub. Neq; me offendet si cui non omnia probabuntur quæ scripsi. C. Lucilium hominem Romanum dicere solitum accepimus, ea quæ scripsisset, neq; ab indoctißimis, neq; à doctißimis legi uelle: quod alteri nihil intelligerent, alteri plus

 ri plus

ri plus quàm ipse qui scripsisset. At mihi nihil optabilius nihilq; iucundius esset quàm si cogitata hæc nostra à doctißimis quibusq; legerentur: Vt si minus probarent quæ scripsissemus, haberent ansam uel reprehendendi nostra, uel ea inueniendi quæ nos latuere. Multas enim in Repub. nostra esse & consuetudines et leges quæ emendationis indigeant, permulti sciunt. Nos uerò non eam tantùm partem quæ ad leges pertineat, sed totam Rempub. complecti uoluimus: quidque de omnibus partibus sentiremus ostendimus. Et ego quidem in tenui fortuna natus, agnosco nec opis aliquid in me, nec præsidij in authoritate mea esse Reipub. Verumtamen facere non possum quin illi pro uirili & appellando omnes ordines et hortando scriptis meis operam præbeam. Quod officium nostrum utinam eo animo accipiatur à bonis uiris, quo à nobis præstatur. Nihil enim ambitiosè, nihil nouarum rerum cupiditate, sed omnia Reipub. studio à nobis et dicuntur & scribuntur. Quòd autem res peruulgatas nonnullas tracto: ab a-

lijsq;

lijsq; uel fusè descriptas breuiter attingó, uel strictim indicatas copiosius explico id methodi causa à me factum est: qua ad id peruenire uolui, quod mihi in primis tractandum proponebam. Et fortasse uidebuntur alicui nonnulla quæ scripsi, talia esse quæ hoc rerum statu facultatem uix habere poßint: Sed enim mihi illa ratio fuit bonis scriptoribus arte & uia aliquid tractantibus (quos quantum possum studeo imitari) usitata, ut non tam ad tempora & ad statum præsentem quàm ad rerum naturam respicerem. Neq; enim hominum arbitrio neq; consensu iustum & iniustum, bonum et malum secernuntur. nunquam iustum erit hominem innocentem occidere, falsum testimonium dicere: nunquam iniustum gratiam benemerenti referre, ius suum cuiq; tribuere: quamuis uel hæc suffragijs hominum & consensionibus probarentur, uel illa improbarentur. Sed quemadmodum homo ipse, equus, arbores, & res aliæ conditæ, natura constant non hominum arbitrio: ita iustum & iniustum non in hominum opinioni-

 bus, sed

bus, sed in rerum natura posita sunt: inscriptaq; diuinitus in cordibus hominum: Vnde ipsi non sermonibus tantùm uoce prolatis, sed cogitationibus etiam tacitis & accusant se mutuo & defendunt: quemadmodum à Paulo illo cœlestis doctrinæ nuncio & scriptore proditum extat. Multa scripsi ex sententia hominum prudentißimorum: quædam arbitratu meo tractaui. Ac in præceptis illam operum perfectionem præscripsi, à qua me longißimè seiunctum esse non ignoro: uerùm quid uetat quo minus uel præscribam mihi ipse quod alijs præscribo, uel (ut inquit ille)

fungar uice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum ualet, exors ipsa secandi.

Multis etiam uiam & rationem fortasse non ineptam indicaui: qua et ipsi commentaria huiuscemodi conficiant: in quæ comportent materiam aptam uel ex aliorum scriptis, uel ex suis ipsorum inuentis. Diligentiam quidem, studium & laborem inuestigandis istis tantum adhibui, quantum potui maximum: cæterum euentum & successum rei totum

Deo permittere æquißimum est: sine cuius ope nullus humanus, quamuis magnus, conatus ad affectum perduci potest. Quòd si uoluntas sola in rebus magnis laudem meretur, existimo hoc officium nostrum, cum uoluntate benemerendi coniunctum, minimè uituperandum esse. Seruaui etiam illam legem ut uitijs notandis neminem nominarem: ita ut nemo mihi irasci poßit nisi se prius alicuius uitij reum confiteatur: conscientiaq; alicuius probri perculsus, accuset ueritatis emersionem: quemadmodum noctua, ut est in fabula, solem orientem accusauit: cuius nimirum radios oculis suis nullo modo posset contueri. Et tamen ut solis exortus summas & infinitas commoditates affert uitæ mortalium: ita ueritas quoties prodit ex tenebris errorum, maximis beneficijs afficit & ornat res hominum Deorumq;: cùm quidem error uel inueteratus, quemadmodum malum bene positum, fœditatem in se semper inclusam habeat: quamuis diu toleretur et à nemine moueatur. Porrò qui ueritati prodeunti non assurgat, nec eam

debita obseruantia complectatur, sed et respuat & auersetur: quem putabimus eum esse nisi illius parentis prolem, qui mendax est: mendaciumq; à suis filijs coli uult unicè, ut eos tandem consortes faciat regni sui? Sed nos præfatione omissa de re incipiamus dicere.

CAPVT I. Reipublicę definitio.

Placet igitur quod uiri doctißimi in omni disputatione censent fieri oportere, ut rei, qua de acturi sumus, uim & naturam in primis describamus: definitionemq; ab illis traditam, qui hoc genus argumenti ante nos tractarunt, usurpemus. Definiunt enim illi Rempub. esse concilia cœtusq; hominum iure sociatos, ex multis uicinijs perfectos, et ad bene beateq; uiuendum constitutos. Non enim Reip. nomine una familia aut una domus appellatur. hæc enim est res priuata suoq; nomine dicitur res familiaris ac domestica. & eò pertinet ut familia ac omnes domestici unà uiuant, mutuasq; operas conferant ad res uitæ necessarias. qui primus est ac imperium habet in eiusmodi familiam uocatur paterfamilias. Porrò ex familijs & multis

multis domibus, uici constituuntur: ex uicis uerò ac pagis conflatur hæc ciuilis communio: quam Rempub. nominamus. Ac hominem quidem ad eiusmodi cœtus & congregationes colendas & celebrandas aptißimum esse, ratio & sermo indicant. Hæc enim beneuolentiam hominum inter ipsos maximè conciliant: quæ præcipuum est uinculum huius tam latè patentis societatis. In qua qui uiuunt, operas suas omnes, studia, laborem, diligentiam et industriam conferre eò debent ut bene sit ciuibus omnibus: utq; uitam omnes uiuere poßint beatam. Habet enim se Respub. tanq̃ corpus alicuius animantis unum: cuius nullum membrum seruit sibi soli: sed & oculus, et manus, & pedes, et reliqua membra in commune quasi consulunt: muneribusq; suis ita funguntur, ut bene sit toti corpori: quo nimirum bene habente, membris quoq; bene esse: incommodè uerò habente, membra quoq; incommodis affici necesse sit. Et quemadmodum si quod membrum à corpore auulsum fuerit, non amplius suo nomine dignum est: propterea quod

quòd nec uiuere nec officio fungi poßit, nisi corpori adiunctum sit: ad eundem modum nemo ciuium extra Remp. commodè uiuere potest, aut munus suum exequi. Neq; enim Rex regio munere, nec ullus magistratus officio debito fungi, nec aliquis priuatorum suauem & tranquillam uitam extra Rempub. diu agere potest. Quòd si quis est qui sine societate hominum uiuere queat, nemineq; indigens se ipse contentus sit, is non ciuis, sed uel bellua uel Deus putandus est, inquit Aristoteles. Sit igitur finis hic Reipub. ut ciuibus omnibus bene beateq;, hoc est (ut Cicero interpretatur) honestè rectèq; uiuere liceat: ut dignitate ac commodis cuncti augeantur: ut pacatam et tranquillam uitam omnes degant: ut quisq; suum tueri ac tenere poßit: ut ab iniurijs et cædibus nemo non sit q̃ tutißimus. Harum enim rerũ causa ciuitatum ac Rerumpub. præsidia quæsita sunt. Tres autem memorantur à philosophis formæ Rerump. quibus pro eorum qui imperant uarietate uaria nomina indita sunt, & ea quidem Græca, monarchia, oligar-

Arist. Politi. 1.

CAPVT II. Reipublicæ diuisio.

oligarchia, & politia. Monarchiam gubernationem unius appellant: quæ si ex legibus sit, regnum, si ex libidine administrantis, tyrannidem uocant. Oligarchiam administrationem paucorum: quæ si uirtutem in primis spectet, eam nominant aristocratiam id est optimatum gubernationem: Sin quid aliud, ut uel opes uel alia fortunæ bona, nomen generis retinere uolunt, hoc est oligarchias. Politiam potestatem plurium, in qua honores & magistratus suffragijs multitudinis conferantur: æqualisq; sit omnium de uirtutis gloria et imperio contentio. Quod cum fiat ad honestatem et publicam utilitatem, communi omnium Rerump. nomine Rempub. dicunt: Commune enim est quod publicum est, ut Respub. non aliud q̃ communis omnium honestas & utilitas esse uideatur: Sin populus temeritate, ut fit, ducatur, ac improbitate rebus agendis, nec omnium sed pauperum in primis honori et commodis inseruiat, tum democratiam nominant, hoc est popularem potestatem. Optimum uerò Reipub. statum illum perhibent, qui ex tribus illis generi-

generibus permistus sit regali, optimati, & multitudinis. Hoc est in quo regia uirtute omnia teneantur: optimis uiris summi honores tribuantur: omnibus ex æquo campus pateat & palæstra ad uirtutis laudem & gloriam: id quod in ea patria quæ communis est uniuersorum, & æquum sit fieri & necessarium. Ad eiusmodi statum, quò queq; Respub. propius accedat, hòc meliorem esse: quò magis ab ea recedat, hòc deteriorem. Et hæc de definitione & formis Reipub. Cuius diuisio illa in partes eam constituentes, quæ sunt magistratus & homines priuati: horumq; diuersitas, suo loco apparebit.

CAPVT III. Quibus rebus cõseruetur Respublica: & libri totius partitio.

Nunc quo pacto rectè uel constitui, uel emendari, & ad perpetuitatem conseruari poßit exponamus. Omnis de Repub. quæstio tribus, ut mihi uidetur, partibus potißimum continetur: quæ si benè constitutæ sunt, Respub. benè erit constituta. Earum quidem partium una pertinet ad ciuilem hanc hominum inter ipsos societatem administrandam, tuendam, & defendendam: altera in religione Dei immortalis purè ca-

steq;

steq; colenda: Tertia in iuuentute rectè instituenda & erudienda posita est. Atq; huius quidem, quam Tertio loco posui, causa ludi literarij in oppidis omnibus, in pagis etiam permultis constituti sunt. ex bona enim adolescentum institutione omnes aut certè potißimæ commoditates tam religioni quàm societati hominum nascuntur. ideo & nobis in hac de Repub. tractatione quæstio de scholis prætermittenda uisa non est. Nam de religione quidem neminem opinor quæstionem hinc esse exclusurum. Nec enim locus qui nos nascentes excipit, nec mœnia quibus ab hoste tuti esse uidemur, nec ulla societas cum hominibus, uerius dici potest patria nostra atq; religio in Deum immortalem: cuius cultores Deus ipse multis præmijs ornat: contemptores autem punit & fame, & peste, & igne, & eluuionibus, & bello, & politiarum dißipatione. Igitur quoniam cœtus & congregationes hominum inter ipsos ante oculos omnium maximè obuersantur non abs re fuerit de his ipsis primùm disserere. quos

quidem

quidem ipsos coetus uel Reipub. uel ciuitatis uel politiæ nomine appellabimus: non quin hæc nomina ad coetus sacros accommodari poßint, sed quòd ecclesiæ nomen hodie sacris coetibus peculiariter attribuatur. cùm quidem si originem nominum spectes utrunq; & politiæ & ecclesiæ nomen coetui utrique tam sacro quàm profano conuenire poßit. Coetus quidem ipsi ita se habent ut uterque subseruiat utriq;: nec apud populum christianum profanus disiungi poßit à sacro: Verum quoniam rationes administrandi habent diuersas, magistratus etiam diuersos, ideo, quemadmodum alij fecerunt, & nos faciemus ut de Repub. seorsim tractemus: pòst ad ecclesiarum administrationem descendamus: postremò uerò de scholis dicamus. Tribus in rebus Reip. salus & dignitas posita esse uidetur, in morum honestate, iudiciorum seueritate, & in artibus bellandi. Quæ tria ita se habent ut Respub. artibus bellicis foris ab hoste defendatur: moribus autem & iudicijs domi conseruetur & administretur: neq; tamen eodem

eodem modo utrisque. Mores enim sunt quibus unusquisq; sponte sua uiuit in societate hac hominum: seq; ipsum & res tum suas tum alienas tractat cum approbatione uel omnium, uel plurium, uel certe bonorum & prudentum: loquor enim de moribus bonis & honestis. Iudicia autem in eos, qui de morum uia deflexerunt, ideo exercentur ut tandem illi faciant coacti quod moribus & sponte sua facere recusarunt. Igitur tribus illis rebus benè se habentibus, rem ipsam publicam benè se habere: contrà uerò quantum de aliqua illarum fuerit detractum, tantundem de salute & dignitate Reipub. detrahi necesse est. Neq; ego ignoro posse de his aliter dici, ac pro moribus uel uirtutem uel officium uel quid simile usurpari: Verum res istæ & operæ sunt & laboris maioris quàm ut hoc in tractatu à me descriptionibus explicari poßint: & ab alijs præclarè descriptæ minimè indigent expositione nostra. Constat etiam mihi distributionis nostræ ratio quædam: quam spero me prudentibus uiris, qui ea quæ dicentur secum expen-

expenderint, probaturum esse. Nota est Cai iurisconsulti sententia, omnes populos legibus aut moribus regi. Et apud M. Ciceronem, res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitui. Et apud Sallustium de Getulis, Hi neq; moribus neq; lege aut imperio cuiusq̃ regebantur. Et apud T. Liuium, Tribuni plebis appellati, cum collegæ negarent se in mora esse, quominus quod alicui more maiorum permissum esset, seu legibus seu moribus mallet, anquireret. Et apud Fabium Quintilianum, pleraq; in iure non legibus sed moribus constãt. Et apud Horatium Flaccum,

Mos & lex maculosum edomuit nefas.

Et eiusdem,

Quid leges sine moribus uanæ proficiunt?

Et Ennij,

Moribus antiquis res stat Romana uirisq;.

Et leges quidem ad ea referendæ sunt quæ rogationibus plebisue scitis sancta, populo seruandi uitandiue causa proponuntur: Mores autem ad ea instituta seu ad eas obseruationes quæ sola hominum approbatione & usu diuturno inualuerunt.

ff. de iustitia et iure L. oẽs.
Ad Heren. in Rhet. lib. 1.
Sal. de Getulis
Liui. belli Punici lib. 6.
Quitil. de argumentis.
Hora. lib. carmi. 4. ode. 5.
Idẽ carm. lib. 3. ode. 24.

Principio

INITIVM TRACTATIONIS DE MORIBVS. CAPVT IIII.
Morum uim maximã esse. & de quibus moribus sermo institutus sit.

Principio igitur de moribus dicendum est. Quorum uim maximam esse in omni uita inde apparet, quòd & obseruantes illorum laudantur: & negligentes reprehensione non carent. Multa sunt quæ ratione nulla nixa, moribus et consuetudine usurpantur: multa quæ in more maiorum erant, hodie legis locum obtinent: pleraq; etiam praua & peruersa & animaduersione digna, impunè fiunt, ac moris excusatione defenduntur. Sed enim ne oratio nostra uagetur & erret, intelligendum est bonis moribus regendam esse Rempub. Quantumuis enim inuaserint eam praui mores: nunquam tamen non incurrunt in uarias bonorum hominum reprehensiones. Administranda est igitur Respub. ijs moribus, qui consensu grauium ac honestorum uirorum probantur & laudantur: quiq; cum bonis institutis coniuncti sunt, aut certè sunt ipsa bona instituta. Ea uerò eiusmodi sunt ut partim è recta ratione & intelligentia nostra, sponte sua in nobis existant: partim uerò imitatione eorum, qui uirtute singulari, grauitate & constantia præditi sunt, imprimantur. Et his quidem moribus Respub. optimè gu-

CAPVT V.
1. Bonis moribus Rẽp. optimè gubernari. 2. Bonos aũt mores et cognitione et

B bernan-

one et cõsuetudine honesto rum cõstare: contrà turpes ex ignorãtia et malorũ cõ suetudine maximè ꝑficisci. 3. Cõsuetudinem honesti in moderãdis affectib9 puerꝭ sis positã esse: 4. Ac in ha bitu benefaciẽdi acqrẽdo: inde enim uirtutũ ge nera emanare. 5. Ea aũt consummari non posse nisi frequẽti exercitatiõe. 6. Tandẽ cõcluditur hic locus, maximam. s. uim esse bonorum morum ad Rempub. bene gubernandam.

I.

bernatur: atq; haud scio an melius multò quàm legibus ipsis. Etenim mores certa animi inductione conformati, magis nos in officio retinent, quàm uel ampla præmia, uel pœnæ grauißimæ legum. Multi sunt qui pœnis non deterrentur nec à furtis, nec ab homicidijs, nec ab alijs sceleribus: Multi nimia auaricia ad opes malis artibus quærendas, multi ambitionis furore ad honores petendos impelluntur. Etsi uerò his postremis hoc est ambitiosis nullæ, legibus nostris, Tamen illis prioribus, nempe furibus, homicidis, & alijs hominibus sceleratis acerbæ pœnæ propositæ sunt. Qui quidem omnes si bonis moribus imbuti essent: si & uitiorum fœditatem, et uirtutis pulchritudinem mentis oculis contuerentur: si uiderent in quo posita sit uera honestas, & in quo uitæ turpitudo: si abiectis turpibus ea quæ honesta sunt, sibi in usum & morem transferrent: non certè uel in perpetrandis sceleribus feroces, uel in petendis quæ minimè decent, adeò insolentes essent. At dicet aliquis orationem hanc no-

nostram alios homines extrà requirere, aliam politiam: nostræ minimè utilem esse. Neminem enim unquam apud nos, imò ne apud alias quoq; nationes uisum esse ijs moribus præditum, ut non sæpe peccauerit, ea quæ minimè oporteat uel appetendo uel perpetrando. Ego uerò fateri cogor nihil in rebus humanis adeò sanctum esse & syncerum, quod homines à uicijs prorsus uindicare posit: Etiam illud adiungo fuisse multos & uirtute et doctrina (ut uidebantur) præclara, qui se fœdißimis uitijs obstrinxerint: Sed tamen idem contendo multa ab hominibus bonorum ignoratione committi, multa ab eisdem nefanda, consuetudine malorum, perpetrari. Quid est enim quod magis nos ad labo rem et ad uerã uirtutis laudẽ excitare poßit, quid in cursu optimarum actionũ magis retinere, quàm cognitio et consuetudo rerum honestarum? contrà ignoratione bonorum qui laborant, nullius officij munus cõstanter exercere possunt. Versantur enim in omni uita tanquã in tenebris: ignari quid agant, et quomodo agant. Sæpe pro honestis turpia, pro cognitis incomperta, pro utilibus dãnosa, pro preciosis uilia consectantur. Et unde quæso tot abusus plurimarum rerum, tot perniciosa exempla quàm uel ex ignorantia, uel ex rerum malarum consuetu dine et in Rempub. et in ecclesiam irrepserunt? Sic

2

 enim

Aristotel. Politi. 1.

enim habendum est, ut homo superat omnia animantia ratione, suntq; in eo quasi igniculi prudentiæ & uirtutis ad res præclarè gerendas: sic nisi rationem ipsam excoluerit cognitione optimarum rerum: nisi igniculos illos uirtutis & sapientiæ usu & exercitatione excitauerit et inflammauerit: fit ut in res contrarias honestati præceps feratur. nihilq; sit eo stultius, nihil impurius, nihil intemperantius, nihil sceleratius, nihil in omni cupiditate insolentius, nullaq; belluarum adeò sit tetra & immanis, quæ cum eius immanitate possit comparari. Quid multis? ipsa mortalium uita planum facere potest quàm multa quamq; grauia mala ignorantiam tanquam cœcitatem, & ipsam mali consuetudinem tanquam contagionem consequantur. Vulgò receptum est ut qui opifex canem interfecisset, is artem exercere desineret, ac tantùm non infamis esset: qui hominem, hic locum obtineret suum: nihil de eius arte, nihil de existimatione decederet. Est & illud in legibus nostris ut fures qui Duodecim numos grossos sustulissent uita priuentur: homicidæ, pecunia pro capite soluta, uiuant: atq; illi infames, isti minimè habeantur. Hæc an non ex prauo quodam hominum iudicio in mores & in leges abierunt? Ecclesiastica quoq; censura sacerdotium emere non sinit: ac in grauissimo

simo scelere punit si quis ex pacto numeret pecuniam, ut in sacerdotij possessionem, sine molestia et litibus, possit peruenire. Interea profanis ministerijs, fauore, gratia, multos in ecclesiam ingredi sinit: litigatores etiam istos res suas agere permittit qui actionibus intentatis, conuitijs, largitionibus, dolis, fraudibus, & artibus non dicendis, sæpe uiribus & armis irrumpere uolunt in sacerdotium. Atqui minus malum erat ex empto obtinere, homines non uexando nec uiolando: quàm cum multorum turbatione ac graui offensione rem quærere. Si hoc fertur, cur non illud? Si illud improbatur, cur non hoc? Hæc quoq; an non ab ignorantiæ radicibus ueniunt? Sed horum tanta turpitudo est ut palpari manibus pedibusq; possit. Sunt alia permulta adeò parua ut non nisi à scientibus animaduertantur. Quæ nos, quantum facultas feret nostra, detegere constituimus. Prima igitur & maxima unicuiq; debet esse cura ut de rebus rectè sentiat, et quàm fieri possit rectissimè iudicet: proxima ut appetitum rationi subdat. Non enim sine causa maximi philosophorum prodiderunt uirtutes morum appetitui insidere: quem formare debeant, motus & perturbationes eius sedando: eas ad mediocritatem reuocando: ac in ius et potestatem rationis subigẽdo: ne scilicet amor uel odium,

ſpes uel metus, aut quæuis alia commotio fines honeſti egrediantur. Conſtant magnam partem libri ſapientum præceptis ad eius modi animi motus mitigandos pertinentibus: qui ſi nimij ſint, notitiam ac iudicium mentis interturbant, aut etiam opprimunt, ut ne ſe proferre ac exerere poßit: quemadmodum Medea teſtatur inquiens, Aliudq́; cupido, Mens aliud ſuadet. uideo meliora, proboq́;, Deteriora ſequor.

Et ira quidem erat quæ fecerat ut Medea eſſet impos ſui: Verumtamen eius modi eſt omnis animi commotio, ut obicem opponat rationi & bonis conſilijs. Qui re iucunda commouetur ad ſpem illius potiundæ, qui item ea potitus gaudet et exultat, ac uoluptate ſe replet, an putas eum recto uſurum iudicio rebus agendis? Rurſus qui metuit ſibi ab aliquo incommodo, & qui illud iam perferens triſtitia ac mœrore occupetur, an non et ipſe de ſtatu deijcitur? Videmus pauentes pallere, exultantes rubeſcere: illos turbari, iſtos animos ſumere: neutros uerò eo uel colore uel animo præditos eſſe, quo ſolent cùm affectibus ijſdem uacui ſunt. Nam de iratis quid opus eſt dicere: qui ſæpe obliuiſcuntur ſui, nec uident quæ præ oculis ſunt? nullus ferè locus poteſt eſſe rationi apud eos qui uindictæ cupiditate ardent. Inuidentia in nobis

bis naſcitur ex bonis alienis: quibus uel omnino caremus: uel minoribus præditi ſumus: uel ſi paribus, tamen illos quibus inuidemus in eo honore et precio eſſe nolumus, in quo ipſi eſſe uidemur. Odium ex timore & ira naſcitur: quod cùm non aliter exagitet animum hominis quem obſidet quàm furia, non poteſt habere cum ratione commertium. Sed quorſum hæc? ut uideamus hos eſſe quaſi hoſtes domeſticos noſtros, medullis noſtris affixos: quorum in imperio non poßit ratio conſiſtere. Præclarè M. Cicero, Nulla eſt, inquit, tanta uis, tanta copia, quæ non ferro ac uiribus debilitari frangiq́; poßit. Verùm animum uincere, iracundiã cohibere, uictoriam tẽperare magni animi eſt. hæc qui faciat non eum ſummis uiris comparãdum: ſed Deo ſimillimum putandum. Sed quod Cicero dicit de iracundia temperanda, idem ad alias animi cõmotiones transferendum eſt: quæ fermè omnes acerbißimum exercent imperium in eos quos ſuæ poteſtatis fecerunt. Neq; id uerò in eos tantum quorum animos occuparunt: ſed & in illos erumpunt qui quaſi curſum illarum interturbent. Interturbent autem? imò ſæpe ſine ullo diſcrimine in quoſuis nec laceſſentes, nec ulla re occaſionem præbentes. Quod in iratis uidemus, qui uirus ſuum in illos primùm euomunt, qui caſu priores occurrerunt.

rerunt. Neq; uerò eò nostra spectat oratio ut affectus ex homine prorsus excindi posse sentiamus: qui à natura dati sint ut excitent nos ad agendum, materiamq; uirtutibus præbeant: sed ut qui praui sunt ac uitiosi (de bonis enim iam non loquor qui cum ratione consentiant) uel maturè sopiantur, uel in rectum dirigantur & in mediocritatem. Neq; enim obscurum est quod & quanta mala existere solent si impetu suo ferantur. Vt ex spe consectationes rerum leuium, inanium, & ludicrarum, quas sibi homines tanq̃ per somnium confinxerunt: ex amore stupra, adulteria, incestus, & infinitæ libidines: ex metu item ac ira discordiæ, rixæ, inimicitiæ, conuitia, uulnera, mutilationes, cædes, ac inter uiros potentes bella & infinitæ calamitates. Ergo commotiones si tolli non possunt, cohibendæ ac reprimendæ sunt: nec in deliberationes, nec in actiones ullas accersendæ cùm immodicè efferuntur. O quàm te, inquit Plato ad seruum ira accensus, cæderem ni iratus essem. Et Xenocrati interuenienti, castiga hunc puerum, inquit, nam ipse sum iratus. Diffidebat sibi homo philosophus sentiens grauem animi commotionem. Fumi enim ex sanguinis feruore ascendentes, maiora omnia uidentibus efficiunt quàm sint re ipsa: quemadmodum sol maior apparet per fumos cõspectus. Itaq; differendę sunt

de sunt

dæ sunt consultationes & actiones omnes tantisper dum & sanguinis ebulitio deferueat, & fumi resideant aut euanescant: quemadmodum aqua turbulenta prius q̃ clara fiat & perspicua, bibenda non est: ne salutaris potio uertatur in noxiam. Opprimendis igitur aut temperandis & cóercendis affectiõibus uoluntas nostra corroboranda est: ut tantum uirium habeat ad res agendas quantum ratio ipsa necessarium fore iudicauerit: ad cuius normam & præscriptum consilia, & actiones nostræ dirigendæ sunt. Hinc enim prudentia illa existet totius uitæ humanæ optima rectrix: ad constantiam ueritatem & grauitatem omnia reuocans, uirtutesq; alias gubernans. Hinc iusticia uirtutum clarißima, quæ nemini iniuriam esse faciendam, suum cuiq; tribuendam iubet. Hinc temperantia ab illicitis uoluptatibus nos auocans, licitis etiam tam gulæ quàm ueneris modum imponens, luxum omnis generis cóercens, ac ordinem quendam & decorum in omni uita constituens. Hinc deniq; fortitudo, in periculis incidentibus constantiam & decorum seruans: & ipsa inter uirtutes splendidißima: quæ rerum æternarum scientia & contemplatione alitur maximè & conseruatur. Qui enim æternas beatorum sedes animo diligenter intuitus fuerit, uitæq; huius breuitatem ac rerum humanarum

4

 rum

rum inconstantiam rectè secum perpenderit, is haud alios hortatores desiderabit ad pericula omnia, repulsas, & mortem ipsam, si qua necessitas eò uocauerit, æquo animo perferendam. Neq; quicquam rerum pereuntium tanti faciet ut earum causa uel fidem sibi fallendam, uel aliquid uiro forti indignum faciendum putet. 5 Oportet autem ad cognitionem rerum gerendarum, perficiendi quod opus est diligentiam ac consuetudinem accedere. Nihil enim prodest intemperanti ea quæ recta sunt cognoscere, nihil homini uiolento leges iustitiæ tenere, nisi & ille ad moderatè uiuendum, & iste ad tribuendum unicuiq; quod suum est, se assuefaciat: & quod principio durum factu arduumq; uidetur, id exercitatione crebra maximè uelle, & in morem sibi inducere studeat. Quemadmodum enim non satis est agricolam nouisse agri colendi rationem: necesse est eum munus & opera artis suæ summa cum diligentia exercere, si fructus ex agro uelit percipere necessarios: non satis item est imperatori tenere modos & rationes belli gerendi: nisi curam & diligentiam adhibuerit ut omnia rectè & ordinè fiant, desperare cogetur uictoriam: ita cognitio rerum honestarum manca est sine conatu & exercitatione efficiendi. Omnino qui inertiæ indulgent, labori non incumbunt (non enim

loquor

loquor iam de ijs qui res agant contrarias cognitioni quam habeant: quos peiores esse constat laborantibus inscitia negotij gerendi: sed de ijs qui docti & eruditi nihil attrectent eorum quæ labore & sudore sunt comparanda) Tales, inquã, quamuis scientia & consilio ualeant: Tamen quia exercitationem nullam adhibent, agendiq; diligentiam: fit ut id quoq; quod natura studioq; illis est comparatum, diffluat ac paulatim dilabatur. Et naturam quidem omni in re primas tenere certum est: sine qua fœliciter nihil agi possit, nec in disciplinis percipiendis, nec in uirtutibus acquirendis: Verumtamen ea non satis est ad perfectionem quacunq; in re consequendam. Neq; enim tam bona natura esse potest ulla quin cura illius quasi excolendæ intermissa, fiat uitiosa: quemadmodum agri quanuis fertiles uel non fructificant uel herbas proferunt inutiles nocentesue nisi excolantur. Neq; item tam ulla est mala, quin obeundis & exercendis officijs ad frugem (quod dicunt) bonam perueniat. Adsit modò studium ac firmum propositum, pectus uirtutis sitiens, rectaq; ratio author sit agendi, dux & moderatrix. Nulli prorsus desperandum est. Imò quò cuiq; ingenium contigit tardius ac obtusius, hoc maiore labore conniti debet ad illud exacuendum. Tardius forsan aut minus

conseque-

consequetur quàm uolet: Tamen studium & assiduitas exercitationis efficiet ne labor sit prorsus

Cicero de fato.

inanis. Nota sunt exempla Socratis clarissimi philosophi, & Stilponis Megarei qui summo studio, & summa in actionibus honestis contentione & constantia, feram naturam suam cicurasse, multisq; & magnis uirtutibus ornasse ac cumulasse traduntur.

Matt. 25.

Iam & in euangelicis literis parabola de talento docet dona mortalibus à Deo concessa, si studiose curentur, confirmari & augeri: Sin negligantur, amitti & funditus extirpari: Ut non immeritò Paulus apostolus Timotheum suum hortetur ad donum quod illi obtigisset excitandum, curaq; & consuetudine excolendum.

1. Timo. 4.

Cùm autem omnis ætatis intersit discendo assuescendoq; facultatem sibi comparare honestarum actionum: tum ætas prima sic educanda est & instituenda ut uirtutem amare, uitia odisse condiscat: ut ex his quasi seminibus consurgant olim arbores amplissimæ, honestissimos ferentes fructus. Cuius enim animus ad eam rationem erit assuefactus hic in muneribus uirtutum fungendis uel cum uoluptate, uel si ardua & grauia fuerint non grauatim uersabitur. Huic minimè opus erit legum institutis: non præmia nec pœnæ legum talem continebunt in officio. Ipse nimirum sibi erit lex: habebit in animo notiones re-

6

rum

rum pulcherrimarum: habebit uoluntatem bonarum rerum exercitatione assuefactam: His ducibus in omni uita, inq; rebus agendis utetur. Sed urgeat fortè adhuc aliquis, hominem inuentum esse nullum, qui ab omni eruditione paratus, ac exercitatione rerum honestarum auctus, ita se gerat, ut non sæpe de uirtutis uia deflectat ac labatur: turpius etiam lapsurus nisi legum uincula timeret. Scio ego hoc nomine doctrinam infamari ac omnem uirtutis cultum, quòd neminem sui cultorem ad perfectionem deduxerit. Verùm qui sic disputant eadem ratione & legem diuinam, & omnes honestas disciplinas uituperent licebit. Quis enim hominum legi diuinæ ad unguem satisfecit? Quis ullius disciplinæ adeò obseruans fuit, ut ab eius præscriptis non sæpe discesserit? Et tamen & lex diuina & sapientiæ artes sunt, quoad eius fieri possit, cognitione cõprehendendæ: ut scopum uideamus quò consilia & actiones nostræ omnes sint dirigendæ: ad quem quò quisquis propius agendo accesserit, hòc gradum altiorem tenere putandus est ad summam beatitudinem conscendendi. Conantem etiam ad summa peruenire, honorificum fuerit in inferioribus resistere. Est enim et in ipso conatu uirtus quædam: qui quò magis intendetur hòc minus reddet hominem uitiorum

morbis

morbis obnoxium. Neq; quia nemo omnibus uirtutum numeris absolutus esse uidetur, ideo minus ad uirtutem contendendum est. imò ita agendum, ut etiam si conatum uires defecissent, simulachra tamen uirtutis habere satagamus. Verùm pios conatus numinis diuini afflatus non deseret: eorum præsertim qui indesinenter preces illi fuderint: seseq; illi cõmendauerint. Sed nos, palàm, ut uidemur, fecimus secundum naturam, maximam uim esse doctrinæ, exercitationis adminiculis fultæ: eaq; & intelligendi prudentiam acui, & agendi facultatem excitari ac confirmari. Voluimus autem locum hunc copiosius tractare ut causas bonorum morum atq; adeò uirtutum ipsarum explicaremus: Vituperationibusq; eorum responderemus qui præcepta omnia pro nihilo habenda, soliq; naturæ obtemperandũ esse contendunt. Vt autem quæ dixi magis perspicua fiant, in ætatibus, personis, ordinibus & rebus uarijs demonstrandum est.

Diuisio huius primi Libri de moribus & ppositio dicendorum.

CAPVT VI.

Quę cura debeat esse puerorum, ac iuuenum recte instituendorum.

Ducamus autem orationis huius initium ab ea, cuius proximè meminimus, ætate puerili: quibus moribus ac opinionibus sit imbuenda: ut quasi fundamenta firma iaciat uitæ deinceps honestè sanctè & laudabiliter degendæ. Nihil enim animis hominum magis adhæret quàm id cui à teneris consuescunt. itaq; si quid eis noxij, dum adhuc molles sunt ac

teneri

teneri immisceatur, non minus in eis ad æternitatem ualebit, quàm si surculum ueneno inficias: qui in maximam arborem crescat: Vnde tandem fructus enascentes & sint mortiferi utentibus: & seminibus nihilo melioribus materiam præbeant copiosam. Curent igitur parentes filios suos ijs institutis & præceptis erudiri, ut illi primis ab annis noscere incipiant quid honestum, quid turpe sit, quid expetendum, quid fugiendum. A uoluptatibus, in quarum regno uirtus consistere nequit, eos maximè arceant. Cibi et potus mediocritatem eis præscribant. Ad frigus & æstum tolerandum, lectiq; duriciem (modò ne quid uiribus ac bonæ corporis habitudini incommodet: cuius curam geri oportet ut animus bene habeat, sitq; magis perspicax) eos assuefaciant. hominum malorum consuetudine eis interdicant. dicta et actiones eorum omnes ad decus, iusticiam, lenitatem, mansuetudinem & humanitatem forment. Turpitudinem autem, iniuriam, iram, inuidiam, fastum, luxum, & immanitatem eos fugere iubeant. & quantum à rerum turpitudine, tantum à uerborum improbitate eos cohibeant. rationem etiam dictorum & actionum ab eis exigant. Atq; ut ad omnem uirtutis partem eis aditum patefaciant, non tantum ab actionibus uitiosis, uerbis turpibus, sed à cogitationibus quoq; rerum ma-

larum

larũ eos quam maximè remotos esse uelint. Quod non alia ratione commodius efficient quàm otij interdictione. Ergo uideant parentes ne pueri puellæq; otiosi primos transigant annos: curent ut semper laborent aliquid: atq; etiam pensum laboris ab eis exigant. Segnitiem ac inertiam eorum uerbis castigent: ab officio uerò procul discedentes ferula feriant. Noli, inquit Salomon rex sapientißimus, subtrahere à puero disciplinam. si percusseris eum uirga non morietur. Tu percutis eum & animam eius de inferno liberas. Iam quid alijs præstare pueri debeant, docendi sunt, quid parentibus, quid ciuibus, quid Reipub. quibus rationibus societatem cum hominibus & concordiam tueantur. quomodo se gerant aduersus superiores, inferiores, pares: aduersus socios, amicos, cognatos & agnatos: aduersus notos & ignotos, ciues & peregrinos: aduersus magistratus, dominos, seruos: tum etiam aduersus hostes & inimicos: idq; priuatis & publicis in rebus. Omnium autem maximè interest teneram ætatem imbui religione Dei immortalis, ut sciat à quo omne bonum expectandum sit: cuius nutu omnia gerantur: qui sit uindex malorum, remunerator bonorum. Itaq; ad ædes et conciones sacras adducenda est, ut ritus & ceremonias cognoscat, sacramenta ueneretur, precibus

uacet: atq; ijs rebus studeat quibus & summi Dei gratiam demereatur, et hominibus placeat. Remedia etiã sibi paret quibus se muniat contra omnes diaboli, carnis, et mundi huius insultus. Ingenio adolescentis cognito & perspecto, applicent eum parentes ad eas artes, ad quas natura eum ferri uiderint: ut earum artium rudimenta noscere & amare incipiat, quibus deinde per omnem uitam, operam sit daturus. Quòd si fortè peregrè adolescens mittendus sit, eadem cura adhibeatur eo excolendo: serioq; cohortandus, ut non tam studeat quamplurimos homines in singulis gentibus cognoscere, aut multorum familiaritates consequi: quàm quid apud exteros populus dignum sit bonis moribus, legibus, disciplina, ut id obseruet: ac domum reuersus exponere queat ad res domesticas emẽdandas. Cùm autem non auribus modò uerùm etiam oculis ætas illa à maioribus natu atq; in primis à parentibus discat quid sibi faciendum sit, ideo studeant modis omnibus parentes ut tales se ante liberũm oculos gerant, quales eos esse uelint. Certè nec ebriosus pater efficiet ut amorem sobrietatis in filio excitet: nec profundens sua, nec uestitu nimio indulgens frugalitatem liberis commendabit: nec uiolentus, nec in ira crudelis, nec sanguinis appetens, nec hominum interfector leges tranquillitatis, pla-

cabilitatis aut humanitatis natis suis præscribere poterit: cùm quidem pulchrum sibi tenera ætas ducat uestigia parentum sequi & imitari. Atq; hîc uelim unusqsq; parentum se inspiciat an non magna ex parte mores prolis suæ corruperit? Magnatum filij pleriq; omnes nimis molliter, ac in magna uitæ licentia educantur: in choris puellarum, inter citharas & obscœnas cantilenas, inter assentationes tam familiarium quàm pædagogorum perpetuò uersantur: fastum & contumatiam imbibunt à primis annis: byßinas uestes prius cognoscunt quàm fari incipiant: Mirantur aureas torques, numerosam familiam: meditantur ab ineunte ætate dominationem, pompam, dapes uarias, ultionem: nimiaq; indugentia neruos omnes mentis sanæ perdunt: & cùm parêre nunq̃ didicerint imperare concupiscunt. Atq; his moribus, hacq; disciplina imbutos nec ulli magistro transformare, nec Mercurio refingere, nec uulcano recudere potestas est. Quæ cum lacte nutricis quasi suxerunt, ea per totam uitam persequuntur. Virtutis nomen in ore ferè habent: rem autem ipsam quæ maximis laboribus comparetur, perpauci norunt, longè pauciores agendo attingunt. Sed ne plura, fortunæ indulgentia ac genus uitæ deprauatæ efficit, ut eis nec pueris nec adultis, nec uiris, nec senibus ad bonam

nam

nam frugem peruenire liceat: impeditis scilicet plurimis uitiorum illecebris. Neq; enim facile est eum qui assuetus sit malefacere, nouum induere habitum benefaciendi: qnemadmodum Aethiopi pellem nigram in quamuis aliam mutare non est facile: idq; fieri nullo modo posse sine Dei beneficio singulari oracula diuina testantur. Ergo & tot prauitates emendandæ essent, & rerum ueræ notiones in teneris animis inserendæ, cùm quidem nulla, ut dictum est & sæpe dicetur, bonorum morum pernicies maior sit quàm prauæ de rebus opiniones ac ignorantia ueritatis. Nemo est autem qui ignoret multa in hac parte desiderari, ut dixi, in parentibus? Quotus enim quisq; est qui liberos suos instituat, aut si id uelit rationem teneat rectè instituendi? nec est quicq̃ de hac re legibus nostris constitutum. Moribus tantùm receptum est ut qui uelint liberos suos ad aliquam uirtutis laudem peruenire, eos uel in ludos literarios mittant ad magistros, uel in aulas principum, uel ad quemuis aliũ, cuius consuetudine putent eos fore eruditiores.

Hiere. 13.

CAPVT VII. Aulę mores & utilitates.

Ac de ludis quidem literarijs erit nobis alius dicendi locus. Nunc de aula: quæ non immerito uideri poßit urbanitatis & ingeniorum periclitandorum officina. Et certè sunt in aula permulti alienorum ingeniorum prudentes existimatores:

 qui

qui facilè mores eius, qui se illis dedisset, forment et quasi recudant. Quod utinam semper aut saltem sæpius bono fieret generis humani. Sed nescio quo modo mores aulici magna ex parte ad uanitatem & ambitionem incubuerunt. In suppellectilem, uestitum, epulas, luxum omnis generis, immanes pecuniæ impenduntur. Inuidiæ & insidiarum plena sunt omnia. Stulticia & maleuolentia multorum perferenda est. Et qui præstant alijs uirtute ac diligentia, iniurias multorum deuorare coguntur. Amicitiæ pleræque omnes ambitiosæ & fucosæ, & quæ tam diu durent quamdiu uidemur gratiam potentum obtinere. Etsi autem permulta horum communia sunt aulæ cum reliquis hominum ordinibus: Tamen quia aulici mores in oculis omnium maximè positi sunt, ideo hîc prætermittenda non erant. Plurima & maxima commoda ad cunctam Rempub. ab aula peruenire atq; ad res priuatorum constat inter omnes: quippe cuius in tutela & præsidio sint res omnes bonæ, possessiones priuatorum, coniugia, liberorum procreatio & institutio, honesta disciplina, hominum commercia, pax publica, salus et dignitas Reipub. Hæ quidem res tales & tantæ sunt, quæ casu nullo modo gubernari aut defendi queant. necesse est multis & præclaris uirtutibus præditos esse, uarijs

et eximijs artibus instructos qui tot & tantis bonis consulere, easq; cum dignitate poßint tueri. Et quemadmodum Plato in suis legibus reliquit scriptum non boues bobus, nec capras capris, sed utrisq; hominũ genus multo illis præclarius præesse: Sic cœtus humanos neq; bene regi neq; ratione administrari posse, nisi ab excellentibus uiris & quasi semideis: qui ad Dei opt. max. bonitatem & prudentiam q̃proxime accedant. Omni igitur studio connitendum est ijs qui publicam obtinent authoritatem in aulis, quiq; præsunt rebus humanis ut uirtute & prudentia utantur & publicis & priuatis rebus administrandis: utq; familiares suos, qui se ad ductum & imperium eorum applicarunt, ad omne genus officij instituant.

Cantilenæ, epistolæ, libelli muliebribus affectibus pleni, in delicijs habentur aulicis. Et quos hæc non oblectant, illi inepti esse iudicantur. Verùm intelligendum est huiusmodi delicijs animos teneros ad molliciem omnem delabi: ad honestas autem cogitationes actionesq; ineptos reddi. Corrumpunt enim (ut Paulus ex Menandro citat) bonos mores colloquia mala. Maxima pars temporis consumitur ab hoc institutum uitæ sequentibus in tesseris, amoribus, conuiuijs, compotationibus: alij cum scurris & assentatoribus multas horas

transmittunt: Sunt qui nihil aliud q̃ de fama & existimatione hominum detrahere didicerunt, maledictisq; & conuicijs alios insectari. Quæ quidem omnia negotij inopia plerunq; fieri uidemus. Itaq; assuefaciendi omnes essent ad res aliquas agendas: & qui laborare nollent, ij (ut Paulus ait) ne manducarent. Est enim illa humano generi indicta mulcta in sudore cuique uescendum esse pane suo. Aiunt in moribus Turcicis esse ut omnes quantumuis diuites ac genere clari, à primis puericiæ annis arte aliqua manuaria erudiantur: qua & corpus exerceant, et, si egestate premantur, uictum sibi parent. Nostris uerò aulicis non tantum manuarias, sed et ingenuas artes callere nimis plebeium uidetur. Itaq; uiuitur in ignauia & socordia: quam sequuntur latrunculi, tesseræ, compotationes, libidines, & reliquæ aularum pestes. Sed ab his pestibus difficile esset iuuentutem cohibere, nisi uiri graues constituerentur, qui peruersos illorum mores notarent, ac seueritate aliqua castigarent. Ac de moribus quidem puericiæ et iuuentutis quàm solicitæ olim erant Respub. optimè constitutæ magno argumento est puer ille ab Areopagitis damnatus quòd oculos coturnicum erueret. Fecerunt hoc iudices sanctißimi non quòd coturnices tanti faciendas esse putarent: sed quòd id malæ mentis in-

tis indicium esse existimarent, multisq; malo futuræ si puer adoleuißet. Itaq; eum damnarunt. Tanti interesse putabant peruersos puerorum mores punire. Nos ista negligimus aut certè leuiter curamus. Neq; multum referre censemus, quibus moribus aut qua quisque ratione primum ætatis tempus transigat. Ideo etiam multorum ætatem prouectam deploramus. fieri enim non potest ut ætas matura sit laudabilis, quæ fundamentis adolescentiæ parum rectè sit constituta.

CAPVT VIII. Studia adolescentum qualia: & de exemplis ad imitandum proponendis: et epilogus superius dictorum.

Omnibus igitur adolescentibus, sed in primis ijs qui ad Rempub. olim sint accessuri, danda opera est ut à primis annis quamplurima sibi conquirant instrumenta rerum gerendarum, pectusq; suum imbuant optimis agendi præceptis, traditis à magnis uiris usuque rerum edoctis. Neq; existiment ingenij celeritate & naturali quodam acumine expediri posse negocium omne. Opus est profectò arte & doctrina ad controuersias implicatas. quibus explicandis honestius certè fuerit te ipsum inspicere posse rei, qua de agatur, naturam, quàm ex sententijs aliorum semper pendere. Sciant adolescentes multum inter inertes & industrios, multum inter ignauos & fortes in rebus agendis interesse. Cogitent uerum decus non in generis nobilitate, non in diuitijs, non in pompa ministro-

rum, quæ bonorum & malorum communia sunt, situm esse: sed in ijs, quæ bonorum propriæ sunt, uirtutibus, prudentia, iustitia, temperantia, liberalitate, contemptu casuum humanorum. Has uirtutes cognoscere et exercere assuescant: atq; ijs non sibi tantùm, sed alijs quoq; consulere discant. Quoniam autem ætatis huius faciles sunt & multiplices lapsus, ideo & cum uiris grauibus ac prudentibus consuetudo eis habenda est: & exempla illorum qui existimatione bonorum uirorum probentur proponenda: moresq; imitandi: idq; & in bellicis artibus & in urbanis. Hunc morem usitatum fuisse Romanis significat Virgilius cum dicit Pallanta à patre comitem fuisse datum Aeneæ

„ Sub te, inquit ille, tolerare Magistro
„ Militiã, et graue Martis opus, tua cernere facta
„ Assuescat, primis & te miretur ab annis.

Significat & Cicero qui se ad aulam Sceuolæ auguris uiri principis à patre primùm deductum fuisse disciplinæ causa commemorat, ut quoad posset et liceret à senis latere nunquam discederet: pòst uerò augure mortuo se ad Sceuolam pontificem contulisse, ut eorum prudentia fieret doctior. Egregiè hoc quidem à Cicerone ut permulta alia. Neq; enim rationis uiam insistere, neq; uirtutum excellentiam ætate corroborata facilè extruere

queas, nisi in adolescentia fundamenta illa ieceris præceptorum et imitationis. Velim autem ut uiri principes eas, in quibus Cicero uersatus est, aulas cum animis suis considerent: suasq; etiam ipsorum aulas non alio loco habendas statuant quàm scholarum uirtutũ omnium: quarũ quidẽ scholarum se ipsi magistros & parentes esse profiteantur: neminemq; ad eas admittant nisi qui uel factis egregijs uirtutis suæ specimen dedisset: uel si rudis adhuc sit et ignarus rerũ, se tamẽ erudiri, et ad omne uirtutis genus assidua exercitatione formari uelit. Habeant igitur principes in his publicæ disciplinæ scholis uaria exercitationum genera, quibus aulici erudiantur, et ad decus gloriamq; excitentur. Proponant exempla clara et illustria fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, pudoris, pudiciciæ ac reliquarum uirtutum: quæ iuuentus imitetur: suosq; mores ad illa fingat et accõmodet. Adiungant etiã tyronibus nõnullos pædagogos qui illos et dicere et facere doceant. Qualis Phœnix Achilli à patre Peleo datus erat. Sic enim ille ad Achillẽ, Tibi, inquit, à patre comes atq; magister

Sum datus, ut præcepta tibi rerumq; bonarum
Verborumq; darem: rebusq; ut fortis agendis
Esses, & uerbis posses orator haberi.
Nõdum enim poteras primis hæc nosse sub annis,

Queis rebus laus magna uiris, et summa paratur
Gloria, bellorum meritis atq; arte loquendi.

Quid enim absq; hac seueritate disciplinæ boni existere poßit, docent mores aulicorum multorum in id in primis studentium ut adulentur, conuiuentur, choreas ducant, meretricentur. Quamobrem si principes aularum uolunt consultum rebus humanis aut ad modum iam dictum suas aulas instituant, aut rationem meliorem inueniant, ut tandem habeant quos ex his scholis, doctos iam & exercitatos ad gerendam Rempub emittant: qui artibus Reipub. tum domi gubernandæ, tum foris ab hoste tuendæ in aula instructi, in aciem tandem tanquam delecti heroes progrediantur: ubi partim iuredicundo, partim sententia dicenda, partim iniurijs propulsandis, partim patria defendenda, testentur se aulicæ disciplinæ alumnos esse minimè pœnitendos. Quod si cui hæc quæ dixi uana esse uideantur, huic quid tandem ad uitam honestè, magnificè, animosè, et grauiter degendam necessarium uideri poßit haud sane intelligo. Ergo tu tantùm illud discendum putabis filio tuo, quomodo comptè incedat: quibus uerbis uel ad blanditias uel ad beneuolentiam utatur: quo gestu proceribus appellandis caput nudet, poplitem flectat: quibus uijs opes cumulet: domum sibi nitentem reddat,

dat, hortum bene cultum, suppellectilem splendidam, ministros pulchrè uestitos: qua ratione ornet & apparet conuiuia, conuiuas excipiat, ad honores perueniat? Minimè uerò illi discendum censebis quibus rebus instruat se ad uitæ moderatum & æquabilem habitum: ad res secundas & aduersas æquo animo ferendas: ad causas & actiones humanas cognoscendas & dijudicandas: deniq; ad ea dicenda & agenda quæ & ipsum testentur moribus esse inculpatis, & eius domesticos uitæ incontaminatæ: omniaq; ab eo fieri cum honestatis causa tum studio religionis & Reipub? Scilicet hæc quæ postremò dixi talia sunt, quæ nullo negotio discuntur absq; doctrinæ præceptis, absq; morum magistris: illa quæ primò, opus habent exercitatione longi temporis & doctoribus. Sed hæc missa faciamus, neq; nobis tam inepta persuaderi patiamur, ab ijs qui se non aliter suam inscitiam posse tueri putant, quàm doctrinæ præceptis infamandis. Nobis uerò sit ita persuasum, nullam morum pestem esse maiorẽ quàm ignorantiam, et rerũ malarum consuetudinem: contrà nihil æquè conformandis moribus conducere, quàm si pectus onustum habuerimus optimarum rerum cognitione: nobisq; exempla probatorum hominum quos uidimus: uel de quibus legimus proposuerimus ad imitan-

mitandum: atq; ad præcepta ipsa usum adiunxerimus optimum magistrum dicendi atq; agendi. Et hæc quidem de moribus adolescentum omnium qui cum laude in Repub. uersari uelint generatim et uniuersè dicta sint. Nunc de moribus aliarum partiū Reip. dicamus.

CAPVT IX. DE REGE.

I. Causa regum constitutorū. II. Diuersa electiōis & imperij ratio regū Poloniæ quàm aliarū quarundā nationū. III. Virtutes qbus reges boni præditi esse debent explicantur. 1. Prudētia cōsuetudine doctorū, adulatorū uerò fuga: lectione itē librorū tum sacrorum tū ab alijs conscriptorū cōparatur. 2. Tēperātia affectiōib9 animi et uoluptatibus corpis modū cōstituit. 3. 1. Iustitia bonos præmijs, malos poenis afficere: 2. plus Reipub. quàm suæ priuatæ cōsulere: 3. Reipub. mēbra oīa curare, nec ulla negligere: 4. æqualitatē inter ciues, supbia, arrogātia, et insolētia de animis eorū detracta cōstituere: 5. uirtuti et dignitati oīm ex æquo cōsulere: 6. nullā Reip. partē deserere: 7. delatiōibus non temere credere; 8. inter optimates inimicitias

Incipiamus autem à regia potestate. quam maximè diuinam esse putandum est. Dei enim qui unus totius orbis rex est imaginem in terra exprimit. Nemo potest eam potestatem sine multis & maximis uirtutibus fœliciter gerere.

I Et hæc causa uidetur fuisse quamobrem homines olim parêre uni cœperint. Paucißimi enim semper erant in omni Repub. qui reliquæ multitudini multum uirtute præstarēt. itaq; quem unum omnium

nium prudentißimum et iustißimum iudicabant, eumq; de tota Rep. benemereri posse sperabant, ad eum imperium deferebant. deinde procedente tēpore hoc genus potestatis filijs regū mandari cœptum est: de quibus spes esset, non tantùm in imperium sed in uirtutes et præ-

micitias non serere, nec potentiā eorū frāgere: 9. Discordias inter ciues tollere, concordiam constituere iubet. 4. Ad liberalitatem pertinet uidere cui, quid, propter quid, et quantū dādum sit. 5. Fortitudinis est æquo animo omnia ferre & secunda & aduersa: pro patria itē et re iusta mortē oppetere. IIII. Non tantùm edictis et decretis sed exemplo rex regere debet. V. Negotia quoq; sua Deo immortali sedulò commendare.

clara patrum facinora successores. Et id quidem apud nationes multas moribus & consuetudine receptum est, ut filij regum patribus in regnum & imperium succedant. Apud Polonos non est satis nasci filium regis. Eliguntur enim uoluntate ordinum omnium reges, non nascuntur. Itaq; etiam non ea utuntur Polonici reges potestate ut uel leges condant, uel aliquid ad perpetuitatem sanciant suo arbitrio. Omnia agunt cum ex ordinum suorum sententia, tum ex legum præscriptione. Rectius id quidem quam apud eas nationes quarum reges & tributa ex sua uoluntate imperant populis, & bella exteris indicunt, & alia mune- II.

ra exer-

ra exercent. Quod & si sæpe cum causa & cum salute Reip. faciant: Tamen quia exleges sunt, facilè ad tyrannidem illam odiosam delabuntur: cuius proprium est omnia ex libidine agere: cùm quidē regia potestas moribus et legibus patriæ cogatur obtemperare, et ex præscripto earū imperare. Quamobrem reges Polonici omnes. (Boleslao illo homicida excepto) ad extremum uitæ diem dignitatem suā obtinuerunt: semperq; inuicti habiti sunt: contrà quàm reges & principes multarum aliarū nationum. Quorum alij uel à suis uel ab externis populis pulsi sunt: alij ui capti & armis: nonnulli intestinis ciuium suorum seditionibus uexati et afflicti: quidam etiam in acie ab hostibus profligati. Tulerunt scilicet Poloniæ reges dignam moderationis & uirtutis suæ mercedem. Itaq; & nunc clara eorū memoria omnibusq; grata per ora ac sermones hominum fertur: & deinceps nulla unquam ætas futura est quæ de illorū laudibus conticescat.

III. Omnino qui cum hac summa potestate in Repub. rectè uersari uelit, eum non satis est honore & dignitate excellere: sed prudentia etiam alijsq; uirtutibus, cæteros anteire debet. Prudētia experimentis uel nostris uel aliorum, uirtus nostris ipsorū actionibus comparatur.

1. Nemo sine prudentia nec sibi rectè consulere, nec alijs præclaram operam nauare potest.

re potest. Habenda est itaq; regibus consuetudo cū uiris grauibus et prudentibus: ab eisq; consilia rerum agendarū quærenda. Libri etiam legendi. Vix enim est uia qua facilius ad sapientiæ laudem perueniatur, quàm legendo plurima, audiendo, et memoriæ mandando. Multi principū ueteris memoriæ memorantur, qui nullum diem sibi elabi passi sunt, quo non aliquid temporis tribuerint lectioni. doctis etiam uiris familiariter utebantur, quos obseruabant, eisq; aures libenter cōmodabant. Aelius Lampridius tradit Alexandro Seuero imperatori Romano in more fuisse ut nihil sanciret sine doctissimis et prudentissimis hominibus: quibus spacium ad cogitandum et disquirendum dabat: et de iure quidem & negotijs iurisperitos consulebat: de re autem militari milites ueteres et locorum peritos: præcipuè autem ab historiæ gnaris requirebat quid ueteres imperatores in rebus similibus gessissent. Quod Carolo Quinto Romanorum imperatori, & Ferdinando regi prudentissimis & fortissimis uiris, cùm oratoribus nostris apud eos operam nauaremus, solenne esse ipsi animaduertimus. Maximè autem regibus legendi libri sunt qui de regno & rep. administranda editi sunt. multa enim in illis scripta extant, quæ non audent regibus populi subiecti dicere. Situs etiam terrarum, mores omnium gen

um gentium cognoſcendi, & præſertim earum cum quibus res illis aliquando futura ſit. Turpe eſt eũ dici monarcham orbis, cui orbis cognitus non ſit. quomodo enim is quicq̃ cum illis rectè geret, quorum mores perſpectos non habeat? quomodo bellum in illis terris fœliciter exercebit, quarum ſitum ignoret, quibus rebus abundent, quid in eis deſideretur? Quidam etiam omnis memoriæ facilè principes nullum doctrinæ genus omiſiſſe uidentur: in quo non multum ſe exercuerint. C. Iulius cæſar primus ille Romanæ monarchiæ conditor, de lingua Latina librum ad Ciceronem ſcripſiſſe fertur. idem dicendi gloria ſummis oratoribus eſt annumeratus. Sed hæc illis temporibus laus erat principum uirorum maxima, qui etiam rationes dicendi prodiderunt: ut Brutus, Craßus, Lucullus, Cicero. At qui & quanti uiri? in quali Rep. uerſati? quantarum rerum gloria clari? Alexander Macedo adeò cognitione rerum phyſicarum delectatus eſt, ut cum Ariſtotele præceptore expoſtularit, quòd quare inter mortales omnes excelle re uellet, eam ille docendo et ſcribendo alijs quoque traderet. Mathematicæ diſciplinæ ad Aegiptios reges inuentionem ſui primam referunt. in quibus Iulius ille cœſar intantum excelluit ut anni ſupputationem. (in qua olim uitio pontificum mi-

re er-

re errabatur.) ipſe ad curſum ſolis accommodauerit. Quæ ſupputatio adeò omnibus probata eſt ut nunc ſit in uſu toti chriſtiano orbi. Carolum etiam Quintum qui nunc Romani nominis gubernacula tenet, iiſdem ueſtigijs ad gloriæ æternitatem inſiſtentem, ab illa laude minimè abeſſe argumento ſunt ſpectabilia illa & elaborata opera in quibus ſitus regionum, conuerſiones cœli, ſyderum poſitus ac curſus expreßi ſunt. quæ quidem opera quocunq; uadat, etiam in expeditiones, cum eo circunferri dicũtur. pulchrũ eſt enim maximos principes ut imperij faſtigio ita rerum cognitione alijs præſtare. Sed in primis regibus et principibus lex diuina cognoſcenda eſt, quemadmodum Moſes in Deuteronomio præcipit his uerbis, Poſtea q̃ ſederit Rex in ſolio regni ſui, legem Dei à ſacerdotibus accipiat: eamq; omnibus diebus uitæ ſuæ legat ut diſcat timere Deum & cuſtodire præcepta eius: à quibus non declinet nec ad dextram nec ad ſiniſtram, ut longo tempore regnet ipſe & filij ipſius. Profectò enim uerbo Dei multa rectè iudicantur: non tantùm ad religionem, ſed ad Rempub. & ad res priuatorum pertinentia. Erat tempus cùm qui regis fungebantur munere, uel philoſophi erant uel prophetæ. Quo quidem tempore Reſpub. optimè adminiſtratas fuiſſe putandum eſt. Nunc multi

Deut. 17.

D princi-

principum nihil hæc ferè ad se pertinere statuunt. Ideo & in legibus multæ prauitates, & in Reip. partibus omnibus uitia multa existunt. Et quam putas causam cur conuentus exterarum nationum de religionis concordia habiti, ad nullum hactenus exitum perducti sint, nisi quia reguli quibus res mandabatur, ex scripturis nihil iudicare ipsi poterant: aliorum narrationibus credere cogebantur: interea nihil nisi ex sententia sua definiri & concludi uolebant? Nulla est igitur compendiosior ad sapientiam perueniendi uia quàm lectio librorum tum sacrorum, tum etiam à uiris eruditis conscriptorum: deinde consuetudo bonorum & prudentum: qui & salubria consilia dare queant, & ea quæ perperam uel instituta uel acta sint, reprehendere audeant. Profectò eorum orationem suspectam habere conuenit qui ad uoluntatem aliorum omnia, nihil ad ueritatem loqui didicerunt: qui neq; dicto neq; re molesti esse nouerunt. Sed uel omnia, etiam magna uituperatione digna, tum dicta tum facta potentum approbant, laudant, admirantur: uel si quædam laudant quædam uituperant, tamen utuntur oratione non satis rebus congruenti: sed in bonis, metas excedunt laudando: in malis deficiunt uituperando. Omnino enim magis ueritas in dicendo quàm artificium spectandum: et

is optimè dicere putandus est qui orationem rebus parem & congruam addat. Præclare Agesilaus Laconum rex illorum sibi consuetudinem optandam dicebat, qui iucundi et suaues essent: sed ijdem pro re & tempore, tum contristare amicum, tum eidem resistere scirent: ab illis deniq; suas se laudes libenter audire solitum, qui ipsi ijdem re postulante uituperare non dubitarent. Fugienda est igitur omni quidem homini, sed maximè uiro principi consuetudo adulatorum: qui ipsi magno impedimento sunt ne homo cognoscat seipsum. Omnibus certè hominibus hoc uitium innatum esse uidetur, ut adulatoribus delectentur. Cùm enim quisque amet seipsum: sibique & tribuat ipse, & ab alijs tribui uelit plus quàm æquum sit: fit etiam ut adulatorem tanquam suarum uirtutum testem admittat: eiq; libenter aures patefaciat. Ex ignorantia igitur nostri & morum leuitate uitium hoc proficiscitur. Nemo illi facilè resistat nisi cognitione sui & amore ueritatis. Qui enim nihil in sermone atq; oratione, nihil in moribus ficti, fucati, atq; fallacis amabit, is certè nec alijs adulabitur, & aliorum adulationes facilè contemnet. Quòd si homines priuati qui adulatoribus delectentur uituperandi, quanto magis uiri principes? quorum animi falsis opinionibus imbuti in probrosa facilè

delabantur, monitores non ferant, peccati eos non pœniteat, ueritate offendantur, uanitate orationis gaudeant. Sed mores deprauati effecerunt ut hoc uitium non alibi magis atq; in aulis principum regnet: adeò ut nemo bonus aulicus habeatur nisi qui adulari, ad uoluptatem aliorum loqui, multa pro loco et tempore fingere sciat. Ita quæ domus exempla uirtutum præbere deberet plurima, ea labem hanc nefandam infert & pernitiosam ueritati. quocirca uitium hoc fugiendum est, ueritas & prudentia amanda. qua qui destituuntur, rerum potiti, miscent & perturbant omnia. Ipsiq; tandem cadunt maximo rerum humanarum malo. Etenim fieri non ptest ut sine prudētia Respublicæ bene regantur. Ea enim dux est & gubernatrix actionum honestarum ac uirtutum omnium. Quarum uirtutum quatuor præcipuæ numerantur, temperantia, iusticia, liberalitas & fortitudo. Quæ omnes quidem omnibus ad beate uiuendum maximè necessariæ sunt: sed regibus, qui populis imperant multis, multò magis. Nemo enim rectè alijs imperat qui affectionibus suis modum imponere non queat. qui iniustus, qui animo fracto & imbecillo sit, qui idoneis hominibus indigentibus non libenter de suo impertiatur. Dicamus igitur de singulis. Primùm de Temperantia seu moderatione, quæ animi per-

turbationes sedat, potestatis habenas regit, rebus modum constituit. Verißime apud Sallustium C. Cæsar, qui de rebus dubijs consultent, eos odio, amicitia, ira, atq; misericordia uacuos esse debere, censet. Quod si animos priuatorum decet consultando ac agendo ab ira, alijsq; motibus alienos esse, quanto magis principum: quorum & ira in crudelitatem facilè migret: aliæ quoq; animi perturbationes paruo negotio ad effectus suos perducantur. Omnino qui ipse sibi non dominetur, quiq; affectionibus suis seruiat, Domini appellatione est indignus. Sibi enim quisq; prius imperare debet quàm alijs. Græci uocant eiusmodi perturbationes πάθη quasi paßiones: patiuntur enim animi illarum quasi percußione, ac ne uerum cognoscant, impediuntur. Hinc principes illi in tragœdijs ira cœci, liuore furentes. & communis hominum uita testatur quas rixas, pugnas, seditiones excitare solent, qui imperio eiusmodi perturbationum optemperent. Quo magis principes & omnes qui sunt in magistratu decet ut ab illis caueant: animum ad ueram agendi rationem assuefaciant, ut fræna imperij rectè moderari, ac in actionibus cum laude uersari queant: simulq; à uoluptatibus corporis sibi temperandum statuant. hebetant enim illæ animi uires: hominem qui se illis dedidit de gradu digni-

tatis deijciunt: atq; à claris & honestis laboribus
eum abducunt: nec sui possessorem se diu frui, per-
mittunt. Testis est uita hominum, & libri sapien-
tum docent rem ita se habere. nos igitur hoc omisso
3 loco ad iustitiam transeamus. Cuius fruendæ cau-
sa ut Herodotus, Cicerone interprete, ait olim be-
1 ne morati reges constituti sunt. Eius proprium
munus est cuique quod suum est tribuere. et id qui
dem duabus in rebus potissimum cernitur, in præ-
mijs & pœnis: quibus quidem rebus duabus (quod
Solon in Atheniensium legibus scripsisse fertur)
Respub. continentur. nisi enim boni præmijs, mali
pœnis fuerint affecti, Respub. diu stare non potest.
Pœnæ legibus omnino comprehendi debent: præ-
mia uerò in honoribus uirtuti tribuendis, præcipuè
posita sunt. de utrisq; suis locis à nobis dicetur.
2 Nunc illud quod in regibus in primis necessarium
est dicamus, ut maximè charam habeant Rempub.
neq; ullam eius partem negligant, neq; tam suæ
ipsorum utilitati quàm publicæ suorum populo-
rum inseruiant. Apud ueteres quidem quoties ali-
quis regis titulo honoratur, toties custodem po-
pulorum pastoremúe se uocari audit. quibus uer-
bis admonetur ut quos regere uelit eosdem quoq;
pascere meminerit. at pastoris est non tam sibi
quàm gregi consulere. Quod oraculis Dei prodi-

ditum esse. Ezechiel diuinus uates refert his uer-
bis, Væ pastoribus qui pascunt semetipsos. nonne
greges à pastoribus pasci debent? & cætera quæ
uates copiosè commemorat. Quemadmodum igi-
tur pastoris est magis gregi quàm sibi consulere:
ita regis, hoc est hominum præsidis ac custodis est
non ad suas ipsius, quod est tyranni, sed ad eorum
quos regit commoditates omnia referre. Qui e-
nim in Repub. plus suis commodis consulunt, ij
personam uiri principis pro dignitate tueri non
possunt: ad iniuriam faciendam sæpe aggredien-
tur: potestas ipsa præbebit eis occasionem ad no-
cendum. Illud uerò quis non uidet minimè dece- 3
re, ut cui totum corpus commissum est, is aliqua
membra curet, alia deserat: ab aliquibus iniuriam
arceat, ab alijs minimè: plus nonnullis ciuium iuris
tribuat q̃ alijs: maiorem in Senatu quibusdam præ
cæteris authoritatem concedat. Quod quidem ut
necessarium est, si cuius authoritas fundamentis
prudentiæ, fidei, & uirtutis est constituta: ita pror
sus indignum, nullo rerum illarum respectu. Se-
quuntur enim illud partium studium cum incom-
moda multa & uaria, tum confusio & perturba-
tio officiorum: sæpeq; fit ut qui negliguntur uel
negligant etiam ipsam Rempub. uel odio habeant:
qui autem præter meritum dignitate aut commo-

dis ultra alios aucti sunt, ij sint inepti muneribus Reip. aut non ita merētur de illa ut deberēt. deinde inter ipsas partes fiunt iniuriæ, et uerbera, et cæ-
4 des, et alia mala infinita. Cùm aūt resp. ex inopibus et locupletibus, ex nobilibus & plebeis, & ex alijs ordinibus constet, efficiendum est regi, ut si concordiam ciuium uelit esse firmam, constituat inter eos, quoad eius fieri poßit, æqualitatem: non quidem res omnes inter eos communes faciendo: aut diuitibus, quod inopibus daret, detrahendo: aut plebeis nobilium prærogatiuas concedendo: aut ordines confundendo: sed demendo de animis omnium arrogantiam, insolentiam, superbiam, et id genus pestes societatem humanam turbantes. Videmus homines huiusmodi uitiorum pestibus infectos, odiosam quandam, tumidam, & Reip. maximè nocentem inæqualitatem palàm uenditare: splendida ueste: ministrorum comitatu, imaginum uetustate, ferro, bombardis, & gladiorum fulgore superiores se cæteris hominibus facere: hinc honores deposcere: magistratus ambire: imbecillioribus pauorem ac terrorem incutere: uirtutem ac dignitatem ijs qui inferiores sint genere, potentia, opibus, magna ex parte detrahere. Hinc enim illæ uoces & scripta mordaci felle tincta, plebeium sanguinem nec fauere, nec amicum posse esse unquam

nobili sanguini. His uocibus, hisq; pestibus regnātibus nulla æqualitas, hoc est hūanitas, beneuolētia, misericordia, iustitia nulla esse potest in Rep. Cōtrà detracta de hominū locupletum diuitijs existimatiōe, de nobiliū genere insolentia, de animis eorū qui potentiores sunt superbia, coæquabuntur superiores cum inferioribus, ac in rerū uarietate animorum paritas elucebit ordinum omniū. Non pœnitebit pauperes suæ paupertatis: nec plebeios sui generis: nec eos qui sunt alijs subiecti suæ humilitatis. Omnino uirtus omnis nisi in animis hominum radices fixerit, in rebus externis fraglis & caduca apparebit. Adeò nec iustitia nec concordia uera & stabilis est futura inter ciues, sine illa animorum æqualitate. Hanc in animis hominum efficere, planè regium est. Sunt qui regere & regem dici idem esse putent: quemadmodum pueris equo insidere idem est quod regere equum: & dicere ius idem quod in loco iudicis sedere: & agere præsidem, idem quod insignibus præsidis ornari. Verumenimuerò uehementer pueros errare & Phaeton ostendit, qui importunitate à patre obtinuit ut currum regeret, suo quidem & rerum humanarum magno malo: & Cyrus puer qui tunicis, inter quos non oportuit, commutatis iniquum exercuit iudicium: & multi homines mali ac stulti qui

ornamentis & reditibus magistratuum gaudent, rem gerere nec sciunt nec uolunt. Quid est igitur regem esse? omnino si uerum quærimus non aliud est q̃ regere populos ditioni ipsius subiectos. Quomodo autem regendi sunt nisi sapientia & uirtute duce? illa ostendit rationes bene regendi: hæc uoluntatem addit efficiendi optimi regiminis. Cedo igitur quomodo constabit ratio optimi regiminis, nisi paritas erit inter ciues constituta: quæ cùm esse non poßit nec opum, nec generis, nec ordinum, necesse est eam constitui, uitijs illis ex animis hominum depulsis, arrogantiæ, insolentiæ, superbiæ: ut quasi in membrorum corporis unius disparitate, mixtura appareat grata & toti corpori conueniens. Quò autem magis per regem uitia illa ex Repub. fuerint abacta, hòc putabimus eum non tantùm corpora hominum, ac res extra positas: sed magis etiam animos regere & gubernare. Quod regiminis genus quanto difficilius, tanto præclarius existimandum est. Et certè hoc est homines uerè regere, animis eorum imperare, pectora mulcere, ac fluctus perturbationum sedare & tranquillare. Hoc fit partim sermone prudenti, increpatione leni, exhortatione seria: quorum rationes oportunius à nobis alio in loco exponentur: partim ijs nutibus ac gestibus quibus homines moderati & hu-

mani regis beneuolentiam agnoscant: inhumani, tumidi, et superbi indignationem experiantur. Igitur rex superbè aliorum dictis, aures ne accommodet: insolenter factis ne arrideat: arrogantium hominũ consuetudine ne delectetur. Contrà quò quenq; modestiorem uiderit, & in dictis, & in factis, & in omni uita, hòc eum magis comprehendat. Petulantia uerò illa dicta quæ inter sanguinem plebeium & nobilem, hoc est inter Reipub. quasi corporis unius membra, discordiam, odium et hostilitatem inducant, ex sua Repub. omnino abigat. Non iam dico ut ea puniat: non enim de legibus nunc tracto: sed dico ut ne eiusmodi uesanas uoces nec apud se iactari, nec in uulgus spargi permittat, quia uanæ sunt: quia contumeliosæ: quia in Deum & in homines impiæ: quia multorum malorum seminarijs refertæ. Certè etiam authorum suorum cogitationes infestas produnt: ferè enim fit ut quo quisq; sit animo in alium, eo illum in se esse putet. Inde enim suspitiones istæ oriuntur, & sermones odiosi: quibus uigentibus societas uitæ constans & firma esse non potest. Neq; sperandum est ut isti Rempnb. in summis discriminibus unà defendant, qui sic hostiliter de sese mutuo & sentiant & loquantur. Ergo efficiendum est regi ut uirtuti, saluti, & dignitati omnium ciuium ex æquo faue-

at et consulat: ut quemadmodum est communis po-
pulorum suorum dominus, ita communis sit eorun-
dem pater. Domini est coërcere ac punire inobe-
dientes seruos: patris est beneficum esse & indul-
gentem in filios. Vt igitur omnes qui regi subiecti
sunt & timeant regem quod est seruorum, et eun-
dem ament quod est filiorum, omnes ab eo coër-
cendi sunt qui deliquissent: qui autem in officio
permansissent, paternæ beneuolentiæ ac benignita-
tis sensu complectendi. Et delectum quidem per-
sonarum ex uirtute facere necessarium est guber-
natori Reipub. Cæterum utilitatem quam ex ali-
quo percipias uirtuti præferre, prorsus indignum.
Polybius uir doctus et ut scripta eius indicant, mul
tum uersatus in aula, scribit reges neminem nec a-
micum nec inimicum natura habere: sed utilitate
amicitias et inimicitias metiri. Sed Polybius scripsit
quod in moribus regum deprehendit, non quod
existimaret fieri oportere. Quòd si priuati homi-
nes utilitate amicitias probantes, digni sunt repre-
hensione, quanto digniores sunt ij qui personas
publicas gerunt? Nullus quidem potest esse respe-
ctus iusti & honesti ubi omnia ad utilitatem con-
feruntur. Optimus igitur mos erit si gubernatores
eos sibi & Reip. amicos esse putabunt, quos uide-
rint uirtutis studiosos; inimicos quos uirtutis ho-
stes:

stes. quales sunt homicidæ, libidinosi, raptores ali-
enorum, & alijs flagitijs inquinati: quorum con-
suetudo & familiaritas notam principi aliquam
inureret maiestate eius indignam. Quod si rex 6
totam Remp. charam habebit, nullamq; eius par-
tem patietur desertam, certè & illud faciet ut om-
nia municipia, quæ hodie Palatinatus uocamus, in
orbem circumeat, ac statis temporibus in eis com-
moretur. In hoc enim singulis municipijs additi
sunt singuli magistratus, & singuli qui obeant mi-
nisteria regis: ut ne rex alijs locis neglectis uno a-
liquo oblectet se: sed singulis se per uices ostendat
regem esse cum potestate: in singulis certis tempo-
ribus regni solennia capessat: uota & querelas au-
diat: iudicia exerceat: ac omnia officij sui munera
exequatur. Cognosceret hac occasione municipi-
orum omnium situm: locorum & arcium munici-
ones: & q̄ sint rebus necessarijs instructæ ad a-
liquam uim hostium sustinendam: deniq; agro-
rum cultum quid ferant q̄dúe recusent: hominum
item studia ac mores quos uel emendaret, uel tanq̄
censor notaret, ac in iudicium uocaret. Otiosos,
ignauos, rei familiaris & cultus agrorum deser-
tores castigaret, ac ad officium reuocaret: in sce-
lerate & flagitiose uiuentes animaduerteret. Iret
hoc modo rex obuiam otio, improbitati, & petu-
lantię

stantiæ multorum: neq; eos libertate illa immodica ac potius licentia diffluere pateretur. Multa rex uideret ac ageret ipse: multa uiris probatæ fidei cōmitteret. Intolerabilis est illa præfectorum quorundam municipalium licentia in plebe spolianda: in accessu ad regem denegando. Qui quidem accessus etiamsi non prohibeatur, plus tamen præfecti uerbis fidei haberi solet quantumuis noxij, quàm popularium multorum iustißimis querelis. Sed rex præsens in municipio facilè omnia expiscaretur, nec sibi à præfecto imponi sineret, si eum causam seriò dicere, ac sine ullo personæ respectu eo loco esse iuberet: quo alij quorumuis criminum rei esse debent. Aurea secula è cœlo, regnaq;, ut inquit Virglius, Saturnia nobis redire uiderentur Rex si morem hunc desitum quidem, & longo seculorum interuallo intermissum, sed & sanctißimum & Reipub. summè necessarium renouares.

7 In delationibus nominis alicuius decet cum omnem hominem, tum regem maximè, morem sequi Alexandri Macedonis: qui nemini delatorum utranq;, sed unam tantùm aurem pandebat, alteram delato integram seruabat: inde tandem quasi inter duas aures medius sententiam ferebat. Ergo si quispiam ad te secretò delatus est, uide ut delatum, per te aut quemuis alium, semotis arbitris admoneas: eiusq;

uel

uel confeßionem uel excusationem audias: delatore tamen occultato. Singulari cautione opus est ne delatoribus uel fides mox habeatur, uel uia deferendi prorsus præcludatur. Et quemadmodum nimiæ credulitatis est omnia quæ audisses pro certis accipere: qua insidiatores abuti poßint malum alicui machinando: Ita omnibus aures claudere imprudentiæ est. Multa enim sæpe per multos indicantur ad cauendum tibi ac Reip. pernecessaria. Itaq; principis est nec delectari criminibus audiendis, nec fidem delationibus prius habere q̄ omnibus cognitis quæ contra dici poßint. Qui malicià aut studio nocendi deferre aliquem certis argumentis compertus fuerit, ne sit ei impunè. Sed tamen ita in eum animaduertatur, ne cæteri à deferendo deterreantur, qui non alicuius priuato odio, sed Reip. cui commodare uellent amore sæpe de rebus multis principem commonefaciant.

8 Illud etiam minimè est regium sed prorsus tyrannicum, quod tamen quidam potentiæ suæ stabiliendæ causa faciunt, ut uel causas inimicitiarū inter optimates serant, quò facilius quod optant illis diffidentibus efficiant: uel animos eorum aliquibus iniurijs frangant, quòd qui animo sunt deiecto non facilè obstent libidini aliorum: uel eorum potentes esse nullos uelint. Quod im Hungaria annis su-

perioribus

perioribus Turcam molitum esse aiunt: dum &
colonorum obedientia, & armis interdictis, nobi-
litatem in ordinem redactam uoluit. Similia sunt
aut etiam crudeliora quæ memoria superiore Ca-
limachum Experientem suasisse ferunt Ioanni Al-
berto regi. Quæ quidem omnia uel ad excidium
uel ad imminuendam ordinum dignitatẽ pertine-
bant. Sed Rex optimus perniciosa consilia & ad
tyrannidem spectantia repudiauit: Remq; publi-
cam eodem statu quo à maioribus acceperat, &
ipse conseruauit et suæ posteritati prodidit. Om-
9 nino princeps Reipub. author & custos debet esse
pacis ac concordiæ inter ciues: controuesiarum ue-
rò & discordiarum sedulus compositor. Nec secus
debet dolere dissensionibus suorum ciuium quàm
uel pater filiorum, uel caput reliquorum membro-
rum: cùm quidem ipse caput sit Reipub. suæ, pater-
q; patriæ appelletur. Non potest esse corpus sa-
num, nec bene constitutum in pugna cutis cum ossi-
bus, pituitæ cum sanguine, genuum cum cruribus,
cordis cum epate. Non est uerus pater qui filio-
rum discordias uel excitet ac alat, uel non curet
tolli et extingui. Non est dignus principis regisúe
nomine qui iniurijs afficit suos populos, odijsq;
eorum inter ipsos et delectatur & seruit rebus su-
is: quemadmodum pastor indignus est eppellati-

one sua cũ oues dispellit, opimis pascuis abigit, ac
ouilia miserrimis cædib9 replet. Et hæc in præsenti
de iustitia, de qua erit nobis secũdo libro amplior
dicẽdi locus. Adiũgitur iustitiæ liberalitas, uirtus tã 4
popularis q̃ quæ maximè: et ipsa uiro principi in
primis necessaria. Est aũt liberalitatis dare cũ dan
dũ ẽ, cui dandũ, quantũ, et ꝓpter quid dandũ. Itaq;
nõ abs re fuerit de omni sumptu cõsilia cũ delectis
cõmunicare: ac q̃cquid fuerit muneribus expẽsum,
de eo quẽadmodũ de alijs sumptibus necessarijs, ad
præfectos ærarij ratiões referre. Nisi talis diligẽtia
adhiberetur, annui reditus facilè exhaurirẽtur: ue-
nireturq; tandẽ ad alienãdos oppignerãdosq; re-
ditus arcium, municipiorũq;: aut certè bello, aliaq;
Reip. necessitate imminẽte, Rex se turpiter daret.
Quod nõ sine maxima et regiæ dignitatis imminu
tiõe, et Reip. iactura ac discrimine accideret. Hæc 5
de liberalitate. Maximè aũt uiri pricipis est rebus
secundis nõ afferri, aduersis nõ succũbere. In pace
etiã saluti et dignitati tũ suæ, tũ suorũ populorũ ad
perpetuitatẽ consulere. Fœlix ciuitas, inquit ille,
Tempore quæ pacis, bella futura timet.
Ergo regi curanda sunt omnia quæ ad bellũ perti-
neant, arma paranda, loca hostiũ incursionibus ex-
posita frequentãda. Libentius milites in ea loca cõ
fluent in q̃bus scient regem suum sæpe uersari: dili-

gentiores erũt in officio: hostibus etiã erunt formi-
dabiliores. deniq; pax constantior erit et diuturni-
or terræ, cuius principem uigilantem ac omni tem-
pore ad bellum paratũ exteris cognitum fuerit. sed
de bellis Tertio libro dicemus. Quoniam aũt non
IIII tam edictis et decretis homines obtemperãt, quàm
exemplo ad res præclaras excitantur, ideo princi-
pis est se talem, regenda uita sua, præstare quales
populos sibi subiectos uelit habere. Mirabiles for-
titudinis aculeos in animis militum suorum reli-
quit imperator cùm ita dicit. Eia milites quod me
uideritis priorem facientem, hoc quoq; ipsi pergi-
te facere. Contrà ignauum imperatorem, & de-
licijs luxuriantem, nullus militum, quantumuis ma-
gnificè loquentem, libenter audiet. Paulus aposto-
lus tanti facit disciplinam domesticam, ut ex hac
magnũ sumat argumentũ futuri ecclesiæ episcopi.
Quomodo enim, inquit ille, ecclesiã Dei guberna-
bit qui propriæ domui præesse non nouit? præstet
ergo se princeps in omni uita talẽ, quales uelit esse
populos suos. Nã ut inquit ille, Cõponitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta ualent, q̃ uita regentis.
Magnam profectò necessitatem parendi imponit
princeps populo suo, cùm non tantùm uerbis præ-
cipit: sed exemplo præit omnibus quasi manum
porrigen-

porrigendo sequuturis. Hæc necessitas non ui qui-
dem corporali nec ferro (quod legum est ac iudi-
ciorum officium) perficitur: sed pudore omnibus
iniecto, ni faciant ea quæ principem suum uiderint
facientem. Hac ratione princeps & aulam suam
docebit: & magistratibus uirtutes gerendi res om-
nes commendabit: & presbyteros ad munus suum
excitabit: & iuuentuti uiam monstrabit ad artes
optimas perdiscendas: & subditos sibi homines
prudentiores ac ad omne genus officij diligentio-
res efficiet. Parebunt ei omnes non inuiti: in rebus
duris eum non deserent: & læta & aduersa com-
munia sibi cum illo ducent: pro uiuo dimicabunt:
cum mortuo cupient mori. Atq; in his omnibus V
uiro principi cogitandum est, omnia de quibus di-
ximus, & quæ in eo requirantur non tam esse hu-
manarum uirium præstare quàm diuini beneficij.
Itaq; à Deo suppliciter petendum esse ut in tanta
rerum administratione aspiret auram benignitatis
suæ. Neq; uerò in eo illi est acquiescendum quòd
sit legitimè nactus principatum. Nisi enim legiti-
mè eo usus fuerit, nisi consilia & actiones suas ad
Rempub. rectè regendam, ad iustitiam omnibus ex
æquo administrandam, ad religionem summi Dei
tutandam conuerterit, nisi per uias mandatorum
Dei ambulauerit, non alio loco reputabitur quàm

Lib. 1. Regũ capitibus diuersis. Re Saul ille rex Israelitarum: qui in illa gente erat & optimus omnium & pulcherrimus, qui iussu Dei in regem est electus, qui prophetauit, qui cum omnibus populi Dei hostibus circumcirca fortiter bella gessit, ac multas uictorias reportauit: Verùm quia uiam praeceptorum Dei deserebat ideo & à Deo abiectus, et regnum Israelis ab eo scissum alteri delatum, et à spiritu Dei desertus spiritui maligno traditus est, & in praelio filios suos omnes uidit interfectos, ipse quoq; uulneratus sua ipsius manu est tandem trucidatus. Sed haec omnia de Saule notißima sunt ex historia sacra. Illud etiam de Ludouico Hungarorum rege notius est quàm ut multis uerbis referendum sit: qui & ipse legitimè electus erat: sed quia iustitiae parum diligens custos erat, choreis magis quàm serijs negotijs studebat, oppressorũ iniurias nõ uindicabat, aliaq; regia munera negligentius obibat, ideo talem uitae exitũ habuit qualem orbis christianus semp mœrebit.

CAPVT X.

1. Senatus et uarij magistratus cur addũtur regibus? 2. Regi cur summa ptãs data ĩ rep. 3. Et hîc de officio Senatus breuiter: 4. et de cõsiliarijs regis q iIli adsint ppetuo: 5. et de secretarijs singulorũ districtuũ: 6. Regis ẽ ut cõsilio senatorũ ipse adsit. 7. cõcluditur definitio senatus sumpta ab officijs.

Cùm igitur uariae propositae sint pœnae regibus non bene fungentibus officio suo, nullusq; regum fuit qui solus omnia munera sustinere posset, est hoc

est hoc ferè ubiq; moribus usitatũ ut ipsis regibus 1
Senatus & multi magistratus addantur qui cũ eo Remp. administrent. Quod et Moses princeps populi Dei fecit, qui consilio Iethronis Madianithae affinis sui, elegit multos uiros principes cum quibus potestatem suam communicaret. fecit et Darius Medorum rex. qui & ipse satrapas principesq; multos constituit, in quibus Danielem Hebraeum esse uoluit: qui cum eo res omnes administrarent ac regerent. Sic enim habendum est, neminem unum esse, qui uel consilio, uel operis suis totam Rẽpub. sustinere poßit. Et quemadmodum unusquisq; plus duobus oculis cernit, melius duabus auribus audit, duabusq; manibus & duobus pedibus plus negotiorum conficit, quàm si uteretur uno oculo, una aure, uno pede, & una manu: ita omnibus quibus multi populi & infinita negotia commissa sunt, necesse est multorum oculis, & auribus & pedibus et consilijs uti ad res rectè & ordine gerendas. Quae causa mihi fuisse uidetur, quamobrem regibus ac principibus iure gentium summa potestas data sit in Rep. quos nimirum in summo dignitatis gradu constitutos, ac omnibus suis populis consulentes, non unius aut paucorum cõsilijs in rebus agendis uti oporteret: sed multorum hominum: eorundemq; et optimorum & prudentissimos

Exo. 18. Dani. 6. Similitudo Arist. Polit. 3. 2

ſimorum: quorum illis maior quàm cuiq̃ alij copia eſſe poßit. Etenim ſi rectè iudices, minimè hoc ferendum eſſet, ut uni alicui homini, qui et ignorantia multarum rerum laboraret, & humanis affectionibus obnoxius eſſet, ſumma Reipub. committeretur. Sed cùm regia poteſtas multorum præſtanti uirtute & prudentia niti debeat, æquum uiſum eſt ut ea unus fungeretur: qui ipſe omnes regeret. Facilius enim unius imperio paretur quàm plurium: facilius unius impetus & refrænantur, &, quò non oportet, ruentes retrahuntur q̃ multorum. Aequum itaq; uiſum eſt, ut unus quaſi caput alijs membris, quod factu commodißimum iuſtißimumq; eſſet, præſcriberet: decreta de rebus agendis faceret & exequeretur: dubia & incerta explicaret: quenq; ciuium in officio contineret: ac meliorem, quoad poſſet, efficeret: deniq; pacis cum honeſtate tum domi colendæ, tum foris ab hoſte tuendæ dux & author eſſet. Si enim plures in eadem Repub. cum hac poteſtate eſſent, inextricabiles perſæpe exiſterent difficultates: Vt non immerito in populari, inq; optimatum adminiſtratione, temporibus periculoſißimis ad unum (quem Romani dictatorem appellabant) ſumma rerum deferretur. Qui, excepto quòd ad tempus imperitabat, quid aliud q̃ rex erat? Inprimis igitur curandum

randum eſt ut Senatorius ordo ſit q̃optime conſtitutus, qui ſecundum regem ſummus eſt in omni Repub. Conſtat apud nos ex omni ferè genere magiſtratuum et ordinis ſacri et profani. Quamobrem ſumma diligentia regi adhibenda eſt magiſtratibus legendis: ex quibus receptum eſt cooptari Senatum: hoc eſt ſummum Reipub. conſilium: publicæ ſalutis & dignitatis cuſtodem: regis ac principis ad pulchra & honeſta excitatorem: à turpibus ac inhoneſtis dehortatorem: prauarum eius affectionum moderatorem. Sine cuius quidem Senatus conſilio, ſententia, authoritate nihil publicè nec domi nec foris agi fas eſt. Præter Senatum 4
ordinarium, qui de ſumma Reip. conſultet, quiq; non niſi de grauibus rebus, idq; ferè in conuentibus uniuerſorum, cogi ſoleat, conuenit regem habere familiares aliquos: qui nunq̃ ab eius latere diſcedant: cum quibus de rebus omnibus deliberet, et omnia communicet quæ ſint factu neceſſaria. imò, cùm etiam cogendus eſt frequens ſenatus, cum quibus de præſenti negotio diſputet in utranq; partem, priusq̃ referat ad Senatum. Fert hoc rerum natura, mos populorum, & inſtituta, ut quiſq; hominum habeat quibus cum familiariter utatur: quibus cum de rebus ſuis prius conſilia communicet quàm ea proferat. Quanto magis principem decet

cet habere, quibus se & suas deliberationes prius
aperiat, ac uicißim illorum sententias audiat: q dū
fieri poßit, quid minus de illis exploret. Hoc mo-
do & de aliorum sententijs rectius postea iudica-
bit: & dißidente Senatu, quod ei melius & Reip.
utilius uisum fuerit, facilius deliget. Sint autem fa-
miliares regis qui ad secreta admittantur collo-
quia, fide & taciturnitate præditi. Multa enim e-
ueniunt incommoda ex consilijs principum teme-
5 rè & ante tempus euulgatis. Sunt monarchæ qui
rebus ac negotijs tum extraneis tū domesticis pro-
uinciarum suarum dent singulos consiliarios ac se-
cretarios: qui negotia sibi demandata curent &
conficiant. Laudabilis mos, & uiris principibus,
qui prouincijs amplißimis præsunt, et qui cum na-
tionibus diuersis causas communes habent, percō-
modus. Etenim cùm unus aliquis causas sustinet
omnes, tum & ipse ferundo oneri parum sufficit:
et res tardius eunt: & quorum causa agitur sum-
ptus maiores facere, plusq; temporis perdere co-
guntur. Cùm uerò quisq; curat quod sit sui mune-
ris, negotia citius meliusq; expediuntur: nec unus
infinito causarum labore obruitur: homines etiam
et municipales, & externi minore cum sumptuum
tum temporis iactura domum reuertuntur. Va-
cante loco alicuius eiusmodi secretariorum seu
mor-

morte seu alia causa, non id sibi monarchæ sumunt,
ut suo arbitratu aliū sufficiant, solent enim impe-
diri multorum petitionibus ut, non quem uelint,
quamuis idoneum, deligant: sed qui eis obtrudatur.
Itaq; tota potestas eius rei est cæterorum consilia-
riorum: ut ipsi deligant, & in locum uacantem re-
ponant, quem putauerint maximè idoneum. Par 6
autem fuerit regem adesse præsentem consultatio-
nibus Senatorum de Rep. Nam præter q̄ quod me-
lius ingenium suorum, sententijs quas dicant audi-
endis, perspiciet: & cui quisq; rei sit magis aptus
cognoscet: Causam etiam ipsam, qua de agatur,
planius et uberius intelliget: decretumq́; quod ma-
gis sit è Rep. longè commodius faciet. Quid uerò
in contrarijs Senatorum sententijs regi faciēdum,
et numerandæ an uerò ponderandæ sint sententiæ,
infra cum de Senatus consultis ferendis agetur o-
stendemus. Nunc de munere Senatus pergamus di- 7
cere, sine quo, uti diximus, nihil fas est agere re-
gi in Repub. Eius enim arbitrio leges condun-
tur, iudicia exercentur, bella administrantur. Ma-
gnum est hoc munus atq; onus, & haud scio an
omnium longè maximum se Reip. custodem, tuto-
rem et defensorem profiteri ac præ se ferre. Nemo
existimet se cum dignitate in eo uersari posse sine
magno ingenio, usu maiore, prudentia longè ma-

xima,

xima, sine sententiæ pondere, sine consiliorũ multa et exquisita ratione.

CAPVT XI.

Quid deceat Senatũ atq; adeò omnes cõsiliarios? ut 1. dicẽdis sententijs oĩa circũspiciant: 2. extẽporalitatẽ uitent: 3. perturbationibus animi nõ obtẽperẽt: 4. primã rationẽ honestatis semp habeant: 5. aliorũ rectis sententijs candide assentiantur: 6. quod rectum esse sentiãt, id loqui audeãt: 7. Plus ponderare sententias quàm numerare studeãt. 8. seqtur epilog9

Rectè igitur uiris principibus qui tantam rerum sustinent molem præcipitur ut animis intentißimis, diu multumq; et simul omnia cõsiderent: in omnes Reip. partes penitus introspiciant: negotium de quo futura sit consultatio cognoscant: tempora, loca, personas, rerum præsentium statum perpendant: semper aduocent in consilium rationem: res superiores cum præsentibus conferant: atq; ex illarum similitudine rebus futuris consulant: inq; ijs meditãdis multum temporis collocent. Ideo Homerus indignũ esse putat uiro primario totam dormire noctem: cuius tutelæ populi commißi sunt: & in cuius cura pendent momenta rerum maxima. Atq; hanc sententiam tanti facit uir ille ut eam nõ alicui Græcorum accommodet: sed Deum opt. max. introducat qui eam proferat. Quod quidem præceptum cum ad omnes pertinet rectam uirtutis uiam ingressos: tum in primis ad summum hoc Reip. consilium:

Iliad. 2.

silium: ut quod tempus uulgus profanum dat comessationibus & lusionibus, hoc illi partim quieti dent, partim consilijs inquirendis Reip. rectè gubernandæ. Qui enim totam noctem uel stertentes uel epulis & potationibus inseruientes, ueniunt impræmeditati in publicum consilium hi profectò culpa uacare non possunt. Ergo necessarium fuerit consiliario Reipub. uitia quibus laboret, atq; ea de quibus sit futura consultatio prænosse, ut ad consultandum dicendumq; sit probè instructus. Omnino enim extemporalitas illa dicendi de rebus maximis fugienda est. Etenim à consiliarijs non tam celeritas exigitur quàm sentẽtiæ pondus: quod certè iustum esse non potest nisi præuisis et circunspectis pluribus rebus ut ex ijs eligatur id quod sit maximè necessarium. Iam extemporalitas illa si studiosè captetur, ab ostentatione magis quàm à recto iudicio uidetur proficisci, neq; uanitate uacua esse potest. Fit enim ferè ut quæ semel ab aliquo sine præmeditatiõe dicta sint, ea cũ temeritate defendantur. Quod cum in omnibus reprehensione dignum sit, tum magis in uiris principibus qui de rebus maximis dicant sententias: easque non tantùm ratione sed authoritate etiam ualere uelint. Rectè igitur Alexander Seuerus imperator Romanus in consultando, ne quis imparatus responderet,

2

deret, spacium ad cogitandū dabat. Quamobrē qui
de rebus grauibus data opera ex tēpore et loquan
tur ipsi & alios loqui uelint, ostentatores sunt iu-
dicandi: qui autem negotijs non rectè prius expen-
sis ueniant in Senatum, hoc est in templum & sa-
crarium Reipub. hi sciant se Deo meritas daturos
3 poenas malæ gestæ Reipublicæ. Quid uerò de il-
lis senciendū est qui in hoc sacrarium ueniunt ani-
mis gladiatorijs, ita ad iniustè nocendum alicui
parati ut id uel suo periculo tentare non dubitent?
Non potest animus ira, odio, uel aliqua perturba-
tione incitatus nec ratione regi, nec ueritati assen-
tiri. Non potest nec rectè iudicare, nec uerum con-
silium liberè dare qui ipse sui iuris non est, prauis
seruiens affectibus. Nam quæ obsecro crudelior
dominatio esse potest, quæ tyrannis acerbior quàm
iræ, odij, doloris, effrænatarum cupiditatem, libi-
dinum, & illegitimorum appetituum: qui lucem
animi obfuscent, libertatem uoluntati eripiant, ho-
minemq; qui se illorum permisit imperio, huc atq;
illuc rapiant? Ergo & commotiones animi pra-
uæ, uiris principibus comprimendæ sunt, ac tan-
quam in gyrum rationis ducendæ, & dissensiones
uitandæ: quæ ex ira, odio, & alijs perturbationi-
bus exultantibus & turbulentis existere solent.
Multa exempla nostrorum superiorumq; tempo-

rum

rum docere nos possunt, graues calamitates et re-
bus publicis & priuatorum ex seditionibus pro-
cerum importatas esse. multos enim sectatores ha-
bent qui se illis adiungant: cum quibus ueluti coa-
dunatis copijs & in foro, & in Senatu, & ubi
possunt, odia inter se intantum exercent ut alij in
aliorum perniciem uideantur incumbere. Nec ue-
risimile est ut reditus illorum in gratiam, quamuis
frequentes & illustres, fiant bona fide, qui mini-
mo momento maximas turbas excitant, et tanquam
crabrones in sese mutuò irritantur. Nec fieri po-
test ut qui inter se sunt discordes & parum amici,
concordiam & tranquilitatem uel in Rep. uel in-
ter priuatos efficere queant. Præstandum est e- 4
tiam Senatori ut re de qua futura sit consultatio
cognita, ac quam fieri potest diligentissimè per-
specta, consilia omnia sua ad honestatem dirigat: à
qua utilitatis alicuius causa discedere turpe semper
existimatum est. Et quamuis sæpe animis homi-
num offunduntur multa, ut haud facile, quod ho-
nestum sit, cognosci possit: Tamen in rebus ma-
nifestis ab honestate uiro bono discedere non licet.
Multa autē sunt quæ nobis honestatem declarent,
ut ratio ipsa quæ est tanquam oculus lucem à te-
nebris discernens, praua ab obliquis, uitia à uirtu-
tibus: deinde officia et munera uirtutum: tum leges

ipsæ

ipsæ & populorum & diuinæ. Sit igitur exempli gratia consultatio in Senatu de homicidio: an pœna pecuniaria an uerò capitali sit uindicandum? Sunt enim quæ & in hanc & in illam partem dici poßint: quæ cognoscenda sunt & inter se comparanda ab eo qui rectam sententiam & è Rep. dicere uelit. Ac pro pœna quidem pecuniaria facit uetus huius patriæ consuetudo, quæ ipsa in leges relata est. deinde utilitates & commoda quæ ad amicos cæsi redundent, quorum nihil caperent si homicida occideretur. Iam et Reip. pœna talionis inutilis esset puniendis homicidis, quæ semper amisso uno ciue cogeretur alterum amittere. itaq; commodius esse ut pecuniâ multetur homicida, cuius aliqua utilitas extare deinceps poßit in Rep. Ad hæc etiam faciunt merita hominum equestris ordinis in hanc Rempub. quæ hanc, præmij loco, legem eis fixerit, ut capita eorum non nisi capite à plebeis, capita uerò plebeiorum tantùm decem marcis pecuniæ nostræ ab equitibus soluantur. equites enim ipsi inter se centum marcis cædes amicorum æstimant. Et hæc ferè sunt quæ pœnam pecuniariam confirment, infirment capitalem. Sunt è contraria parte ea cognoscenda quibus pœna pecuniaria refellatur, capitalis comprobetur. Primùm quidem legibus & diuinis et populorum ferè omnium,

omnium, nobis exceptis, homicidæ capite plectuntur: deinde ratio ipsa quæ est quasi lux quædam luminisq; uitæ, iudicat & turpe esse quæstum facere ex cædibus hominum, nec alia re pensari posse homicidium quàm interfecto homicida. Quòd si pœna debet esse par culpæ, ubi tandem illa paritas magis extare debet quàm homicidijs capite uindicandis? nullæ enim res tam charæ nobis esse debent atq; uitæ hominum. Cùm autem legibus nostris uita adimatur ijs qui res furto abstulerunt, cur non his quoq; adimitur qui uitã eripuerunt? nam illud quidem quod prætexitur numationi retinendæ, ne si capite plectantur homicidæ, cogatur semper Resp. amisso uno ciue mox alium amittere, non est uerum. Quis enim est qui ignoret maximam multitudinem hominum legibus perire propter furtum? quòd si furtibus puniẽdis non mouemur hoc damno pereuntium hominum, cur mouemur in homicidis? Quasi uerò pluris æstimandæ sint res hominum quàm uitæ ipsæ: aut quasi maius damnum accipiat Respub. homicida interfecto quàm fure. Quod autem de meritis affertur ordinis equestris propter quæ hæc pœnarum uarietas effecta est, ualde ineptum est: atq; haud scio an capitibus plebeiorum tãquam talis ludere uoluerint qui ea denis marcis æstimarunt: cùm quidem equitum cædes à

les à plebeis patratas capite sanxissent. Tot absurditates insunt in hac pœnarum inæqualitate ut mirum sit alicui hominum potuisse eam in mentem uenire. quibus quidem absurditatibus & ratio hominis offenditur, & populorum iudicia contemnuntur, & lumen iusticiæ uirtutum clarißimæ offuscatur, & dei iussum pessundatur. Et hæc quidem exempli causa à nobis eò dicta sunt ut ostendamus opus esse consiliarijs, omnia in utranq; partem perpendere: & deinde contentionem omnium facere priusquàm sententiam dicant, quæ ad Remp. pertineat. Neq; uerò pro Rep. putandus est sententiam dicere qui uel commoda priuata sequatur, uel amore odioue ordinis alicuius ducatur: quemadmodum non est obscurum plerosq; tueri numationem, odio plebeiorum & amore equitum. Non potest animus amore odioue alicuius flagrans ueritatem cognoscere. Non potest contemptor Dei et hominum nec honestatem, nec ueram Reip. utilitatem uidere. Quid autem faciunt qui præfractè tuentur numationem? risum mouent exteris nationibus: iocantur in capitibus plebeiorum: immanitatem exercent in eos ex quibus maximos percipiunt fructus: ueritatem Dei in iniusticia (ut dicit Paulus) opprimunt: atq; etiam Deo ueritatem suam suggerenti audenter responsant,

SCIENTIAM VIARVM TVARVM nolum9. Sed hæc à nobis in ijs orationibus quas de pœna homicidij edidimus copiosè tractata sunt. Hic uerò exempli causa adducta ut in re planißima rationem consultandi utcunq; exponeremus.

5

Boni etiam est consiliarij sententijs aliorum honestis assentiri: nec odio hominum ea quæ ab illis benè dicta sunt cauillari ac repudiare. Non enim ignotum est sæpe de Rep. ab aliquibus sententias dici præclaras: quæ si communibus aliorum suffragijs comprobarentur non male consuleretur Reip. Verùm quia fortè authores illarum odio sunt nonnullis, ideo nec honor illis tribuitur, & ipsorum sententiæ contemptui habentur. Non uident contemptores isti grauiter se & in Deum & in homines peccare. Nam ueritas à quocunq; dicitur, à spiritu sancto est: ut spiritui sancto contrarij sint omnes quicunq; ueritati agnitæ aduersentur. Hoc uerò peccatum non est leue existimãdum: atq; haud scio an sit illud quod Christus dicit neq; in hoc neq; in futuro seculo remittendum esse. Sunt etiam qui non odio quidem hominum sententias repudient: sed tamen cùm id, quod dicturi erant, uideant ab ijs qui priores dixerunt quasi præoccupatum, pudeatque eos uel idem repetere, uel palàm in sententiam priorum ire: cauillos excogitent,

correctiunculas addant, & nōdum (quod aiunt) in scirpo quærant. Fit itaq; ut cùm plus sapere uideri uelint, insipientes appareant: oratioque eorum nec caput nec pedes habeat: ab ipso qui dicit parum intelligatur: multo minus ab ijs qui audiunt. Erat in more Senatui Romano ut posteaq̄ primi rogati dixissent, ac res ab illis adeò explicata esset ut pluribus non egeret uerbis, reliqui à dicendo abstinerent: pedibusq́ue in priorum sententias discederent. Memorantur autem uerba illa solennia quæ à consule uel alio magistratu, ea in re fiebant, cùm ita diceret, Qui hæc sentitis, ite in hanc partem: qui alia omnia, in illam. Senatus etiam consulta quæ hoc modo fiebant per discessionem fieri dicebantur. Cur igitur pudendum sit assentiri palàm sententiæ ei quæ tibi probetur, non uideo.

Nam illi quidem qui, re non necessaria, dicendo tempus extrahunt, magis sophistæ & ostentatores quàm eloquentes aut ueritatis studiosi iudicandi sunt. Homines certè honesti et Reip. amantes grauissimè offenduntur & ab istis cauillatoribus & ab illis contemptoribus ueritatis perspectæ. Et hoc igitur uitium fugiendum est: & ueritati, à quocunq; fuerit monstrata candidè assentiendum.

Magnam sanè generi mortalium iniuriam facis, si te, plus omnibus alijs, uidere & cognoscere existimes.

stimes. Magno te crimine obstringis si tuæ laudi consulens, si tuo odio indulgens uel cauilleris uel reijcias ea quæ ab alijs præclarè & simpliciter dicta sunt. Neq; est signum maius modesti ingenij, et Reipub. magis quàm sibi & suæ existimationi seruientis quàm sua non bona reiecta, aliorum rectis sententijs ingenuè subscribere. de quo copiosius in oratione de legatis disserui. Pernecessarium est etiam in dicendis sententijs ut quod sentias id loqui audeas. Omnino enim indigni sunt Senatorio ordine qui fidem & uirtutem suam celent principum populiúe metu. quemadmodum munere ecclesiastis indigni sunt qui propter summam populi in peccando consensionem, uitijs àrguendis abstineant: cùm quidem concionatoris sit uel capitis periculo in ecclesia clamare, peccata exprobrare, arguere: quantumuis uideat populum superbum, morosum, intractabilem. Nisi fortè Senatori respiciendū est quid in Repub. effici poßit, non quid fieri debeat. Etsi autem temporibus cedere prudentis esse existimatur: Tamen qui in summo dignitatis gradu in Repub. locati, prætermittant sententiam dicere, quam loco senatorio dici necesse sit, ij parum consulunt dignitati suæ, authoritati suæ desunt, ueritatem pro qua mori deberent deserunt, ac pro nihilo habent. Tu in

ordinem Reipub. summum allectus es: in custodem ac defensorē Reip. delectus: beneficijs Reip. auctus. An te nō decet gratitudinē et animo et reipsa testari, ueritate profitenda et defendenda: despectu odioq; impiorum fortiter perferendo? Si homines non metuis propter ueritatem desertam, time Deum memorem fandi & nefandi, mali uindicem, boni remuneratorem. Non est nouum hoc nec inauditum ueritatem odiosam & amaram esse semperq; fuisse ijs qui uirtutis sint expertes. Sed tu non potes aliter ostendere te ueræ uirtutis cultorem
7 esse q̄ odio pro illa & acerbitate perferenda. In Senatus consultis ferendis optimum fuerit sententias non tam numerare q̄ ponderare. Ille enim mos numerandi sententias etsi ferè receptus est: Tamen q̄ sæpe sit perniciosus facilè ostendi potest. Et q̄uis hoc sine offensione eorum uix fieri possit, qui suam plurium sententiam repudiari animaduertant: Tamen rex seu qui præest concilio, ratione, cur in pauciorum sententiam concedendum esse putet, explicata, fecilè euitabit offensionem. Caueat modò rex ne alicuius unius uel quorundam paucorum authoritatem tanti faciat, ut alios quantumuis multos præ illis negligere uideatur. Hinc enim & partes in Senatu, & seditiones in Populo solent existere. Ergo si æquior & Reipub. commodior

modior sentētia paucorū uisa fuerit, aut etiā si ipsimet præsidi aliquid cōmodius in mentē uenerit, causas declaret quamobrē diuersum à multorum sententia, sit decernendū et faciendum. Faciat aūt id modestè et sine ullius reprehensiōe. Quòd si res maiorem deliberationē requirat, differat in alium diem explicationem suæ sententiæ ac decreti lationem. Quàm uerò perniciosum sit numerare sententias non etiam ponderare, audiamus. Habuerunt quondam inter se membra corporis humani sermonem de sole, lucidusne sit an uerò tenebricosus: cumq; omnia ex ordine sententias dicerent, tenebricosum esse, soli oculi lucidum esse pronunciarunt. Ratio hominis, multitudine sententiarum ab alijs membris dictarum, reiecta solis oculis subscripsit, ac secundum illos pronunciauit. Perirata sunt alia membra, quòd sua multorum sententia, oculorum duorum sententiæ posthaberetur. Verùm cùm rogata, discrimen facere inter lucem & tenebras, nisi oculis ducibus, non possent, cesserunt sententiæ oculorum, & rationis iudicium approbarunt. Imitatum est, hunc conuentum membrorum, Nicenum concilium: quod decretum tulit secundum Paphnutium: omnium patrum aliorum qui numero Trecenti decem et octo fuisse memorantur, sententijs reiectis. Atq; ideo Panormitano Iuriscon-

ſulto uiſum eſt, maiorem alicui uni pro ſe rationes & ſcripturarum teſtimonia afferenti, fidem habendam eſſe, quàm ingenti multitudini huiuſmodi teſtimonijs & rationibus defectæ. Et hic quidem mos ponderandi ſententias, facile obtinet in conuentibus hominum ratione uti uolentium. Nam quorſum quæſo multitudo ſine ratione? An non ſimilis eſt talorum iactibus, qui hòc potiores habentur quò plures oculi in eis ſupernè appareant? Quòd ſi numerus in Senatu ualere deberet, maximè profectò curandum eſſet ut q̃ optimi & q̃ prudentißimi legerentur in Senatũ, ne mali et imprudentes eſſent uice talorum ad uincendum. Omnino niſi ratio & numinis reſpectus apud concilium Nicenum ualuiſſet, haud dubiè contempta iacuiſſet Paphnutij unius ſententia præ tanta multitudine aliorum. Fregiſſent & membra illa ſolem tenebricoſum dicentia, duorum oculorum ſententias, ni ratio authoritatem ſuam interpoſuiſſet, ac quod res eſt pronunciaſſet. Sed inquies obſcurum eſſe perſæpe id quod controuertitur, adeò ut incertum ſit utra pars plus ponderis habeat: neceſſarióq; in plurium ſententiam, pedibus ſit eundum. Fac uerò in rebus obſcuris multitudinem ſequendam eſſe: at in planis & perſpectis, an non magis bonitatem cauſæ ſequemur quàm pluralitatem dicentium? Hoc

enim ratio hominis præclarum Dei donum, hoc boni mores ſuadent: hoc profeßio noſtra ueritatem nobis unicè commendans, falſitatem damnans, hoc author omnium Chriſtus Deus præcipit qui ſermonem ſuum ueritatem, diaboli, mendacium dicit eſſe. Sit igitur quantalibet multitudo mendacium ſciens uolenſq; aſſeuerans, an non ea patris illius mendacij in quo ueritas non eſt ſoboles iudicanda eſt? Quod ſi eſt, an non dignum eſſet ut populus chriſtianus deſereret, talem multitudinem quantumuis numero, pompa, ſplendore, diuitijs, maieſtate præſtantem? Omnino ſi Chriſti uerè eſſemus, deſereremus falſitatis conſultores & tutores tanquam hoſtes domini & magiſtri noſtri. Non abſq; tædio & meo & aliorum uerſor in pœna homicidij uſitata improbanda: ſed tamen faciendum eſſe uideo ad omnem occaſionem. Quid numatio habet pro ſe præter uetuſtatem & multitudinem clamantium? at à pœna capitali ſtant recta ratio, populorum iudicia, ueritas cum Deo ipſo. Et tamen ſic ſumus homines ut contra apertam ueritatem, mendacium tot ſecula regnare patiamur, tyrannidi obtemperemus, æquitatem & iuſtitiam repudiemus. At dices id per eos ſtare qui ſunt cum poteſtate. Eſto. Qui igitur ſunt urſi, qui pardi, qui beſtiæ horrendæ, quas prophetæ diuino ſpiritu

afflati regnis terræ adiungunt si consultores & tutores tantæ tyrannidis non sunt? Quæ est Caimi proles alia, quæ serpentis illius antiqui, qui, ut Christus testatur, homicida est ab initio, si ij non sunt qui tot causas præbent homicidiorum? Sed finis sit, Nam hæc à nobis alibi copiosius sunt tractata.

8 Qui igitur benè meditatus ad dicendum accesserit, honestatis præcipuam rationem duxerit, peruersis animi affectionibus non obtemperauerit, aliorum rectas sententias candidè approbauerit, quod rectum existimet libere dixerit, ac in faciendis decretis plus pondere q̃ numero sententias exanimauerit: eum nec temerè propter ignauiam, nec peruersè propter animi impotentiam, sed & grauiter & fideliter & fortiter dicere: nihil gloriæ suæ aut partium causa, omnia studio Reipub. agere: ac boni senatoris munus abundè explere putabimus.

CAPVT XII. De Iudicibus, Impatoribꝰ, Arcium & oppidorũ prefectis.

Regum igitur & Senatorum moribus breuiter expositis dicamus aliquid de reliquis magistratibus: quorum alijs alia officij munera addita esse constat. & illi quidem in uarijs Rebusp. uarij sunt. Sunt tamen præcipui quidam sine quibus nulla Respub. stare potest ut imperatorum & iudicum: illorum munus in patria ab hoste foris defendenda uertitur: Horum in iure dicundo & iustitia unicuique administranda. de utrisq; à nobis suis

bis suis locis dicetur. Sunt etiam alij qui nec ius dicant nec suis sententijs quicquam statuant: sed quod ab alijs statutum est exequantur & perficiant, ut ferè sunt præsides arcium & oppidorum à rege uel populo constituti. Tametsi hi quoq; habent definita causarum genera quæ cognoscant: sed munus eorum præcipuum est pacem domi inter homines constituere: incursiones subitas hostium propulsare: fines prouinciæ suæ tueri: ac iussa regum & iudicum exequi. Frustra enim reges iuberent frustra iudices iudicia exercerent, nisi essent qui imperata illorum exequerentur. Factum est in urbe quadam populosa, ut satelles quidam homo plebeius uulneraretur ab equite, quem ego honoris causa non nominabo. ac uulneratus quidem ille ad chirurgum mox, uulneris obligandi causa, profugit. Sed postea ex ædibus chirurgi seu extractus seu sponte discedens in platea occisus est. Et ille quidem eques re ita fortiter gesta, in ciuitate quamdiu uoluit impunè uersatus est. discessit postea illinc luce media, quando uoluit. Sed quid narro à nobili plebeium occisum: cuius cædem paucula pecunia redimi ius fasq́ue est: accidit in eadem urbe in conuentu uariorum populorum maximo, ut nobilem cuius cædes multò pluris æstimatur nobilis occideret: idq́ue in ipso meridie, in foro publico, mul-

tis inspectantibus. & quemadmodum id fecit impunè, ita impunè inde abijt. Et hæ quidem publicæ uictimæ, audite iam penetrales. Quispiam fugiens eos à quibus iam uulneratus esset fortè ad ædes cuiusdam ciuis delatus est, in quibus multi homines, ut fit horis pomeridianis, genio indulgebant. eorum opem, ut seruarent miserum, & à ui insequentium tuerentur, implorabat. Verùm qui insequebantur in ædes illas impetum fecere: omnibusque qui obsistere conabantur propulsatis, irruere in miserum illum: ac tot tantisque uulneribus affecere ut pauco pòst tempore animam in illis posuerit. Concurritur interea à domesticis & uicinis omnibus: uulneratus ille iacens & moribundus spectatur. Occisores uerò abierunt quò uoluerunt, quando uoluerunt, nemine impediente. Sed hoc fortasse quod in priuatis ædibus factum est, latere potuit magistratum: Quid autem de illis homicidijs publicis in locis factis? Ego quidem præsidum seu arcis seu ciuitatis uel alicuius alius magistratus puto fuisse ut eos homicidas uel subitò comprehenderent, uel fugientes insequerentur ac caperent, pœnamq; de eis uel ipsi sumerent, uel sumi iuberent. Sed factum est ut narraui non secus quàm in sylua uel in deserto: ubi nulli homines nulli præfecti essent. Quid igitur tunc ô præfecti facie-

faciebatis? profectò spectabiles, clarißimi & magnifici domini ignauißimi estis: idq; publico malo: itaq; pœna grauißima digni. Tuum est igitur Rex tales magistratus ac præsides arcibus ciuitatibus ac prouincijs constituere qui pacem domesticam maximè tueantur: Sin hoc non curas, fac potius ut dißipentur ciuitates, & omnes hominum cœtus, ut quisq; uitam degat ubi poßit: quandoquidem ad tuendam uitam nihil prosit in frequentia hominum sub talibus præsidibus uiuere. O extremam miseriam. has ædes, urbes, regiones, coli et inhabitari in tanta insolentia, crudelitate, et impunitate. Sed querelarum satis, pergamus ad alia.

CAPVT XIII. De censoribus morum.

Est etiam ille, mea sententia, magistratus Reip. necessarius qui moribus præsit. In ueteribus quidem & Græcorum et aliarum nationum Rebusp. nõnulli magistratus puerorum, alij mulierum, quidam populi moribus præfecti erant: atq; ex reipsa nomina habebant ut alij pædonomi, alij gyneconomi, quidam nomophylaces censoresue dicerentur: qui non solùm scripta legum, sed mores etiam hominum obseruabant et ad honestatem reuocabant. Hos magistratus homines à Christo alieni suis Rebusp. necessarios putabant: quorum metu non licebat adolescenti otioso esse, nec in ganeis desidere, nec quibusuis lusionibus operam dare. non licebat mulie-

mulieri nec ornatu nec rebus gerendis, septa (ut aiunt) transilire. cogebatur Senator, eques, et cuncta plebs in officio esse. Nos in Christianis Rebusp. his magistratibus caremus. itaq; & uetus illa disciplina, & morum seueritas magna ex parte interijt. Quòd si quis est in hunc magistratum putet parum necessarium esse, is mihi uelim in mores multorum corruptißimos oculos intendat. Est in Senatu qui iustitia neglecta sententiam dicat uel sui uel alicuius alius commodi causa. Si ab eo rationem petas sententiæ dictæ, respondet sibi uel sui uel suorum rationem habendam esse. Hic an non dignus est ut Senatu moueatur qui potiorem ducat utilitatem suam quàm iustitiam? Est qui à maioribus habeat amplas possessiones. hic populis suis nullo pudore superbißimè imperat: & quæcunq; libeant licentiosißime perpetrat. Neq; enim subdito resistere domino, neq; in ius eum uocare licet. an uerò sic exercens in subditos imperium nõ est dignus nota censoria? Sunt inter præsides ciuitatum, municipiorum arciumq; tam regiorum q̃ aliorum principum homines qui undiq; captent occasiones populi deglubendi. imò inter ipsos beneficiarios reperiuntur qui seruitiorum ut ipsi dictitant causa, beneficijs perpetuis aucti, & hominibus & pecudibus & agris & pratis abutantur.

De qui-

De quibus nec rex unquam audit, nec populus queri audet. an uerò istis impunè erit talia perpetrasse? Sunt item multi qui suis rebus turpiter abutantur, qui dies noctesq; perpotent, qui res & patrimonia lauta dißipent. qui tamen moribus nostris in ius minimè uocentur. Quod si est è Rep. ut quisque rebus suis bene utatur, ut si usus fuerit, poßit opitulari Reipub. certè decoctores digni sunt censorũ animaduersione. Est non nemo qui præter opinionem nobilitatis unde commendari poßit nihil habet. Homo sine re, sine nomine: cui nihil seritur, nihil metitur, nihil penditur. Hic ministros non paucos unacum equis alit. Eius domuncula nihil habet præter lanceas, galeas, bombardas, ferrum, arma: quibus terrori est uicinis omnibus. minatur uulnera, denunciat cædes quibus uult. Huic nemo uicinorum resistere potest: nam agris addictis arma tractare non uacat. Nemo illi ad iudicem diem dicere, nemo eius nomen ad præsidem deferre audet: nisi qui se cædi expositum uellet. Veniunt ad eum supplices multi: ueniam ab eo deprecantur erratorum quæ nunq̃ admiserunt, sed quæ ille confinxit. Ipse uerò indies fit insolentior. Tale monstrum non subiacebit censuræ? Memorantur illa à scriptoribus rerum Romanarum exempla censuræ seuerißimè acta. Cor. Ruffinus duobus cõ-

sulatis

sulatibus & dictatura speciosissimè functus, quòd decem pondo uasa argentea comparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosus, numero Senatorum exemptus est. Duronius quòd legem, de cóercendis conuiuiorum sumptibus latam, abrogauerat, etiam Senatu motus est. Liuius Salinator. Cl. Neronem collegam, censoria animaduersione persequutus est quòd non syncera fide secum in gratiam rediisset. Constituendi autē essent censores bini in omnibus municipiis, qui de moribus omnium statis temporibus inquirerēt: et uel ipsi tandē punirent, uel ad regem aut iudices ordinarios deferrent. id quod inter homines ecclesiasticos adhuc obseruatur, quorum Archidiaconi moribus presbyterorū præfecti sunt.

CAPVT XIIII. De rerū uenaliū et numorum curatoribus.

Et hæc de censoribus. Nemo est etiam, opinor, qui dubitet magistratum pernecessarium esse qui in foro, hoc est in rebus contrahendis sit occupatus: qui omnia & domi nata factaq; et aliunde aduecta cognoscat: pretiumq; eis pro tempore imponat. Videat etiam num conducat Reipub. ut frumentum & liquores ad mensuram uenduntur, ita carnes, caseos, butyrum et id genus alia ad pensum uendi. In primis autem res omnes & quæ importentur & quæ exportentur obseruet: earum bonitatem exploret: modum & pretium constituat. Sæpe uidimus tantum frugum numerum à nobis asportatum

sportatum ut maximam ubertatem, difficultas annonæ domi sit subsequuta: neq; uerò annonæ tantùm sed & carnium & caseorum & rerum aliarum. ferè enim fit ut frugum caritas efficiat caritatem rerum aliarum. Ergo magistratus ad id destinatus prouentu frugum considerato, & quanto Respub. frumento tam pro se quàm pro aduenis egeat animaduerso, modum exportationi constituat, ne nostri agri aliis sint fertiles, nobis uerò steriles. Statuant & domi pretia ne qui abundant, pluris uendendo quàm æquum sit & pauperum facultates exhauriant, & rerum aliarum pretia augeant. difficilè est enim (ut dixi) cauere quin cum pretio frugum, pretium rerum aliarum crescat. Laudandus est mos ille quarundam Rerump. in quibus frugum maxima uis (quo quidem anni tempore quam minimo prostent) à magistratu cóemitur: ac in publica promptuaria reconditur, ut seu periculum sit ab hoste, seu res spectet ad annonæ difficultatem prospectum fiat uitæ hominum. Seruant enim multi negotiatorum fruges in longum tempus ut pluris uendant temporibus suis. Sed huic rei occurri potest prudentia magistratus si fruges quam minimo emptas tum ex promptuariis efferri iubeat, ac aliquanto pluris, quàm sint emptæ, uendat. Nam & omne lucrum cedet Reip. et negotiato-

negotiatores frumentarij cogentur minoris uendere in copia rerum quam uenderent in inopia. Itaq; & de hoc constituendum esset & illæ exportationes nimiæ moderandæ: quibus tanq̃ cibus ex ore tenuibus hominibus eripitur, aut certè caritas magna efficitur. Intoleranda est illa pistorum coctorumq; peruersitas, qui eodem precio et panes & ceruisiam in annonæ facilitate uendant, quo in magna caritate. Intolerabilior eorum qui aduenæ pluris uendant quàm ciui. Aduenam, inquit Deus ad Israélitas, Non contristabis neq; affliges. fuistis enim et uos aduenæ in terra Aegypti. Sed illa maximè omnium intolerabilis quòd per dies comiciales ac in ijs locis in quibus Rex cum Senatu ac populi frequentia uersatur, multò carius omnia ueneant quàm alijs in locis. Cùm enim conuentus eiusmodi Reip. causa agitari consueuerint, certè uix ferendum est ut tum uel mercatores maiores faciant quæstus, uel illi plus pro rebus necessarijs numerent qui cõsultant pro Rep. Quod de frugibus dictum est idem de cera, seuo, corio, equis, bobus, rebusq; alijs intelligatur. Multi exportatione earum & ditescunt ipsi, & ubertatem copiamq; ad exteros populos transferunt. Interea apud nos fames in uulgus ob penuriam et rerum caritatem. Caupones magna licentia utun-

tur uinis & adulterandis & magno æstimandis. Itaq; magistratus, rationibus sumptuum qui ab eis fiant animaduersis, ac etiam lucro, quod æquum sit, permisso, & pretia constituat, & in adulterantes animaduertat. In uenditionibus & emptioninibus quarumlibet rerum si quid uitij de industria ab altero contrahentium commissum sit, ne impunè fiat. Plato quidem in legibus iubet ut tam uenditor q̃ emptor Decem dies post res hincinde commutatas in urbe maneat: ut si quod uitium deprehendatur uel in re uendita, uel in numis, præstet damnum ille qui dedit. Reticentias etiam omnes quæ ab alterutro contrahentium de industria, nocendi causa, fiant puniendas censet. De his igitur et rebus alijs contrahendis magistratus est prouidere: rerum aliunde aduectarum bonitatem cognoscere: pretia constituere: opificum omnium operas æstimare: monopolia etiam grauibus pœnis interdicere, quibus enormia pretia rebus imponantur, pauci quidam plus nimium ditentur, multiq; ad inopiam redigantur. In re monetaria, consideranda uidentur & materia & pondus & forma publica. Priora duo uulgo non satis agnoscuntur: ac ne obseruantur quidem in numis paruis. Tertium conspectu facile noscitur. Verùm quia nonnulli externi populi figuram nostrorum numo-

numorum imitati ſunt, atq; hac ratione ſuos ad
nos inuexerunt, uidendum eſt num ſit è Rep. for-
mam noſtræ mutari. aliter enim externa uix exigi
poteſt. Qui falſam & adulterinam olim cude-
bant, ad beſtias condemnabantur, ſi liberi erant:
Si ſerui ultimo ſupplicio afficiebantur. Rationem
etiam inuenire ne pecunia extra fines exportetur
perutile fuerit: quod uix aliter fieri poſſet quàm ſi
pluris, quàm æquũ ſit, æſtimaretur: quod tamẽ ne-
ſcio an conduceret Reip. Qui uel Romæ uel in a-
lijs prouincijs res agũt, magnã uim auri à nobis ef
ferunt. Hoc ſi in totum interdici non poteſt: Tamẽ
modũ his rebus cõſtituere optimũ fuerit. Tanta li-
cẽtia apud nos graſſatur numis peregrinis tũ aure-
is tum argenteis æſtimãdis ut nusquam maior. Sin-
gulis quadrantibus anni pretium eorũ creſcit, cùm
bonitati eorum nihil interim accreſcat. cauſas eius
rei multi adferũt multas. Sed nos ſi non mouet uel
publicæ uel priuatæ cuiusq; rei iactura, quæ hanc
numorum iactationem ſequitur, quid aliud moue-
re nos magis poßit ad licentiam illam cóërcendam
& certam æſtimandi rationem ineundam, haud
ſanè dictu eſt facilè. Et hoc igitur, ſi placet, forenſi
magiſtratui mandetur.

CAPVT XV.
De ædilibus.

Curæ ædium & pu-
blicarum & priuatarum moribus noſtris eſt penes
magiſtratus qui muneribus alijs deſtinati ſunt. Olim
in ma-

in magnis hominum cœtibus magiſtratus erat ſin-
gularis, qui ædiles appellabãtur ab ædibus quas cu
rabant ut et integræ et mundæ eſſent: modũ ædifi-
candi præſcribebant: foßis et uallis nõ tantùm ciui-
tates ſed agros etiam circumducebant: hocq; modo
aduerſus impetũ hoſtilẽ regionẽ muniebant. Aquæ
item ductibus, pontibus, et ſtratis uiarũ præerant,
quas ædificijs et arboribus exornabãt: cloacas pur
gari iubebãt: ſalubritati hominũ conſulebãt: Peſti-
lentiã, quantũ humana induſtria fas eſſet, auerte-
bant: aut ſi fortè, ut fit, irrepſiſſet, ne totã ciuitatem
occuparet, aduigilabant: itaq; et ædes infectas con-
cludi, et homines ipſos uel in iiſdẽ ædibus ſe cõtine-
re, uel ex ciuitate migrare iubebant: ſatius id ratĩ
quàm ut contagione ſua totam ciuitatem inficerent.
Horum etiam fuerat prouidere ne incendia ædi-
um uel exorirentur, uel exorta latè ac licenter ua-
garentur: uigilibus etiam præeſſe, qui noctu excubi-
as agerent, ne quid uel à furibus uel ab hominibus
flagitioſis detrimenti fieret: in primis autem ne uel
per fraudem alicuius, uel caſu aliquo, ignis iniice-
retur ac graſſari inciperet. In exteris nationibus
grauißimis pœnis mulctantur qui ædibus flagran-
tibus non mox adſint cum urnis & alijs inſtru-
mentis igni extinguendo neceſſarijs. apud nos ma-
ximus hominum numerus aut ad ignem ſpectatum

 tantùm

tantùm ueniunt: aut uicini ædibus posthabitis res suas exportant. itaq; fit ut rarißimæ in tota Polonia ædes sint quæ interuallo Trigınta annorum durent. omnes ferè uici & oppida in orbem exuruntur: ac inde noua ædificia curantur. Atqui tanta negligentia ignis extinguendi, tolerabilior esset in ijs prouincijs ubi uel ex lapide ædificaretur, uel homines ebrietati non studerent. apud nos uerò ubi et ex ea materia quæ præcipuũ est ignis fomentum ferè omnia extruantur, & paucißimi ament sobrietatem, cur tantam incuriam ignis compescendi ferant magistratus permirum est. Frequentes exustiones non immerito æ diles incitare deberent ad rationem ineundam ædium ex lateribus edificandarum. Quod quidem factu facilè fieret si opificum copia esset, qui materiam, cuius magna est ubiq; copia, appararent, & omnia ad ædificandum necessaria in promptu haberent. Consuleretur hoc modo et præsentibus hominibus et posteritati. Certè si res moribus esset usitata, maiore quidem pretio ex lapide ædificaretur, sed utilitas ipsa multis nominibus recompensaret sumptuum magnitudinem. Cùm quidem si rationem subducas eorum quæ in noua ædificia, exustis prioribus, expendantur, longè pluris constant quàm ædificium lateri-cium in perpetuum duraturum constaret. loquor

autem de ædificio quod & parietes & tegulas ex latere haberet. Ignis enim prouolans non facilè tectum latericium occupat. Si quid incommodi ab igne est, id tantùm ijs ædibus accidere potest in quibus ignis ortus est. Et hæc de ædilibus & eorum munere.

CAPVT XVI. De magistratu qui otiosos ex ciuitatibus expellat: & in ebrios animaduertat.

Tanta est omnibus in locis & ebriosorum & otiosorum turba ut necessarius uideatur magistratus singularis his uitijs tollendis: quæ uitia quantum malorum rebus humanis afferant notius est quàm ut uerbis exprimi debeat. rixas cient, furantur, homines uulnerant & occidunt, & ad omnem iniuriam sunt promptißimi. Moribus Turcicis utrunq; uitium ignominia non uacat. ebrietas etiam capitalis est. Quamobrem si rectè uolumus consultum Reip. magistratum necesse est singularem constitui qui cum stipatoribus plateas circumeat, ebrios comprehendat, in carcerem conijciat, pœna afficiat: in otiosos etiam animaduertat. Neq; illa militibus, quos Drabones uocamus, licentia danda est uulgo mendicandi. multi enim obambulant otiosi: nulli honestæ rei operam dant: sed ebrietati, mendicitati, & prædis occultis. Omnes itaq; otiosi aut pellendi sunt ex Repub. aut pœnis afficiendi.

CAPVT XVII. De pauperũ curatoribus.

Sed quemadmodum homines laboribus apti à mendicando repellendi; ita illis qui uerè pauperes sunt, hoc est qui & ui-

ribus corporis, et rebus quibus se sustineãt destituãtur, consulendũ est: ut & ædes eis publicè constituantur: & ad uictum omnia necessaria suppeditentur. Omnes fratres sumus, eiusdem patris cœlestis filij. Nemo casibus humanis exemptus est. Quòd si humanum est periclitanti de uita, succurrere ut uel ab igne, uel ab aqua, uel ab hoste, uel alia calamitate eripiatur: omnino esurientibus, sitientibus, nudis, algentibus opitulari æquißimum fuerit, ne penuria rerum necessariarum moriantur. Igitur uel contribuendum est publicè eorum neceßitatibus, uel alia ratione prouidendum: cuius rei facultas est maxima in regibus, episcopis, principibus uiris, collegijs sacerdotum, ciuitatibus, & ijs qui opibus abundant. Estq; hæc uera & germana liberalitas in eos beneficum esse, qui nullam referendæ gratiæ habeant potestatem. Neq; tamen frustratur nos mercede benignißimus pater cœlestis: qui uel poculum aquæ frigidæ suo nomine datum: remuneraturum se promisit. Hortatur Paulus apostolus Romanos ut de facultatibus suis impertirent pauperibus ijs qui Hierosolymis essent. Quanto magis decet nos pia collatione ijs succurrere qui nobiscum sunt: qui inter nos senio, morbo, aliaue ruina confecti, ac omni spe destituti sunt. Sit igitur magistratus qui curam habeat paupe-

rum: eaq; commodè dispenset, quæ usibus eorum sunt consignata. Et hæc quidem de ijs magistratibus hoc in loco dicenda mihi uisa sunt, qui rebus hominum consulerent: qui peruersos mores castigarent, bonos reducerent: quiq; non tam de iure quàm de facto & sceleribus perpetratis cognoscerent. Nam de ijs qui de iure cognoscant alius nobis dicendi locus erit. His itaq; explicatis, superest ut de toto genere honorum dicamus.

CAPUT XVIII.

1. Honoribus mãdandis qd in primis spectandũ? 2. an eos petere? 3 an emere? 4. an uni plures gerere liceat? 5. Quæ uirtutes qbus honoribus honestãdæ? 6. an eos liceat gerere ei qui per se muneribus fungi non poßit?

Omnino Reipub. interest ut uirtus et præclarè facta maximè spectentur honoribus mandandis. Cùm enim ipsa uirtus summum bonum sit: opes & aliæ res non aliter censeantur bona nisi quòd instrumenta sint uirtutum: certè uirtus ipsa maximè honore afficienda est. Friget enim cùm se debitis honoribus priuari, cùm uerò homines socordes & ignauos sibi præferri uidet, tum aut studijs debilitatur ac languet, aut ad res nouandas impellitur. Itaq; quidam uiri principes, multis rebus gestis illustres, cùm homines parum idoneos uiderent sibi quadam fortunæ cœcitate aut æquari aut præferri, multa animaduersi sunt agitare noua in pectore suo: homines etiam inferio-

rum ordinum iniquißimo animo dominationem illorum ferre. Ipsi uerò qui in magistratus leguntur, nulla singulari uirtute præditi, nullis rebus gestis clari, quo modo se in suo munere tractare soleant non est obscurum. Atq; utinam isti animum inducere possent ueram uirtutis rationem cognoscere: fortasse minus cupidè appeterent honorem, quo minus dignos se esse scirent. Magnam etenim, quod etsi iam dictum, tamen sæpius dicendum erit. Magnam, inquam, bonis moribus calamitatem ignorantia importauit. Quantus numerus est eorum quos impotens ambitio, honorumq; contentio mirabiliter exercet? Quotus quisq; autem horum est qui sciat quid sit uerus honor, aut cur sit appetendus? Sunt quibus perpulchrum uideatur sibi & assurgi ab alijs, & de uia cedi: se & uulgò admirationi esse, & cum honoris præfatione appellari: se & deduci & reduci: deniq; et basilicæ spacijs, & quocunq; loco sedeatur, se digniore sede honestari. Sed & hæc officia non tam animi inductione aut uoluntate quàm adulatione metuùe sæpe præstantur: & certe qui se illis uenditant nequaq̃ sunt in uiris magnis habendi. quemadmodum Parasitus inquit,

„Est genus hominũ q̃ esse primos se oĩm rerũ uolũt
„Nec sunt tamen: hos consector.

Profe-

Profectò magni & primarij uiri habendi sunt qui multis uirtutibus ornati, mereri student tum de Repub. tum de religione: deniq; & de suis ciuibus, & de omni genere hominum. Honor autem uerus est præclara hominum existimatio de uirtutibus eiusmodi, deq; optimis factis. Qui fit igitur ut qui nihil certaminis posuerint in uirtute, de honore certare ausint? Quis enim prudens & intelligens existimabit bene de uirtute eorum, quos uidet illius esse expertes? Loquor enim de uirtute quæ sudore & laboribus maximis comparatur: quæ nostris rebus scienter & moderatè uti, quæ ab alienis abstinere, quæ inopes ab iniurijs defendere, quæ pro re iusta potentum odia & inimicitias suscipere, quæ patriæ laboranti subuenire, religioni periclitanti opitulari, ac pro ea & calamitates ferre & mortem ipsam oppetere iubet. Addamus et uirtutes cæteras leniores quidem illas ut uidentur: sed nihilo tamen minus quàm quæ dicta sunt, uiro honorato necessarias, tum libidinum intemperantiæ coërcendæ: tum iracundiæ cohibendæ: tum luxui ac insolentiæ comprimendæ: tum cupiditatibus importunißimis superandis: alijsq; uitiorum monstris debellandis ac conficiendis. Quibus quidem uitijs qui sint mancipati, ij præferocium dominorũ imperijs seruire, iussaq; eorum dies noctesq; exe-

Gv qui co-

qui coguntur: usq; eò quidem ut uix unq̃ quicq̃ laude ac libero homine dignum facere poßint, seruitute improbißima uincti & oppreßi. Qui uerò regnum eorum excußerunt, ac uirus ex suis uisceribus euellere student, ipsaq; uirtute duce ad honorem aspirare contendunt, eos uerißimum & iustißimum honorem consequi posse, magnosq; homines fore & eorum qui nunc sunt hominum & qui futuri sunt iudicijs putabimus. Nam illa quidem capitis denudatio, poplitum inflexio, de uia ceßio, nequaquam sunt ueri honoris nomine appellanda: sed sunt potius signa quædam honorum, sæpe quidem ab hominibus uel coactis uel adulatoribus data: neq; secus honoris nomine digna quàm homo pictus hominis nomine dignus habetur. Age nunc, sit ita in aliqua Repub. cuncti populo, neminem quidem excepto, persuasum, ut certè persuasum debet esse omnibus, uerum honorem, ut prius dixi, existimationem esse hominum rectam de alicuius uirtute in multis & præclaris actionibus uersatæ. Sit in eadem illa Repub. Thersites, aut si quis est Thersite ignauior, cui & hoc de honore quod cuncto populo, persuasum sit. An Thersites animum adijcere poterit ad honorem & munus imperatorium? certè si sapit non faciet: cùm quidem ipse rerum suarum sibi probè conscius, sci-

at quàm

at quàm ad munus illud sit ineptus: neq; ignoret peßimam de se existimationem esse cunctæ multitudinis. Sed fortè Thersites existimationem de se hominum tacitam contemnet: contentus erit uulgaribus honorum insignibus, titulis, & reditibus. Quid igitur ô noster Thersites si illa iudicia de te hominum foras eminerent, oculisq; et tuis et omnium aliorum cernerentur: quibus iudicijs te ignauißimum, stupidißimum, omnis prudentiæ expertem, omnes iudicarent: an non potius & titulos & insignia honorum, & reditus contemneres: potiusq; inter priuatos ignobilis & sine inuidia uiuere quàm in luce hominum, publico honore auctus, in summo odio uersari uelles? Quòd si uitam tibi acerbam putares in tantis populorũ odijs, cur igitur et nunc non magis eligis in gloriã uitam? cùm quidem non minore in odio es apud omnes conscios ignauiæ tuæ: qui te tacitis cogitatiõibus condẽnent: qui nõ amore, sed metu tuo imperio sint subiecti: qui aduersum te capitale odiũ propter honorẽ, quem fœditate tua dehonestas, gerant. Nec debes putare odium hoc obscurũ et ieiunũ perpetuò fore. Illustrabitur aliquando, & quod nunc rebus secundis tuis obscuratur, id si quid aduersi tibi acciderit, tandem se efferet. Etenim ut in nobis multa malè affectorum membrorum uitia latent, cor-

Demosthenica similitudo Olynth. 2.

pore

pore firmo & ualido: quæ eadem grauitate ualetudinis crudescunt & dolores concitant: seu quid luxatum sit, seu conuulsum, seu ruptum: Sic eorum qui sunt in summis honorum gradibus collocati tantisper deformitates occultantur & dissimulantur, dum rebus secundis utuntur. Quòd si fortuna illis aduersa fuerit & infesta, tum quidem uitia & prauitates eorum proferunt sese & erumpunt: nec solum hominum sermonibus celebrantur, sed fœditate sua tetros & graues undiq; odores diffundunt. Ne igitur dubita ô Thersites quin & tua dedecora, quibus honorem quo fungeris maculasti aliquando errumpant. Primùm uocibus maledictisq; multorum in uulgus spargentur: & quemadmodum Midæ auriculæ à ministro ex intimis uno proditæ, & in arundinem (ut est in fabulis) in auras surgentem quasi impressæ sunt: ita tui qui te nunc metuunt populi, prodent tandem stultitiam tuam orbi: tuam ignauiam apud cunctos decantabunt. Quid te deinceps maneat, tu uideris: noti enim sunt exitus tyrannorum. Sed Thersiten missum faciamus: de ratione mandandi honores pergamus dicere. Video apud nos summos honores, quibus publica salus continetur, moribus ac institutis patrijs, soli nobilitati deferri. Rectè hoc quidem ut apparet. Soli enim propemodum nobiles apud

les apud

les apud nos habent fixas possessiones & opes bene fundatas. Neq; in artibus sordidis uersantur, nec quæstus faciunt qui in odia hominum incurrant, Habent rationem cum terra, in qua colenda artes suas exercent: ex cuius fructibus faciunt quæstum. Ac Reipub. quidem conducit tales habere præfectos quibus sit res familiaris bene constituta: ne si homines uel prorsus egentes, uel fluxas possessiones habentes, maximarum rerum curam sustinerent, inopia uel necessitate aliqua, Rem ipsam publicam quæstui, ut sit, habere cogerentur. Decet et illam nobilitatis rationem inprimis haberi quòd ab ijs orti sunt qui pro Repub. multa fortiter gesserunt: mortemq; pro eadem multi occumbere non dubitarunt. Etenim ita ferè fit ut & filij similes esse uelint parentum ac maiorum suorum: & Respub. speret se eosdem uirtutis fructus, quos à maioribus accepit, à posteritate quoq; percepturam. Verumenimuero omnes nobiles cogitare decet, non tam generi suo honores à Rep. decerni quàm generis sui uirtuti. A qua qui degenerent eos quidem maioribus suis indignos prorsus esse & uideri. Sit igitur & hoc in moribus positum ut in honore mandando maximus habeatur respectus uirtutis. Non patiatur sibi Rex uel cuius interest ea curare, fumosis tantùm maiorum imaginibus

imponi

imponi: perſpiciat ingenium naturamque eius quem honeſtandum decreuit, audiatur eius uox uel in Senatu uel in iudicijs: fiat periculum eius conſiliorum: cognoſcantur eius facta aut militiæ aut domi. Etenim qui ab omni re eiuſmodi imparatus ſit & ingenij & doctrinæ, qui laboris honeſti ſit ignarus & impatiens, qui maximam temporis partem ludendo, conuiuia exercendo, traducere conſueuit, haud ſcio quid tandem præclari in magiſtratu efficiet? Quòd ſi quis inertiam auxerit nequitia, an non illi magiſtratus daret occaſionem licentia uti pro legibus, contumelia pro iuſta animaduerſione? Quomodo uerò talis homines retineret in officio? quomodo bonum malumq; diſcerneret niſi libidine? Hi ſunt qui bonos uiros fortes, & prudentes, habent inuiſos: quos uel tacentes de ſe male ſentire putent: eosq; pluris ab hominibus fieri uideant, dignioresq; iudicari magiſtratu q̃ ſeipſos. Igitur ſtudia & actiones ſunt cognoſcendæ eius cui magiſtratus eſt deferendus. Extent merita eius uel in Rempub. uel in religionem. deniq; habeantur uirtutis & induſtriæ eius ſingularia documenta. Hoc enim modo non tam ſtemmata à proauis demiſſa, quàm uirtutes maximæ illis conſociatæ honoribus meritis honeſtabuntur. Sed quoniam multi nobilitatem generis prius inſpiciendam putant honoribus

bus deferendis quàm uirtutem, coarguendus eſt hic error: atq; ita ſtatuendum ueram nobilitatem non tam in maiorum claritate aut ſtemmatum uetuſtate poſitam eſſe quàm in uirtute. Quis enim non uidet neminem eſſe eundem quod maiores ſuos? & ut poſſeſsiones ita parentes extra nos eſſe, non in nobis? Sicut ergo opes meæ meliores ſunt tuis: ſiquidem ego ditior ſum te: ita parentes mei meliores ſunt tuis: ſi quidem mei plus ſunt de Rep. meriti q̃ tui. At ut diuitiæ me bonum non reddunt, ita nec maiorum nobilitas nobilem. Quemadmodum Vlyſſes ille ducum Græciæ clariſsimus in ea contentione, quam cum Aiace, exercitu Græcorum ſpectante, de armis Achillis habuit, inquit,

Nam genus & proauos & quæ non fecimus ipſi
Vix ea noſtra uoco.

Tam igitur ſanguis nobilium maiorum tuorum reddit te nobilem, q̃ ſanguis fabrorum efficit fabros, & athletarum athletas, & medicorum medicos. Quòd ſi nec medici ex medicis, nec fabri ex fabris, nec ex athletis athletæ naſcũtur, fas ſit quæſo rebus ſimilibus ſimilia tribuere: nosq; ſine ullo metu ita concludere ut dicamus ex nobilibus quoq; nobiles naſci non oportere. Sæpe enim diſsimiles ſunt filij parentum. Nam & ex bonis mali & ex malis nonnunq̃ boni naſcuntur: ut non immerito

merito scripserit Satyricus
Malo pater tibi sit Thersites, dum modo tu sis
Aeacidæ similis, Vulcaniaq; arma capessas
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Et P. Scipio (Romanis enim exemplis utimur libenter) qui ex uirtute primus Africanus appellatus est, & Q. Maximus ille qui cunctando restituit rem, & M. Cicero qui ob conseruatam Remp. pater patriæ nominatus est, patribus & maioribus suis maximo ornamento fuere. At horum filij quàm altæ uirtutis patrum degeneres? quàm multis turpitudinum maculis deformes? Quis nostrum non nouit Cõstantinum illum Iuani filium ducem clarissimum, in armis & uictorijs illustrissimum? Quo mortuo successerat Elias filius in nomen & opes paternas: at non item in uirtutẽ illam bellicam, qua pater suus toti orbi maximè erat conspicuus. Quis est igitur qui putet nobilitatem maiorum ad posteros sanguinis communione deriuari posse? Nam de stemmatis quod iactant, omnino et illa sunt ueluti testes uirtutis maiorum nostrorum, rerumq; ab illis gestarum. Victoriæ quoq; & triumphi domestici nostri exempla sunt ac incitamenta ad præclara maiorum facinora nos stimulantia. Ea uerò talia sunt, ut in rerum quas cum alijs communes habemus paritate, nihil per se nobis pretij addant.

Nisi fortè scyphis duobus ligneis, hoc est materiæ & formæ eiusdem in medio positis, accedit uni eorum plus ponderis ex inscriptione aut imagine aliqua singulari: quæ alteri scypho adiecta non sit. Quod ut apud idiotas locum habere possit, certè apud eos qui res penitus nouerunt non habebit. Quid igitur istis ipsis stemmatis efficitur quàm necessitas nobis imponitur imitandæ nobilitatis maiorum nostrorum: uirtutibus quibus illi insignes titulos, claraq; familiæ cognomina fecere, colendis & exercendis? Nisi enim hoc à nobis factum fuerit, tantum abest ut parentum nostrorum similes simus, ut & filij degeneres iudicemur: & omnibus ijs, qui domesticis eiusmodi exemplis tanq; calcaribus carent peiores & ignobiliores. Profectò uirtus ipsa talis est ut neq; propagatione naturæ, neq; ulla transmissione ad hæredes peruenire queat. Nam cùm parentes de bonis ferè omnibus testamento cauere possint, uirtutem tamen ipsam posteris aliter prodere non possunt, nisi illi actionibus et sudore eam sibi comparauerint. Quibus enim magis placet otium & mollicies, qui rebus alienis dignitate uirtutis student, qui se, parentes, & amicos dedecorant flagitijs suis, ij quidem sciant se à nobilitate maiorum degenerasse: nihil eis prodesse imagines uetustas; nihil auorum & proauorum

præclarè facta. Quemadmodum enim cœco nihil prodest lumen solis, utcunq; illum circunfuderit: nihil surdo soni quantumuis dulces: ita nihil prodest tibi claritas generis nominisq; antiquitas, nisi uirtute sis præditus & industria. Sed nostra nobilitas magnam partem peruersis opinionibus infecta est. uident enim maiorem familiæ & imaginum in Rep. quàm rerum aliarum rationem haberi: ideo permulti eorum parum soliciti sunt ut se moribus, doctrina, rebus præclarè gestis nobilitent: laboris sunt impatientes: iactibus talorum & Baccho longas consumunt noctes: nec quicq̃ magis student q̃ ut gemmis, argento & auro niteant: uestitu splendeant: ministrorum caternis cincti incedant. itaq; quod olim ab Aristotele philosophorum acutißimo de nobilibus dictum est, id nostra ætate uerißimè usurpari posse uidetur. is enim cum ueterem nobilitatem in uirtute ac copijs rerum positam esse affirmasset, subdidit nobiles bonosq; uiros nusquam Centum reperiri: locupletum autem ubiq; magnum numerum esse. De quibus quidem locupletibus, qui copijs rerum subnixi ad honores contendant, quid dicam? cùm constet Respub. olim (ut in historijs Romanis proditum est) à uiris tenui cum re, præclarè gestas, ut Valerio Publicola, Menenio Agrippa, Attilio Regulo, Qu. Ælio

Policiti. 5.

Ælio

Aelio, Cn. Scipione, & compluribus alijs ciuibus Romanis. Quorum aliorum filiæ ob parentum paupertatem ex ærario dotatæ & elocatæ sunt: aliorum uxoribus & liberis, cùm ipsi rebus externis occupati essent, alimenta à ciuitate præbita: nonnullorum mors sepulturæ honore caruisset, nisi pecunia publica collata fuisset. At qui illi et quanti uiri? quantarum rerum gloria clari? Omnino per illos Respub. aucta & conseruata est: quæ postea opibus Pompeij & Cæsaris collapsa erat et corruit. Iam de potentia ipsa idem dicendum esse uidetur. Nam ea, seu diuitias seu generis nobilitatem concomitetur, uirtute remota, quid est aliud q̃ gladius in manu furentis? Vtinam non tam essent multa exempla eius rei. sed omnes Respub. omniaq; ætatum omnium tempora, experta sunt mala infinita ab hominibus potentia sine uirtute præditis. Quid igitur superest q̃ ut industria, uirtute, & præclaris actionibus, qui se alijs præferri cupiant, hoc sibi uindicent. Illi enim maximè bonis moribus nocent, qui in petitione honorum nulla re magis q̃ stemmatum antiquitate, ministrorum comitatu, uestium splendore, epularum profusione, & alijs operibus tum generis tum diuitiarum sese uenditant. Præstigiæ sunt istæ & captiones, non causæ honore dignæ. Laudatur Scipio

Vale. li. 4. de paupertate.

Afri-

Africanus qui cùm omnibus & corporis & fortunæ bonis esset cumulatus: Tamen non offundebat oculis ciuium nebulas istas natalium, opum, potentiæ: quibus multi student illustres fieri & magnifici. Nulla re petendis honoribus niti uolebat præter solam uirtutem. Sed hoc Scipioni factu facilè erat qui uirtutibus maximis ornatus fuerit: alijs non item, qui uirtuti suæ desperantes, præsidia quærant alia honorum adipiscendorum.

2 Atq; haud scio an honores petere ius fasque sit. Neq; enim si id Romæ licebat ubi magistratus erãt annui, propterea apud nos licet, ubi sunt perpetui. Cogebantur enim qui Romæ gubernabant Remp. anno exacto & magistratu abire, & rationem gesti magistratus reddere: nam & repetundarum accusabantur, & in exilium agebantur, & modis alijs puniebantur. Itaq; dabatur unicuiq; ciuium potestas magistratus petendi, quòd unumquenq; in magistratu cogitare oportuerit, tales alios qui annis uertentibus, alius post alium successuri essent, in eum fore qualem se ipse in illos gessisset. Apud nos autem ubi permulti magistratus & sacri & profani non nisi uita hominis finiuntur, uix puto aliquem ambitiosis locum relinquendum esse: hoc est ijs qui inferant se ipsi ad honores & quasi intrudant uel petendo, uel aliquos pro se precato-

res subornando. Videntur enim tales non Reipublicæ sed sui commodi causa petere. quod absq; nefanda & perniciosa labe ciuitatis existere nequit: præsertim cùm qui administrant, metu omni et existimationis hominum, & inquisitionis accusatorum, uacui sint. facilimè profectò tales ad omnem animi libidinem impelluntur. Miserrima est, ut Plato dicit & Cicero refert, ambitio honorumq; contentio: & rectè quidem, non enim nautarum est ac gubernatorum eos qui uehendi sint petere ut se uehi sinant: sed contrà potius qui nauigatione uolunt mare transmittere, ij fidem & operam nautarum implorant & exposcunt. Et quamuis Paulus Christi apostolus dicat, bonum opus ab eo appeti qui episcopatũ appetat: quod de episcopatu dictũ ad functiones alias transferri potest: Verùm non est idẽ appetere et sese ingerere. Debet quidẽ uir bonus, et doctus, et ad res gerendas multis uirtutibus instructus appetere ut quã maximè prosit mortalium generi: ut qui sciat non se sibi natũ esse: sed amicis, patriæ et religioni. Nihil etiam impedit quo minus idem declaret ijs qui tenent Rempub. se cupere ipsi Reipub. seruire: hancque uoluntatem suam aperiat, si fortè magistratum aliquem ei demandare uelint. Non est hoc ambitiosi: sed eius qui uelit rectè consultum Reip. Certè multorum uir-

tutes ignorantur qui toti se contulerunt ad otium & solitudinem: multorum uoluntates sunt obscuræ qui in lucem ac oculos hominum nunquam prodierunt. Qui utcunq; boni sunt ac uirtute & doctrina ornati: Tamen quia à negotijs se remouerunt, fit ut hominum indignorum imperia cogantur ferre: hancque iustam persoluant pœnam Reip. quam relinquant ac deserant. Qui igitur dignus reputabitur honore, is ad Rempub. accedere debet. Si id recuset, crimine non carebit. nisi forte infirmitatis conscientia id renuit. Nam qui uel pigritiâ, uel laboris uitandi causa, uel propter priuata studia, ad Rempub. etiam uocatus, non accedet, is tam erit in uitio quàm patriæ, salutisq; communis desertor. Cùm enim omnes omnium charitates patria una conplectatur, omnia præ illa posthabenda sunt: omnesq; labores animo magno & elato pro illa suscipiendi. Idque usque eò ut si Reipub. necessitas urgeat non sit indignum bono et prudente uiro ultrò sese ingerere ad eam administrādam, atq; ad pericula pro ea appetenda. Cato iunior amicis hortantibus uti tribunatum peteret, respondit id se parum decere, tempore Reip. non necessario. Postea cum Metellum hominem turbulentum petentem uideret, ipse quoq; candidatus in campum descendit, ut suo Tribunatu Metelli

insolentiæ obsisteret. Idem ut Craßi et Pompei designatorum consultum potentiam frangeret præturam urbanam sibi mandari acriter contendit. Etsi autem nihil insolenter, nihil præter mores factum fuisset, si sponte se ambitioni dedisset: Tamen cum magnitudine quadam animi despiceret, quos mirantur alij, honores, non aliter se ad petendum adduci passus est quàm Reipub. necesitate coactus. Petijt igitur & Tribunatum et Præturam: hoc est petijt sibi occasionem uirtutis exercendæ dari, ad furores turbulentorum compescendos, ad libidinem potentium comprimendam. Et Cato igitur rectè fecit: & qui simili studio uel petierint uel uoluntatem suam principi declarauerint, non minus rectè facient. Cæterum cum honestare qui uel opum augendarum, uel potestatis adipiscendæ, uel splendoris ostentandi gratia magistratum sitiat atq; petat: aut solis petitoribus ad honores aditum aperire non est rectum nec commodum Reip. Sed quomodo cognoscendum quo quis animo petat? Ego uerò uideo id, nisi coniecturis, cognosci non posse: quas et ipsas sæpe falsas existere non ignoro. Sed tamen cautionis est ad omnia animum aduertere quæ nos dirigant ad ueritatem: ambitioni uerò apertæ, ac petitioni improbæ annuere, iniustitiæ. Semper enim nescio

quomodo ad famam sordida existimata est eiusmodi petitio. Neq; uerò id tantùm petitori: sed ei etiam qui honorum potestatem habens petitoribus eiusmodi subscribat. Non enim petitores isti uacant suspitione corrumpendi pecunia, & eos quorum utantur opera petendo, & eos quorum in manibus res est. Sed Rex & penes quos honorum est potestas, facilè petitorum improbitatem coërcebunt si in uulgus fuerit cognitum, in nullam dignationem eum peruenturum qui ad honores petitionibus obrepere uelit. Pulcherrimus autem mos fuerit si Rex & ij in quorum uoluntate res posita est, sponte sua ad honores euocent homines dignos, qui multa habeant adiumenta rerum gerendarum. Sic enim natura comparatum est, ut qua re quoúe homine opus habeamus, eum libenter ipsi quæramus. Neq; est ferè quisquam qui quærat eos quibus sit ipse necessarius, nisi id facit utilitatis suæ causa. Quòd si unusquisq; rebus ad uitam necessarijs acquirendis, non eas emit quæ à uenditore commendentur: sed quas ipse iudicauit bonas & sibi commodas esse: certè etiam quorũ dominatu Resp. tenetur, honoribus mandandis diligenter uidebunt, cuinam rectè Respub. committi possit. Sic autem & iure, dignitas illa appellabitur quæ digno uiro multisq; dotibus rerum gerendarum ornato tribu-

etur:

etur: & homines ipsi legitimè uocati uidebuntur:
cùm quidem ad quem modum hodie, suo uel ami-
corum rogatu, consequuntur honores, non tam ad
illos uocantur quàm obtruduntur. Quòd si ui- 3
tiosus est magistratus cùm precibus impetratur, an
non multo uitiosior est cum pecunia contenditur?
fieri enim non potest ut qui per largitionem adep-
ti sunt honores, non uelint ex eis quæstum facere.
Neq; uerò tantùm hoc suo peccato nocent Reip.
Sed etiam imitationem perniciosi exempli alijs ho-
minibus produnt. nemo enim libenter studet uirtuti
cùm diuitias maiore in pretio & honore quàm il-
lam ipsam uirtutem fieri uidet. nimiaque illa ad-
miratio diuitiarum ad multa scelera homines im-
pellit. Neq; sperandum est, ut cuius rei exordia
malè instituta sunt ex ea aliquid boni unquam pro-
ueniat. Quamuis autem hoc uulgò laudi duca- 4
tur, cùm unus aliquis gerit plures magistratus: Ta-
men multis uidetur hoc ipsum dignum reprehensi-
one. Vnus enim uni muneri uix sufficere potest:
diuersis muneribus prorsus non potest. Itaq; eti-
am qui plures magistratus adepti sunt, ij cùm of-
ficia illorum exequi non possint, plures pro se sub-
stituunt uicarios. Quid igitur impedit quò minus
illis pluribus deferantur singuli magistratus quos
nemo unus sine uicarijs pro dignitate gerere pos-

 sit:

sit? Quòd si parum decet unum plures gerere magistratus, multo minus decebit ut aliquis cæteris neglectis supramodum augeatur imperij dignitate. insolentiores enim redduntur qui ultra cæteros fortunam sibi sentiunt benigniorem. id quod ætas nostra uidit in nouo quodam homine. Ipsi quidem certè qui ambiunt plures honores non tam id Reipub. quàm commodi sui causa facere uidentur.

Et quemadmodum qui cibis uarijs potionibusq; sese onerant magis debilitant quàm confirmant stomachi uires: ita qui honoribus se complent multis et uarijs, uel eis utuntur tanquam crudis minimeq; concoctis, si officium suum negligant: uel frangant uires suas si muneri & officio nusquam deesse uelint. Rectè mandari honores qui uirtuti man-
5 dentur ostensum est: sed quia uirtutes sunt uariæ, itaq; uidendum est quæ uirtutes cui honori respondeant. Vt enim in exemplo à cibis sumpto persistamus, non ijdem cibi omni corpori competunt: & qui uni corpori salubres sunt, illi ijdem alteri sunt noxij. Deinde non omni corpori uestes æquales adduntur: sed unicuiq; pro quantitate. ita acriter uidendum quæ uirtutes cui muneri aptæ esse poßint. Plus Thomicij & Choienij uirtus ad munera urbana ualebat: Eustachius et Lancicorunius in armis clari erant: Constantinus & La-

scius,

scius, & consilijs dandis & armis tractandis fœlices erant. Itaq; hæc monarchis uidenda sunt: eis- 5
q; honores mandandi qui per se fungi muneribus, qui ipsi uidere & res tractare poßint: non qui tanquam cœci aut manibus carentes, alienis semper oculis credere, alienisq; manibus omnia agere cogantur. Odiosum est profectò hoc genus hominum qui cùm ab omni re ingenij doctrinæ & facultatis imparati sint: tamen cœco quodam mentis, impetu honoribus inhiant: quos magnificis titulis, amplis reditibus, ac alijs insignibus metiũtur: putantq; se hac ratione eis dignos quòd habeant quosdam quorum opera utantur ad res gerendas. & addunt similitudinem se illis uti quemadmodum fabri utuntur maleo & instrumentis alijs ne manus eorum incommoda ignis sentiant. O similitudinem dißimilimam. Quis enim ignorat fabrum uti instrumentis suis pro arbitrio: ita quidem ut nisi agat faber, conquiescant prorsus instrumenta? contrà autem qui ipsi rerum omnium imperiti sunt, an non potius instrumenta sunt eorum à quibus reguntur? Mihi quidem non dißimiliter facere uidentur atq; si pedes uidere in animũ inducerent, munereq; oculorum fungi: sed cùm id non poßint oculorum quidem opera uidendo uti uellent: ipsi uerò honore uidendi & res omnes aspectu cernen-

di gau-

di gaudere: ipsumq; oculorum locum occupare. Atqui honestius est uos ô nostri pedes, uestro ambulandi officio contentos, oculis & locum et suum uidendi opus, & eius operis gloriam relinquere. Etenim si uidere uultis, si audire, si olfacere, si omnium membrorum partes explere, corporis distinctio & harmonia pereat necesse est: totumq; corpus nihil aliud quàm pedes erunt: Sin membrorum aliorum gloriam tantùm uobis tribui, cùm ipsi nihil, preterquam ambulare poßitis, sanè quam ridendos uos membris alijs præbetis. Præclarè Cicero, Ad rem, inquit, gerendam qui accedit caueat ne id modò consideret q̄ res illa honesta sit: sed etiam ut habeat efficiendi facultatem: Præclarè & Paulus uarietate donorum quibus membra corporis unius prædita sunt commendata: atq; ea ad corpus uel Reipub. uel ecclesiæ accommodata: præcipit ut quisq; cogitet quantum sibi à Deo datum sit: mensuram sui doni expendat ut ipsum rectè excolat et exornet: nec muneribus sibi natura negatis inuadendis, confusionem & turbationem in rebus humanis efficere contendat. Ex his igitur quæ dicta sunt perspicuum est maximam esse Reipub. pestem si inter bonos & malos fiat discrimen nullum: multò etiam maiorem si mutato rerum ordine boni negligantur, mali in pretio habeantur:

& quem-

& quemadmodum Cato inquit si pisciculi quàm boues pluris æstimentur. Planum est & illud hoc minorem in Repub. uirtutis ac bonorum rationem haberi quò maior est admiratio generis ac diuitiarū. Nihil igitur salutarius est Rebuspub. (ut Socrates apud Platonem inquit) quàm potestatis sapientiæque coniūctio: nihilque rectè et ordine ab eo fieri potest qui cū potestate existens, non omne suū studium, curam, diligentiam, cogitationem in doctrina et sapientia posuerit. Et hæc quidem hactenus.

CAPVT XIX.

1. De honoribus in quos parentibus filij uel alij hæredes legitimè succedāt: uel qui testamēto ad aliquem perueniant. 2. Et hic de educatione filiorū uirorū heroū: 3. et de humanitate subditis præstāda: 4. Et de eo num liceat domino ut aliquid adimat subdito suo?

Sed præter eos honores, qui uel à Rep. uel à Regibus uel ab alijs qui sedent ad gubernacula deferuntur, sunt alij quidam in quos filij succedunt parentibus mortuis: quo rum cùm illi hæredes sint, imperant ijs populis qui subiecti erant parentibus. quod quidem imperium perseuerum est: cùm non liceat apud nos colono quantumuis iniuria affecto queri de domino suo. Sunt autem quidam domini adeò immanes ut non aliter utantur colonis quàm pecudibus. Ideo & illud in mores inducendum esset ut statis temporibus seu censores seu quiuis alij magistratus inquirerent in eiusmodi dominos omnes:

nes: imò & in alios præfectos quemadmodum ſe
gerant ſuis hominibus imperando. Certè illis non
debet eſſe impunè ſi quid crudeliter, auarè, uel con-
tra quàm deceat geſſerint. Quòd ſi intereſt Reip.
ne quis malè utatur re uel ſua uel aliena, quanto
magis ne abutatur hominibus? quibus certè nemo
præeſſe deberet, niſi ſe Reip. probaret: niſi ſe alijs
bene paruiſſe, ac magiſtratus dicto audientem fu-
iſſe, oſtenderet. Nemo admittitur ad artem ali-
quam publicè exercendam, niſi & à magiſtris pri-
mùm eam didiciſſet, & ſpecimen eius dediſſet:
quanto minus admittendi ſunt ad imperium qui
documenta nulla dederunt ſe aliquando benè pa-
ruiſſe. Veriſſimè enim illud dicitur qui bene im-
peraturus eſt, bene paruerit aliquando neceſſe
2 eſt. Negat Aelius Spartianus quenquam magno-
rum uirorum bonum & utilem filium reliquiſſe
Reipub. quòd aut ſine liberis interierint, aut tales
habuerint ut melius fuerit humanis rebus ſine libe-
ris decedere. Nihil Romulum, nihil Numam Pom-
pilium quod Reipub. utile eſſe poſſet: nihil Camil-
lum, Scipiones, Catones qui magni fuerunt: Nihil
Homerum, Demoſthenem, Virgilium, Saluſtium,
1 Terentium, Plautum: Quid Cæſarem, quid Tulli-
um, quibus melius fuerat liberos non habere? Quid
Auguſtum qui ne adoptiuum quidem bonum filium
habuit:

habuit: cùm illi eligendi poteſtas eſſet ex omnibus?
Verè, hæc quidem Spartianus, quemadmodum &
Homerus dicit paucos filios parentum eſſe ſimiles,
plures peiores, pauciſſimos meliores. Ergo & id
cogitent uiri magni qui populis multis imperant:
curent filios ſuos rectè educari & inſtitui ne pe-
ſtes poſt ſe relinquant rebus humanis: aſſuefaciant
eos & agere quæ neceſſe ſit: & tolerare quæ o-
porteat: & malos fugere: & bonos amare: & ſe-
niores honorare: æqualibus humanos, iunioribus
placabiles ſe reddere: magiſtratui obtemperare:
iiſq; artibus eos imbuant quibus tum ad humanita-
tem informentur, tum ad rectè imperandum ſint
inſtructi: atq; etiam illud ſæpiſſimè eis inculcent in-
ter patrem et bonum principem nihil intereſſe de-
bere. Referebat aliquando ſuper menſam fortiſ- 3
ſimus & illuſtriſſimus heros Ioannes Tarnouius
exercituum Polonorum imperator, ſe, cùm in Ita-
liam iter faceret per Bauariam, ad ædes uiri cu-
iuſdam nobilis, ut ibi de uia feſſus (nox enim appe-
tebat) quieſceret, diuertere uoluiſſe. qui quidem no-
bilis cum uxorem tum haberet parturientem: ac do-
mum mulieribus, quæ illi, ut fit, opem ferebant, re-
fertam, rogauit imperatorem ut in ædes coloni cu-
iuſdam ſui diuerteret: ſe enim ibi ea quæ in penu
ſuo eſſent illi ſuppeditaturum. & imperatore qui-
dem

dem annuente accedit nobilis ille colonũ suum: ae
pileo honoris causa deposito rogat imperatori di-
uersorium. aderant tum nobiles quidam Poloni,
imperatoris familiares, qui ut commoditates di-
uersorij uiderent Bauarum comitabantur. At illi
irasci & fremere, remque indignam dicere ut co-
lonus à domino uel honoraretur uel rogaretur: qui
potius eijci domo deberet si quid domino impe-
ranti denegaret. Et Tarnouius quidem in eum ser-
monem delabebatur cùm mentio fieret de eo tribu-
to quod colonis omni ferè anno tum imperabatur:
deq; oneribus quæ illis magna & uaria impo-
nuntur. atq; etiam laudata Bauari humanitate sub-
inferebat, non alio loco habendos esse colonos,
cùm munus suum pensumq; absoluissent quàm ui-
cinorum. O uocem prudentißimo imperatore
dignam. fieri non potest ut rectè exercitibus im-
perare sciat, qui hominibus sibi subditis rectè im-
perare nescit: & qui regendo hoc hominum ge-
nere humili & imbecillo est insolens, hunc defici-
ent animi populis gubernandis superbis & rebel-
libus. ferèq; fit ut animo parum forti res magnas
aggrediantur, qui se superbos & crudeles homi-
nibus infimæ conditionis præbent. nostra uerò tem-
pora & bellicas res & urbanas pari fortitudine
& prudentia à Tarnouio administratas uiderunt.

Viderunt prælia, oppugnationes, & triumphos.
experta sunt artes pacis cum dignitate tuendæ &
conseruandæ. Vt mirum non sit à tanta uirtute tan
taq; prudentia uocem illam clementiæ, æquitatis,
& humanitatis plenam esse profectam. Quòd si
crudelitate & superbia peccat qui immoderato im
perio in populos suos utatur, quanto magis pecca-
re putandus est, qui eos pellat sedibus suis, ac tan-
quam prælio uictis insultet inquiens, Hæc mea sunt
ueteres migrate coloni. Multi autem ad faciendam
hanc iniuriam accedunt opinione illa, sua esse om-
nia quæ sint suorum populorum. Sed hic error
minimè est ferendus. Quis enim unus homo suf-
ficiat Sexcentenis agri iugeribus colendis? Sed
initio rerum ita factum est: ueniebat multitudo ho
minum in arua uacua: atq; ea quæ prius commu-
nia erant, occupatione faciebant sua. deligebantq;
sibi aliquem unum, ingenio & uiribus præstan-
tem, qui eos consilijs gubernaret: lites inter eos
componeret: & ab externo hoste defenderet. Cui
etiam ob eam rem maiorem agri modum aßigna-
bant. Quòd si fortè aliquis unus, tales fundos
reperit qui coli apti essent, aut si cui forte dona-
bantur, tamen multos adiungebat sibi alios qui cum
eo unà colerent: itaq; agros inter eos diuidebat.
Ideo & deus ipse, Ezechiele propheta teste, cùm Ezec. ulti.

terram quā Israël inhabitaturus esset, diuidi iubet, principi quidē amplißimū agri spatium, sed non totum ei proprium attribui uult. imò et sacerdotibus et singulis tribubus, singulas terræ portiones certis terminis circūscribi et definiri mandat. Qua quidē re significat nō tantùm alios omnes, sed et principē suis portionibus contentos esse debere: suos agros exercere et arare: alienos nō inuadere et occupare. Cur enim illi qui agros distributos quisque pro sua parte colunt, non iure optimo dicere poßint agrum cultum, proprium esse & suum? non minus certè quàm ille qui uel consensu omnium electus est dux et dominus, uel alios sibi adiūxit ad ratas terræ portiones colendas, dicit suum proprium esse quod illi obtigit? Neq; enim ille uel à multitudine accipere, uel sibi sumere in uniuersos potuit quicq̄ aliud quàm imperium et principatum. Prædia quidem ea sola domini esse, quæ illi propria tradita essent, uel quæ illi obtigissent illud argumento est, quòd in mercando, uendendo, aut tradendo, dominium tantùm à se transferre, non alicuius subditi res proprias auferre queat. Et qui dominatum ab eo acquirit non res emat populorum: sed & prædia quæ poßidebat is qui prius imperabat, & ipsum dominatum: cuius ratione nihil à populis exigere iure poßit aliud quàm uel tributa uel operas debitas.

debitas. Quid quòd ipsi etiam uictores, eadem prorsus æquitate uictis imperitasse leguntur: quos & uita donabant, & posseßionibus omnibus gaudere uolebant? quemadmodum Cyrus ad Aßirios uictos & in fidem receptos loquitur, Bene, inquiens, facitis uiri quòd mihi parueritis. nihil enim mali deinceps patiemini: nisi quòd non idem qui prius, uobis imperabit. easdem quas prius ædes inhabitabitis: eandem regionem coletis: earundem uxorum utemini contubernio: uestrisq; filijs, sicuti nunc, imperabitis, Si quis uobis iniuriam inferet, nos pro uobis pugnabimus. Humanißimè hæc quidem Cyrus. Quo igitur iure faciunt qui nec ui nec armis, sed uel hæreditate, uel donatione, uel ex empto bonis acquisitis abutuntur? qui malis artibus homines mulctant: posseßiones subditorum uel depascunt uel eripiunt: colonos pellunt: prædiaque illorum occupant? Hoc non fecit Cyrus Persa Aßirijs, quanto minus decet facere christianum dominum christianis subditis? Apud Germanos quidem et christianos ferè omnes, serui nulli uisuntur. Leges etiam Mahometanæ uetant quempiam religionis eiusdem, seruorum in numero haberi: christiani, quorum religionem execrantur, illis seruiunt. Nos uerò qui ueram in deum religionem amplexi sumus, nihil pudet nostræ religionis seruos

Xenoph. de pædia Cyri. li. 4.

habere. Non dico quin aliquis iusta causa in seruitutem damnari posit: quemadmodum Noa Chanaan filium seruituti addixit ob peccatum. Sed dico de hac seruitute usitata, qua in subditos domini utuntur, nullo illorum delicto: fundos & possesiones eis dum libet eripiendo: eosque etiam, quod in nonnullis fit prouincijs, tanquam bestias uendendo. Et habet quidem ea res præter alia illam iniquitatem: uolunt enim domini sibi liberum esse quando libeat agros auferre colono: non uolunt autẽ liberum esse colono agrũ relinquere quando uelit. imò cùm de colono retinendo agitur, adeò illum uendicare student ac proprium facere, & mancipio, et usu ac fructu, ut ne liberis quidem eius faciant potestatem abeundi. Deus conditor orbis, tanta benignitate est, ut uictum ad facietatem omnibus suppeditet, non tantùm locupletibus sed & tenuibus. Verùm diuites isti ut abdomini & libidini suæ satisfaciant, omnia sibi usurpare audent. clamant se dominos orbis, omnia hominum sibi subiectorum bona arbitrio suo stare cadereque: inutilium uerò subditorum, uel inuitorum, facultates dato precio, in suum se usum conuertere posse. eum enim inutilem subditum interpraetantur cuius bona in usus suos meliores conuertere queant. O suauem interpraetationem. Quomodo ergo tu ipse ò bone

ò bone uir utilis es Reipub. qui tantulum terræ ciui tuo eripiendo ex ore illi cibum rapias? ad egestatem eum redigas? ac ferè illi sanguinem emungas? Ex hac uerò tenuium oppresione & afflictione, si nihil putas ad Rempub. incommodi peruenire, uehementer erras. Velim autem qui eiusmodi agros ereptum eunt, secum considerent pœnam quam Achab Rex dependit, propterea quòd uineam uel emere à Nabotho subiecto sibi, uel cõmutare uellet. Quòd etsi nõ iniquũ uideri posset: est enim et emptio et cõmutatio moribus et legibus permissa: uerùm quia inuito Nabotho fiebat, ideo et Rex miserè interijt: et uxor, et liberi, et consiliarij eius omnes sunt interempti. Id quod et in sacra Regũ historia est proditum, et à nobis in Philalethe copiosè tractatũ. Illud etiam efficiẽdum ne mulieres ad Remp. admittantur: quas deus potestati uirorũ subiecit: Paulus etiam in cœtibus docere prohibuit. Quantum enim mulieres incõmodare posint rebus humanis & Eua illa pulcherrima et prudentisima omnium satis declarauit: cuius consilium exitium humano generi attulit: & Pilati Iudæorum præsidis uxor: quæ & ipsa consilio suo salutem orbis uoluit impedire. Et quidem illæ erant summo loco & spectatisimæ fœminæ: sed tamen fœminæ erant: hoc est animalia imbecilla: et quæ errori ac transgressi

CAPVT XX. Ne mulieres publicis muneribus immisceãt.

greßioni (.ut Paulus testatur.) magis sunt obnoxia. Pudeat igitur eos qui cùm se publicis honoribus dignos esse iudicent, nihil unquam agant nisi ex præscripto mulierum. Quasi uerò aliquid intersit mulieresne magistratus gerant, an magistratus gerentes, à mulieribus gubernentur: cùm idem utrunq; consequatur. certè mulieres ad colum natæ sunt: & qui uenerem finxit testudinem calcantem rerum domesticarum curam non Reip. illis committendam esse significauit. Institutis etiam Romanis interdictum est mulieribus omni publica administratione. De mulieribus satis. de honoribus etiam & magistratibus quantum potuimus diximus. Quoniam autem Reip. interest non tantùm rectores esse in officio, sed & eos qui reguntur, ideo hi quoq; diligenter et bona fide. exequantur munus suum. Multi sunt quos uitia magistratuum offendunt, ut non pro eo ac debent, eos obseruent, eorumq; mandatis obtemperent. uerùm omnibus generatim & uniuersè ab apostolis Christi præcipitur ut potestatibus supereminentibus subditi sint: eas enim à deo ordinatas esse: & qui eis resistat, eum diuinæ ordinationi resistere. Et obseruantiam quidem præfectis debitam ita ornant, ut & preces publicas pro eis fieri iubeant: & non tantùm bonis & humanis dominis, sed & discolis hoc

CAPVT XXI. De subditorum officio.

1. Pet. 2.

hoc est asperis & difficilibus obtemperare præcipiant: & id quidem non tantum propter iram, sed & propter conscientiam oportere fieri docent. Quibus elogijs hoc munus ornari magis potuit? Videntur nobis potestatem inquirendi in uitia magistratus adimere, qui iubent obedire etiam discolo præfecto: præcipereq; ut uitia eorum æquis animis toleremus, & ad Dei iudicium reijciamus: cui placet peccata populi sui castigare principum asperitate. Ac nihil quidem rebus humanis optabilius esset quàm si principes essent uera pietate, prudentia, & uirtute imperandi præditi: Tales enim principes essent illi ipsi philosophi, quibus imperantibus beatas fore Resp. prædixit Plato: Verumtamen ferendi sunt & uenerandi qualescunq; tandem sint, Dei ipsius causa: qui & hypocritas facit regnare ꝑpter peccata populi, et in furore suo dat reges ut testantur Oseas propheta, & Eliu in eo sermone quem ad Iobum traditur habuisse. Si quid iniquius in nos agant, Deo permittẽdum est. Deus enim ille qui mundi huius compages quatit cum uult, puniet & regum & præsidum iniquitatem tempore suo. Subditorum uerò est iussa eorum capessere: in omnibus ijs quibus dignitas Reip. ac religonis non uioletur obtemperare: contra omnes & hostes externos & ciues seditiosos, ei adherere.

Oseæ 13.
Iob. 34.

hærere. Neq; enim harmonia hæc et quasi compositio Reipub. diu consisteret nisi subditi in officio essent: uociq; et uoluntati præsidum obsecundarent. Et id quidem de ijs dictum est qui in Repub. nullum interueniendi ius habeant. Nam de consiliarijs & ijs ordinibus qui ius illud habent, dictum est supra: qui prodere Rempub. uiderentur si pro officio non resisterent principis uoluntati, aliquid, quod non deceat, molienti: siq; in commune non prouiderent ne quid Respub. detrimenti accipiat. Hæc de personis tam eorum qui præsunt q̃ qui ditioni illorum sunt subiecti. Nunc de moribus alijs emendandis dicamus.

CAPUT XXII.

De luxu 1. in uestibus, 2. cibis ac potiōibus. 3. re uenerea.

Quoniam autem qui ambitione laborant, pleriq; in nimium luxum effusi uiuunt, hacque ratione magnificos se fieri uolunt, intelligendum est maximam ex ea re labem moribus illatam esse.

∴I ∴Et in uestium quidem mollicie ac uarietate quanta uanitas insit nulla oratione satis exprimi potest. Cùm enim illæ necessitatis causa, ut uel frigus atq; æstum arceant, uel tegant partes corporis pudendas inuentæ sint, homines uani & ambitiosi uel pro facultatum uel pro generis ac honorum ratione, cum ad fauorem hominum conciliandum, tum ad decus & honestatem eas conuertunt: & ex earum splendore se magnos uideri optant: non quidem sine magna iudicij prauitate.

uitate. Honorem enim soli uirtuti debitũ ad lanam trãsferre, indumẽtaq; sua magis quàm seipsos ornare student. Neq; id dico quòd neglectum et immũdiciem in uestitu non improbem: sed ut modus seruetur: luxus & nimium illud ornatus studium excludatur. Nam & sumptu maximo constat, et uanitatem animi arguit: quemadmodum ille inquit, Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es. Varietas tum formarum tum colorum in uestitu quid aliud quam morum uarietatem prodit et morum inconstantiam? Neq; uerò monstrositate caret dum in una domo ac familia alij uestiunt se Germanicè, alij Italicè, alij Turcicè: non secus q̃ si in diuersissimis partibus mundi nati essent. Illud etiam magis monstrosum, dum qui mane Italico usus est cucullo, îdem uesperi incedit Turcicam indutus uestem, pileum acuminatum, calceos rubros et incuruos cum solcis ferratis. In plumas maximè pecuniæ impenduntur utilitate nulla, iactura maxima. In his ornatus si quæratur à pueris, ignoscendum est ætati: uiris certè res est indigna. Illud haud scio an obsit bonis moribus quòd passim utuntur torquibus aureis fortes iuxtà & ignaui: cum quidem hoc ornamentum fortium uirorum esse uideatur. Carthagini quidem cùm illa Respub. Arist. Polit. 7.
stetit nemini annulorũ ornatum ferre licebat quàm

qui in prælijs aduersus hostem se fortiter gessisset: ac pro numero expeditionum, in quibus militasset annulos gestabat. Hodie talia sunt tempora ut non annulis modò, sed torquibus etiam uulgò homines utantur: neq; id probi tantum, sed lenones quoq;, scorta, rabulæ, & fœneratores. Multi parum honorati sibi uidentur nisi fulgeant aurea torque, quam quo quisq; pretiosiorem habet, pluraq; uolumina facientem, aut etiam longius dependẽtem, hòc se honestiorem ferè existimat, clariorem, ac quouis honore digniorem. At id non fit sine diuitiarum ostentationis nota, ac grandis barbariei significatione. Romani ueteres contemptu q̃ usu auri fœliciores fuisse traduntur à rerum scriptoribus: aurumq; habentibus imperare maluerunt q̃ auri splendore sese uenditare. At postq̃ diuitiæ honori, uasa cælata, argentum & aurum gloriæ apud illos esse cœperunt, simul etiam uera dignitas in superbiam, libertas in licentiam uersa est. Quod ne apud nos accidat, uirtute potius q̃ auro decus quærendum est. Aetas quidem prima decentius hoc genere ornamentorum uteretur tanq̃ uirtutis illicijs: Virilem uerò ætatem conscientia benefactorum magis q̃ ullis fortunæ insignibus conuenit delectari. Si autem sint qui recta conscientia non contenti his quasi tibicinibus gaudere ue-

lint,

lint, operæ pretium tamen fuerit ut hæc sint non diuitiarum nec generis, multo minus uitiorum: sed uirtutis solius in magnis & arduis rebus perspectæ ornamenta. Quemadmodum enim aurum superat pondere et nobilitate metalla omnia, ita uirtutis insignia splendore suo cuncta alia debent obscurare. Quòd si inania sunt symbola, quæ rebus non respondent suis, uirtute præditum esse oportet, qui symbolum illius gerat. Alioquin spectatorum oculis imponit: malo exemplo nocet Reip: bonorum uoluntates offendit, qui non possunt non dolere ornamenta sua communia cum ijs fieri qui ea nondum actionibus uirtutis meruerunt. Virtutis, inq̃, illius sudore comparatæ, magnarum rerum administratione illustratæ, otio infestæ, omni dedecori inimicæ. Cum ea enim quoniam res nullæ de dignitate contendere debent, nefas sit etiam ornamenta illi propria cum alijs communicare seu naturæ seu fortunæ bonis. Qui autem eiusmodi uirtute ornati erunt, eos ornatu decenti, alios excitandi causa, uti nihil impedit. Hæc de ornatu.

Cibi & potus nimia uoratio indigna est homine:
Sed in primis ijs qui personam magistratus tuentur. 2
Corpus uarijs morbis obnoxium reddit: ipsum hominem ad seria negotia ineptum: deinde petulantem & contumeliosum: & tanq̃ effrænem æquum

à uia

à uia recta aberrantem. Vini quidem natura est il-
la ut homines primùm alacriores reddat: deinde
plus potum spei maioris ac præclarius de se senti-
entes: pòst largius sumptum confidentiores, ad
quiduis & dicendum & faciendum promptiores,
prorsusq; impotes sui. Quemadmodum ille in co-
mœdia bene potus exclamat, uicit uinũ, quod bibi.
Fumi enim ascendentes in caput miscent et pertur-
bant omnia, hominemq; alieni prorsus iuris faci-
unt. Tunc arcana fideiq; tuæ commissa effundun-
tur. Tunc multa dicuntur, quorum te cùm
ad rationem redieris, pœniteat: quæ uel tibi noce-
ant uel alijs, non raro etiam amicis & toti pro-
uinciæ. Tunc amici & inimici, uxoris & sororis
discrimen habetur nullum. Tunc lites uigent, uer-
bera, laceratio, mutilatio, cædes. Quid mirum? a-
missa enim mente, submersa ratione, submergun-
tur simul facultates omnes honestè agendi: emergit
autem agmen illud cæcarum & indomitarum cu-
piditatum. Bruta animãtia superant nos sobrieta-
te: quæ nihil præter necessitatem & naturæ præ-
scriptionem bibere didicerint. Quo magis dolen-
dum est uitium hoc adeò in christianis Rebuspub.
inualuisse ut nemo illi mederi possit. omnes ferè e-
brietati dant operam & principes, & populares,
et sacri et profani homines. Sunt qui pridie quàm
conui-

conuiuia ineant, medicinis ad aluum exonerandam
utantur, ut in locum quasi uacuum plus cibi potio-
numq; ingerant. Vulgò etiam homines non pudet
à mensa excernendi causa secedere: ac mox conui-
uia repetere: seq; denuo cibo potuque replere. Non
dissimiliter Rosomago animanti, quod (ut Mat-
thias Mischouita doctus medicus & astrologus
in Sarmatia Europæa tradit) cadauere reperto in-
gentis magnitudinis, intantum uorat ut extendatur
et infletur tanquam tympanum. repertisq; arbori-
bus duabus robustis, & sibi oppidò quàm uicinis
ui se medium inter eas infert. ac dum per angustias
perrumpere conatur uiolenter comesa uiolentius
per anum egerit. deinde mox ad cadauer recurrit.
Nec se uorando implere, ac per uices comesa ex-
trudere desinit, donec totum cadauer absumat. Et
facit quidem animal illud præter morem reliquo-
rum animantum: quæ ad satietatem duntaxat cibo
potuq; utantur non ad crapulam: sed ut in multis
animantibus natura uirtutes certas expreßit, ut ho-
mines ad imitandum excitaret: ita multis uitia sua
indidit quorum turpitudinis conspectu, animantia
ratione prædita ab imitando deterrerentur.
Quid autem dißimile ab hoc animante faciunt ho-
mines, & qui appetitus excitandi causa, medicinis
extrudunt ea quæ nouis cibis potibusq; locum oc-
cupabant:

cupabant: & qui nullo pudore secedendo, egerendo, aut etiam uomendo redeunt mox ad crapulam? Neq; uerò solùm ipsi potant, sed alios quoq; languentes ad bibendum prouocant: poculis cum eis certant: ac pro sanitate alicuius bibentis seipsos insanos faciunt. Non minus uerè quàm falsè Cyrus apud regem Astyagen narrat, se aliquando cognouisse in quodam conuiuio uenena mixta fuisse poculis, & conuiuis præbita: ac rationem dicti ab Astyage rogatus, Quòd, inquit, uidebam uos omnes qui bibebatis neq; mentis fuisse neq; corporis compotes: & quæ pueri facere prohibemur, hæc uos faciebatis. omnes clamabatis simul: quisq; de rebus suis magnificè loquebatur, nemine interim alium audiente. & cùm saltare uelletis nemo uestrum non modò ad numerum saltare: sed ne erigi quidem poterat. eratisq; obliti omnino & tu quòd rex esses, & alij quòd sibi imperares. Hanc causam ueneni poculis mixti adferebat Cyrus puer, certè nequaquam puerilem. Mutantur enim de nimio potu homines non secus quàm Circeis poculis in uarias formas, & quemadmodum Virgilius canit, in uultus ac terga ferarum. Sed in his hominum moribus parum hæc proficiunt quæcunq; dicuntur in hoc uitium. Itaq; præcidamus, quasi in desperatione, hunc locum uerbis prophetæ ita exclamantis

Væ qui

Væ qui mane consurgitis ut sectemini ebrietatem, et potatis usq; ad uesperam ut uino æstuetis. Cythara, tympanũ, et tibia in conuiuijs uestris. Vsus ueneris homini christiano extra torum matrimonij sanctum in uniuersum prohibitus est. Quòd si uiarum obsessores, grassatores, ferendi non sunt in Rebuspub. multo minus pudicitiæ hominum attentatores & oppugnatores. Oppugnant omnes pudicitiam qui oculis hominum obijciunt fœdas picturas: qui aures obscœnis colloquijs replent: qui obtrudunt animis & cogitationibus hominum libros & cantilenas de peruersis amoribus, de furoribus, blandicijs, periurijs, & id genus insanis amatorum artibus. Quot enim inde animis hominũ immittũtur et insidẽt titillationes, quot ignes, quot furiæ? Hinc & rudis puerorum ætas discit quod per annos assequi non posset: et alacris adolescentum quasi calcaribus admotis excitatur: et senum, frigescentibus membris, segnior irritatur & exardescit. Hæc sunt quæ uiam aperiunt scortatoribus: Hæc puellas et matronas reddunt obsequentes amatoribus: Hinc stupra et adulteria: Hinc abductio uirginum uiduarumq;: Hinc conuiuia inuitis amicis & parentibus: Hinc partus occulti & supposititij. Quorum alij strangulantur: alij publicis in locis exponuntur: nonnulli ueris hæredibus

3

bus connumerantur. Hinc puellæ inelocabiles: hinc infinita domus dedecora. quæ cùm à uicinia tota sentiuntur, ipsi patrifamilias uel occultantur uel omnium postremò patefiunt. Si qua ad hunc modum educata traditur nuptui, q̃ male inter eam & maritum conuenit? q̃ sæpe & rixas exercent, & diuortium machinantur? Si quid inde nascitur, quot probris & conuicijs exponitur? nec mirum. nemo enim sciens, nisi improbus, malam ducit: et ex mala matre uix bona proles nasci potest. Et sunt qui prolis suæ iam annis prouectæ, prauos mores detestentur, insectentur, & si dijs placet in uitam meliorem traducere satagunt. Rectè id quidem: sed nimium serò, Seminibus enim ueneno infectis fieri non potest quin culmi, trunci, rami, frugesq; ex illis prodeuntes sint noxiæ & mortiferæ. Tot instrumenta ac irritamenta impudicitiæ ac libidinis paßim obijciuntur iuuentuti, quæ in oculos, aures, & animos eorum illabuntur, eosq; occupant, ut instar prodigij sit aliquem puram mentem, bonum honestumq; propositum, rectos mores retinere posse. Picturæ & statuæ lasciuæ, sermones & cantilenæ obscœnitatis plenæ, consuetudines cum fœdis & impuris hominibus, ioci, lepores, facetiæ blandulæ, quam ætatem quem sexum non contaminant? quem non ad omnis spurcitiei præcipitium inducunt?

inducunt? Hæ sunt iucundæ illecebræ, hæc fomenta dulcia, hæ suauitates delectabiles, quæ sensus hominum deliniunt, corpora inflammant, cogitationes occupant, mentes fascinant, uoluntatē imperio et ditioni suæ subiugant. Hæc primis ab annis interdicenda erant pueritiæ & iuuentuti: hæc omni ætati, sexui, et ordini uitanda: hæc ex ciuitatibus & Rebusp. unacum authoribus exterminanda. Quod et Aristoteles in libris de Rep. faciendum censet: et Augustus cæsar executus est pulso in exilium Ouidio Sulmonensi ob amatorium carmen. Quanto magis magistratū christianū oportet in eos seuerē animaduertere qui fœdis picturis, carminibus inhonestis, gestibus, inceßibus, et saltationibus ad impudicitiam & fœditatem compositis, alijsq; irritamentis, omnes ad uenerem instruunt: mores honestos corrumpunt: disciplinamq; ciuitatis quantum in ipsis est euertunt. Etenim his neglectis ac impunè fieri permißis, frustra querimur de corruptis aliquorum moribus. fieri enim non potest (quod Christus testatur) ut uuæ de spinis, aut de tribulis ficus colligantur. In multis ciuitatibus lupanaria sunt publicè constituta: ubi miseræ mulieres, se omnibus peruulgarent: ac libidines omnium impunè et petulanter uersarentur. Quod etsi moribus ferè usitatum est: Tamen uideat magistratus num sit è

Arist. politi. 7.

Repub. talem locum esse ubi pudor prostituatur ac ludibrio habeatur. Turpe id & haud scio an idem sit, quod greges furum & turbas homicidarum publicè ferre. Ab eodem illo præponenti Deo et homicidia, et furta, et scortationes prohibitæ sunt. Et tamen sunt qui nescio, lege an moribus an uerò utroq;, statis temporibus census ab eis exigant, quæ corpore faciant meretricium quæstum: imitantes Vespasianum illum, qui cùm ex lotio uectigal caperet, atq; ob id à filio reprehenderetur, pecuniam collectam naribus illius admouit: atq; ita respondit, Lucri bonus est odor ex re Qualibet. Nisi quòd Vespasianus quæstum faciebat ex re nequaq̃ à Deo prohibita: à meretricibus uerò non secus exigitur census q̃ si à furibus aut homicidis exigeretur. Cœlestia quidem præcepta omnibus qui libidinem frænare non poßint, iubent ut uxorem ducant: ac intra limites legitimi tori se cohibeant. de gregibus uerò meretricum publicè fouendis, tam nihil est in diuinis literis q̃ nihil de furum, homicidarum aut aliorum scelestorum collegijs.

CAPVT XXIII.

I. Tria pestifera uitia ambitio, luxus & auaricia inter se cōparātur. II. De superbia & gloriæ appetitiōe lōgißima tractatio additur. 1. super=

1. superbiæ definitio. 2. diuisio. 3. effectus. 4. Remedia petuntur ab extenuatione rerū Tum fluxarum ut sunt 1. corporis 2. et fortunæ bona. 3. Tū futilium: 4. Tum cū uitio coniunctarū: 5. Tū etiam animi. 5. ad finē quæstio excutitur an & quatenus appetitio gloriæ in homine christiano sit probanda.

Absoluimus tractatum de luxu ciborum, uestium, ac rei ueneræ. dicamus de prodigalitate & uitijs
I coniunctis. Qui enim homi

homines licenter & libidinosè uiuunt, eos multa effundere & ambitiosè largiri oportet. quo malo laborantes, fieri non potest quin etiam in auariciā delabantur. Impelluntur enim, cupiditate inflammati, ad res alienas per fas & nefas rapiendas: ut ne sibi desit quod profundant. Quod cum in omnibus est detestandū, tum in principibus et magistratibus, qui facultatem habent magnam aliena eripiendi. Præclarè hoc à uiris prudentibus animaduersum est, ambitionem, & luxuriam, huicq; contrariam auaritiā causas esse quæ maximas Respub. labefectent. Ambitione rapiuntur homines ad honores: nec quicq̃ pensi habent quà sit eundum, sed quò. Luxuria est impudicitiæ & omnium lasciuiarum mater: imò & ipsius auaritiæ. Quæ tandem & audaciam gignit, & rapacitatem, & infinita pecuniæ aucupia excogitat. Ex quibus magnum scelerum agmen erumpat necesse est. Quo magis uiris bonis qui Remp. plus q̃ sua commoda ament, hæc uitia fugienda sunt. Non minus su- II
perbiam, quæ ambitionem ferè comitatur, uitandā esse sanctißimus uir Paulus præcipit his uerbis,

Noli altum sapere, sed time. qui stat, uideat ne ca-
dat. Si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit,
ipse se seducit ac in errorem conijcit. Qui qui-
dem error quantam suggerat materiam multis ui-
1 tijs, ostēdendum est. Nam quid superbia est aliud
quàm (ut scripsit Augustinus) propriæ eiusdemq;
2 peruersæ excellentiæ amor? Quàm uerò amor iste
in hominibus uarius sit ac propè infinitus, haud
facile est explicare. Alius enim excellere uult for-
ma, alius uiribus corporis, alius doctrinâ, alius in-
genij acumine. Est qui genus suum in primis admi-
retur, & stemmata ostentet, & seriem amicorum
longam numeret. Nonnulli excellentiam suam uen-
ditant opibus & copia rerum: ideo & ministro-
rum alunt cateruas: & lautitias mensæ adornant:
& abacus instruunt: & supellectilem conquirunt
uariam, & uestimenta pretiosa, et ædificia magno
constantia, & res alias quæ raræ essent uel mate-
riâ, uel artificio. Sed non solum ex ijs rebus quæ
similitudinem quandam habent honesti præstantia
quæritur: sed ex alijs quoq; uel futilibus ac inani-
bus, uel in uitio positis. Incedendo, sedēdo, stando,
ludendo, caput demittendo, genua flectendo, com-
ponimus nos ad eum gestum, quo alios & delecte-
mus & antecellamus. Veste, calceo, pileo, gladio,
cingulo, gemma nitente, lapillo insigni, & omni
ornatu

ornatu singulari & procul allato, admirandi esse
uolumus. Fraudem, imposturam, potationem nimi-
am, crapulam, prostibula, flagitia ueneris, & om-
nem intemperantiam, laudi nobis ducimus. Vim
alijs inferre, aliena rapere, hominem occidere, sa-
cra & profana uiolare gloriosum putamus. Ha-
bent enim ista suos admiratores, et laudatores: qui
facinora quanuis indigna non secus commemo-
rent quàm insignes uictorias. Fit igitur ut stultitia
humana in illis omnibus affectet eminentiam. Iam
tanta inest insolentia huic eminendi cupiditati ut
plerique simulent sibi inesse, quod ipsis uel prorsus
non insit, uel minus multò insit quàm uelint uide-
ri: non tam scilicet soliciti quales sint quàm quales
appareant. Quæ quidem eminendi affectatio eius- 3
modi est ex omni genere, ut qui se imperio illius
dedidit, eum omnibus honorum significationibus
inhiare oporteat: auram famæ popularis undi-
quaq; aucupari: ad uulgi opinionem uiuere: actio-
nesq; suas ad ostentationem magis quàm ad ueri-
tatem accommodare: imò & tacitis aliorum cogi-
tationibus seruire: & uerba, nutus, gestusq; eorum
à quibus excipiantur, obseruare. Surrexit an sedit:
fuit nudo an aperto capite: flexit genua necne: lo-
cum quem dedit dextrum an sinistrum: toruo an
placido ocello aspexit: uultu sereno an turbido

 extitit?

extitit ? Ex his enim tam leuibus ac futilibus argumenta uel obseruantiæ uel contemptus colliguntur: sæpeq; amicitiæ uel confirmantur, uel rumpuntur: Scilicet quales causæ tales effectus. Qui uitio hoc infecti sunt, illi ferè sunt eiusmodi ut sibi uideantur optimi, aut certè tales ab alijs uideri uelint. itaq; alios contemnunt, minorisue æstimant, quos sibi impares esse sciant: alijs inuident quos uel pares uel superiores existiment. Eorum quæ pulchra sunt, deformant: honesta maculant: laudanda uituperant: omniaq; in malam partem interpretando uel notis turpitudinis palàm inurunt, uel si minus queant in sinistram suspitionem adducunt. Si quis studio aduersandi contradicat, factam sibi iniuriam arbitrantur. Hinc iræ, contentiones, iniuriæ, quas impotenter ac summo iure persequi necesse habent: ne uel parum fortes uel nimium contempti reputentur. Cùm igitur superbiæ uitium tot secum malorum adferat monstra, cumq; ex ignoratione nostri potißimum nascatur & crescat, omnis qui illud ex corde suo uelit extirpatum, curet q̃maximè, ut, quod Pythius Apollo præcepisse fertur, noscat seipsum. Omnes nascimur eodem modo, ijsdem ex principijs: omnes referimus ortum nostri ad eosdem generis humani primos parentes: omnes gloriamur patre uno cœlesti, quemad-

modum & Poëta Ethnicus sensit cum dixit,

Deniq; cœlesti sumus omnes semine oriundi,
Omnibus ille idem pater est.

Imbecillitas naturæ, educatio, uitæ cursus, progressus ætatum, mors deniq; ipsa, pares nos facit omnes. Quisq; igitur cognoscat orignem & naturam suam omnem, quàm fragilis sit, quàm morbis multis, calamitatibus, & morti ipsi subiecta. facultates item ac uires omnes & animi & corporis quàm in muneribus suis sint tardæ, stupidæ, uariæ, inter se pugnantes, parumq; diuturnæ. Vires corporis ætatis progressu acciduntur: & sunt communes cum pecudibus: & quantumuis increscant, permultarum beluarum uiribus pares esse non possunt. Consideret & ea unusquisq; quæ extra posita sunt ut opes, potentiam: quæ & ipsa incerta sunt, caduca, instabilia. Sæpe exiguo momento pereunt, quæ longis temporum interuallis & laboribus maximis parta erant & acquisita. Huc adde generis nobilitatem, hoc est stemmata & uirtutes maiorum: quæ nisi ab hæredibus excolantur summo illis sunt dedecori, tanq̃ ignauis & degeneribus. Videmus etiam quorundam nobilitatem egestate possessionumue angustia uel interire, uel locum suum non retinere: quemadmodum caduca omnia morbo & uetustate pereunt, nec dignitatem reti-

nent pristinam. Quod argumento est nobilitatem non prorsus generi, sed etiam possessionum amplitudini tribui. Sed utut tribuatur generi, quid tandem illa aliud est, ut præclarè inquit Ludouicus Viues, q̃ nascendi sors & opinio: sæpe quidem latrocinijs quæsita non uirtute. Quòd si à uirtute nata sit, stultum tamen est gloriari te parentem habuisse bonum, cùm sis ipse malus: ac turpitudine tua dedecores generis pulchritudinem: Sin à bonis prognatus similem te parentum præbeas, actionibusq; uirtutis te uerè nobilem declares, ipsa uirtus nec tuis nec patrijs actis te superbire sinet: aut alios qui impares tibi essent despicere. Nam ignobilitatem contemnere quid aliud est q̃ Deum nascendi authorem tacitè reprehendere, inqt idem ille Viues uir doctißimus. Eòdem pertinent honores & gloria, quæ & indignißimis sæpe hominibus contingunt: & non raro fauore magis, aut etiam temeritate principis quàm certa rationis expensione tribuuntur: & certè sunt in aliorum existimatione de nobis ac arbitrio magis posita q̃ in uirtute nostra: quemadmodum Aristoteles dixit honorem non in honorato esse, sed in honorante. Itaq; nonnunquam parua rumoris aura ita commutantur ut qui in honore & gloria erant, inglorij sint & inhonorati. Causa igitur non est cur res, quas dixi,

tanti putemus ut animos nobis faciant. De pileo, 3
lapillo, gestu, incessu, & id genus nugis qui super-
biunt, uanitatem suam produnt: qui uerò de scele- 4
ratè factis, illi improbitatem & extremam nequi-
tiam testantur: non contenti scilicet deliquisse, nisi
duplici scelere se coinquinent. Quid igitur est in 5
quo excellentia sit appetenda? quid nisi uirtus: quæ solidior sit & possessori gloriam & dignitatem adferat? Sed uirtus in homine imperfecta est, neque ulli homini uniuersa tributa. Quis clementia, quis fortitudine, quis temperantia tanta preditus est ut non quandoq; de uia deflectat? deinde quis unus uirtutibus uniuersis ex æquo gaudet? Celebratur Hercules ob fortitudinem singularem: sed eum à rebus alienis parum abstinuisse, arator ille queritur cuius boues abstulerat. Clementia C. Cæsaris in cœlum fertur: sed ìdem caluus mœchus à suo milite prædicatur. Multi humanitatem & iustitiam studiosè colunt: sed ijdem affectionibus suis per omnia modum imponere non possunt. nonnulli liberalitate & magnificentia clari sunt, in quibus fortem & magnum animum desideres. Sunt qui ex ea parte iusti uidentur quatenus iniuriam inferant nemini: sed illi ijdem non propulsant cum poßint, illatam ab alijs: ducti nimirum uel pigritia, uel metu, uel alia causa. Sed ne plura. Nemo post natos

hominès uisus est, in quo uirtutes omnes ex æquô resplenderent: imò in quo aliqua una perfecta cerneretur: cùm quidem nulla perfectè haberi poßit, quin aliæ unà commistæ sint & complicitæ. Paulus quidem apostolus cùm de facultatibus quibus ministros ecclesiæ præditos esse oporteat, disserit, affirmat uoluisse Deum, hanc uarietatem extare in suo populo ut alij alijs dotibus præminerent: atq; ista eorum uarietas ad totius corporis harmoniam ac decorum conduceret: idq; exemplo membrorum corporis humani illustrat, quorum singula habent suas functiones. Quid est igitur ô bone in quo te alicui preferendum, atq; hoc nomine illum contemnendum putes? Etenim si quid præ alijs inesse tibi præ te feras, subterfugere non potes quin te alij uicißim contemnant ob eas uirtutes quibus te superant, aut quibus præditi sunt, tu uerò cares. fiatq; similiter ut si pedes contemnerent oculos ambulandi facultate destitutos: & oculi, manus uidere non ualentes: et deinceps unumquodlibet membrũ despectui haberet aliud quod sit eius muneris expers: unde tandem existeret totius corporis solutio, aut certe infirma ualetudo: quod scilicet firmum et robustum esse nequeat membris dißidentibus. Quid quòd multorum dotes latent: illæ præsertim quæ in animo positæ unacum ipso animo ab homi-

hominum conspectu remotæ sunt: ut non immerito Paulus ab inani gloria ad demißionem & modestiam nos reuocans, iubeat ut quisq; alium existimet se superiorem. Iam si nihil est contemptione dignum præter delictum: Tamen cùm nos quoq; ipsi exortes non simus omnis culpæ, est causa cur alios commiseremur, non contemnamus: nisi fortè nos quoq; contemni uolumus ob ea quæ in nobis sunt putida, turpia, detestanda. Ipse Paulus legem Christi non aliter ait impleri posse, quàm si inuicem alij aliorum onera portemus. Et seruator noster exemplo sui uult ut aliorum infirmitates toleremus, eisq;, quoad licet, medicinam faciamus: neq; sanis opus esse medico sed ægrotantibus. Quid multa? profectò hominis est stulti & se parum cognoscentis, elatum erga alios gerere animum: quo, tanq̃ fenestra, aperto, se illis inuicem despiciendum ac irridendum præbeat: cùm quidem nulla uirtute alios antecellamus, quin eadem alij nos antecellant. Contrà prudentis esse iudicatur modestè de se sentire: de alijs uerò illam cogitationem habere ut etiam si non prorsus uideantur uacare culpa: Tamen eos quoq; suis dotibus instructos esse: minoribus fortasse illis: sed quæ in ecclesia ac Republi. sint magno usui. Verùm sint tuæ istæ facultates quantumuis excellentes, quid tandem earum

Phil. 2. Augu. in 83. q. q. 71. Gal. 6. Matth. 9.

earum habes quod non accepiſti? Si accepiſti cur
gloriaris quaſi non acceperis? Nihil datum eſt ti-
bi à Deo ut efferaris animo, aliosq; contemnas aut
paruiducas. imò tibi præcipitur ne inſolenter te ge-
ras: ſed qui ſtare tibi uideris, uideas ne in profun-
dum malorum ruas: utq; humilies te ſub potẽti ma-
nu Dei: qui deponat potentes de ſedibus, & exal-
5 tet humiles. Quid tu, inquiet aliquis, omnesńe
uituperandos putes, qui excellentiam ac principa-
tum appetant qualibet in re? Minimè uerò: ſed et
res conſiderandas puto in quibus excellendi appe-
titio uerſetur: & ipſam illam appetitionem conſi-
lio & recta ratione gubernandam ſtatuo. Neq;
enim qui iuſtè, fortiter, liberaliter factis, intelligen-
tia item rerum, ac uirtutibus alijs, cæteros anteire
ſtudeat, damnandus eſt: ſed qui uel in rebus quas
ſupra memorauimus, fluxis, leuibus, ac uanitatem
præ ſe ferentibus, aut etiam cum uitio coniunctis,
laudem expetat: uel cùm uirtutes ipſas colat, non
propter ipſas id faciat: ſed propter captanda di-
uerſa hominum ſtudia, aut etiam duntaxat prop-
ter laudem conſequendam. Cum tali quidem ap-
petitione coniũgi ſolet inflatio ac tumor animi, et,
quod ſupra diximus, aliorũ contemptus, qui ratio-
nem ſuperbiæ complet: ac ſine eo ſuperbia naturam
ſuam uix retinet. quod in definitione ab Auguſtino
tradita

tradita omiſſum eſt: ſed adijci debet ut ſit hæc nu-
meris omnibus abſoluta definitio. Superbia eſt
peruerſa excellendi qualibet in re cupiditas, cum tu-
more animi ac ſtudio contemnendi alios coniuncta.
Qui uerò rebus ipſis ſtudebit magis quàm homi-
num opinioni, in idq; magis incumbet qualis ſit
quàm qualis uideatur, hunc quidem rectam uirtu-
tis uiam inſiſtentem: nec alienæ ſed ſuæ actionis
præmia ambientem, et principatum et gloriam ap-
petere nihil prohibebit. Hoc enim à Paulo illo,
quem ego authorem uehementer ſequor, proditum
eſt, cùm ita ſcripſit. Opus autem ſuum probet u-
nusquisq;: & tunc in ſeipſo tantùm gloriam ha-
bebit, & non in alio. Quid enim gloria eſt, quàm,
ut M. Cicero dicit, conſentiens laus bonorum, in-
corrupta uox bene iudicantium de excellente uir-
tute? Non igitur ſpeciem uirtutis exiſtere oportet
in ijs qui gloriam appetant: ſed uirtutem ipſam.
Cui primùm conſcientia noſtra teſtimonium tribu-
at, nos non res alienas, nec operum alienorum præ-
mia ambire: ſed & onera noſtra portare, & no-
ſtris actionibus decus quærere uelle. deinde ſi com-
probatio accedat bonorum uirorum, ac iudicium
incorruptum rectè ſentientium, ut hoc publicæ uocis
teſtimonio & nos conſtantiores ſimus ad uirtutem
colendam: et alij exemplo noſtro excitentur: hacq;
ueluti

ueluti luce coram hominibus lucente glorificetur pater noster ille qui in cœlis est, minimè est contēnendum. Verumenimuerò hominem uera uirtute præditum, eo animo esse oportet ut etiam si nulla gloria subsequatur, imò etiam si ob uirtutem et inuisus sit & malo afficiatur: Tamen ne unq̃ ab ea deficiat: in solaq; recte facti conscientia (hominibus uel inuidentibus uel negligentibus ipsius uirtutem) conquiescat. Quæ profectò laus est apud Deum iudicem illum æquißimum & remuneratorem benignißimum maxima. quemadmodum ille idem

2. Cor. 1. Paulus testatur inquiens Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Etenim si quis non contentus consciētiæ suæ testimonio, nihil agere uelit, nisi spectetur et in ore habeatur ab hominibus, uideat ne gloriam hominum quærens, eam quæ à Deo est amittat. Certè enim pretium iam suum accepisse putandus erit uentosæ gloriæ inseruiendo. Neq; est quod speret se præmium cœlestis illius mercedis accepturum: Christo ipso authore qui ita dicit Cùm elemosynam præstatis, cùm Deum oratis, cùm ieiunatis, ne id faciatis coram hominibus, quò spectemini ab illis. alioqui hoc ipsum merces erit uestro operi. præmium quidem apud patrem uestrum qui in cœlis est non habebitis. Non igitur operemur unico studio hominibus placendi:

cendi: sed quia quod facimus & rectum est & à Deo præceptum: operaq; nostra referamus non ad inanem iactantiam quod uanitatis est, nec ad quæstum quod est cauponantium: sed uel ad hominum commoditatem, uel ad Dei laudem: Cui certè acceptum referre oportet omne id quod in nobis boni est. Hoc uerò constituto, si laus et testimonium proborum & prudentum hominum accedat operi nostro, non est contemnendum: modò id fiat ad illum finem quem Christus ipse ostendit ut glorificetur pater cœlestis bonorum omnium author: utq; quasi luce nostra alij accendantur ad bona opera. Quod & Paulus uult dum iubet, ut prouide paremus honesta in conspectu omnium hominum. Nam Rom. 14. & 12.

negligere (inquit orator) quid de se quisq; sentiat non solùm arrogantis est: sed etiam omnino dissoluti. Paulus quoq; uult episcopum bonum habere testimonium etiam ab ijs qui foris sunt. quod quid aliud est quàm gloria? Hortatur etiam omnes ut Phil. 4.

ea cogitent quæ uirtutis sunt & quæ laudis. Nobis enim (inquit Augustinus) necessaria est uita nostra: alijs uerò fama nostra. fama uerò quorsum referenda est quàm ad laudē? Hactenus igitur gloriæ appetitus probandus nobis uidetur ut uirtute nitatur, eamq; sequatur tanq̃ umbra corpus. Hunc qui improbet quid aliud cupit quàm ut ne tales uideamur

quales

quales simus? deinde ut qui uident rectè facta nostra, uel nihil iudicent de illis, uel peruersè iudicent? Rerum quidem naturam hoc peruertere esset, non rectè præcipere. Gloria & honor, inquit Paulus, omni operanti bonum. Quæ igitur gloria ab opere bono atq; adeò à uirtute ipsa proficiscatur, ea non improbatur: Ergo neq; eius cupiditas improbãda. Quæ aliunde, & ipsa flagitiosa est, et eius appetitio criminosa, nec enim rei malæ desideratio bona esse potest, sed et pernitiosa, et uitupera tiõe digna. Hæc de superbia et gloriæ cupiditate.

CAPVT XXIIII.

1. De uerborũ uanitate in appellãdo assentando et formales epistolas scribendo. 2. de peruersitate in temerè iurãdo. 3. et in mendacijs colapho repellendis. 4. de orationibus funebribus.

Ex stultitia etiam seu ambitionis seu superbiæ existit illa cupiditas blandimentorum in appellationibus & colloquijs: dum homines honorati sine uerbis quasi solennibus compellari nolunt: et quemadmodum honore & copia rerum cæteris antecellunt, ita plurali appellatione & uerbis sesquipedalibus in primis gaudent. sed quid de uiris honoratis loquor? uix est aliquis uel parium uel inferiorum nobis, qui æquis auribus se simpliciter appellari uelit. Vsum pronominis TV prorsus amisimus. Ad unum ita oratio accommodanda est, quasi cum multis loquendum sit. Alij mutatione numeri

contenti

contenti non sunt: nisi & persona mutetur. itaq; cum appellandi sunt totus sermo fingendus est quasi cum Tertia uel de Tertia persona loquamur. hinc illa turba magnificentiarum, spectabilitatum, illustritatum, & id genus epithetorum. Ridiculus sanè mos, necnisi ex ignorantia ueri honoris profectus. Alexander Seuerus non aliter ad se epistolas q̃ ad priuatum scribi uoluit: adhibito tantùm titulo imperatoris. Salutabatur etiam minimè ambitiosè, his quidem uerbis, Aue Alexander. Si quis è salutantibus blandius eum alloquutus esset, quasi adulator ridebatur. Hodie quia & res & iudicium de rebus magna ex parte amisimus, ineptulas quasq; uenerabilitates & honorabilitates captamus: indignéq; ferimus, si quis planè & simpliciter nos alloquatur: iucundius nobis est auditu cùm quis alloquitur celsitudinem, excellentiam, præstantiam, magnificentiam, reuerentiam, maiestatem, sanctitatem, nobilitatem, generositatem, egregietatem, & reuerendißimam dominationem nostram. Detersa est magna ex parte barbaria seculi huius nostri & uerborum & sententiarum. facilè & hic mos detergeretur nisi pleriq; quibus cum agimus, horum epithetõn omißione contumelia se affici existimarent. Sed illi uerba non rebus ipsis sed suis opinionibus, quas in fortunæ nimia indulgentia imbibe-

 runt

runt putant seruire oportere. Ad blandas & assentatorias appellationes accedit mos ille sermonē omnem dignationibus referciendi: nos et nostra seruitia (sic enim loquimur) cuilibet cōmendandi: ac sine ullo discrimine ad unum quenq; operas nostras deferendi. Cum his coniuncti sunt illi gestus ad simulationem & dissimulationem compositi, gesticulatio, capitis denudatio, honoris ostentatio in eos quos uel contemnas uel odio habeas: omnia simijs magis apta quàm hominibus, quorum externam speciem minimè decet ab interna animi sententia discrepare. Hi mores ex ineptijs aulicis magna ex parte profecti sunt, uiris indigni. Nam & significationes omnes ueræ beneuolentiæ tollunt: & discrimen bene ac male nobis cupientium confundunt: & insulsam quandam uanitatem uitæ hominum inferunt. Tales aulicismi effecerunt ut uix aliquis ueritatem de rebus sibi uel noxijs uel commodis ab alio amicè dici audiat: in conuicijs quidem ab irato audire potest: quod signum est alium alij minimè amicum esse. Sed & titulorum illa epitheta, & hæ fictæ seruitiorum commendationes, & omnes assentationes à turgidis hominibus & omnem auram popularem captantibus excogitatæ sunt. Illud singulari uanitate et peruersitate non uacat, cùm uulgus hominum nihil loqui nouit nisi

Tertio

Tertio cuiq; uerbo propemodum addito iureiurando, quod tamen impunè fit omnibus. Et qui sine iureiurando nihil loqui didicerunt, ij si mendacij insimulentur supra modum offendũtur: quamuis mendacij sint rei. Quasi uerò qui uolens sciensq; mentitur, uel tacentibus ignarisúe hominibus, non mendacij à conscientia sua ipsius conuincatur: cuius morsus uiris bonis grauiores esse debent quàm ullæ mendatiorum obiectationes. Sed his offensionibus non efficacius remedium fuerit q̃ si uoluntate & consuetudine te assuefeceris ueritati dicendæ: nullumq; uitium turpius duxeris mendacio. Pugnat enim & contra naturam res omnes, ut cuiusque conditio fert, producentem: & contra Deum ipsum ueritatis patrem: quemadmodum diabolus mendacij est pater. Atq; haud scio an intemperantes, fures, uiolatores hominum, adeò officiant bonis moribus atq; mendaces: qui & in uita & in sermone uanitatem soleant adhibere: cum quibus nulla nec in rebus contrahendis, nec in sermonibus conferendis possit esse communicatio: qui alij sint reipsa quàm sese ostentent: qui aliud loquantur quàm sentiant: qui in id studeant ut fallant eos cum quibus agunt. Profectò qui ad eum modum affecti sunt, fieri non potest quin leuissimo momento peièrent: & qui ut fallant alios, animo

 suo

ſuo imperare poſſunt, ij ut iureiurando confirment quod dixerunt, facile exorari poterunt. Danda igitur unicuiq; opera eſt ut in uita ac moribus ſuis, in ſermone ac rebus agendis, nihil ficti inſit, nihil uani, nihil fucati, nihil quod ueritatis fines excedat, nihil quod ſpectatores auditoresq; fallat ac decipiat. Itaq; ſi mendaciunculis fueris aſperſus, hoc ſi merito tuo accidat, teipſum accuſato: nec in eum qui te mendacij inſimulauerit, ſed in teipſum qui falſum dixeris culpam conferto. Omnino abſurdum eſt cuius os & lingua à mendacio dicendo non abhorret, eius aures à uerbo mendacij audiendo abhorrere. M. Cicero in oratione pro Cœlio apud iudices populi Romani dixit ſe non moueri ijs accuſationibus quæ perſpicuè falſæ eſſent. Et ad C. Antonium imperatorem ſcripſit ſe non uelle eo uerbo in ullum uti, quod ille in ipſum falsò conferret. & ad Appium Pulchrum imperatorem, eum mendacijs leuiſſimorum hominum eſſe oneratum. Non abhorrebant aures Romanæ à uerbis falſi & mendacij. Volebant uerba conformia eſſe rebus: cum quibus ſi illa conuenirent, uera: ſin minus, falſa eſſe dicebant. Hodie uerò & qui falſum dicunt, & qui aliorum mendacijs ſcientes ac prudentes aures accommodant, adeò uerbo mendacij offenduntur ut ſi mortiferum uulnus acciperent:

rent: quod ſi mox non ulciſcantur de fama & exiſtimatione ſua actum putent. Niſi fortè qui rem aliter, quàm narrata eſt, habere ſe dicat: honorem auribus præfatus eſt. Hac enim præfatione animi eorum, quibus res aliter ſe habere, q̃ ipſi dixiſſent, exponitur: ab ira auertuntur. Interea nugas comminiſcuntur de diſcrimine non ueritatis & falſitatis obiectæ: & de eo qui prior quiq; poſterior id conuicij dixerit: et de bonitate diſputatur uter melior: utroq; rixantium ore ſuo impudenter ſe efferente. Melior ſum te. Imò ego te. Ad ferrum deinde prouocatur. Sed mox ira incrudeſcit: qua uel prætextus ignauiæ inueniatur, uel militari gloriæ ſatisfiat. Indignus es qui manum mecum conferas. Imò ego dignior te. Tot thraſoniſmi ab iſtis proferuntur cum de imaginibus uetuſtis, tum de nugis alijs ineptiſſimis, ut & aures pacientiſſimas eſſe oporteat quæ illis audiendis ſeſe admoueant: et hominem ſolutiſſimum qui confutandis illis ac diluendis animum adijciat. Diſputant de ſtemmatis nobilitatis, qui ſæpe à re longiſſimè abſunt. Diſcrimen ſtatuunt inter falſitatem & non ueritatem, quaſi non res attendenda ſit: ſed ſonus áërem uerberans. Certè & qui falſum dicit, & qui non uerum, rem aliter, q̃ ſe habeat, uerbis exponit. Sed quid hoc ad iſtos qui ſyllabas tantùm uocum numerant:

merant: res non expendunt. Quòd uerò ex con-
uicio prius iacto præstantiam iactant uel animi uel
nobilitatis ueræ (sic enim loquuntur) dupliciter pec-
cant: dum & de crimine admisso gloriantur, et in
quo magis deliquerunt, in eo celebritatem maio-
rem quærunt. An qui laceßiuit, clarius nomen sibi
fecit q̃ qui laceßitus est? an qui prior in maleficio
deprehēditur magis nobilitabitur q̃ qui posterius?
Sed hæc ut dixi nihil ad istos uiros magnificos: qui
censuras et ueluti regulas habent alias uel domi suæ
natas, uel in peregrinationibus, militiæ ergô susce-
ptis, uel in exercitationibus eiusdem generis quæsi-
tas & singulari cum laude inuentas. Quas tanti
faciunt ut & philosophi, & iurisperiti, & omnes
ratione utentes eis cedere cogantur. Nos ergo o-
mißis istis ad propositum redeamus. Nihil profe-
ctò humanæ uitæ accommodatius est q̃ ut ueritati
semper studeas, & in sermone & in moribus, &
in omni uita. Si merito tuo seu mendax seu non ue-
rus audis, in te culpam conferto: Sin immerito pur-
gato te uel testibus uel alia ratione: nam id qui-
dem rectius fuerit quàm colaphum infligere men-
dacium immerito tuo tibi obijcienti. Quidam insi-
mulatus furti, falsò id in se conferri dixit: at qui
dicebat contrà, colaphum illi incußit. Res ad ar-
bitros delata ita inter eos composita est, ut uterque

ab altero erratorum suorum ueniam precarentur:
alter quòd & furti crimen & pugnum impegerit.
Alter quòd quasi conuicium dixerit. Ridiculè hæc
quidem omnia. Quasi uerò uel iste labem furti e-
luerit uerbum mendacij iactando: uel ille falsi cri-
men effugerit alapam incutiendo. Cur uerò non
potius res agitur iure & æquitate? cur & à men-
dacij et à furti crimine non potius purgat se quis-
que uel testibus uel alijs legitimis rationibus? Non
debes existimare te à crimine cuius insimulatus es
liberum fore, uel si eum qui te insimulauit occîderis.
Sunt legitimè rationes quibus homines de crimini-
bus obiectis purgare se debent. His quandiu usus
non fueris, tamdiu & culpæ criminisq; in te collati
reus, & conuicijs hominum expositus uideberis.
Horum igitur rationes aliæ usurpandæ sunt: &
mos ille ad singula ferè uerba iurandi è medio tol-
lendus. Mos item eorum qui funebres orationes 4
habendo operā omnem ponant in uirtutibus mor-
tui laudandis, nullam in uitijs uituperandis, haud
scio an sit improbandus. Ego quidem ita existimo
(sic enim olim scripsimus ad amicum quendam) in
hoc genere orationum non tantùm ea proponenda
esse auditoribus quæ imitanda sint: sed ea etiam
quæ uitanda. uirtutis enim est hoc totum uitiosa
fugere: præclara autem aliorum facta imitando,

consectari. Idque in primis eorum qui in locum mortuorum succedant interest, ea cognouisse quæ in illis qui ante se erant, desiderent boni & docti uiri: quæ damnent: quæ laudent. profectò enim cùm laudari uideant omnia in illis, nihil uituperari, putant suos etiam mores, sua facta omnia quantumuis damnanda, laudari oportere. Quam illorum opinionem quæ tandem mala consequantur non est necesse commemorare. Illud uerò minimè probandum est ad scribendam huiusmodi orationem exemplum à panegyricis sumendum esse. Etenim hi scribuntur uiuis et præsentibus de quorum ingenijs existimamus bene: ut habeant uel regulam ac normam, uel tanquam calcaria extimulantia ad uirtutem: Mortuos autem si tantummodo laudes, nec ea attingas quæ uituperanda sint, quid facis aliud quam spem inijcis uiuis ut res suas, quanuis laude indignas, putent ob diuitias & facultates in cœlum efferri posse? Hac autem ratione & diuites ac locupletes segniores redduntur ad illam uirtuti industriæ ac labori debitam laudem: & hominum animi offensiores fiunt, dum in rebus permultis uituperabilibus laudem omnia uident occupasse: & ipsi literati unacum literis in suspitionem ueniunt leuitatis & adulationis: amissaq; semel opinione sententiæ liberè & uerè di-

cendæ prodesse non possunt, etiam cum uelint, generi hominum doctrina sua. Et hæc de sermone.

CAPVT XXV. De singularibus certaminibus.

Addamus de singularibus certaminibus, quibus cædes quamlibet ob causam quærantur: quæ & ipsa in Repub. legibus constituta prohibenda sunt: certè ab hominibus ratione parum utentibus & à Christo prorsus alienis excogitata uidentur. Quid enim est quod ratio humana dijudicare, citra sanguinis effusionem, non poßit? omnes ambiguæ res uel testibus uel iureiurando, discernuntur: ex his et ratio humana & sacra oracula, iudiciorum exitum pendere uolunt. Causaris tibi factam ab aliquo iniuriam: eamq; sine duello abs te repelli non posse. Quin opem potius magistratus, cui & iudicia & gladius datus est, imploras? Bella inter nationes non ijsdem legibus uiuentes tunc suscipiuntur, cùm res repetitæ non redduntur. Tu uerò qui in eadem Repub. cum eo qui iniuriam intulit uiuis, ijsdem legibus cum eo subes, leges posthabendas existimas gladijs? Et sunt homines præferoces qui parum fortes sibi uidentur nisi iniurias pertinacißimè insectentur: aut si id nequeant, ad singulare certamen, eum qui læsisset, prouocent: generosi & excelsi animi esse putantes, existimationem suam iniurijs ulciscendis tueri. Sed hæc sunt plena uanitatis, fastus, ambitionis. Omnino uera animi

magnitudo in contemnendis magis quàm persequendis iniurijs consistit: ac in placabilitate potius q̃ in ferocitate. Quod non tantum à Christo & eius apostolis est traditum, cùm nos iubent benedicere maledicentibus, benefacere malefacientibus, Aristo. Ethico. 4. diligere inimicos: Sed etiam ab ipsis philosophis: qui uiro magnanimo informando uolunt eum ut ab iniurijs faciendis esse remotum, ita à persequendis abhorrentem: & ut pro re magna et iusta pericula capitis adeuntem, ita pro leui et iniusta eadem fugientem: contrà q̃ uulgò fiat à multis, qui gloriolæ causa pro rebus leuiculis occasiones aucupentur periculorum: ac pro uerbulo nullius momenti ferro decernere contendant. Sed hi tandem iusto Dei iudicio uel uulnera ab ijs accipiũt quibuscum congreßi sunt: uel uitam amittunt quam alijs eripere conabantur: uel omnem existimationem deinceps perdunt, quam ineptis rationibus putabant colligendam. Cùm igitur non tantum christiana religio, quæ profectò sola maximi esse debet apud hominem Christianum: sed & philosophorum dogmata magnanimitatem statuunt in contemnendis iniurijs, quis est qui stultæ multitudinis opiniones contrarias pluris faciet? an plus tribuemus hominibus sine uirtute, sine iudicio? qui iniurijs alios afficere, imbellibus gladios intentare, homines

mines

mines ob leues causas & res exiguas interficere didicerunt. Horum facta & totam uitam cùm omnium uituperatione dignam esse censeamus, cur iudicium eorum de fortitudine & uera magnanimitate plurimi facimus? atqui cauendum nobis est, ne dum malorum peruersitati, plus seruiendum putamus, eorum similes efficiamur: quibus displicere, opinioniq; eorum ac potius errori mentis, & uerbis & factis contraire, solidam gloriam consectari fuerit. Velim autem mihi respondeant qui ultionem, fortitudinis ac magnanimitatis nomine ornare audent, quid de contemptione iniuriarum statuendum putent? Etenim si ferina ista rabies tanti fit ut ei uirtutis nomen imponatur, quid igitur est lenitas, quid placabilitas, quid animi remißio? Omnino si qui ulciscendo se benefacit, malefaciat oportet qui negliglit ulcisci: cuius contrarium ostendimus non tantùm ex christianis institutis, sed etiam ex philosophorum decretis. Iam quod uirtutis non est, qui fortitudinis esse potest? Virtutis porro qui erit quod à mediocritatis illa regula rectæ rationis remotum est? Cùm igitur qui carnificina exercenda iniurias ultum eunt à mediocritate, iure ac legibus præscripta discesserunt, à uirtute etiam atq; adeo fortitudine ipsa alienos esse fatendum est. Et tamen non tantum qui iniuria

extimus

extimulati sunt, affectui suo indulgendum putant se ulciscendo: sed alij quoq; idipsum & sentiunt & loquuntur, ad quos nulla iniuria peruenit: qui hominibus iam incitatis et furentibus addunt pondus iudicij & authoritatis suæ. Accedunt & magni ac pij, si dijs placet, theologi: qui eos ipsos ad effundendum proximi sanguinem ruentes, sacra cœna communicandos putant. O religionem irreligiosissimam. Nemo utitur hac cœna digne nisi qui cum proximo redijt in gratiam: qui non tantùm amicos, sed & inimicos amat: qui eos pascit esurientes, potat sitientes. Tu symbolum hoc christianæ charitatis usurpas tunc cùm appetis sanguinem proximi: cùm iugulum eius petis: cùm eum proculcatum & perditum optas. Quid igitur an non putas te pro Christo diabolum, homicidarum omnium parentem, in cor tuum (quod de Iuda in re simili proditum est) sumpturum? Legibus quidem pontificijs singularia certamina interdicta esse constat: nec satis scio an aliquibus legibus probentur. Et tamen locum illis esse in bellis legitimis non est dubium. Vbi cùm ius sit totis exercitibus inter se confligere, licebit etiam aliquibus singulariter pugnare. Tunc enim res est hostibus, non ciuibus nec cōmilitonibus inter se. Ad hunc modum ut est in historia Romana, Horatij Tres cum Tribus curiatijs

2.q.5.ca. monomachiam.

atijs conflixerunt: & Manlius cum Gallo. In sacra etiam historia de Dauide Hebræo et Goliath Philistæo refertur, eos exercitibus inspectantibus ea lege depugnasse ut ex alterutrius uictoria, toti exercitui uictoria parta fuisset. Neq; indignum esset ut hodie principes, amplas ditiones sitientes, contentiones suas de regnis & prouincijs monomachia finirent: atq; hoc modo uictor rerum poti-retur, potius q̄ innumeris hominū cædibus calamitatibusq; infinitis regna quærantur. Extra uerò tēpus belli, legibus pugnandum est, non armis. Nisi fortè accidat tempus ut res dirimi nullo modo possit sine armorum præsidio, ut cùm testes iurati in iudicio contraria affirmant. Sed nos in præsentia disputamus de ijs qui spretis legibus uel solius gloriæ causa, uel dirimendæ controuersiæ gratia ad arma recurrendum putant: aliosq; ad singulare certamen prouocant. Qui utcunq; iustam se habere causam existimant: Tamen quia legibus ualere iussis, hoc est Dei & naturæ ordinatione contempta, Marti se committunt, experiri coguntur Dei iusticiam eos punientis. Qui enim Dei ordinationi resistit, damnationem sibi acquirit authore Paulo. Neq; uerò qui prouocatur crimine uacat, si non ad alia remedia, hoc est ad leges communes confugiat: à quibus petat opem, & dijudicationem

catationem controuersiæ ancipitis. Quòd si prouocatus, necessitate cogitur se defendere, excusationem habere potest lege naturæ uim ui repellere permittente. Iam si de uita et sanguine temerè pugnantes improbădi, non minus certe illi quoq; seu reges, seu principes, seu quiuis alij magistratus, qui & ius ad eum modum decertandi permittant: & locum huic spectaculo concedant: sintq; ipsi cum spectatores tum iudices, aut certè fautores certaminis. Quid enim hoc aliud est q̃ à studijs pacis homines ad arma auocare: suum magistratui gladium præripere: legum communium ac iudiciorum maiestatem minuere: religioni Dei immortalis impiè & ambitiosè derogare? Igitur controuersijs & discordijs componendis, inimicitijs tollendis, legibus potius ac iudicijs utendum est q̃ armis: ad hæc enim non nisi inter populos diuersos ueniendum est: cùm ea quæ iure ad nos pertineant, iure repeti non possunt: ad illa inter homines eiusdem Reip. semper recurrendum: nec gladio, magistratus iniussu, unq̃ utendum. Atq; utinam in mores illud recipiatur ut homines qui offensiones inter se uolunt tolli, exponant fideliter quisque pro se qua re offenderit proximum.

CAPVT XXVI. De recõcilianda gratia,

Studebant Petrus cum Paulo ex iniurijs quas mutuo sibi fecerant in gratiam redire: atq; ad hanc rem multorum præstantium uiro-

rum uirorum opera uti non dubitabant. Narrat prior Petrus quàm atrocem acceperit iniuriam à Paulo, ac culpam in eum transfert. contrà Paulus non minoribus se à Petro iniurijs affectum, ac culpam in eo ait esse omnẽ. uterque sua in alterũ peccata dissimulant, aut certè extenuant: uterq; alterum sontem & iniuriæ acceptæ reum peragere conantur. Quid igitur Petre & tu Paule? quid agitis? uultis inimicitias inter uos tolli, fontes et causas inimicitiarum uerè indicare non uultis. Quod igitur remedium & quo pacto apponetur morbo huic quem uterque dissimulatis? Iacobus Hierosolymitarum episcopus iubet ut confiteamur inuicem peccata nostra, & oremus pro nobis mutuo dominum ut sanemur. atque hæc illa est uerè Christiana confessio delicti, dum non tantùm apud Deum agnoscimus peccatum: sed & apud fratrem ingenuè fatemur qua illum re offenderimus, & ut Deus nobis ignoscat, meritasq; à nobis pœnas auferat alius pro alio precamur. facilius & Deum & homines placamus hoc modo quàm simulando aut dissimulando. Ideo Christus ipse iubet nos ut si munus aliquod Deo uelimus offerre, ac recordati fuerimus fratrem à nobis offensum esse, relicto in præsens munere Deo offerendo, accedamus primùm fratrem, ac eum nobis reconciliemus. planè

igitur Christus docet non posse nos Deum placare, nisi fratrem primùm placauerimus. Quòd si simulatores & dissimulatores peccant, quid illi qui falsò culpam suam in alium conijciunt peccatum peccato accumulantes? quod certè de alterutro dici necesse est dum contrarijs narrationibus utuntur? Tu uerò Petre & tu Paule boni uiri uultis uideri, & tamen contraria affirmare audetis: nec cogitationes arbitrorum quibus rem permisistis, timetis. Quid igitur ætas uestra uobis boni attulit, quid rerum usus, si tantùm animo uestro imperare non possitis ut ueritate utamini uterq; aduersus utrunq; amicitia reconcilianda? ô ætatem miseram uestram. ô usum rerum multo miseriorem, qui ad malum uos prudentes faciat, ad bonum inertes et ignauos. Frustra uobis boni mores ob oculos ponuntur: frustra bonorum uirorum iudicia recitantur: frustra Iacobina & Christiana præcepta in medium afferuntur. Ira, odium, & cupiditas nocendi, præcipites uos dederunt in hanc amentiam & mentis cæcitatem: quæ nisi depellatur, grandiora secum scelera pertrahant, necesse est. Sed sunt qui non tam sua quàm Reipub. causa ab aliquo dissentiendo, simul etiam ab eo beneuolentiam abalienent omnem. Etsi autem nihil nobis Rep. charius debeat esse: pro qua & inimicitias, & calamitates,

& mor-

& mortem ipsam perferre nemo bonus recusauerit: Tamen stomachari, aut odium capere illius qui suo iudicio eam gubernandam putet, non est rectum nec utile ipsimet Reip. Primùm enim qui aliter sentit, fieri potest ut rectius te sentiat. deinde ut erret: Tamen si ex animo dicit quod putat Reipub. conuenire, error illius dignior est uenia q̃ odio. Tanta est interdum et rerum uarietas et temporum, ut mirum non sit de ijs tot hominum sensus esse, ut est in prouerbio, quot capita. Philosophorum cuipiam acrius contendenti, sapientem errare non posse, obiecta auis est alius generis atq; ille peteret. cumq; eam ille comedisset existimans minimè supposititiam esse, erroris redargutus est. Sæpe animis hominum auiculæ eiusmodi pro ueris offeruntur. Et te ipsum errare posse, minimè absurdum est: & alterius errore dolere perhumanum: odisse uerò aut oppugnare eum qui errare uideatur, præferocis est & imbecillitatẽ humanam parum agnoscentis. Tot lapsibus, erroribus, et uitijs obnoxia est humana uita, ut nisi in multis conniueamus, ac errata nobis mutuò condonemus, non diu hæc societas et coniunctio hominum inter ipsos duraret. Iam illud quoq; in nonnullis animaduersum est non tam errorem alienum, quem prætexere solent, quàm æmulationem esse quæ eos ad

M dissiden-

dißidendum instiget. Grauis sanè animi commotio nec cuiuis homini apta et congruens: sed quẽadmodum teredines non in quouis sed præcipuè in dulci ligno nascuntur: ita æmulatio magis peculiaris est ijs qui altißimis sint animis & gloriæ percupidis. Quæ quidem æmulatio si ratione dirigetur, erit tanquam calcar ad uirtutem et honestas actiones, quasi exemplis propositis, stimulans: Sin à recta ratione fuerit auersa, uitiosißima sit oportet, & riualitati, ut dicit Cicero, persimilis. Quid enim uitiosius quàm te cruciari alieno bono quod tibi uel natura uel pigritia tua negauit? Hunc uerò cruciatum inuidia sequitur: ex qua nascitur odium. fitq; tandem iuxta uetus Hesiodi uerbum ut figulus figulo indignetur: omniaque in eo quem uel æquare uel superare nequeat, damnet, irrideat, omni artificio calumnietur, & maledicat. Quamobrem uitia hæc & noscenda & fugienda sunt: nemini inuidendum: dona à Deo immortali alijs concessa, digna ueneratione prosequenda: simultates cum nostra tum Reipub. causa deponendæ: culpaq; omnis benignè alijs ignoscenda: atq; etiam gratia reconcilianda præstandum ut ne id obscurè fiat ac dißimulanter. Sunt enim quidam ad offendendum alios ualde prompti: ad placandum uel tardi uel prorsus negligentes. Si qua neceßitas co-

gat eos

gat eos ad reconciliationem: Tamen turpe sibi existimant si id præseferant. Irrepere malunt ad concordiam q̃ palàm ingredi. Itaq; & semotis arbitris, & quasi non dedita opera, rem agi uolunt: cumq; quod agunt, profiteri nolint quid aliud q̃ illudunt et ei quem offenderunt, et actionibus humanis: quas claras esse conuenit, cùm offensiones publicæ fuerunt? Verè illud à Póeta scriptum est, Qui simulat uerbis nec corde est uerus amicus. Itaq; tales occultæ reconciliationes ex offensionibus palàm factis, non solent esse diuturnæ: plerunq; etiam in turbas & tumultus erumpunt. Esto igitur uirtutis primus gradus neminem offendere: secundus, animum eius, quem fortè offendisses, reconciliare. Qui priore gradu non substitit, studeat in altero subsistere: idq; uultu, gestu, & uoce testari, se & facti pœnitere: & cum eo qui sit offensus in gratiam redire cupere. Ex hoc enim secundo gradu nemo descendere queat, quin cadendum illi sit grauißimè. Nam & ira in eum, quem non placaueris, subsequetur: & studium malefaciendi. Ita hoc malum indies magis ac magis ardebit: scintillaq; principio non extincta pariet magnum incendium, materiâ illi suppetente. Ergo homini christiano curandum ut sit cum omnibus in gratia: offensiones bona fide deponat; suorum erratorum

 candi-

candidè & suppliciter ueniam petat. Non enim aditus patere potest ad patrem cœlestem ei, qui se alijs præbeat uel superbum illis reconciliandis, uel inexorabilem culpa eis condonanda. Sed sunt permulti eo ingenio ut ex re quamlibet leui, facilè capiant magnas offensiones. Ex uerbulo quo se perstrictos putent: etiam si id qui dixit, aliter multo uellet acceptum: ex sibillo, ex stertendo, ex dentium contactu, ex unguis arrosione, ex oris apertione, distortione, corrugatione, ex aspectu attentiore, ex conniuentia, ex neglectu uel pileo deponendo, uel alloquendo, uel manum porrigendo: Deniq; ex omni nutu & gestu quo suspicentur sui contemptum significari. Sed eiusmodi suspitionibus quisq; suum prodit ingenium: ex quo scilicet mores aliorum existimet. Ita enim ferè fit ut qualis quisq; sit, tales alios esse suspicetur. Talibus uerò quid precādum magis q̃ ut mens eis sana sit in corpore sano. Omnino animi morbi periculosiores sunt corporis morbis: et sæpe illi sunt causæ istorū. Sanet igitur quisq; mentē suam ægrotantē: nec, p rebus umbras ac tanq̃ somnia metuat: nec more sophistarū pro causa id quod non est causa ponat. Tales sum9 pleriq; oēs ut in rebus multis cæcuciamus, erremus, labamur. Quòd si alij acrioribus oculis lapsus nostros cōtueri uellent, haud facilè unus reperi-

retur

retur qui in amicitia nobiscū perpetuò permaneret. Iā si æquum putamus nobis cōdanari errata nostra, cur non ipsi etiam conniuemus in erratis aliorum? Cur offensiones leuißimas, minimè ferendas putemus, qui toties alios offendamus? Si tamē offensiones sunt, quas sæpe errore quodā mentis fingimus ipsi. Sed ut etiam essent: Tamen Christiani hominis est alijs ignoscere: si quidem sibi à patre cœlesti uelit ignosci. Iam quis non uidet extremo supplicio dignos istos, qui non contenti se alijs culpam remittere nolle, inimicitias etiam per manus filijs, amicis, posteritati suæ tradere conantur. Cumq; ipsi ueneno infecti sint, totam progeniem eodem inficere conantur. Rationem habent nullam prolis suæ, quæ ipsis magistris prius malè facere incipiat, q̃ discrimen ullum boni ac mali habere: nullam amicorū, quorū opera ad res dißimillimas aduersus alios utantur q̃ sint illæ quibus ipsi cum eis coniuncti sint, hoc est amore, beneuolentia, concordia: nullam deniq; posterorum, quos in eam malorum uoraginem dari uolunt præcipites, unde nec se nec illos extricare poterunt. Accedit ad hæc mala, ingens multorum improbitas ac nequitia, qui uel excitent alantq; aliorum discordias: tum per se tum per alios leuitatis suæ administros: uel excitatas sedare, cum poßint, minimè uelint.

 Qui

Qui etsi ipsi quidem cum omnibus libenter sint in gratia: Tamen in uiris bonis nullomodo habendi sunt, si quod in se non ferunt, id in alijs seu incitando, seu quouis modo fouendo, ferẽdum putent. Faciunt id uel commodi alicuius consequendi uel incommodi uitandi causa: nonnunq̃ etiam occultæ cuiusdam tyrannidis amentia impulsi. Itaq; non aliter habendi sunt q̃ qui à furtis ac cædibus abstinentes, alios ad furta stimulent ac homicidia. Qui autem ueræ uirtutis sunt amatores, ipsiq; alios in nulla re offendere student, eos discordijs hominum ac dissensionibus delectari quomodo conuenit? An est uirtutis quod tibi putes esse dedecori, id æquis oculis in alijs aspicere? & cùm ipse sis parcus cibi & potus, ebrietatibus & uoracitatibus aliorum fauere? Quisq; igitur quantum potest uel oratione, uel re, uel consilio, uel authoritate, uel precibus, uel imperio annitatur discordes in concordiam reducere. Quod cum omnibus faciendum est, tum haud scio cuiñam magis quam uiris honoratis: qui sæpe possent uel solo nutu discordias multorum sedare, & concordiam constituere. Sed multi uel desidia, uel quòd nullam inde sperent utilitatem, uel etiam alia nequitia omittunt occasionem benefaciendi: homines sui amantes, & omni honore indigni. Neq; enim uerus honor

est nisi ex uirtute & meritis in genus mortalium. Mereatur igitur quisq; de genere humano: medeatur pro sua parte ægrotantibus: odia hominum tollat, in gratiam eos reducat: neq; committat ut quasi ædibus proximi ardere incipientibus, ipse otio langueat: ne si grandæ incendium fuerit exortum, ad tuas quoq; otio torpentis ædes ignis perueniat. Quòd si tibi ipsi nihil metuas: Tamen periclitantibus opem non ferre cum possis, naufragis non opitulari, ex calamitatibus aliorum oculos pascere, hominis non est. Contrà controuersias componere, amicitias stabilire, animos hominum ad amorem et beneuolentiam hortari & instituere, ab odio & maleuolentia abducere, an non humanitati maximè congruit? Cui quantum debeamus natura communis omnium nos docet si aduertamus. docet & ille magister ueræ uirtutis Christus Iesus Beatos pronuncians eos qui sint pacifici: hoc est qui ipsi pacem amantes, inter alios pacem conciliare studeant. Multa sunt quæ homines ad pacem, concordiam, placabilitatem cohortentur. Pater cœlestis unus: omnium natura una: societas religonis: communio legum, commertiorum, Reip. ac in primis errores omnium communes quibus mutuo ignosci perhumanum est. Omnia ferè hominum delicta uel ex ignorantia nascuntur uel ex

animi impotentia. Pueri & fatui & qui illorum
similes sunt, ignorantia peccant ac stulticia. Quos
affectiones præmunt, eos quasi suis operibus tenent
alligatos. Quod plerunq; fieri uidemus in homi-
nibus à fortuna euectis: quorum alios potentia
reddit impotes sui, alios ira eneruat, quosdam su-
perbia frangit ac imbecillos facit, deniq; alios aliæ
concitationes transuersos agunt. His morbis infiniti
ægrotant & infimi ordinis uiri, & medij, et sum-
mi, atq; adeo illi quoq; qui populorum domitores
uideri uolunt. Quid igitur aduersus tales agen-
dum? omnino id quod phisici præcipiũt: ut contra-
ria cõtrarijs rebus curemus, nemini impotenter ira-
scendo, nemini inuidendo, odio prosequendo nemi-
nẽ, aduersus oẽs se humaniter gerendo, gaudẽdo cũ
gaudentibus, flendo cũ flentibus. quemadmodum à
Paulo dictum est. Hæc si fecerimus & supra uul-
gus hominum prudentiores, & affectuum turbi-
nibus magis uacui uidebimur. Quid uerò magis
decet hac prudentia hacq; sanitate mentis prædi-
tos q̃ illorum ægrorum & mente captorum mi-
sereri? Quod & medici faciunt, conuicia & ma-
ledicta pacienter ferendo à phreneticis & mentis
inopia laborantibus. Sin uerò nos sumus ij qui
morbis illis noxiarum cupiditatum uexemur, aut
etiam furijs illarum agitemur, quid magis æquum

est q̃ nos similium nostri misereri? nostri enim ip-
sorũ misereri uidebimur qui culpam aliorũ nostræ
similem commiserabimur. Hæc si quem ad placabili
tatem, amorem, & concordiam parum excitent,
audiat Iesum Christum cœlestis sapientiæ magi-
strum his uerbis præcipientem, Diligite inimicos
uestros: benefacite ijs qui uos oderunt: orate pro
ijs qui lædunt & insectantur, ut filij sitis patris ue-
stri: qui & lucem lucere, & pluuiam cadere iubet
super omnes bonos & malos. Nam si eos tantùm
dilexeritis qui uos diligunt quid præclari facietis?
Nonne & publicani id faciunt? Hæc enim est uia
expeditißima ad ueniam peccatorum nostrorum
perueniendi, remittere debitoribus debita sua, si no
bis nostra remitti uolumus. Quid igitur ad hæc
dicemus Christiani qui sub uexillis filij Dei milita-
mus? Nihil est quod nos nõ hortetur ad amorẽ et
placabilitatem. & lex naturæ, & nostra commo-
ditas, & patris illius exemplum, quod primogeni-
tus eius filius seruator noster ob oculos nobis pro-
ponit. Miserum est omnino nos in Christi schola
natos, altos, & institutos, non uelle cognoscere
professionem nostram. Quotidie oramus ut nobis
regnum Dei adueniat. Quod autem est regnum il-
lud nisi iustitiæ, pacis, concordiæ & mutuæ dile-
ctionis? Ipse Christus magister noster ex hoc mun-

do ad patrem proficiscens symbolum concordiæ et amoris mutui reliquit nobis conuiuium & cœnam suam: ut quemadmodum communione corporis et sanguinis sui pares essemus, ita mutuam & parem cum in nos ipsos tum in ipsum conuiuatorem nostrum uoluntatem haberemus. Etiam clara uoce pacem & amorem quasi testamento nobis dedit, pacem, inquiens, meam do uobis: pacem meam relinquo uobis. in hoc cognoscent omnes quòd discipuli mei sitis si charitatem habueritis inter uos mutuã. Ad placabilitatem item et clementiã his uerbis nos hortatur, Si remiseritis hominibus errata sua, remitet & uobis pater cœlestis: Sin minus, nec pater uobis remittet errata uestra. Quo igitur authore et magistro inflammari magis possumus ad ignoscẽtiam, concordiam, amorẽ mutuum quàm eo qui nobis quotidie ipse ignoscit, qui nos amat unicè, qui non aliunde discipulos suos magis æstimat quàm ex mutuo amore? Quamobrem omnibus qui Christi discipuli uelint esse enitendum est ut lites, simultates & odia fugiant: pacem autem & concordiam colant cum omnibus, foueant, et quibus poterint modis augeant. Quod quidem ita quisque facilè præstabit si dolorem ipse suum minimè ultus erit. Si fortè te iniuria ab aliquo lacessitum putas, uel opera magistratus utere, quem Deus ministrum dedit &

dit & flagitijs uindicandis, & rectè factis honorã afficiendis: uel iniuria condonata expugna malitiam aduersarij bonitate tua. Sed uulgus peruerso iudicio ulciscentes iniurias magnifacit: eosdemq; fortes & magnanimos appellat. Contrà patientes, contemnit: timidos & pusillanimes iudicat. Nobis uerò qui cœlesti religione instituti sumus, pluris faciendum est iudicium iudicis illius æquissimi Dei: qui maledicenti iubet benedicere, malefacienti benefacere: qui patientiam tanti ducit ut in ea dicat nos poßidere animas nostras. Huius uirtutis exemplum & in seipso Christus Iesus mirificè exhibuit: & in hominibus multis, quos eandem uiam insistere iußit qua ipse præiuit. Quin etiam si philosophos consulamus, multa ab eis audiemus de ira frænanda, de iniurijs clementer & pacienter ferendis. Quid enim est iniuriam ulcisci, q̃ improbitatẽ eius qui prior læsisset imitari? At malum imitari quid est q̃ à bono discedere? Non decet te ægrotare quia ægrotat aduersarius tuus: nec furere, quia ille furit. Quomodo enim morbus tuus sanabit morbum illius? quomodo mens à sanitate aliena tua ad sanitatem illum reducet? profectò imperitißimus est medicus qui non aliter ægrotum sanare uelit nisi primùm ægrotet ipse.

CAPVT XXVII. Cõgeries præceptorũ, & conclusio primi libri de moribus

Rixis igitur, simultatibus, et odijs minimè est assuescen-

suescendum: quieti autem paci, concordiæ modis omnibus studendum. Omnibus suus honos tribuendus. Neq; est putandum aliquem alijs contemnendis ad hominum existimationē dimanare posse: omnes enim amant & plurimi eos faciunt, à quibus alios uident magnifieri: contra contemptores aliorum uulgò odio habentur. Vnicuiq; etiam in actionibus suis ad uitæ genus in quo uersetur diligenter respiciendum: illud officijs debitis tuendum & ornandum: nec in munera aliena se ingerendum. Nam & confusio perturbatioq; ordinum sequitur, dum homines inserunt se negotijs nihil ad se pertinentibus: & propria munera deserere coguntur: aut certè negligentius ea curant, qui animis ad res alienas sunt distractis: et ipsa Resp. male se habet, ubi quisq; officio non contentus suo turbat aliena per ambitionem: non secus q̃ corpus cuius membra suis locis relictis in aliorum membrorum loca commigrarent, eorumq; munus inuaderent, laborare necesse esset. Itaq; bonis uiris & ambitio fugienda est: & amor nimius sui ex animis eradicandus. Quod hòc facilius quisq; assequetur, quò modestius de se senserit ipse: dotesq; quæ sibi obtigissent sæpius recognouerit: ac etiam cum animo suo reputauerit plura sibi ad uitæ perfectionem deesse q̃ adesse. Itaq; neminem contemnendum

nendum

nendum esse: sed uiribus & facultatibus nostris, hominibus, quoad eius fieri poßit, inseruiendum. Non decet nos qui fratrum censemur numero nobis tantùm uiuere: sed potius beneficia parentis nostri inter nos communicare: quæ ille uaria uarijs conceßit: ut hac disparitate mutuaq; communicatione, neceßitudo germanitatis inter nos conseruaretur. Qui igitur diues est, liberalitate se fratrem esse pauperis ostendat: qui ingenio, qui prudentia præditus est, doctrinam & consilia cum egentibus communicet: qui nobilitate qui potentia ualet, conuertat authoritatem & uires suas innocentibus & humilibus tuendis. Humanitatem enim ij exuisse uidentur, iusq; fraternitatis abiecisse qui diuites, sibi tantùm diuites sunt: qui docti, qui prudentes tantùm sibi doctrina & prudentia sua consulunt. Vera enim humanitas ac fraternitas, rebus cum hominibus communicandis continetur: aut casibus ijs quibus omnes subiecti sumus recolendis ac commiserandis. Omnino indignus est in suo periculo misericordia aliorum qui calamitosorum non miseretur: indignus est ope aliorum qui periclitantibus non opitulatur: qui claudit aures precantibus, fores egentibus. Sedulò itaq; agendum ut, quantum poßimus, alijs commodemus: ut ne homines fastidiamus: ne contemnamus: ut deponamus

namus

namus fastum: ut nihil superbè geramus, nihil insolenter, nihil crudeliter. Horum enim uitiorum expulsione in rerum ac fortunarum disparitate, paritas animorum retinebitur: quæ maximè necessaria est paci & concordiæ retinendæ. Qui hanc paritatem conseruare nolunt, primùm non obscurè significant se patrem communem habere minimè uelle cum ijs quos pro fratribus habere recusent: absurdum enim est cum eo fraterna necessitudine nolle cohærere quo cum patrem eundem recognoscas. Deinde ipsi sibi uates existunt fore, ut qui pares alijs esse nolint, tandem deprimantur: Hoc enim diuino decreto sancitum est ut qui se extollit humilietur: & qui se humiliat, exaltetur. Hæc noscenda sunt, alta mente reponenda, & tanquam diuina oraculo recolenda: ad ea actiones nostræ omnes dirigendæ. Quamobrem nemo contemnendus est: omnes beneuolentia & officijs nostris prosequendi: Secundæ & aduersæ res æquo animo ferendæ: consilia honesta et cum uirtute coniuncta semper sequenda: successus uerò à Deo præpotenti petendus & expectandus: ad cuius tribunal nos sisti oporteat: eique ratio actionum nostrarum omnium dictorum & cogitationum reddenda est. Et hæc quidem de moribus qui cum ad omnes homines, tum ad eos præcipuè qui

qui sint in magistratu pertineant dicta sint: non quin plura dici poßint: amplißimus est enim hic dicendi locus, & à philosophis longè maximis uberrimè pertractatus: sed nobis propositum fuit de ijs disserere quæ magis ante hominum oculos uersarentur. Quibus inuestigandis seu quid consequuti sumus seu minus, spero bonos uiros conatum nostrum non improbaturos: ut qui Reip. consultum uelimus: nec inde commodi nostri rationem ullam ducamus. Reliqua igitur persequamur.

FINIS
I. lib.

LIBER II.

ANDR. FRICII MODREVII COMMENTARIORVM DE REP. EMENDANDA LIBER II.

Qui est De Legibus.

QVANTA BONORVM morum uis sit, quamq; & publicæ & priuatæ res eis contineantur, ac sine eis nec homines priuati parêre, nec magistratus rectè imperare poßint, superiore libro satis, ut uidemur, exposuimus. nunc de legibus quibus iudicia exerceantur scribendum duximus. Ac illud quidem perspicuum est, si casta educatio, uerecundia, probitas, puri & sancti mores uigerent in aliqua Rep. in ea legibus minime opus esset: non enim leges scribuntur bonis uiris, qui moderatione et moribus, non metu parent honestati. Verùm ea est hominum peruersitas, ea impudentia & licentia malefaciendi ut durißimis legibus opus sit, quibus gliscenti malitiæ contraëatur: exundanti licentiæ quasi obices opponantur: et effundenti sese improbitati fræna inijciantur. Atq;

CAPVT I. Lex iniustis posita est.

hoc ita

hoc ita constituto, consequitur et illud, legũ pluralitatẽ et seueritatẽ in aliqua Rep. magno argumẽto esse prauæ educationis hominum, infœlicis indolis, et malitiæ quotidie increscentis. Cui cùm magistratus cõtrauenire studet, cogitur leges ferre accuratius, ac pœnas subinde magis ac magis exacerbare. Dicamus igitur quales oporteat leges esse, & quis earum finis. Ac legum quidem et morum eadem ratio esse uidetur: præcipiuntur enim legibus mores boni, cõtrarij uetantur. Sed legibus adduntur præmia & pœnæ ut ijs homines retineantur in officio, qui sponte sua boni & æqui parum sint obseruantes. Sunt igitur mores quasi fontes & principia, è quibus leges manare ac deriuari debent. Omnino autem leges ipsæ ratione aliqua nitantur necesse est. Hæc enim quasi anima legum iudicatur: hac homines bene morati et à peccando deterrentur, & in officio permanent, magis quàm uel pœnis uel ullis præmijs. Est autem id munus uel præcipuum legum ut non tantum pœnas proponant peccanti, sed etiam persuadeant peccare minimè licere. Quòd si quarum legum ratio nulla reddi poßit (multarum enim rerum rationes abstrusæ sunt: nonnullarum etiam

CAPVT II. Legum & morũ discrimen. Leges maxime q̃dẽ ualẽt propter rationem: sed tamen etiam propter authoritatem magistratus.

ferè nullæ) Tamen illud efficiendum est utñe illæ contrariæ sint rationi: talesq; sola magistratus authoritate ualere debent. Sed quantum res ipsæ facultatis concedent, curandum est ut non solum magistratus authoritas: sed rationis etiam, si non necessariæ, saltem probabilis, comendatio, leges tueatur atq; ornet. Est enim ratio diuino munere hominibus data ut sit dux et magistra uitæ actionumq; omnium: quam qui abijciunt, ij homines dici non merentur: Id enim abijciunt quo homo cæteris animantibus præstat. & quemadmodum radijs solis illustrantur omnia: deformiaq; à formosis discernuntur: ita ratione consilia humana, dicta et actiones omnes, sintñe cum honestate coniunctæ, an uerò cum turpitudine, explorantur. Sit igitur prima legislatoris cura ut ne quid à ratione, legibus ferendis, discedendum sibi putet: utq; leges omnes (quod ratio ipsa præcipit) tum ad honestatem referat: tum etiam ad cõmunem utilitatem omnium. ut enim medicina probatur quæ uel toti medetur corpori, uel si parti medeatur ita illam sanat ut non obsit alteri: ita

CAPVT III.

1. Legũ cautio sit ut oĩa ad honestatẽ et cõmunem utilitatẽ cõstituantur: ita qdẽ ut præmia eadẽ ijsdem uirtutibus, pœnæ etiã eædẽ ijsdem sceleribus proponantur. 2. Neq; uerò libertates ullæ tãti esse debent ut eas aliquis ad impunitatem aut pœnæ inæqualitatẽ suis uitijs obtendat.

ita lex est probanda quæ uirtutes easdem ijsdem præmijs afficiat: morbis item et uitijs ijsdem eandem tum medicinam faciat, tum statuat pœnam. Quis per Deum immortalem libenter medicina utatur qua ab epate feruorem repellat, uentriculo autem frigus inducat? nemo opinor. Etenim frigente uentriculo nulla concoctio ciborum futura est: inde uerò & epar & reliqua membra laborare necesse fuerit. Qua igitur ratione lex probabitur quæ non eodem modo toti conducat Reipub. quæ eandem uirtutem non ijsdem præmijs ornet: nec idem scelus, eodem modo à diuersis commissum, ijsdem pœnis uindicet: sed alijs nimis indulgens, fræna laxet ad peccandum: alijs suprema supplicia constituens potestatem adimat ab iniuria sese defendendi? Loquor enim exempli causa de lege qua in alios sæuissimæ in alios leuissimæ pœnæ propter homicidium sunt constitutæ. Sed quod de una lege dictum est, de alijs etiam similibus in-

tendat. Vera enim libertas in affectiõibus animi peruersis ac uitijs cõpescẽdis consistit, non in licẽtia uel patrãdi quod libeat, uel peccantes leuius puniendi. 3. Si qua diuersitas pœnarũ pro eodẽ flagitio retinẽda est, ea tñ non ad laxãda fræna maliciæ: sed ad cõtrahenda referẽda est. Itaq; potẽtes, nobiles, et qui sunt in magistratu, magis puniãtur q̃ imbelles, plebei, priuati: magis itẽ qui in magistratum peccent q̃ qui in homines priuatos.

telligatur. Non est sperandus in Rep. in qua lex eiusmodi dominatur, finis ille propter quem hominum congregationes fiunt, ut ciues omnes tranquillè & beatè uiuere poßint: in qua ille est dominus uitæ et mortis tuæ, tu uerò mortis metu damna & contumelias omnes ab eo ferre cogeris: in qua illi iocus est & ludus te occidisse, tibi uerò in fraude capitali ponitur si illum occideris. Sed de hoc à nobis & aliàs copiosè dictum est, & adhuc idoneo loco disseretur. Hoc tantum hîc dicamus illam legum cautionem esse propriam & prouisionem ut à ciuibus conuenienter uirtuti uiuatur: utque uindicãdis sceleribus nullus personarum respectus habeatur. Habent enim (ut in priore exemplo insistamus) leges se tanq̃ medicina, in qua adhibenda nemo peritus medicus habet personarum delectum. satis illi est morbi genus quo æger afficiatur cognouisse: interea dominus sit an seruus, nobilis an plebeius qui curatione eget non laborat. ad eundem modum leges se habeant ut facinora sontium eodem modo puniant: utq; cõmodis, quieti & saluti omnium ex æquo consulant. Cuius rei efficiendæ uix ratio cõmodior reperietur quàm si ad regulam illam, qua, quod nobis fieri uelimus, id alijs facere iubemur, erunt directæ. Hæc enim est regula illa quæ quasi de cœlo delapsa, naturæ impressa

impressa est: & à Christo seruatore nostro totidem uerbis exposita ad uitæ nostræ et actionum nostrarum emendationem. Nam quòd quidam uel benemeritorum suorum uel nescio cuius libertatis rationem haberi uolunt legibus ferendis, utinam rectè intelligant quæ loquuntur. Etenim benemerita sunt ea intelligenda quibus uirtus alicuius illustratur beneficijs conferendis uel in Rempub. uel in res priuatorum. Talium quidem benemeritorum tantum abest ut rationem haberi nolimus à legslatore ut ea maximis præmijs ornari cupiamus. Cæterum si qui meritorum nomine intelligant cædem iniustè à se factam, ac se propterea minus puniri debere quia sunt nobiles & clari origine, ij nimium abutuntur optima sentẽtia: eam à uirtute ad uitia, atq; à præclaris facinoribus ad suã carnificinam transferendo. De libertate autem quod dicunt, omnino uera libertas non in licentia agendi quod libeat, nec in nimia legum indulgentia in eos qui capitalia crimina admisissent, consistit: sed cùm in cœcis ac temerarijs animi cõmotionibus cóercẽdis: inque imperio rationis cuius ex præscripto optimè uiuitur et sanctißimè: tum in certa uiuendi disciplina, iuris æqua descriptiõe, causarum pariũ sine omni personarum respectu pari conditione, iudicãdiq;: decernendi, & exequendi æquabilitate. Ecqui domini 2

acerbiores sunt animi perturbationibus? quæ in hominibus in quibus inualuerunt, uiresq; firmarunt, & mentem & iudicium frangunt, uincunt, et prosternunt. Nullum mancipium est maius q̃ quod seruit tam importunis dominis utcunq; illud abundet opibus ac honoribus. Ecquæ igitur maior libertas cogitari potest q̃ uacare eorum imperio? Confer mihi cum hac libertate iactatores istos libertatis: qua pleriq; non secus utuntur q̃ equi sine frænis ac capistris in sese ruentes: dentibusq; et calcibus inferentes & accipientes inuicem uulnera, ut tandem Reipub. nullo usui esse poßint. Quid uerò istis equis optabilius esset, q̃ frænis cohiberi, ne uel sibi uel alijs malum darent? quid item sessori commodius q̃ lupatis in os tantæ belluæ iniectis eam pro suo arbitratu circumagere? Hæc quidem non intelliguntur à brutis: ideo nec optantur: uerùm hominibus qui ratione præditi sunt, nihil dulcius, nihil iucundius esse deberet q̃ frænis legum suas coërcere cupiditates: in gyrumq; rectè gubernantium suas actiones conuertere. uincula hæc fortasse uideri poßint: sed talia omnino quæ nos à temeritate, petulantia, crudelitate, & reliquis uitijs coërceant: afferant autem in prudentiam, modestiam, humanitatem, & uirtutum omnium munera. Nemo Deum existimet libertatis esse expertẽ: propterea

pterea quòd peccare non poßit: Ita nemo se ideo minus liberũ putet, si ei legibus ac pœnarum seueritate adimatur licentia peccandi. Fœdißima enim est illa & generi humano perniciosißima libertas, cùm quis fræna permittat illegitimis cupiditatibus, rebus alienis insidietur, fraudet, abiuret, rapiat, multa licenter & in capita & in fortunas imbecillium hominum agat. Atq; his & similibus patratis iactet genus & poßeßiones suas: quarum obtentu uel indulgentißimè puniatur, uel omnem pœnam effugiat,

„Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis.

Quòd si quid in eum ab alijs commissum sit, id quidem seuerißimè uindicandum optet. Quis igitur non uidet libertatem istam cum summa hominum imbecillium seruitute esse coniũctam? atqui & seruitus & libertas immoderata odiosa est: moderatum uerò utrunq; et ad diuturnitatem ualidum est. & ad hominum existimationem præclarum. Tradunt rerum scriptores ut Persarum imperium nimia seruitute, ita Atheniensium immodica libertate interijsse. Apud nos plebs seruitute supra modum constringitur: equites nimis magna libertate lasciuiunt. Quid igitur boni sperandum de hac rerum contrariarum extrema quadam usurpatione? Expendat secum quisquis uult mores istorum,

In quorum animis priuilegia & libertatis tituli uires sumpserunt. Multi odio quodam hominum, alij naturali mentis feritate, nonnulli natura quidem boni & moderati, sed malorum consuetudine tanq̃ contagione infecti, committunt nefanda multa in homines inferiorum ordinum: eorum uirtuti palàm inuidendo: optime ab illis facta per calumniam summamq; malitiam deformando. Quid de illis dicam qui libidinosè homicidia perpetrant? ab ea scilicet lege instigati que & iniurias & cædes leuißimè puniendo, superiores faciat diuites pauperibus, equites plebeis, hoc est homines canibus: quemadmodum permulti libertatis istius uindices & sentiunt & loquuntur. Quot igitur equites sunt tot reges plebeiorum: imò quot potentiores tot imbecilliorum reges. Nullus enim regum, imò nullus tyrannorum maiorem potestatem habere potest atq; uitæ et necis alicuius? quam potestatem legibus nostris implicitè datam esse potentioribus alio loco copiosius ostendimus. Nihil igitur perniciosius est Reipub. q̃ legum pœnarumq; diuersitas pro peccantium diuersitate. Vna enim atq; eadem uoce lex omnibus loqui debet: uno atq; eodem imperio omnibus præesse tum iubendo tum uetãdo: una et eadem ratione de commoditatibus, deq́ molestijs ac iniurijs omnium sancire

ac consulere. Huiusmodi legibus qui seruiunt, uerè liberi putandi sunt: quemadmodum ille, ut diu liber esse posset, legum seruum se esse optabat. Illa uerò libertas quæ cum libidine agendi omnia quæ uelis coniuncta sit, uix in ulla barbaria locum habet: tantùm abest ut digna sit Repub. optimè constituta. Pleræque leges ita sunt compositæ ut utilitatibus potentum seruiant, imbelles seruitute præmant: hos comprehendant & irretiant, ab illis tanquam telæ aranearum perrumpantur. Vt enim omittam legem homicidiariam, quorsum prorogationes illæ nulla legitima causa, dierum ad iudicem iam dictorum? quorsum illa de non comprehendendis hominibus quantumuis facinorosis, quia possessores sint fundorum multorum? quasi uerò cum talibus agatur de posseßionibus bonorum non de facinoribus quæ commisissent. Hæc & similia quæ alijs locis à nobis dicentur, an legum nomine digna sint iudicent sapientes. Quod si ijsdem legibus Resp. gubernanda est, ijsdem etiam pœnis delinquentes puniendi. Nihil enim minus legibus conuenit quàm illud discrimen pœnarum ob idem crimen ab alijs & alijs perpetratum. cùm quidem si res ad uiuum resecetur grauius puniendi essent qui in altiore dignitatis gradu constituti peccent q̃ qui in inferiore. Plato iubet ciuem suum seuerius

3

ob furtum mulctari q̃ seruum aut peregrinum: propterea quòd ille in optima Repub. institutus tantum scelus admiserit: isti fortasse parum bene ad uirtutem eruditi, procliuiores sint ad peccandum. Quanto magis qui ita nati, educati, animo et corpore facti uideri uolunt ut alijs re omni præstent, magis puniendi sunt peccantes, q̃ qui inopia laborent rerum omnium & animi & corporis et fortunæ? Quod contrà fit ab istis nostris, qui ideo minus in se animaduertendũ putent ob scelus qd'libet quia sint nobiles. Quasi uerò sua nobilitas concreta esset ex peccandi licentia, importunitate et impunitate scelerum. Atqui hoc non ueram nobilitatem fuerit ostentare: sed labem quandam, maculam & pestem ciuitatis: ad quam à nostris finibus propellendam, omnibus uerè nobilibus, quantum in unoquoq; uirium sit & facultatum, opera danda esset. Igitur si qua pœnarum diuersitas statuenda sit grauius puniantur qui altiorem dignitatis gradum tenent q̃ qui inferiorem: seuerius diuites q̃ pauperes: nobiles q̃ plebei: qui in magistratu sunt q̃ priuati. Illi enim maioribus et animi et fortunæ dotibus præditi, plures causas habent à peccando retrahentes. itaq; crimen eorum grauius est. quod etsi satis est ad pœnam acriorem constituendam: tamen illa quoq; accedit causa quòd quò

quisque

quisque maior est qui peccat, hòc & crimen eius conspectius est, & plures imitatores habere solet. Hominum humilium quia uita obscura est, crimina etiam obscuriora sunt. nec adeò proposita alijs ad imitandum. Sic igitur hunc locum concludi posse existimem, ut omnibus in eadem Rep. manentibus, eorundem criminum reis, eædem pœnæ constituantur. Si qua diuersitas ob crimen idem statuenda est, ea certè non ad potentum licentiam amplificandam, sed ad iniurias à tenuibus propulsandas referenda est. Cùm enim officium legum sit iniurijs obuiam ire, non aliter certè id consequentur, quàm si pauperum uiolatores acrius puniantur quàm diuitum. Neque enim potentes sunt adeò opportuni iniurijs atq; humiles: itaque etiam quæ his inferuntur seuerius uindicandæ sunt quàm quæ illis. Illa uerò diuersitas cùm plebeiorum interfectores Decem marcis numorum, nobilium uel centum marcis uel morte mulctantur, à tyrannide excogitata est, non à prudente legislatore. itaq; ex optima Rep. eijcienda est, & ex omni memoria hominum exterminanda. Video & illam dissimilitudinem multis probari, cùm in alios quorum licentia non facilè cóerceretur, sæuiores pœnæ constituuntur: in alios mitiores, qui leui momento in officio possint contineri. Equidem tales diuersitates tam mori-

bus

bus quàm legibus populorum comprobantur. Res etiam ipsa testatur homines à fortuna euectos, & in aliquo dignitatis gradu locatos, magis moueri si quid de sua existimatione detractum iri existiment quàm infimos & sordidos: qui nisi mortem, uel carcerem, uel aliud graue malum, impendere sibi scirent, in omne genus sceleris ruerent. Cæterum illam uarietatem quam summa licentia consequuta est, qua multi feruntur ad peccandum præcipites, qualem nimirum in lege homicidiaria comprehendi constat, quis sanus non improbet? Quis sanus item non probet si quod fortuna hominibus detraxit id leges sartiant, uiolatumq; pauperem grauius puniant quàm diuitem, magistratum delinquentem quàm priuatum, nobilẽ flagitiosum quàm plebeiũ? Placet et illud ut qui in magistratũ peccet maiore supplicio afficiatur quàm qui in priuatum.

CAPVT IIII. Cautiones aliæ legum.

His causis diuersitatis pœnarum exceptis, nescio an sit alia admittenda. Debent autem leges quenq; in officio continere: facultatem nocendi præcidere: audaciam improborum coërcere: innocentiam cuiusq; tutam omni ex parte reddere: quieti & dignitati bonorum uirorum maximè consulere: lites, discordias, & controuersias, quoad eius fieri poßit, tollere: statũ Reip. tranquillum stabilire ac tueri.

CAPVT V

Sequitur ut deinceps de legum uarietate dissera-

disseramus. Neq; est quod aliquis expectet à me tanquam legislatore legum exactam descriptiõem. non est hoc facultatis meæ, & indiget temporis ac diligentiæ maioris. Satis mihi functus uidebor officio, si quasi indices legum quarundam proposuero, aut etiam leges nonnullas attigero. Optandum autem esset ut qui ingenio, doctrina, et experiẽtia ualent, ad rem tantam animum adijcerent: qua quidẽ optimus Reip. status maximè continetur.

Varietas & distinctio legũ

Leges igitur aliæ ex natura ortæ sunt: aliæ moribus ac populorum institutis cõprobatæ: quædam etiam diuinæ. de diuinis nũc loqui omittamus. Quæ ex natura ortæ sunt: eæ à philosophis diligenter sunt explicatæ qui de uirtutibus et officijs scripserunt. Ad has uerò utrasque leges & naturæ & diuinas, instituta populorum si probanda sint, accedere oportet. Quò enim longius ab eis discrepabunt tanq̃ à suis fontibus, hòc minus nomine legum digna putabuntur.

CAPVT VI. Leges de magistratibus.

* Primùm igitur leges sanciantur de magistratibus mandandis quibus & quarum rerum ergò mandandi sunt. Virtutis & doctrinæ rationem in primis haberi oportet: & ad quas quisq; res aptus est. Qui peritiam habent rei militaris, Palatinorum munere honestentur: sunt enim illi, moribus nostris, duces in bello sui quisque municipij. Qui iuris dicundi facultate præditi sunt, sint iudices.

*I

In munici-

In municipiorum et artium præfectos eligantur qui paci domesticæ iustitiæq; inter homines conseruandæ, operam nauare poßint. Qui ualent sententia dicenda in Senatum cooptentur. Omnino mores eius qui deligendus sit inspici oportet: an priuatus sciebat parêre, an iudicatum faciebat, an obseruabat magistratum. qui his uirtutibus destituitur, non est spes ut bene imperare poßit. Qui enim benè imperaturus est, is bene aliquando pa-

2 ruerit necesse est. Qui uel per se uel per alios petunt, à magistratu excludantur: non enim Reipub. sed sua causa ambire uidentur. Optimè Hadrianus imperator petenti uiro prætorio ut sibi de iure liceret respondere, rescripsit hoc non peti sed concedi solere: significans multa esse quæ honestè concedantur: non tamen honestè petantur. Nam illud de uno dictum de aliis intelligendum est.

ff de origine iuris L. necessarium. § primus diuus Augustinus.

3 Quòd si improbè ambientibus, magistratus negandi, quanto magis ementibus? neq; enim fieri potest ut qui negotiatione aliquid consequuti sint, non uelint in eo facere quæstum. Sunt qui principi nihil numerent: sed tamen numerant petitoribus magistratus adipiscendi causa. sed hi quoq; eodem in uitio esse putandi sunt. ferè enim in quo quis fecit damnum, in eo quærit lucrum. Omnino autem honorum contentio omnis legibus coërcenda est. uide-

Videmus enim quàm instar sæui tyranni uexet & torqueat eum in cuius animo inualuit: quàm eum impellat ad agenda et patienda multa inepta, sordida, seruilia, ut ad id aliquando, quod cupit, perueniat. Pulcherrimum certamen inter ciues fuerit de uirtute ac industria: ut qui genere clari sint, omni studio contendant ne ab infimis, luce uirtutis, & honestarum actionum, obscurentur: qui uerò nullo maiorum splendore commendentur, uirtute propria connitantur se illustres reddere: de omnibusq; mereri studeant tum priuatim tum publicè. Ergo ambitio legibus prohibenda est: & uirtuti perspectæ, industriæ, factisq; præclaris honores deferendi. qua de re plura à nobis primo libro dicta sunt. Necessarium est et illud ut nemo in magi- 4
stratum alicuius municipij eligatur nisi qui illic habeat fixum domicilium, & poßeßiones bene fundatas: ne si alibi manendum sit ei, alibi officio satisfaciendum, negligentior sit in suo munere. Fraus est legis si quis iugera aliquot agri uel poßeßiunculam aliquam emat in municipio aliquo, magistratus illic adipiscendi causa. Itaq; curandum est ut nemo in magistratu municipij sit nisi qui magnam poßeßionum partem illic habeat: atq; ibi frequentius maneat: nec à mnnicipio suo diu abesse poßit. nisi fortè aliquod municipium præfectum idoneum ob ino-

ob inopiam ciuem suum habere nequit: ut aliunde
5 sit accersendus. Sufficit uni unus magistratus: aut
si plures certè non discrepantes. Quomodo enim
aliquis unus potest esse præfectus plurium munici-
piorum, cum duobus in locis simul esse non poßit?
interest autem uniuscuiusq; prouinciæ ut suum sem
6 per sibi habeat præfectum. Sed ante omnia regis
electio præscribatur. quis eligendus, à quibus, qui-
bus rationibus: quod eius officium: de uxore eius,
& de dote quibus in fundis sit collocanda: Et de
filiorum eius educatione diligenter præcipiendum:
qui scilicet patris hæreditatem olim cernere uelint.
Væ terræ, ut ait diuinus uates, cuius rex puer est.
nihil autem refert, ætate sit puer an moribus. Ergo
legibus sanciatur de regum filijs educandis. et nu-
trices, & magistri, & studiorum socij, & colluso-
res, publico senatus consilio eis addantur. homi-
num lasciuorum, scurrarum, ebriosorum, adulato-
rum turba procul ab eis pellatur: ne tanquam fon-
tem publicum (ut inquit ille) unde omnes bibere
cogantur, inficiant ueneno suo principis tenerum
animum, unde tandem infinita hominum multitudo
7 inficiatur. Describantur etiam legibus officia sin-
gulorum magistratuum. quid illis agendum, quate-
nus, quomodo. Et actio gesti magistratus quotan-
nis publicè illis intendenda: & pœnæ seuerißimæ,
si quid

si quid in officio deliquissent, constituendæ. &
hic legem pecuniarum repetundarum compre-
hendo. Et hæc quidem de ijs qui sint cum po-
testate.

CAPVT VII. Leges de personarum priuatarum discrimine.

Post hæc de priuatis personis agendum,
ac earum uarietate. quæ sui quæ alieni sint iu-
ris. quod sit ius eiusmodi: & quomodo uel ac-
quiratur uel soluatur. Et hic de potestate patria
& herili: quam uel pater in filium habeat, uel do-
minus tum in seruum, tum in colonum, tum in quem
uis hominem sibi subiectum: de ea item quam ma-
ritus in uxorem. Itaq; & de nuptijs leges po-
nendæ, & de diuortijs, & de manumißionibus, &
de patria potestate soluenda. Post hæc de pupillis,
atq; adeo tutoribus & curatoribus. ad hæc etiam
de discrimine plebeiorum & nobilium: idq; tum
eorum quibus est nobilitas natiua, tum quibus do-
nata. Qui uirtute clari sunt ac magnis in Remp.
meritis illustres, ij quanuis ignobilibus orti sint
parentibus, pro nobilibus habendi sunt. res enim
ipsa, uel hominibus inuitis, nobilitat eos. contra re-
rum uerò naturam pugnare hominum est stolido-
rum & malorum. de quo aliâs à nobis latius dis-
seretur. Confusio illa nobilium cum militibus ne-
scio an sit improbanda. Profectò milites non na-
scuntur: etiam si nobiles nascantur. Et quemadmo-
dum aliud est esse in uiris doctis, aliud in filijs do-
O ctorum,

ctorum, ita aliud est esse militem quàm filium militis. Militaris honor partim meritis acquiritur in Remp. partim certis ceremonijs: quorum uerba sollennia memorantur lepssy rycerz niz Panossá. quibus significatur potiorem conditionem esse militis quàm ingenui. Tales honores à regibus conceduntur etiam ijs qui nobiles nati sint: non est igitur idem nasci nobilem & esse militaris ordinis. Multa legibus conceduntur militi quæ negantur alijs hominibus. Itaq; discrimen constituendum est militum & nobilium: nec uulgo nobilium, titulus militis tribuendus, quem nunquam meriti sint.

CAPVT VIII. Leges de dominio et de rerũ discrimine.

Sequitur iam tractatio illa de dominio ac de rerum discrimine. Varij autem recensentur modi dominij acquirendi, partim gentium partim ciuili iure introducti & recepti. deinde alij quibus bonorum uniuersitas, alij quibus res singulæ acquiruntur. In prioribus numeratur aditio hæreditatis seu testament o seu ab intestato nobis relictæ: Ex posterioribus sunt usucapio, præscriptio, legatum, & fidei commissum. Hîc etiam & de directo & de utili dominio agitur: illud habent domini fundi seu feudi: hoc clientes & uasalli. item de quasi dominio & de iure in re: quæ affinia dominij cẽsentur. Hæc et alia huc pertinentia copiosißimè à iurisperitis pertractantur. Postea sequantur leges de contra-

CAPVT IX.

contra-

Leges de cõtractibus et obligatiõibus.

contractibus, ex quibus obligationes nascũtur. quæ quidem pars latißimè patet. Vix est enim aliqua hominum inter ipsos actio quæ non emptiõe, uenditione, permutatione, donatione, conductione, locatione, stipulatione, fideiußiõe, mutuo, cõmodato, deposito, pignore, & id genus alijs contineatur.

CAPVT X.

Leges de iniurijs quæ uerbis fiunt aut re. 1. curandũ ut humiles homines sint q̃ minime opportuni iniurijs: utq; cuilibet potestas sit accusandi eos qui iniuria aliquẽ affecissent. 2. Leges scribendæ in conuiciatores et percussores. 3. item in uiolentos, in adulteros, in fures. 4. item in homicidas. 5. item in reos maiestatis. 6. item in fœneratores, ambitiosos.

Iam de iniurijs constituendum est, de ijs quæ tum uerbis tum re fiunt: omnes quidem pro natura uel peccati uel peccantium, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, seruitute aut morte uindicandæ sunt. Ac illud diligenter curãdum ut homines humiliores sint quamminimè iniurijs opportuni. Multi & nobilium & diuitũ præcipites feruntur ad iniurias plebeis inopibusq; inferendas. illi si pecunia multẽtur, nihilo fiunt meliores. ideo uel carcere dierum plurium cöercendi sunt, uel alicuius ignominiæ nota afficiendi. Nemo existimet ullum quantumuis tenuem hominem talem esse, ut iniuriam inultam impunitamq; non iniquißimo animo ferat. Quod etsi in præsens neceßitate celare cogatur: Tamen uerendum, ne odium inue-

 teratum

teratum temporibus ad perniciem Reip. erumpat: præsertim cùm omnis hæc natio tenuium contemptu sui ac impunitate, uideat se iniurijs expositam esse. Quocirca consulendum est, ne impunitate iniuriarum odium & furor tenuiũm alatur & inueterascat: atq; etiam ut quò quisq; ditior ac maior dignitate existit, hòc acerbioribus, aut certe iustis et debitis pœnis ab iniurijs deterreatur. Solon Salaminius rogatus quánam ratione effici posset ut quamminimum iniuriarum inter homines existeret, Si, inquit, qui iniuriam paßi non sunt, perinde doleant atq; hi qui paßi sunt. Salubre prorsus responsum & prudente legislatore dignum. Cùm enim natura ita comparatum sit ut nemo hominum in solitudine uiuere poßit: ne si copijs quidem rerum omnium afflueret: fit ut in societate hac ciuili, communicationeq; sermonum, consiliorum, ac operum, tanquam membra in corpore uno Reip. omnes libentißimè acquiescamus. Quis igitur non existimet, cùm membrum corporis huius læsum fuerit, se quoq; læsum iri? quis uiolato uno ciue non uidet leges uiolatas esse quæ toti seruiant Reipub? Sic igitur Solon homines ab iniurijs arcendos putabat, ut omnibus faceret quibus uoluntas & facultas foret, potestatem reum accusandi, & iniuriam iudicio persequendi. Assuefaciebat nimirum omnes in

nes in eadem Repub. manentes rebus quidem bonis ciuis sui lætari: malis autem angi & laborare. At nunc dum aliquo uiolato omnes animo sunt otioso, nonnulli etiam aliena calamitate gaudent, impunitas nimia multos reddit deteriores, & ad iniurias audaciores. Omnium autem maximè decet nos qui cœlesti doctrina imbuti sumus præceptum magistri nostri mente uolutare: quo iubemur ut ne faciamus alijs quod nobis fieri nolumus. Tales nos igitur aduersus alios præstemus, quales illos erga nos fieri uelimus. Si iniuriam ab alio ferre molestum tibi est, & qui fecit scelestus tibi uidetur: idem de te quoq; iudices: te si fortè in alium iniuriosus esse pergas & sceleratum esse, et dignum qui pœnam sceleris soluas. Hoc præceptum si altius insederit animis nostris ab iniurijs nos deterrere poterit.
terit. Conuicia quibus ordo aliquis totus proscin- 2
datur, grauiora sunt q̃ quæ fiunt homini priuato: quæ si literis consignentur instar famosi libelli habenda sunt. Vt eorum qui nuper stylo non tam atramento q̃ ueneno tincto publicè scripserunt plebeium sanguinem nunq̃ amicum esse nobilitati. Et hoc igitur legibus prohibeatur & de alijs conuiciorum generibus, de maledictis, pulsationibus, mutilationibus, & omni turpitudine qua uita cuiusq̃
uioletur, leges scribantur. Omnis uis iniusta seu 3

rebus seu personis illata, nescio an alia pœna iu-stius atq; capitali uindicetur. Adulteria, furta, periuria, talia sunt crimina quæ nemo non putet acerrimis pœnis esse uindicanda. Sed tamen furtorum pœna usitata moderanda uidetur, ne minimarum etiam rerum fures uita priuentur. Lege quidem Romanorum ueteri fures manifesti quadruplo, non manifesti duplo: Diuina uerò pro rerum furto ablatarum uarietate alij quintuplo, alij quadruplo, alij duplo puniebantur. Qui soluendo non erant, uel seruitijs eius, cui res sustulissent, addicebantur: uel ijs uendebantur qui ex huiusmodi mercibus facerent questum. At dices rem hanc crudelitatis plenam fuisse, hominibus uendendis mercaturam exercere. Verum quidem: sed & hoc nihilo est mitius uitam homini pro rebus fortuitis eripere. Atqui lege diuina diserte edicitur, Si fur non habet unde reddat, ipse uenundetur. His enim modis damnum resarciebatur, seu dupli restitutione seu addictione aut uenditione furis. Hodie nec ad eum cui res ablata est quicq̃ redit, et fures sunt nihilo rariores. Interea & Resp. commodis priuatur quæ ex damnatis peruenire possent uel in bellis uel in laboribus domesticis: & ipsi fures nihilo meliores in furcam mox tolluntur: fortè emendatiores futuri si uita eis qualiscunq; proferretur. Nũc

Instit. de oblig. quæ ex del. nascuntur.

Exo. 22.

quidem uniuersa Christianorum Respub. fures suspendio punit. Quam pœnam à Friderico Tertio imperatore Romano primùm excogitatam accepimus. Eandem à maioribus nostris in hac Repub. usurpatam. Mirum uerò qui emolumento illo uel ex solutione, uel ex furis addictione neglecto in capitalem pœnam consenserunt: eosdem pœna eadem in homicidis reiecta, ad quæstum ex cædibus amicorum faciendum animum inducere potuisse. Quasi pluris faciendas putauerint res fortuitas, uitis hominum: plusq; eis perditum fuerit rerum ablatione q̃ amicorum interfectione. Nos uerò pœnam capitalem homicidio conuenientißimam esse, eandemq; cum diuinis, humanis, & naturæ legibus maximè congruere, orationibus editis Quatuor, demonstrauimus: ac etiam in illis ostendimus pœnarum uarietatem pro causis uarijs homicidiorum.

Qui hominem occîdit aut id fecit consultò & cogitatò: ut qui hoc scelus meditatum quasi domo extulit: atq; ob id uel uiam eius quem occidere cõstituit impediuit, uel occasiones captauit omnes occidendi. Aut non consultò, sed repentino aliquo motu ut accidit in rixis & colloquijs mutuis, inter eos natis quorum neuter alterum prius odisset. Tertium genus est quod committitur ab aliquo defendendi sui causa: ut cùm quis ab insequente in

eas loci angustias adducatur, unde incolumis euadere non posset nisi occiso persequutore: huiusmodi homicidium necessarium esse uidetur. Quartum genus homicidij est fortuitum: quod repentino aliquo casu & quasi temere accidit: præter uoluntatem omnem & cogitationem eius à quo patratum est. Primum homicidium uocemus deliberatum & cogitatum, alterum repentinum, Tertium necessarium, Quartum imprudens & fortuitum. Priora duo capitalia sunt, posteriora minimè. Nullum uerò horum pecunia uindicatum est. de quo quoniam testimonia multa in orationibus copiosè exposuimus, ideo satis sit in præsentia quædam attigisse ex oraculis diuinis, quæ sic ad uerbum habent. Num. 35. Ne ab eo qui reus est sanguinis pretium accipitote: sed statim morte plectitor. Gen. 9. Qui hominis sanguinem effuderit, ipsius quoq; sanguis funditor. Exodi 21. Qui hominem ita percusserit ut moriatur, capite plectitor. Ei autem qui non tetendit insidias, sed Deus illum destinauit in manus eius, statuam locum in quem confugiat. Et hoc quidem homicidium fortuitò & sine consilio patratum, fusius describitur Deut. 19. his uerbis, Qui proximum per imprudentiam percusserit, quem antea non oderit, ut si quis in syluam lignatum profectus, manum ad succidendum arborem ad-

rem admouerit: ferrumq; è capulo elapsum in proximum inciderit, atq; eum feriens necauerit, is ad aliquod oppidorum ad id delectorum confugito, et uitæ suæ consulito: ne forte uindex sanguinis, dum feruet animo, insequens homicidam, si uia sit longior, eum comprehendat & uita priuet: qui tamen mortem non commeruerit: eò quòd non est odio prosequutus hominem qui occisus est. proinde certa oppida perfugij deliguntor & separantor. De eo porrò qui aliquem defendendi sui causa occidat, non est explicatè (quod sciam) in biblijs sacris: sed lex est naturæ inscripta, & in Lascio copiosè exposita, uim ui repellere licere. Qui uerò (pergit summus legislator edicere Exodi 21.) de industria occiderit proximum suum, is uel ab ara mea, ad necem auellitor. Ergo seu quis telo ligneo, ferreoue, seu saxo manuario, seu manu proximum hostiliter pulsauerit, ita ut ille moriatur, pulsator homicida esto, morte plectitor: nullus ei portus nullumq; perfugium esto in ijs urbibus quæ asyli iure ijs tantum concessæ sunt, qui proximum imprudenter trucidassent. Hæc enim in libris Numerorum luculenter descripta sunt capite 35. Quod caput Deus cõclusit ferè his uerbis, Ne pretium recipitote nec ob uitam ab homicida, qui crimen capitale admisisset: nec ob domum reditionem

ante mortem ſummi pontificis ab eo qui in aſyli ſui oppidum confugiſſet. Ne terram polluitote quam incolitis: Sanguinis enim effuſione maculatur terra: nec poteſt à ſanguine in ea fuſo expiari: niſi per ſanguinē eius qui fudit. Ne ergo contaminatote terram in qua habitatis: in cuius medio et ego habito. Ego enim Dominus qui habito in medio ueſtrum ô filij Iſráélis. Multa alia teſtimonia ſunt in ſcripturis de pœnis homicidarum. Ac omnium quidem pœnarū ratio debet eſſe illa ut improborū audaciam ac nocendi facultatem reprimant, & à peccando deterreant. Cùm igitur parum grande parumq́; uitandum ſcelus putetur quod redimi pecunia poßit: certè lex homicidium pecunia redimi iubens non lex, ſed Reipub. labes ac naturæ humanæ pernicies putanda eſt. Quis enim fando ſatis exprimere queat quot calamitates eam conſequutæ ſunt? quæ hæreſim triſtißimam in hanc Rempub. inuexerit: quæ rabiem improborum ſemper armauerit: quæ quietos & innocentes periculis expoſuerit: quæ uulgi nobilium audaciam confirmauerit: quæ ſeruitutem acerbißimam plebi impoſuerit: quæ ſeminarium perfidiæ, diſcordiæ, ſeditionis, belli inteſtini in ſe ſemper continuerit. Lucius Neratius (ut narrat Marius Salamōius iuriſperitus nobilis) cum ferre non poſſet lege XII. tabularum iniurias

ff de iuſtitia et iure L. omnes.

XXV. æris pœna uindicari, ſeruum cum ſacculo aßium ſequi ſe iußit, ipſe obuios cædebat: & mox ſingulis ſingulos XXV. aſſes pēdi iubebat. Inde admoniti Prætores de æſtimandis iniurijs edicta poſuerunt. Imitantur permulti locupletes noſtrates Neratium infamanda lege Polonica. qui quot centena marcarum numerare poßint, tot uiros nobiles: quot dena, tot plebeios interficere auſint: nec quicquā plerisque uſitatius eſt quàm ut de cæde eius quem odio perſequantur, conſilia ineant. Et tamen nulli ad hunc diem Prætores, nulli Tribuni, nulli Senatores apud nos uiſi ſunt qui ſeriò ad mulctam homicidio dignam animum adijcerent. Profectò pecunioſus homo nullam pertimeſcit culpam, quam numis redimere poßit: Odium uerò exaturare ſuum an non dulcius eſt improbo homini quàm magnam pecuniæ uim perdere? Sed rhetoriſſant quidam pœnæ Polonicæ ſeueritatem exaggerando: ſi quidem in carcerem annuum homicidæ conijcerentur. Putasńe tu Deum pœnas ulli ſceleri irrogare uoluiſſe æquiores atq; homicidio? Non tantùm hominis innocentis cædem capite ſanxit, ſed & nocentißimi: idq́; uſq; eò ut de Caimo fratricida, ſumma animi anxietate preſſo omniaq́; ob cædem à ſe commiſſam metuenti, ita edixerit, Si quis Caimum occiderit ſeptulo punitor. Quæ uerò hęc

rò hæc est pœna septuli? an aliqua alia q̃ capitalis? atqui lex illa æterna est humano generi diuinitus data caput capite uindicans. quæ igitur est hæc pœna nisi capitalis septemplex? ut si Caimi interfector septies interfici posset, septies interficeretur. Quòd si grauior excogitari posset pœna, q̃ sit capitalis, utpote numi Polonici cum carcere annuo coniuncti, certè Deus eam proposuisset. Sed ita res est, præsentis mortis cogitatio, animos quamtumuis feroces à facinoribus abstrahit: mortis securitas cum spe elabendi ex pœnis alijs seu carcerum seu numorum: malos animos irritat ad maleficia. Quot homines interfecti sunt memoria nostra, domi & foris, in urbe et in agro, in profanis et sacris locis? Quis autem quæso te erat homicidarum qui non euolarit ex uinculis istius carceris annui? Sed fac in tot centenis fuisse aliquem unum qui sordes annui carceris pertulisset, quo tandem mortis genere ille perijt? Num istius pœnæ Polonicæ iusta exolutione liber fuit à pœna homicidis diuinitus constituta? Ita quidem uidetur: siquidem carceres isti grauiores sunt capitali. Quòd si & ipse interfectus, an non quasi cœlesti signo orbi Sarmatico declaratur carceres istos minimè pares esse delicto homicidæ? An igitur non æquius erat magistratum de isto (quem in tot centenis diximus unum)

pœnam

pœnam sumere legi diuinæ congruentem, q̃ ut ueniret in manum interfectoris: quem & ipsum similia manere fata, Deus ipse edixit? Ne simus igitur prudentiores Deo illo, qui qua prudentia res condidit, eadem illas uult conseruatas. Age nunc, sit iste carcer annuus grauior pœna capitali, cæde hominis nobilis uindicanda: quid autem cæde plebei fiet? Hæc enim tantùm pecunia uindicatur: et quidem longè minore q̃ cædes nobilis: ut etiam si qua appareat æquitas in cæde huius, in illius maxima est iniquitas. Ita & numorum imparitate, & carceris omißione, diuersitas est summa cædibus hominum æstimandis. Deus quidem ipse, pœna capitali homicidis aßcribenda, simul addidit causam inquiens. Quoniam ad Dei imaginẽ factus homo est, ideo qui hominis sanguinem effuderit, eius quoq; sanguinem effundi necesse est. Quid igitur an homines plebei non ad Dei imaginem conditi sunt, quorũ cædes minoris penduntur? Satis sit plebeis, quamuis uirtute & bonis artibus præstantibus, omnem potestatem summorum Reipub. honorum ademptam esse: hancq; quasi capitis diminutionem quandam eos pati: ne addatur eis extrema hæc et omnium acerbißima calamitas ut eorum cædes tantula mercede redimãtur. Profectò Resp. solis nobilibus florere non potest. Quis enim suppedita-

pedita-

peditabit alimenta & nobis & multis pecoribus si nulli agricolæ erunt? quis amictum & ornatum si nulli opifices? quis res necessarias importabit si nulli mercatores? Quis deniq; erit nobilis si nulli plebeij erunt? Quæ igitur, malum, crudelitas est, ut, quorum opera carere nullo modo possumus, eorum uitas tantuli faciamus? Sed supra etiam improbauimus pœnarum pro eodem scelere à diuersis perpetrato diuersitatem. Non minus & illud improbandum homicidam quidem interuallo horarum XXIIII. à patrato homicidio comprehensum morte mulctari posse: lapso illo interuallo, non posse. Quid enim? magis tum sumenda supplicia sunt de facinorosis cùm animus est recenti iniuria incitatus q̃ cum est sedatus? Plato quidem & cum eo maximi philosophorum id iustè fieri posse pernegant: itaq; ne hero quidem stomachanti in seruum delinquentem animaduertendum putant. Quid quòd Theodosius imperator Romanus impulsu Ambrosij episcopi Mediolani edixit, ut supplicia in facinorosos per dies Triginta extraherētur. Etenim cùm Theodosius Thessalonicensibus iratus plures q̃ æquū esset necari iussisset, nō potuit id nō grauiter ferre Ambrosius uir diuinus. ac Theodosiū rebus sacris, templiq; ingressu instituit arcere: nec prius eū in ecclesiā et ritus diuinos admisit q̃ ille

ille pœnitētiæ signa publicè edidisset: oīa homicidis præscripta explesset: legemq; etiam tulisset ne quis deinceps, mandato principis de puniendis sceleratis, obtemperaret, nisi lapso Triginta dierum interuallo. Consideret mihi quisq; uultum & gestum iratorum. ore sunt tumenti, facie torua, oculis fulgurantibus, lingua titubanti, uerbis perplexis & furentibus, quicquid in manum sumunt uertunt in telum. Facile quidem hæc signa monstrant quomodo animus sit affectus hominū iratorum. Nullus apud eos locus est prudētiæ, nullus consilio, nullus rationi. Fecit igitur Ambrosius homo doctus & experiēs ut cōmotioni præsenti indulgendū minimè censeret: tempusq; aliud expectandū sumendi supplicij: cùm tempestates illæ animi sedarentur: feruores sanguinis extinguerentur: locusq; esset rationi, prudentiæ, bonis consilijs: quemadmodum ab Aristotele præclare dictum est, animum quiescentem omnibusq; perturbationibus uacuum fieri prudentem. Contra quid illæ XXIIII. horæ efficiunt q̃ furorem incitant ad ulciscendi auiditatem: tumoremq; mentis plus satis elatum celeritate cumulant? Optandum esse ait Cicero ut qui præsunt Reipub. legum similes sint: quæ ad puniendum non iracundia sed æquitate ducuntur. At istæ horæ non uolunt nos æquitatis ministros esse sed furoris, nō rationis

rationis ac prudentiæ ſed doloris, impotentiæ, ac inſaniæ. Neq; deſunt qui tantam ueſaniam ornent uirtutis nomine, fortes eos appellantes ac magnanimos qui ſuam uel amicorum iniuriam mox ulcum eant. quod à nobis primo libro uanitatis plenum eſſe oſtenſum eſt. Quid autem illud quod de tempore 24 horas ſubſequente additur ? non iam tum impunè fore ſi quis homicidam comprehenſum occidiſſet. Scilicet omnia aptè cohærent. Tempus aduenit, quo homicidium, quod interuallo ſolenniũm horarum erat capitale iam non ſit capitale. Quid ita? Quia rabies, irâ accenſorum, nonnihil reſedit. Rationi iam locus eſt aliquis: adſunt monitores, qui nos ad lenitatem excitent. fiat igitur iam ex capitali crimine, non capitale: ſed nobis utile et fructuoſum. ô præpoſterum iudicium: quantam habes licentiam in hominibus, qui diuinis & populorum legibus contemptis, tantum ſibi tribuant, ut immodica ſui cura ad tot abſurda delabi non uereantur. Quæ quidem abſurda & indigna ſunt longiore confutatione, et ab omnibus liquidò perſpiciuntur. Verè illud dicitur, ueritatem ſimplicem eſſe debere. Cumq; in lege, qua de agimus, tot diuerſitates comprehenſæ ſint, & perſonarum pro uno ſcelere eodem modo à diuerſis perpetrato non idem ſoluentium, & horarum ac temporum ad compre-

comprehendendũ homicidam conſtitutorum, quid aliud de conditoribus huius legis cogitari poteſt, ꝙ nec ueritatem illos ſequutos eſſe, & temporibus quaſi talorum iactu hoc eſt caſu non certa ratione ad tot abſurditates excogitandas gubernatos. Deſerta enim ratione, lege diuina & naturæ contempta quid aliud reſtat quàm ut nos caſibus & temeritati regendos demus & gubernandos? Sed hæc omnia canuntur ſurdis auribus: nihil moramur tot accuſationes : uiuimus in magna ſecuritate : nihil nos tangit afflictio plebis in quam hæc potißimum lex poſita eſt : nihil mouet ſanguis hominum iniquè occiſorum: qui clamat ſemper in cœlum, ac gemitibus inenarrabilibus uindictam flagitat cum de homicidis: tum de iis qui iſtam legem tuentur gladium homicidis pro pecunia porrigentem. Quo magis metuenda eſt ſubita aliqua uis cœleſtis, quæ tanquam uehemens procella ex alto ruat : nosq; omnes, domos, familias, ipſumq; nomen Polonicum ab radicibus imis euertat atq; conterat. Hæc quidem quaſi in deſperatione à nobis dicuntur: qui tamen non ideo ceſſabimus in noſtro munere. itaq; ad reliqua pergamus. Multi partim uerbis, partim aliis iniuriis uiolare ſolent & principem & Remp. quod quidem crimen maieſtatis uocant. de eo itaq; aliquid dicendum. Multa autem de eo

5

nostra tempestate & in foro & in Senatu agitata sunt: maioribus nostris ut ferunt inaudita. ideo de hoc aliquid certi constituendum: quibus quasi limitibus comprehendendum, & quibus pœnis uindicandum sit. Theodosius quidem imperator obtrectatores laudum suarum tantum abest ut maiestatis crimine damnandos putaret, ut neq; durum aliquid neq; asperum eos sustinere uellet: ac maledictum in se iactum si ex leuitate processit contemnendum, si ex insania miseratione dignum, si ab iniuria remittendum esse censeret. Imperatoria sanè et maiestatis plena sententia: qua declaratur hominibus in summa dignitate constitutis, multas iniurias negligendas esse, multaq; multorum maledicta perferenda. quemadmodum & Alexander Macedo dixisse fertur, regum esse cum benè feceris malè audire. Neq; enim est ex principis dignitate neq; è Repub. populares optimatesq; assuescere ut nihil dicāt sentiantq; quàm quod principi placuit. Brutis animantibus imperet oportet, non hominibus ratione præditis, qui uellet ut subditi sui ad eum modum assuescerent. Si princeps es, ac uel ea quæ te indigna sunt facis, uel ea quæ sunt officij tui negligis, in te culpam conferto si pro eo ac meritus es homines de te loquantur: Sin nihil in officio tuo laberis, nihilq; in rationibus uitæ tuæ delinquis,

.C. Si quis impatori maledixerit. L. unica.

nihilo-

nihilotamen secius audis quàm si multa peccasses, Tamen magnanimi uiri est, uereq; regij, ut inquit ille, animi, malè audire cum benefeceris: sermonibusq; uulgi contemptis omnem amplitudinem & dignitatem in uirtute & præclaris facinoribus positam existimare. Igitur si sententiæ Theodosianæ accedere libet, certè non omne crimen quod in principem committitur, non omne dictum, non omne factum, maiestatis erit. Alexander etiam imperator cùm superioribus ante se temporibus multos uideret ob leuissimas suspitiones tanquam maiestatis reos punitos esse, restrinxit hoc crimen: nec adeò latè ut olim patêre, multasq; causas, quæ prius in hoc crimen uocabantur suo seculo cessare uoluit. Itaq; nobis committendum non est ut causas criminis huius amplificemus: cùm illi ipsi à quibus eius speciem sumpsimus illud restrinxerint. Multa ab Herennio & Modestino de eo præcipiuntur. Nam & personam spectandam esse an potuerit facere, & an quid ante fecerit, & an sanæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam trahendum esse. quæ quidem & plura alia in legibus Romanis prodita extant. Nos uerò primùm definiamus maiestatem, ut quis eius læsæ argui possit rectè iudicemus. Maiestas igitur est amplitudo & dignitas Reip. principisq;, ac eorum qui legitimè Remp.

.C. ad legem Iuliā L. etiā ex alijs.

ff. ad legē Iuliā. maiestatis.

gerunt,

gerunt, ex opinione præstantiæ nata, in iure dicendo ac imperandi potestate consistens. Omnis enim dignitas magistratus huc spectat ut iure ac imperio Remp. gubernet. Ergo qui iurisdictionem interturbat aut iudicia uiolat, quiq; uel impedit uel priuat magistratum potestate faciendi sui officij, is cùm faciat contra Remp. maiestatis iudicetur. In summa is mihi reus læsæ maiestatis esse uidetur qui aduersus uel principem, uel magistratum uel Rēp. uel eum cui pars aliqua Reipub. commissa sit, aliquid dolo malo, turbulenter, seditiose aut hostiliter fecerit, molitusue fuerit, unde præsentis status uel debilitatio inclinatioue uel mutatio in deterius consequi poßit. Sed hæc melius ex legibus Romanis cognoscētur: quæ etiam pœnam eius criminis ab eo qui hostili animo aduersus Rēp. uel principē fuisset animatus, ad hæredes et liberos uel qui nihil tale meruissent peruenire debere, nec eos ius succedendi habere pronūciant. Et hec de maiestate. Insignes sunt & illæ iniuriæ quibus fœneratores, auari & ambitiosi Rempub. afficiunt. Veteres quidem Romani seuerius fœneratorem quam furem puniebant: legibusq; sanxerant ut fur dupli, fœnerator quadrupli condemnaretur. Legibus etiam Pontificijs cauetur ut nulla sit eis factio testamenti: nisi primùm restituant usuras iniquæ exortas. Et de

.C. ad L. Iul. maiestatis. L. Quisqs. 6

hoc igitur legibus cauendum, & nimiæ tum opum augendarum tum honorum assequendorum cupiditates coërcendæ. Quod ita fiet si et ambitiosi nota aliqua inurentur, & de diuitiarum æstimatione erit detractum. Videmus enim quanto in honore sint diuites: illis maior tribuitur laus sapientiæ, fortitudinis: illis prima loca ab omnibus conceduntur: nihil illi dicunt, nihil faciunt quod non uulgò laudibus singularibus efferatur. atq; illi gradibus suis aureis scilicet & argenteis ad summos honores ascendere contendunt: ad quos si detur eis peruenire tum se aulæis, ueste pretiosa, argento, auro, & numerosa familia hoc est operibus diuitiarum, qui operibus industriæ et doctrinæ non possunt, uisendos præbent. Profectò studio eiusmodi uel acquirendi uel ostentandi opes crescente, fortitudinem decrescere, exercitationem militarem cessare, discrimen fortium & ignauorum, solertium et inertium tolli necesse est. Cupiditas etiam honoris & magistratus, supra improbata est. Itaq; & hæc legibus prohibenda sunt: & omnes ad frugalitatis et parsimoniæ disciplinam reuocandi.

CAPVT XI. Leges in luxū omnis generis.

Igitur et leges sumptuariæ conscribantur: et luxus omnis cibi, potus ac uestitus interdicatur: picturæ impudicæ, cantilenæ obscœnæ unacum authoribus ex ciuitatibus eijciantur. qua de re primo libro dictum est. et

in ebrietatem aliquid decernatur : cuius in regno fortitudinem amitti, ueternum omnia occupare certum est. Ideo Mahometes, ut erat ad perspicienda pericula sagax, cùm Turcas suos natura molles & bibaces uideret, uino eis prorsus interdixit: cuius usum perniciem illis allaturum putaret.

Aristote. Polit. 3.

Pittaci uetus lex ab Aristotele narratur ut ebrij si quem aut conuicijs, aut plagis, affecerint, aut modis alijs indignis acceperint grauius puniantur quàm si id fecerint sobrij. Cùm enim plures sint qui poti alios iniuria afficiant quàm sicci, è Repub. esse duxit maiore supplicio eos coërcere qui ad peccandum magis quàm qui minus proni essent. Nos contrà excusatione ebrietatis minus seuerè insolentiam uiolentorum castigamus: cùm tamen ebrietas, et ipsa digna sit per se animaduersione, & mater sit infinitorum uitiorum. atq; hinc consequitur perutile Reipub. esse interdici importationem omnium quæ ad luxum pertineant: ut sunt illecebræ libidinum ac gulæ irritamenta omnia.

CAPVT XII. Leges in otiosos.

Haud scio an sit in otiosos & ignauos lex aliqua ponenda, & eos qui curam nullam habeant merendi de re tum publica tum priuatorum. Omnino uoce diuina sancitum est unicuiq; uescendum esse pane in labore & sudore: & qui non laboraret, hic etiam ne manducaret. Itaq; ignari et fuci omnes aut pellantur ex ciuita-

ciuita-

ciuitatibus : aut alijs pœnis afficiantur: ad publica uerò munera nullomodo admittantur. Bonorum enim industriæ inuident : aliena appetunt: rebusq; nouandis semper student. Haud ab re fuerit singulos ciuium quotannis apud magistratum profiteri, quam quisq; artem exerceat : unde sumptus faciat tum necessarios tum liberales. Profectò obuiam hac ratione iretur multorum luxui: omnesq; à turpi otio auocarentur ad honestas actiones. Multi equitum, nonnulli etiam reliquorum ciuium & sumptus maiores facere, & ministros plures quàm pro facultatibus alere consueuerunt. Cum quibus ministris tum bonis alienis insidias struere, tum cædes committere non dubitant. Isti mores magna ex parte cessarent si quisq; rationem cogeretur reddere & temporis transmissi, & rerum à se gestarum. Qui uerò uel falsò profiteri, uel arte iniusta uiuere compertus fuerit, hic iustis pœnis afficiendus est : atq; uel ad res honestas impellendus uel ex Repub. eijciendus.

I

CAPVT XIII. Leges de actiõum et probationũ generibus : de diebꝰ legitimis de ferijs.

Sunt etiam leges conscribendæ de diebus legitimis, de actionum & probationum generibus, de omni ratione litigandi, deq; forensibus ferijs. Prorogationes dierum in nostris iudicijs receptæ odiosissimæ sunt hominibus qui patiuntur iniuriam : ijs uerò qui intulerunt optatissimæ. uiderint igitur legislatores

quid

2 quid de his constituant. Genera actionum diligenter secernenda sunt: nec personales cum illis quæ in rem sunt commiscendæ: nec ciuiles cum criminosis. Qui maleficium commisit, in eum competit actio personalis. Si est fluxæ fidei, comprehendēdus est à magistratu: ac in custodia tantisper habendus dum uel iudicatum solui tum Reip. tum parti læsæ satisdederit: uel à iudice de maleficio eius (fieri enim potest ut uix fideiussoribus, rebus uerò nullo modo caueri poßit: quod in adulterijs, stupris uirginum, & similibus flagitijs accidit) iudicatum fuerit. Quid enim iactari attinet in eiusmodi delictis possessiones tuas quamuis amplas, utñe magistratui, illarum ergô, manum in te inijcere liceat? Fecit impetum quispiam in domum tuam: uitiauit filiam tuam uirginem: occidit patrem tuum, fratrem, filiumúe. patrator sceleris est equestri loco, agri diues, gratiosus. Vocas eum in ius: datur ei dies à iudice: multis ex causis prorogantur: cognitio in longum profertur. Ille interea scelere patrato quoquouersum obambulat: fautores et ministros sibi comparat. Aduersum te ita se gerit ut truces in te oculos conuertat: uoces impuras et minaces emittat: inceßu ac omni corporis gestu terrere te, frangereq; animum tuum studeat. Semper armis cinctus, operis undiq; septus cum sicis, gla-

dijs, sagittis incedit: cum illis & in iudicium se proijcit, & in conuiuia, & in templa. Si eodem in loco tecum sit, primos ante te accubitus appetit. Si eadem uia tecum pergat, operarum multitudine te superare contendit. Si obuiam tibi fiat aut de uia illi cedas, aut de uita cum illo demices oportet. Vtrum igitur mauis an ut sceleratus iste liberè uagetur, semperq; capiti immineat tuo: an potius ut ex uinculis dicat causam? Tu uerò ordini equestri id tributum inquies, teq; id ferre ut si quid forte simile designasses eadem libertate gaudere posses. Hinc illa pacientia nimirum: et hæc causa est libertatis huius præclaræ: qua & sceleris patrator in præsenti fruitur, & tu in posterum speras te fruiturum. Vobiscum quidem qui ad hunc modum affecti estis, nullis rationibus nullisq; authoritatibus agi potest: qui res odiosißimas ac periculosißimas, spe ijsdem fruendi, pacienter toleretis. Verùm toleratis persæpe magno uestro malo. Videt enim, uidet Deus ille sceleratæ istius tolerantiæ uestræ impias causas: ideo in easdem foueas prius præcipitat uos quàm uos alios præcipitetis. ô duram conditionem & calamitatem nostræ Reipub. in qua & qui fecerunt iniuriam, et qui acceperunt, et qui ab ea sunt remoti hanc ferant impunitatem uel spe turpis commodi uel libertatis istius impor-

tunißimæ causa: hancq; licentiam tolerent quam pericula, calamitates & cædes teterrimæ cõsequuntur. Vos uerò qui & patriæ salutem charißimam habetis, & ueræ libertatis rationem tenetis mecum considerate, quorsum attinet generis nobilitatem ac posseßiones amplas in cædibus iactare? Valeant posseßiones tuæ cùm de terminis aut re uendicanda agitur. At quid illæ ad uerbera, uulnera, mutilationes, cædes quas tu commisisti? Iam ut horum minimè sis reus: Tamen minus fortè iniquum fuerit innocentem ad tempus, dum crimen cognoscitur, comprehensum retinere, quàm nocentem è manibus elabi, atq; impunè uagari sinere: idque Reip. condonandum, in qua omnes priuatorum res sunt comprehensæ. Nam quod aiunt quidam uirtuti hominum equestris ordinis tantum tribui oportere, ut iudicio se staturos, & iudicatum soluturos (sine comprehensione) confidendum sit: id non ita esse moribus usitatis coargui potest. Non enim uirtuti nec generis nobilitati tribuitur hæc carceris immunitas, sed posseßioĩbus. Qui enim equestri loco nati, posseßiones habent nullas, comprehenduntur cum sceleris sunt accusati: qui habent aliquas, non comprehenduntur: quamuis posseßiones illæ tanti non sint, ut res, qua de agitur, uindicari ex illis queat. Illud uerò etiam permirum,

qui

qui legibus cauerunt ut ne quis nobilis posseßiones habens capiatur, non eosdem cauisse ut ratio habeatur posseßionum an ex illis damnum, cuius accusantur, recuperari poßit. Interest itaq; Reip. ut facinorosi omnes à magistratu eius loci, ubi crimen admissum est, mox comprehendantur: nullaq; hac in parte nobilium & plebéiorum ratio habeatur: nisi ad eum modum, quem supra exposuimus, dum de pœnarum uarietate ageremus. Qui innocẽs captus causam dicere cogitur, cõdonet id Reip. idem in eum, criminis inquirendi causa, constituenti, quod in nocentem: de quo uix posset commodè uindicta sumi nisi caperetur. seq; consoletur Christi domini nostri exemplo qui innocentißimus capitis causam, captus à cohorte militum, dicebat: spemq; reponat in sua innocentia fore ut tandem Deo propugnante, innocens declaretur.

CAPVT XIIII. De iureiurando, et de temere litigãtibus.

Quoniam autem inter probationum genera iusiurandũ numeratur, sine quo multæ graues causæ expediri non poßint, ideo de eius religione diligenter sanciendum est. Mos etiam ille testium iurandi de re ignota, qui ferè in finibus regundis obseruatur, abrogandus est. Solent enim ij ad iurandum adhiberi à quorum uel memoria uel cognitione res, de qua agitur, sit remotißima: qui tamen putant se culpe insontes esse, cùm eum cuius res agitur, uident

prio-

priorem iurantem. Quin potius uel eius cuius res agitur solius iureiurando statur: uel uiri eliguntur graues seu consanguinei seu uicini illius : qui illi iuranti adsint, ac si uisum fuerit etiam iurent credere se illum uerè iurasse. Omnino ad iurandum et testimonium dandum, uiri graues, moribus probati & prudentes uocari debent. qui quidem sciant se Deo honorem debitum tribuere, cùm eum testem inuocant, ac ueritati testimonium perhibēt. Quod contrà fit hodie plerunq;: qui enim moribus accersuntur, prorsus ignoti solent esse, precio conducti, multarum rerum non dicendarum suspecti, ac tantum non infames. In quibus nihil magis requiritur quàm ut sint nobili genere nati. ideo legislator de his uidebit. Theologorum quoq; est qui publicè docent populum in templis uim & sanctitatem iurisiurandi explicare: atq; homines hortari ut studeant, quātum in ipsis est, ueritatem iuuare: ac pro ueritate et Deum testē cittare, et omniū inimicitias perferre. Memini etiā cùm Duo in perniciem cuiusdam alius cōspirantes causam in foro agerēt. Cùm autem reo iusiurandum decretum esset, petitor eiusdem iurisiurandi gratiam illi fecit: contentus uidelicet Rei uolūtate, quam ille uultu, uoce genuum flexu, & omni gestu declarabat, ac si ad iurandum paratus esset. itaq; iudex reum absoluit. Sed res

inter

inter partes simulatè & ex composito agebatur: omne enim incommodum ex absolutione Rei ad Tertium, in quem faba illa cudebatur, redundauit. Erant in eo iudicio multa periniqua. Iudici impositum est: qui etsi doli illius fortasse ignarus non erat: Tamem aliter iudicare non potuit quàm ut causa erat instructa. Reus, periurij se reum minimè putabat: quòd flexis genibus uerbis non iurasset: quasi uerò uerbis tantùm periurium committatur, non omni gestu quem perinde homines habeant atq; si uerbis conceptis iurasses. Petitor uerò in quantos uitiorum gurgites se demersit: difficile est omnia explicare. Sed ita breui habendum est. Quicquid agatur seu uerbis, seu gestibus, seu conniuentia, seu quauis alia ratione, fallendi alicuius causa, omne id in uitio ponendum esse. Omnes illæ significationis non nostra sed eius cuius interest gratia fiunt. Nemo enim sua causa iurat sed alterius. Cui ut persuadeat uerum esse quod asseuerat, Deum testem inuocat: eundemq; si mentiatur uindicem sibi imprecatur. Non igitur uerba, non gestus ad mentem tuam qui iuras: sed eius in cuius gratiam iuras sunt interpretāda. deinde omnis attestatio seu uoce seu nutibus fiat, cui diuina authoritas obtēditur, iusiurandi uim habere putāda est. Quæ attestatio si fiat fallendi alicuius causa, & à

senten-

ſententia noſtra diſcrepet, mendacium eſt & periurium. Qui periuria non exhorrent: illi de Deo parum rectè ſentiunt: nec eum res mortalium curare nec impietatem ulciſci credunt. hæc opinio opera præconum uerbi Dei ex animis hominum eradicãda eſt. Diſcrimina etiam iuriſiurãdi diligenter annotanda ſunt. Quamuis enim omnis eiuſmodi religioſa teſtatio fiat Deo immortali interpoſito tum teſte tum uindice: Tamen non omnis ad eundem finem deſtinata eſt. Qui calumniam iurat quid aliud teſtatur quàm ſe non per fraudem uincendi fruſtrandiúe cauſa alium litibus uexare: ſed ſuo animo teſte putare ſe iuſtum & rectum eſſe quod agat dicatúe? an uerò ſic iurans confeſtim expediuit cauſam omnem? certè non id comprehenſum eſt in formula iuriſiurandi illius. Nam qui dicit, ſe falſum crimen nemini ſcienter intendere, non eueſtigio ſe rei, de qua agatur, dominum eſſe debere comprobauit. Alijs enim uijs ad rem uindicandam eundum eſt, quàm doli mali fraudiſq́; purgatione. Pergamus igitur de cauſis iuriſiurandi calumniæ loqui. Improbitatis eſt et iniquitatis ſummæ uexare eum litibus quem ſcias rei, cuius abs te arguatur, inſontem eſſe. Eſt autem in more multis ut in ius uocati multas aduerſario dicas impingunt: tantùm ut multitudine ſuarum actiõum obru-

ant eum: ac ab agenda cauſa deterreant. Omnino igitur temerè litigantes grauiter puniẽdi ſunt. Qui ſuſpectus ſit eiuſmodi temeritatis ac potius peruerſitatis is petente aduerſario iureiurando confirmet ſe bona conſcientia perſequi ius ſuum: Sin detrectet, cauſa cecidiſſe iudicetur. Mulctare uerò eum qui uel exigat uel det iuſiurandum eiuſmodi ſeu cuiuſuis generis, hoc nomine non liceat. Niſi fortè falsò & contra animi ſententiam iuraſſe eum planum erit factum. Qui enim uerum et ſanctum iurat iuſiurandum, honorem Deo tribuit: qui & teſtis ſolus ſit cogitationum noſtrarum, rerumq́; occultarum, & ſeuerus ultor periuriorum. Mos etiam ille quo uulgò milites utuntur iurandi per ſolem aut ſtellas improbatur diuina uoce, cùm ſic dicit, DOMINVM Deum tuum timebis et illi ſoli ſeruies, ipſi adhærebis, iurabiſq; per nomen illius. Et hæc quidem tum de iuſiurando tum de rebus alijs ex plurimis pauca: ſed tamen, ut mihi uidetur, non inepta: & legibus uel emendandis uel ferendis non inutilia libanda mihi in præſentia uiſa ſunt.

CAPVT XV. De iudicibus & iudicijs.

Quoniam autem fruſtra leges ponerentur, niſi eſſent qui ex eis iudicarent: ideo iudices, legum miniſtri, in rebuspublicis ſunt conſtituti. quos et ipſos prudentiſsimos ac optimos uiros eſſe oportet: qui nec in hanc nec in illam deflectant

partem : sed ad leges & æquitatem oculos inten-
dant. Debent igitur peritißimi esse legum ex qui-
bus iudicent. Ridiculum est enim te ex legibus seu
pontificijs, seu ciuilibus, seu quibusuis alijs sedere in
aliquem iudicem, cùm rudis sis legum illarum. Nec
enim cœcus de coloribus, nec surdus de discrimine
2 sonorum iudicare possunt. Sunt autem uel præ-
cipuæ iudicis partes causam partis utriusque, peti-
toris scilicet et rei exactè cognoscere. Neq; enim
fieri potest, neq; rerum natura fert, ut quis de re-
bus rectam sententiam ferat quarum uel neutram
uel alterutram tantùm cognitam habeat. Alteri
3 partium fauere alteri iniquiorem esse nequaq̃ iu-
dicis est : hoc est eius qui se medium inter aliquos
profiteatur, sed est potius adulatoris & iustitiæ
peruersoris. itaq; Alexandro Macedoni in more
fuisse perhibetur ut si alterutra partium ad illum
questum uenisset, unam illi aurem accommodaret:
se enim alteram alteri partium integram seruare
uelle dicebat. Quod & in Areopagitis in primis
laudatur, qui in tenebris non luci causas cognos-
cebant: ut non dicentium sed rerum quæ dicerentur
rationem habere putarentur. Petitori inuito iudex
4 formam actionis præscribere non debet: sed ut in
potestate petitoris est actionem intendere cui uelit
ita integrum illi sit quouis actionis genere experi-
ri cum

ri cum eo quem accuset. Qui iudex secus faciat,
suspitione huic bene illi male fauendi non caret:
qua quidem re nihil est detestabilius in iudice. Sint
pœnæ in accusatores constitutæ, iniustè & parum
uerecundè rem agentes si cadant causa: potius q̃ ut
actiones inuitis illis uel mutentur uel præscriban-
tur, multo minus tollantur. Iudicis quoq; est lites, 5
quantum poßit extinguere: partesq; ipsas uel cau-
sa iam cognita ad concordiam hortari : nec ante
sententiam, quid senciat quidue mentis & animi
habeat, significare. Si concordia inter partes de- 6
speratur, tum uerò iudex pro tribunali quanta ma-
xima poßit grauitate, sanctitate, integritate eam
sentiam ferat, quam summo illi & præpotenti iu-
dici Deo, se probare posse confidat: neutri partium
faueat: nec eandem ob rem hunc fustuario, illũ uer
bulo castiget: solius ueritatis rationem ducat: hanc-
q; sibi uiam ad illa beatorum domicilia tutam &
expeditam putet. Quòd si quid secus quàm ueri-
tas & iustitia ferat, dixerit feceritue, uoluptatem
fortasse non diuturnam, nequiter uerò factum diu-
turnum & perpetuum & in hac & in futura uita
secum fore existimet. Iudices rerum ecclesiastica- 7
rum, nunq̃ (quod quidem sciam) causas, nisi de
scripto lata sententia, definire consueuerunt. Quos
cur iudices rerum profanarum non imitentur, cau-
Q sa nulla

sa nulla est. Magis enim cogitata & meditata ui-
dentur ea, quæ de scripto proferuntur: nec in du-
bium uocari possunt quæ scriptis mandata sunt.
Scio post iudicis cuiusdã, de causa propè crimino-
sa, sententiam sine scripto dictam, inter litigantes
certamen extitisse magnum: dum uterq; pro se uer-
sutia quadã, menti notarij caligines offundere stu-
deret. Notarius uerò uix litigantibus illis, sine
offensione utriusq;, aut certè alterutrius, satisfecit:
imo ne uix quidem. uterq; enim aliquid desidera-
bat: iudex uerò iam aliò discesserat. Hæc difficultas
auferetur, si iudex de scripto dixerit: ac notario
scriptam sententiam commiserit. Vidi et illud cum
iudex pro tribunali sententiam pronunciaturus ali-
quoties admonitus quædam addiderit, quædam mu
tauerit. Rectè quidem. Sed quid si monitori id
in mentem non uenisset, an iudex in officio non
claudicasset? Fluxæ sunt cogitationes humanæ: me-
moria uacillans: ac in negotiorum infinitate uix si-
bi constans. Quæ igitur inuenta, excogitata, &
cognita sunt, nisi scriptis tanq̃ custodibus fuerint
commissa, facilè dilabuntur & diffluunt. Quid
quod scriptione ipsa, & literarum quasi exaratio-
ne, non tantùm memoria confirmatur: sed ipsi scri-
bentes admonentur ad peruestiganda multa quæ so-
la mentis agitatione uix possent odorare. Fugiant

non mi-

non minus quàm uenenum munera iudices. Idq; 8
omnino legibus cauendum esset ne quid in mune-
ribus acciperent. Corrumpunt enim ferè iudicia
qui muneribus leniti sunt: quemadmodũ dixit ille,
munera, crede mihi, placant hominesq; Deosq;.
imò et salaria eis iusta essent constituenda: ne quid
ex iudicijs exercendis expectent, quo uel ad con-
demnandum aliquem iniustè uel ad absoluendum
excitarentur. Commendationes quæ fiunt pro al- 9
terutra partium negligat iudex. Non ab re esset le-
ge cauere ne quis audeat commendare iudici cau-
sam alterutrius partium: ac ne rex quidem. imò
hic minime omnium: cuius tanta sit authoritas ut
facilè moueantur omnes in eam partem quam sci-
ant regi cordi esse. Est autem peruulgatum pro-
uerbium cogi inferiorem à superiore à quo roge-
tur. Illud quoq; sanciendum ut nemo causæ suæ 10
iudex esse audeat. Tres enim in omni iudicio per-
sonas esse conuenit, petitoris, rei, & iudicis.
Perinique itaq; faciunt qui causas suas agentes, ho
mines imperio suo subiectos condemnant. Non est
hæc libertas illa quæ in ore omnium est: nec iuris
æquabilitas, qua stant bene fundatæ Resp. sed ser-
uitus barbarica: qua dominus fingitur potestatem
habere uitæ & mortis seruorum: damnationis &
absolutionis. Hæc seruitus ex christianorum Re-

 buspub.

buspub. multis cæsarum legibus explosa est. itaq; si christiani sumus à nobis quoq; nostrisq; finibus eam expellamus. Omnes certè homines libertate aliqua gaudere debent: omnes enim ad imaginem Dei conditi sunt: omnes à pecudibus brutis ratione et uoluntate secernũtur. Quanto uerò magis christiani populi à christianis dominis numero mancipiorum eximendi. Vno enim pretio empti sunt cum dominis: eorundem Dei mysteriorum participes sunt. Quanq̃ ut rerum aliarum sic libertatis sunt gradus quidam: &, quemadmodum Paulus inquit, stella differt à stella claritate. Quam igitur libertatem colono tuo relinquis? Non est liber à decumis soluendis: non à uectigalibus & tributis pendendis: Non à laboribus tibi subeundis: Nulla illi potestas est petendorum honorum, quam tu habes integram. Quæ igitur libertas reliqua est? an non ea quæ in legum ac iudiciorum æqua descriptione consistat? Huius uerò quod nam caput constitues quàm ut ei ius potestasq; sit te uocãdi ad legitimum iudicem? Et coloni & omnes plebei à nobilibus uulgò pro canibus habentur. Hinc illæ uoces impurißimorum hominum qui rusticum (sic enim plebeios omnes uocant, quamuis à rure remotos) necauit, perinde est acsi canem necasset. O uocem excisione linguæ puniendam. quæ quidem

uox ex cædium iniqua æstimatione & iurium inæqualitate orta est. Si igitur adimimus colonis ius uocandi dominos ad iudices, adimimus eis omnem libertatem. Si dominis damus potestatem iudicandi eos in re sua, tollimus rationem omnem iusti iudicij: quod cùm personas Tres requirat, rectum nõ erit ubi idem iudex fuerit qui accusator. Quocirca & coloni & omnes subditi à tyrannide huiusmodi dominorum liberandi sunt. Liceat & domino subditum & subdito dominum ad iudicem legitimum citare. aliter enim forma iusti & recti iudicij non seruabitur. Vix enim est aliquis qui suæ causæ iudex, non sibi sit æquior quàm reo. Quòd si quis est: Tamen cuiusq; interest non tantùm iniuriam fugere, sed & suspitionem iniuriæ. Qui id negligunt id consequuntur, quod olim de seruis proditum est, ut quot subditos habeant tot hostes. At id in præsentia non apparet. Vtinam uerò nunquam detur occasio ut appareat. sed prudentum est rebus futuris consulere: & ad dubia Reipub. tempora amicos sibi parare. Iam illa sunt consideranda utrum iudicibus ijsdem disceptantibus omnes causæ discernendæ sint: an plura iudicum genera pro qualitate tum causarum, tum personarum constituenda: quemadmodum nonnullis in prouincijs alij iudices sunt qui priuatorum causas cogno-

scunt: alij qui publica negotia iudicant: Item alij sunt criminum capitalium, qui etiam pœnas constituunt alias in nequam homines, alij de urbanis & forensibus rebus tractant: Rursum alij qui inter optimates ac præstantes tum genere tum ordine uiros, alij inter plebem ius dicunt? Illud item an plures uno iudices eligendi causarum seu omnium seu grauiorum ut quibus de capite fortunisúe alicuius agatur, an uerò unus cum authoritate sufficiat, cui homines iurisperiti ex quorum sententia iudicet pro assessoribus adiungantur? Ad hæc etiam si sint plures perpetuiñe omnes, an unus quasi ordinarius, alij sorte ad certa uel tempora uel negotia delecti? Tum etiam an ijdem an diuersi sint qui causas tam suorum ciuium q̃ peregrinorum & aduenarũ cognoscant? Præterea multitudine iudicũ constituta an singulos de re qualibet, uoce, sententiam ferre necesse sit, an quibusdã in rebus clàm suffragijs decernere cõueniat? deniq; à quibus iudicibus prouocare liceat, à quibus non? Postremo iudici à quo prouocatio facta sit an sentẽtia quã tulit corã iudice qui appellatus est, tuẽda sit necñe? Hæc, inq̃, et similia considerãda, ac de eis diligenti cõsul-
12 tatione decernendũ. Cõsiderationis est et illud an iudici præter partiũ proposita et respõsa liceat aliũde ueritatem inuestigare. Sæpe enim causæ iustitia

aut in occulto latet, aut opprimitur alterutrius partium uel errore uel cauillationibus: iudici quidem cognitis & perspectis. Quas si iudici explicare fas esset, facile indicaretur uia perueniendi ad rectam sententiam: Sin propositis tantùm & responsis partium niti ei necesse sit, sententiam quoq; iniquam sciens prudensque sæpe ferat necesse est. Memorabile est iudicium Salomonis regis Iudæorum sapientißimi: quod de uiuo puero inter mulieres duas exercuit. nam cùm utraque contenderet suum esse, neutra autem probare posset intentionẽ suam, simulauit se in partes duas scissurum: ac inter illas partiturum. Cumq; altera mulierum annueret, altera renueret: atq; hæc sua parte libenter se cessuram alteri, modò ne puer secaretur, diceret, agnouit Salomon uerè maternam uocem scißionem renuentis: eiq; uiuum puerum adiudicauit. Multæ in causis existere solent cauillationes excogitatæ astutia & malitia partium in suam ipsorum perniciem mutuò incumbentium. Quibus nisi occurratur, lædi iustitiam necesse sit. Itaq; prudentis est, opinor, iudicis, detegere omnia quæ iustitiam uel promouere uel impedire queant. Neq; uerò alterutrius partium studiosus sed iustitiæ patronus esse uidebitur, si ex æquo utrique consulens omnia explicauerit quæ faciant ad iustitiam, sine ullius per-

sonæ respectu, obtinendam & adipiscendam. Ac
iudicium quidem illud Salomonis, etiam si præter
partium proposita, non tamen sine ratione factum
est. Est enim ex suspitione & coniectura minimè
leui profectum. Imò uerò tantum argumenti ac
rationis habet, ut omnes rectè sentientes illud ap-
3.Reg.3. probare cogantur. Fit eius mentio et in sacra hi-
storia, & in decretalibus epistolis de præsumptio-
nibus C. Afferte. Cæterum ubi coniecturæ nullæ
sint, nullaq; ratio appareat: sed iudex tamen pro
certo nouit rem aliter se habere q̃ ab alterutra par
tium probatum est, Aiunt ei iudici, qui summam in
terris habeat potestatem, & à quo ad neminem
prouocatio sit, pro causæ ueritate sibi comperta,
sententiam ferre licere: cuius scilicet rationem soli
Deo reddere debeat: cæteris non licere. sed de hoc
13 quoq; est diligentius quærendum. Haud scio an
mos ille improbandus sit iudiciorum rarius exer-
cẽdorum. lites enim in longum extrahuntur: impen
sæ immodicæ fiunt: causæ ipsæ prorogationibus
(quas uulgus limitationes uocat) dierum legitimo-
rum, uarijs et innumeris, sæpe magis q̃ rebus ipsis,
implicantur, difficillimæ & propè inextricabiles
redduntur. Quo fit ut à multis, desperatione pro-
fectus deserantur. Omnino singulis in municipijs
iudices certis in locis pro tribunali sedere semper
debe-

deberẽt: ac quãdo et quoties opus esset iustitiã omni
bus administrare: omnibus potestatẽ se conueniendi
facere: omnium desideria audire. magno digni sunt
odio isti qui rerum quamlibet leuium causa diffici-
les se in adeundo præbent: causas exactè cognosce-
re non curant: iustitiamq; in diem ulteriorem reij-
ciunt. Non est hoc agere personam iudicis: sed e-
ius qui sibi rebusq; suis consulat, & ad suum emo-
lumentum omnia conferat. Hic de iudicum cen- 14
turijs dicendum est de quibus memini in conuenti-
bus aliquando agitatum esse: sed res nescio quibus
rationibus uel impedita est uel extracta. Et tamẽ
eam esse et priuatis uniuscuiusq; rebus & publicis
pernecessariam, ingentiumq; utilitatum plenam fa-
cile ostendi potest si iudiciorum, ad quem modum
hodie fiunt, incommoda considerentur. Tot enim
tantæq; causæ ad conuentus uniuersorum deferri
solent ut nec tempus, nec ipsi iudices qui deligun-
tur, sufficiant cognoscendis omnibus & dijudican
dis. Conuentu enim finito, cùm causæ sint in-
numeræ iudicandæ, earum tractatio in præsens
omittitur, & in conuentus ulteriores profertur.
quo fit ut multi causas suas uel componant, ta-
metsi iniquis conditionibus: uel prorsus aduer-
sarijs tradant, moræ & impensarum ingentium
impatientes. Quòd si causæ tenues essent, leui-
Qv us id

ut id ferendum foret: sed plerunq; grauissimæ sunt uel de possessionum terminis, uel de integris hæreditatibus, uel de iniurijs minimè ferendis. Iam inter iudices qui in conuentibus de more deliguntur solent interdum esse qui non obscurè dictitent, multas causas esse supra captum cogitationis suæ. Cùm autem & ratio & æquitas id postulet ut publicum hoc totius orbis Sarmatici consilium instructum sit rebus omnibus ad causas omnium & ad negotia pertractanda: certè periniquum fuerit si qua causa uel cognitorum imperitia claudicet, uel tempore exclusa agi non posit. Optimo igitur iure postulasse putandi sunt, qui quasi Centumuiros ex omnibus regni ordinibus legi uoluerint: qui non tantùm per dies comitiales, sed toto anni tempore causis ex omnibus nostris prouincijs ad se delatis, cognoscendis iudicandisq; operam præberent. Inductus est mos eiusmodi iudiciorum à uiris & legumlatoribus prudentissimis olim in Respub. Græciæ. Erant apud Athenienses Areopagitæ multis præclarissimis iudicijs celeberrimi. Itaq; & Deos iudicasse, & Dij primùm illud iudicium exercuisse à ueteribus perhibentur. Erant & Amphictyones publicum consilium ex septem Græciæ ciuitatibus conflatum. Horum exemplo iudicum centuriæ in plerisq; Rebuspub. constitutæ sunt, & ad hæc usq;

tempo-

tempora durant: ut totius nationis Germanicæ Spiræ, quæ urbs est ad Rhenum sita: omnis etiam Galliæ, Lutetiæ in eo loco quem Perlamenti nomine appellant. Cur igitur & nos non imitemur Rerumpub. optimè constitutarum exempla? Cur non curemus ex omnibus ordinibus deligi prudentissimos quosque, & legum & omnium doctrinarum peritissimos: qui causas ex omnibus nostris prouincijs ad se appellatione delatas iudicarent, quos non tantum doctos sed multis uirtutibus præditos esse oporteret: ut & possent & uellent iustitiam unicuique administrare: apud quos diuitis et pauperis, nobilis & plebéi, ciuis & peregrini, domini et serui discrimen esset nullum: sed qui constantem & perpetuam uoluntatem haberent tribuendi unicuiq; quod suum est: qui non temporibus dispartitis, sed omni tempore totius anni ex lege iudices sederent: qui ex æquo potestatem haberent in omnes populos in eadem Rep. uiuentes. ad quos prouocationes essent ab omnibus magistratibus, ab illis uerò ad alium neminem. Horum uerò non tantùm munus iudicandi esset: sed & reconciliandi discordes, & tumultuantes compescendi, & litium causas præcidendi: ac nisi res aliter componi possint, tum uerò pro tribunali sedendo causas cognoscendi, ac unicuiq; ius suum reddendi. Hac

ratione

ratione & querelis de iudiciorum prorogatione obuiam (ni fallor) iretur, & causidicorum artibus minimum loci relinqueretur. Via etiam præcluderetur ijs qui Romam usq; cursitent, non raro quidem leuißimis de causis: semper uerò iactura maxima cum pecuniæ tum morum. omnia enim domi relinquunt neglecta & amicos, et familiam, et ecclesias, & Remp. Sed sunt qui ab hoc genere iudicum propterea abhorreant quòd periculosum uideatur tales iudices perpetuos esse qui in omnes partes securi aliorum iudicia non timerent. Verùm qui ita loquuntur non tam rem ipsam de qua diximus improbare, quàm abusum metuere uidentur. Negari enim non potest multas multorũ hominũ causas de conuentu in conuentũ reiectas, desperatione quadam et sumptuũ magnitudine desertas esse. quæ si iudicia centumuiralia eaq; perpetua exercerentur & sumptu minore & tempore breuiore expedirentur. Deinde & illud constat quemadmodum Reip. interest artifices rerum omnium certos & probatos esse qui artis suæ opera faciant: ita eidem conducere ut sint certi quidam qui studium iudicandi profiteantur: ad quos prouocari à iudicibus alijs omnibus poßit. Quorum si uel tyrãnis metuitur, uel perpetua in hoc officio mansio suspecta habetur, sint sanè temporarij. Sit

in il-

titorum tum reorum utuntur prooemijs ad rem, qua de agatur, nihil pertinentibus. Recensent sua suorumq; maiorum merita in Remp: quæ si sint minus illustria, commemorant ea quæ aliquis unq̃ suorum gentilium, quamuis sanguine à se remotorum præstitisset uel principi uel ipsi Reip. atq; ut id pudore fiat minore, sæpe per alios id curant suæ causæ actores: qui illis ornamenta ac triumphos gentilicios uel per uim applicent: ex quibus tandem acutè argumententur puniendum esse illum qui accusetur seuerißimè, si quidem partes accusatoris agunt: uel absoluendum, si defensoris. Non raro accidit ut audiendis eiusmodi cantilenis

Polloni tollant equites peditesq; cachinnum.

Cùm autem tales præfationes ad rem institutam faciant nihil: sed uel emerendi fauoris iudicis, eiusq; mentis à ueri cognitione auertendæ, uel aduersarij opprimendi causa, aut certè ad tempus extrahendum, iudiciumq; frustrandum adhibeantur: tollendæ sunt è medio, & à foro iustitiæ propulsandæ: uoceq; præconis (quod olim iussu Areopagitarum Athenis factum est) interdicendæ: ac partibus ipsis imperandum, ut de re ipsa loquantur apertè et simpliciter, sine fuco omni, omniq; fallacia. Omnino iudicis est sine amore ac miseratione, sine ira, odio, inuidia, sine pertinacia de rebus purè et nudè pro-

positis

positis, ex suis ipsarum rationibus ac argumentis, non ex personarum, nec meritorum aut demeritorum alicuius respectu iudicare. Sedet enim non ut cupiditati alicuius obtemperet: sed ut reddat unicuiq; ius suum. Olim datis clepsydris præscribebatur partibus tempus ad dicendum: ne longitudine orationis abuterentur ad offundendas iudici tenebras. Verum iustißimum fuerit lege cauere ne cui de re sua dicenti extra rem egredi, neu præsidijs aliunde accersitis uti liceat. Facetè admodum à Martiali notantur qui uel exordijs, uel perorationibus illis delectantur, ad rem nihil spectantibus, hoc epigrammate,

Mart. li. 6

Non de ui, neq; cæde, nec ueneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis:
Vicini queror has abesse furto:
Hoc iudex sibi postulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Marios, Mutiosq;
Magna uoce sonas, manuq; tota.
Iam dic posthume de tribus capellis.

Illud etiam minimè ferendum est in accusatoribus defensoribusq;, ut magna hominum frequentia stipati, aut etiam armis accincti, ueniant in iudicium. Quorsum enim & cateruæ eiusmodi & ar-

ma perti-

ma pertinere intelligenda, quàm ad metum incutiendum & iudici & aduersario? Audiui magnum quendam et iudiciorum expertum uirum cùm narraret inter potentes & infimæ sortis homines nullum eius modi iudicium longißimo iam interuallo celebratum esse, in quo potens quamuis nocens condemnaretur. concordia causas tales ferè expediri ut ad potentem lucri aliquid perueniat uel summa aduersarij iniuria. Sin causa potentem cadere contingat, tunc tam iudici quàm aduersario insidias strui, & pericula intentari. Ergo omnes cateruæ, omnia arma à subselijs iudicum amoueantur. Soli adueniant inter quos res agitur ad eum locum ubi respectus nullus est personarum. Decet enim iudicem maiestate sui magistratus, ac legibus ipsis ab omni ui tectum esse: quò liberius de re omni sententiam ferat iustitiæ congruentem: Decet conditioni hominum quamuis tenuium contra periculosißimas omnium potentias consulere ac prouidere: Decet omnes ad iudicem uenire tanquam ad tutorem iustitiæ, atq; ad eum qui ius dubium explicet, peruersisq; hominum affectionibus modum imponat. Non minus necessarium ut in eos 2
qui in Rempub. uel honoribus obtinendis, uel facinoribus alijs perpetrandis aliquid commisissent, publicè accusatores constituantur. Etsi enim iure

optimo

optimo omnes ad publicas accusationes admittendi sunt: quòd crimen & iniuria ad omnes pertineat: Tamen quia & nomen accusatoris sustinere graue sit, & officio fungi multò grauius, minore inuidia laborabunt quibus hæc persona à Rep. erit imposita. Idem de defensoribus sentiendum ut constituantur qui reorum causas tueantur. Qui reus, non est earum facultatum ut soluere poßit aduocato qui se tueatur, huic Respub. curet eiusmodi patronum suo sumptu: ne quis ob inopiam uel sua imperitia uel iudicis errore minus iustè condemnetur. Curent autem tam accusatores quàm defensores ut se strenuos gerant muneribus suis exequendis. Tam enim interest Reipub. sontes puniri q̃ insontes absolui. Sola, accusantem, niti ueritate, honestum est: conuicijs autem & maledictis indulgere turpe & inhumanum. Romæ quidem honorificum sibi putabant uiri principes tam accusare ciues noxios quàm defendere innoxios. Et certè magnificum est in primis, omnibusq; tum priuatis, tum qui in magistratibus sunt gloriosum, eum à quo nulla priuatim iniuria læsus sis accusare: eum etiam defendere à quo commodi nihil expectes: sed solius Reip. causa illum adducere in iudicium: hunc periculo liberare. Itaq; M. Cicero Verrem accusauit: defendit Sestium, Murænam & alios permultos.

multos. Idem fecisse C. Iulium cæsarem illum Romanæ monarchiæ primum conditorem Cic. testatur. Cato Iunior Tribunus plebis, cùm iureiurando profeßus esset, se ei quicunq; largitione adipisceretur magistratum, diem dicturum esse, accusauit L. Murænam consulem designatum ambitus, quòd per largitionem obtinuisset. Sed Muræna M. Cicerone defendente absolutus, tantum abest ut se inimicum Catoni præberet ut & in consulatu omnia ex eius sententia gereret, & in reliqua uita illum obseruaret. Vidit nimirum Muræna Catonem non animo inimico, sed Reipub. studioso ad accusandum descendisse. Itaq; uir bonus, eiusq; cuius accusabatur criminis minimè sibi conscius, nihil de beneuolentia in Catonem sua remisit: sed magis etiam se illi debere præ se tulit, quòd Reipub. causa contra omnes qui eam læsisse putarentur acerrimè pugnaret. Nec incommodum esset si quemadmodum Romæ olim et in Græcis Rebusp. apud nos quoq; censores uel nomophylaces constituerentur: quorum munus esset non tantùm mutas legum literas obseruare: sed corruptoribus contrauenire: uimq; et dignitatẽ earum tueri: ac eis ita consulere ne aut desuetudine abrogentur, aut temeritate et audacia alicuius uiolentur. Ad hæc etiam facta hominum, quod in primo libro tradidimus,

4

notare, ad legesq; reuocare: atq; accusatores, quid facto opus esset, admonere. ita inuidia inter multos partita, magis tolerabilis foret. Si leges ea breuitate & perspicuitate conscriberentur ut facile disci et à quouis intelligi possent, certè illud quoq; fieret ut multi causas suas iudici exponerent: neq; necesse haberent causidicorum opera uti: qui profectò suis fucis causas sæpe intricatiores reddunt, & in multos annos extrahunt: sic enim ex fortunis clientum suorum ditescere didicerunt. Itaq; interest Reipub. iuratos causidicos habere: atq; pretia constitui, ultra quæ nihil à cliente illis petere liceat.

CAPVT XVII.

Executores sententię a iudice latę. et hic de carnifice.

Rectè illud constitutum est ut de quo à iudicibus sententia lata est. id alij magistratus exequantur. Quo enim minus laborabunt ex inuidia ij qui res ab alijs iudicatas perficient, eo facilius executionibus fines imponentur. Nescio an carnificum hîc mentio sit facienda. Nam & illi ministri iudicum sunt: quorum imperata exequuntur: & nisi illi essent, iudices sententiam suam, ne inanis esset exequi oporteret. Quòd si magistratus in hunc usum gladium gestat ut nocentes puniat, certè qui carnifici à iudice porrigitur gladius magistratus putandus est. Non igitur propter eam functionem ex cœtibus aut ecclesia eijciendus est. Finge enim omnes seu infamia seu sacrorum interdictione de-

ne deterritos carnificum munus fugere, quis tandem facinorosos uel suspendet uel detruncabit uel alijs supplicijs afficiet? an ipse iudex, an nemo hominum? omnino ut ne scelera impunita essent, oporteret publicè carnificē constitui. Non igitur munus eius abominandum: neq; ipse fama, consuetudine hominum, aut sacris expers esse debet. Hoc dicendū erat propter peruersa (ut ego puto) quorundā iudicia, qui non tantùm societate ciuili, sed et sacris cœtibus, et mysterijs à Deo institutis carnifices prohibendos putent: non aliam ob causam nisi quia iudicum imperata faciant.

CAPVT XVIII.

Pœnę exigędę a condemnatis.

Cogantur autem omnes qui condemnati sunt iudicatum facere seu pœna luenda sit capite, seu pecuniā seu quouis modo alio. Nihil enim perniciosius est Reip. quàm cum quidam potentes pœnas Reip. non pendunt. Video etiam illud multis placere ut ne quid multarum uel ad iudicem uel ad accusatorem perueniat: sed uel ad partem læsam uel ad Remp. Sic enim nec accusatores intendere alicui actionem, nec iudices aliquem condemnare suorum commodorum causa uidebuntur. Pœnam Reipub. debitam nemini remittere fas sit, nec Regi nec ulli magistratuum: multo minus hominibus priuatis. Quod cùm in uniuersum accipiendum sit tum uerò de homicidij, adulterij, uirginum uitiatarum & id genus scelerum pœna: quæ ut

prorsus exigatur permultum interest Reipub.

CAPVT XIX.

1. Leges à quibus emẽdandæ: 2. Methodus earũ unde sumenda: 3. scribantur uerbis perspicuis et rationibus additis. 4. Et de rebus similibus similes. 5. Et unis populis una. 6. plus debẽt ualere q̃ mandata principis.

Sed caput horum omnium est ut leges emendentur, uiaq; & ratione conscribantur. Qua de re sæpe actum est in conuentibus anniuersarijs: sed semper multa desiderata sunt in illis correctionibus: nonnulla ex quorundam libidine magis quàm ex æquitate constituebantur: uetera abrogabantur: noua excogitabantur. Hinc fit ut tot leges, tot constituta sint ut nullius industria aut memoria sufficiat omnibus complectẽdis. Neq; tamen ea diuturna sunt. pleraq; anno uertente in nihilum uertuntur: iudicibusq; magnam afferunt dubitationem ignaris quid iudicando potissimum debeant sequi. His adde mandata principis in alicuius gratiam data: quæ & ipsa distrahunt iudicis animum quasi in biuio hærentem qua uia ad sententiam ferendam sit ingrediendum: & an mandatis an constitutis magis obtemperandum. His rebus occurri non potest nisi ratio alia inita fuerit legum figendarum. Qua de re multa mihi cogitanti nihil magis commodum Reipub. uisum est quàm si ex omnibus ordinibus peritissimi quique deligantur: non ij tantùm qui iudiciorum formas et

cautiones, quiq; leges et consuetudines patrias cognitas habeant: sed qui legum aliarũ sint periti ut, Pontificiarum, Romanarum, & gentium aliarum: qui & historias omnium ætatum & philosophorum de moribus ac legibus disputationes, et sacrorum bibliorum sanctiones habeant perspectas: qui exterarum nationum mores uiderint & urbes: deniq; qui sint ab omni eruditione liberali quamparatissimi. Tales enim fuisse ueteres & Legislatores & Iurisperitos, qui & Græcis & Romanis leges conscripserunt, monumẽta illorum testantur. Itaq; & leges rectè et ordine scripserunt, & eas posteritati longum uicturas commendarunt. Certè aut ab hominibus eiusmodi aliquid constituetur ad perpetuitatem aut à nemine alio. Quid enim certi & diu duraturi potest ab istis constitui qui magis in rei familiaris cura, & fortè etiam nonnihil in foro uersati sint: earum uerò artium quæ fontes legum et omnis æquitatis continent sint ignari, res ipsa sæpius iã declarauit? Igitur si placet liberemus hac legum emendandarum cura ferè quotannis redeunte homines equites: eisq; res bellicas tanq̃ materiam quam tractent, et in qua se exerceãt, relinquamus. prouinciam uerò legalem omnem iurisperitis, philosophis, historicis demus: hominibus maiore, ut par est, iudicio, mitioribus & minus per-

turbatis affectibus quàm reliquum hominum genus:
ut ueri simile sit & prudentius et minore aut cer-
te nullo personarum respectu eos Reip. consultu-
ros: meliusq; in re omni æquitatem perspecturos
quàm eos qui in luce hominum uiuentes plus uel
temporibus, uel amicis, uel affectionibus priuatis
inseruire consueuerunt. Multi damnant Vlpiani
sententiam, qua scripsit principem legibus solutum
esse: quæ & si commodum sensum habeat, ut infra
ostendemus: Tamen quia Vlpianus pro tutore ha-
bitus est ab Alexandro Seuero imperatore putant
eum magis gratiæ causa quàm ex ueritate ita scri-
psisse. Sed de hoc uiderint, quibus hæc sunt magis
perspecta. Tametsi uix putem sensum dicti illius
germanū ex paucis Iurisconsulti uerbis elici pos-
se: cùm quidem integra iurisperitorum temporis
illius scripta desiderentur. Quòd si à talibus legum
latoribus metuendum esset, principes etiam multis
affectibus sæpe impediantur quò minus uideant
quod rectum sit: de quorū nescio quo proditum est,

Fixit leges pretio atq; refixit:

Haud sciam cui melius committatur tractatio legū
quàm quibus dixi hominibus in omni doctrinæ ge-
nere uersatis, ab ambitione & aura populari ali-
enis. Addamus, si uidetur ad illos, eos quoq; qui
in foro sint multum uersati. Est enim horum quoq;

Aelius Lā-
pridius in
Alex. Se-
uero.

artificum

artificum hæc tractatio propria: in qua ingenium et
artes poterunt exercere suas. Aliqui Iurisperiti
aut legislatores memorantur qui leges composue-
rint principibus commodas, populis subiectis in-
commodas: nonnulli metu, alij spe, alij amore qui-
dam alijs affectionibus impulsi: quales & hi fuisse
uidentur qui odio plebeiorum multa indulserunt
ordini equestri. Et tamen leges omnes receptæ
sunt ab hominibus partim stultis partim meticulosis
aut alijs & alijs cupiditatibus concitatis. Sed uul-
gus imperitum et imbelle facile impelli cogiq; po-
test ad omnia perferenda. His rebus omnibus pru-
dētis est legislatoris occurrere, ne quid committat
legibus ferendis quod bono & æquo repugnet.
non licet illi partium esse studioso. qui toti Reip.
consulit. Decet eum omnibus perturbationibus
uacuum esse, qui ad solam æquitatis normam om-
nes leges dirigere debet. non enim est locus nec bo-
nis consilijs nec æquitati cùm animum prauæ ac
distortæ affectiones occuparunt. Neq; illud du- 2
bitandum est. multa ex legibus Romanis mutuanda
esse: imò uerò si quid solidi et constantis efficien-
dum est, uia & ratio, quam Græci methodum uo-
cant tota ab eis sumenda est. Neq; ego ignoro
multa in iure Romano desiderari à multis. Iusti-
nianus imperator breuitatem desiderabat. ideo ue-

R v terum

terum iurisperitorum iustis uoluminibus (ut ferunt) exustis in compendium ius redigi curauit. uetuit etiam ne quis præter breuiaria & epithomas in leges aliquid scriberet. Alij alia desiderant: ideo & Saxones & Frisij & alij Germaniæ populi, quamuis Romano imperio subiecti sint, legibus municipalibus magna ex parte uiuunt. Hodie tanta est turba commentariorum quæ ius magis confundant quàm explicent, ut non immerito compendium legum aliquod à multis prudentibus requiratur. Et tamen si quis ad leges suæ Reipub. scribendas animum adijceret, hic certè legibus Romanis multum iuuaretur. Multa enim in eis extant ueterum iurisprudentum & imperatorum prudentißimè consulta & decreta. Erant uiri illi perquam diligentes, & ab omni liberali eruditione, etiam usu ipso paratißimi. sed quæ scripta ab illis manibus studiosorum teruntur, ea integra non sunt. Itaq; in eis apparet tum legum quarundam pugnantia Tum aliquando eiusdem rei eodem in loco inutilis repetitio. Cæterum methodus legum haud scio unde melior quàm ex Romanis legibus petenda sit. Scribantur autem leges uerbis perspicuis, quæ minimè cauillationibus sint expositæ: et de similibus rebus, similes: & unis populis unæ: rationesq; aliquæ addantur legis æquitatem indicantes.

3

tes. Obscuritas enim illa uocum multos nobis peperit interpretes, simulque ansas dedit uarias litigiorum. Est in nostris legibus scriptum ut si quis alicui graue dixerit conuicium, ac STATIM quod dixit non recantauerit, luat pœnam marcarum Sexaginta: simulq; palinodiam canat. Vocatur quispiam in iudicium qui conuicium factum STATIM non recantauerit. ille apud iudicem recantat ac uoculã STATIM de illo instanti, quo, ad iudicem uocatus, se ad primam diem stitit, intelligendam dicit. Peruertere hoc quidem est non interpretari. Certè mens legislatoris erat ut uel subitò uel eodem in colloquio conuicia recantarentur. Talia enim uidentur uel lapsu linguæ, uel subita quadam animi concitatione, non studio obtrectandi nec de industria dicta. ideo legislator uenia digna putauit. quemadmodum & Mimus dixit ignoscere humanum esse ubi pudet cui ignoscitur: et Iulius Paulus iurisconsultus reliquit scriptũ, quicquid calore iracundiæ uel fiat uel dicatur, non prius ratum esse quàm si perseuerantiã apparuerit iudicium animi fuisse. An uerò tibi uidetur noluisse inquinare famam tuam, qui conuicio hodie in te iacto, canere palinodiam sponte non uoluit nisi in ius uocatus? an statim retractauit dicta sua qui anno expleto retractauit? fieri enim potest ut non prius

ff de reg. iuris L. Quicqd.

prius eius rei iudicium quàm anno exacto exerceatur? atq; illud mihi admirari subit tam ineptam interpretationem uulgò à iudicibus in causis iudicandis recipi: cùm tamen & cum æquitate pugnet ut iam ostensum est, & sermonis natura minimè ferat ut particula STATIM ad illum sensum quem dicunt retorqueatur. Est qui ita imperet seruo suo, confecto negotio quod tibi imperaui STATIM redibis ad me. Quis seruorũ tam est ineptus ut illud STATIM interpretetur, cùm à dominio noua mãdata de redeundo accepero? nullus opinor nisi qui uel sit mentis inops, uel mandatũ domini plano et dilucido sermone datum calũnia & malitia ludificari uelit. facessant igitur à foro eiusmodi calumniæ et ineptiæ. Legibus etiam breues addantur rationes aliquæ æquitatem explicantes. Nam & homines cordati libentius illis parebunt, cùm ad æquitatem uidebunt compositas: & mali non facilè eas eludent maliciosa interpretatione. Sit enim lex quam dixi ad hunc modum scripta. Maledici conuiciatores Sexaginta marcis mulctantor: nisi forte dictum contraria sententia, sine mora damnarunt. dignus enim est uenia quem statim pœnitet facti. neq; cogitatum neq; de industria factum scelus uideri debet, cuius palinodiam paulo pòst canere author non dubitat. Si igitur ad

hunc

hunc modum legi ratio & causa fuerit adiuncta certè ea non sinet uel illud STATIM uel hoc SINE MORA, falsa interpretatione corrumpi. Quod autem exempli causa diximus de una lege, idem de reliquis intelligi uolumus. Cessarent hac ratione & nocentium reorum, & causidicorum lites serentium impudentes calumniæ. haberent etiam iudices & boni uiri quo sensum legis uerum defendere possent ac tueri. Non minus & illud necessarium ut de rebus similibus similes leges ponantur, quòd in similitudine eius modi, prudentia, bonum consilium, æquitas maximè resplendeat: in dissimilitudine temeritas, consilij inopia, iniquitas & iniuria cognoscatur. Est lex apud nos de prætore seu (ut nos loquimur) sculteto inutili, ordine suo mouendo: deque eius possessionibus redimendis. optima lex profectò, & digna quæ in Rep. usurpetur. Est enim boni prætoris ius inter ciues suos dicere: cunctam ciuitatem pœnæ metu ac præmiorum spe in officio continere: deinde possessionum quas præ cæteris habent ampliores nomine moribus nostris, in expeditionem, cum res poscit, ire. Hæc qui prætor præstare non possit, ferendus certè non est in suo ordine: plus enim Reip. consulendum est quàm priuati hominis commoditatibus. Quod si interest Reipub. id curare,

cur etiam

cur etiam non eadem lex ad reliquos magistratus transferenda est? omnino ex alijs magistratibus, si indigni sunt qui eos gerunt, plura ad Remp. incõmoda perueniunt quàm ex inutili prætore. Ergo si iste ad eum modum, quem dixi, plectitur, cur non etiam inutiles episcopi, inutiles Palatini, inutiles castellani, inutiles præfecti seu capitanei, inutiles iudices, inutiles scribæ, ordine moueantur? cùm quidem uniuscuiusque istorum indignitas plus noceat Reipub. quàm plurium scultetorum. Sed fortè qui legis de scultetis authores erant, domini scultetorum erant: itaq; tulerunt legem qualem uolebant: nempe scultetis formidandam, sibi ipsis minimè. Quid autem tyrannum est agere si hoc non est? non enim ab eiusmodi legislatoribus, Reipub. habita est ratio. Nam qui Remp. rectè curare uult, & omnes eius partes curare debet, & potiores partes magis curare: ex quibus nimirum bene se habentibus plus Reipub. salus pendeat quàm ex reliquis. Etenim si tu uel in nonnullas tantùm animum intendas, uel minores duntaxat, relictis summis, emendes, à re admodum (ut est nostratibus in prouerbio) tenui, rerum maximarum sumis exordium: extremitates corporis & ueluti crines & ungues repurgare contendis: caput uerò ipsum, oculos, & manus quamuis se male habeant, incurata relinquis.

quis. Videmus hanc legem non unicuiq; reddere ius suum: sed alijs metum incutere, alios in aurem utranq; securos reddere: aut igitur tollenda est, aut ad modum iam dictum amplificanda. Non decet uos qui gubernatis res humanas unicum tantùm hominum genus ob indignitatem punire: de illoq; solo statuere quid eos habere quid non, quem ad finem, & quousq; liceat: in uos uerò ipsos tanta indulgentia esse ut etiam si inertißimi, & in uestro officio negligentißimi sitis, nemo uos propterea in ordinem redigere poßit. Quin, si estis Reipub. plus quàm uestrorum commodorum amantes, à uobis ipsis hunc ordinem incipiatis, necesse est. Et hæc de lege ipsa. nunc de eius interpretatione. Vulgus dominorum inutilem scultetum interpretantur cuius fundos in suum commodum queant conuertere. Hoc uerò non interpretari est, sed legem bene scriptam cauillari. profectò enim inutilis putandus est, qui non facit quod sui est muneris: & ex quo nulla utilitas ad rem uel publicam uel priuatam cuiusuis redundet. Nam si interpretatio illa locum haberet tunc quidem dominis auaris occasio daretur, subditos quorum bona occupare uellent expilandi. Sed illi cauillatores addunt causam suæ interpretationi, quòd se sumptus facere oporteat immodicos & in familiam

familiam alendam, & in supellectilem uariam, et in epulas. Quid ni faciant? Atqui mala facienda non sunt, Paulo apostolo teste, ut eueniant bona: nec campanile (ut nostri homines loquuntur) spoliandum est, templi tegendi causa. Cur igitur tu hominibus panem ex faucibus eripis? cur eos ad egestatem redigis? imò cur causam præbes eis uel ad furta uel ad alia facinora, propter tuum seu necessarium seu mentis errore à te fictum, splendorem? Nescis multos ante te uiros maximos, quorum tu in locum successisti, non minores te sumptus fecisse: nihilominus splendide uixisse: pauperes subleuasse: amicos ditasse: ecclesias locupletasse: Et tamen possessionibus suorum subditorum prorsus abstinuisse? Quas cùm tu inuitis illis eripis, an putas te inde ditiorem futurum? Imò & indies magis egebis: & breui (nisi resipiscis) maledictionem Dei senties: nec diu sudore alieno frueberis. Omnino Reipub. interest tales interpretes in ultimas insulas relegare: qui maliciosa & perniciosa interpretatiõe multas pestes bonis moribus inferunt. Ibitur autem obuiam peruersis eiusmodi interpretibus si lege potestas eis erit adempta tum redimendi scultetum suum, tum de eius inutilitate iudicandi. Iudicium enim omne Tres exigit personas: nemoq; suæ causæ iudex esse debet. Igitur

eius rei quemadmodum aliarum iudicium omne sit legitimorum iudicum. Inutili porrò sculteto potestas sit ut uel donet uel iusto legitimoue pretio uendat non domino nec cui ille uelit: sed ei q ipsimet sculteto idoneus uidebitur. Vtile est autem Reip. ordinem hunc conseruare et tueri tum propter iudicia quæ uel in pagis uel in oppidis exercent: tum propter expeditiones bellicas. His rebus potius consulendum est quàm licentia dominis permittenda statuendi de sculteti quod uelint. Curabit igitur legislator et legem breui addita interpretatione illustrare propter sycophantas & cauillatores, & de rebus similibus leges similes scribere. Huic uerò ipsi danda est opera ut unas leges 5
scribat omnibus his prouincijs quæ unius principis dicto audientes sint. Nam hoc profectò monstri simile esse uidetur ut qui in una Repub. uiuunt, quiq; uni principi obtemperant, diuersis legibus utãtur. Est enim Respub. quasi corpus alicuius animantis unum: cuius membra omnia eodem spiritu uegetentur: omnes actiones ab uno quodam fonte procedant: aut est quasi corpus hoc mysticum ecclesiæ uni Christo principi & capiti suo coniunctum. Cùm igitur unæ leges à Christo præscriptæ sint membris omnibus corporis huius quod est ecclesia, cur etiam non eædem leges omnibus populis

præscribantur qui sub eodem principe uiuunt? Certè una est ratio iustitiæ ius suum unicuiq; tribuens. Cur igitur non eadem iura sunt quæ ab iustitia unicuiq; tribuantur? Cur possessiones quæ mihi iure Chelmensi acquiruntur, eædem iure Magdeburgensi adimuntur? Cur iure Polonico bona fratris mortui sorori superstiti adimuntur: eadem illa iure Mazouitico adiudicantur? oportuit homines talium iurium conditores, tam diuersorum, tamq; discrepantium, alios natos esse in oriente alios in occidente sole. Tametsi uerè si existimandum sit simile lumen ueri cognoscendi & dijudicandi omnibus hominibus natura inditum est: sed quia non eodem modo excolitur, ita fit ut alij acutius cernant alijs. Atq; utinam & leges ciuiles et Pontificiæ eædem essent. Cur enim illæ, genitis ex duobus fratribus sororibusue matrimonium contrahere sinunt: istæ, non sinunt? Cur illæ, sine consensu parentum matrimonium inire non permittunt: istæ permittunt? Cur illæ, uitiantem uirginem non cogunt ut eam habeat in matrimonio: istæ cogunt? Deniq; cur illæ sermone præditis, uel sine uerbis, modò consensus interueniat, matrimonio coniungi permittunt: istæ non permittunt? Hæc enim & alia permulta à Bartholo iurisperito copiosè sunt exposita. Omnino ius esse nequit quod ab iustitia se

iunctum

iunctum sit. est enim iustitia quasi fons ex quo iura manant omnia. Cùm igitur iustitiæ regulam unam esse oporteat, qua æquum et iniquũ iudicentur, eam autem et perpetuã et constantem, sequitur etiam iura, quæ quidẽ recta sint, eadem esse oportere. Nisi forte uarietas est rerum tanta ut leges quoq; uarijs in locis distinctas esse oporteat. Verũtamen quantum effici potest, connitendum est ut de rebus ijsdem eædem prodantur leges. Nam propter legum diuersitatem & professores diuersi sunt, & multæ iuris cautiones, multæq; tergiuersationes natæ: quæ lites infinitas et multorum annorum spatijs durantes pepererunt. Cùm autem hæc de emendandis et condendis legibus erunt perfecta, tum illud sanciendum ne quid contra legem ualere possit, ne mandatum quidem principis. Certè enim Resp. non arbitrio principis, sed ex legum præscripto administranda est. Tyrannica enim est sententia qua princeps aliquid contra leges fingitur posse. Itaq; tanq̃ fax quædam ad nefarias cupiditates principum animos accendens extinguenda & ex Repub. explodenda est. Illi uerò qui dixerunt principem legibus solutum esse ad perfectum & numeris omnibus absolutum principem respexisse uidentur: quem quidem prudentißimum omnium, iustißimum, & optimum esse conuenit. Huic autem

ff. de legibus L. princeps.

6

 tali lege

tali lege quid opus esset: qui sponte sua faceret omnia quæ lex præcipiat? imò uerò talis uiua lex esset, & exemplum omnibus propositum ad imitandum. Cæterum cùm multi principum conscij sibi essent imbecillitatis suæ, dignam uocem esse maiestate regnantis scripserunt, legibus alligatum se principē profiteri: suamq; authoritatē de iuris authoritate pendere: ac principatū legibus submittere maius esse q̄ imperare duxerunt: atq; quod aliis, id sibi quoq; minimè licere iudicarunt. Decet igitur ut & regibus & omni megistratui præsit lex: qua se contra animi perturbationes muniant, regulamq; habeant & seipsos et populos gubernandi. Hæc habuimus quæ de legibus uel ferendis uel emendandis, de iudicijs item & rebus ad ea pertinentibus diceremus.

C.de Legib.et cōstit.L. digna uox.

Epilogus.

Reliqua quæ promisimus iam exequamur.

FINIS II. lib.

AND. FRICII MODREVII COMMENTARIORVM DE REP. EMENDANDA

LIBER III. Qui est De Bello.

MVLTA HOMINIBVS data esse adiumenta à Deo opt. max. ad societatem hanc inter ipsos ineundam, alendam & conseruandam res ipsa testatur. Quam quidem societatem si nunquam turbare ac dirimere, sicq; perpetuò in hac uitæ, facultatū atq; officiorū cōmunicatiōe in pace uiuere liberet, haud equidem adeò multa homini deesse putarē ad eam beatitudinē, quæ in hac mortalitate ab animante morti obnoxio percipi poßit, consequendam. Sed cupiditates hominum insatiabiles, sæuæq; et atroces animorum commotiones efficiunt, ut nec pacem cum dignitate tueri, nec rerum nostrarum eundem semper statum tenere, nec uitas nostras à periculis & discriminibus tutas perpetuò poßimus reddere. Et domi quidem ac intra mœnia quæ inhabitamus insidiæ

Præfatio.

multæ struuntur uitæ bonisq; nostris: foris autem impetimur ab hostibus nostrum sanguinem sitientibus, nostrasq; possessiones occupare uolentibus. Multæ igitur leges conscriptæ sunt, iudiciaq; constituta quibus nos domi à ciuibus nostris tueremur. artes item bellicæ excogitatæ, arma multa comparata, quibus hostium externorum uim propulsaremus. Ac principio quidem rerum, quod ex libris originum mundi apparet, moribus tantùm uiuebatur ac patrijs institutis. Nullæ tum leges erant promulgatæ nec de rebus repetendis, nec de iniurijs ulciscendis: bella etiam nulla inter populos gesta. Patria potestas satis erat ad homines uel castigandos uel ad officium reuocandos. Donec tandem malitia hominum increscente, et in dies magis ac magis quasi exundante, deus mortales omnes, paucißimis exceptis, diluuio perdiderit: ac mox à diluuio, illis qui superstites erant, quiq; parentes mortalium omnium futuri erant, legem de homicidis capite plectendis posuerit: qua et uitis hominum consuleret, & societates eorum inter ipsos fundaret. Deinde multis pòst annis excitauit Nemrothum ad regni solennia & curas imperij capessendas: qui homines uoluntate nolentes, ui in officio contineret. Subsequuta sunt postea bella inter populos & nationes: uiribusq; & lacertis inter exercitus

exercitus de ijs rebus pugnatum, in quibus rationi & moderatis consilijs nihil loci relictum erat. Ac mihi quidem hæc primordia rerum tota mente repetenti, eaq; cum nostræ tempestatis rebus comparanti, subire cogitatio solet animum, quónam modo factum sit, ut cum maiores nostri et inter exteras nationes multum uersati essent, & sedes ipsas suas non in aliquo orbe seiuncto, sed inter humanas gentes collocassent, multaq; & ab ipsis primis hominibus & à uicinis populis in suam Rempub. accepissent, ipsam tamen legem in homicidas, omnibus nationibus usurpatam, respuerint, aliamq; excogitauerint ab omnium populorum legibus longißimè disiunctam? Deinde illud non minorem habet admirationem quòd cùm pleriq; homines ratione utentes in recognoscendis erratis suis pœnitentia aliqua ducantur: sitque hæc hominis christiani laus propria errata sua emendare, & scelera commissa, quoad eius fieri poßit, expiare: Nostri tamen homines in maxima & prorsus coruscante ueritatis luce errore inueterato delectentur: nullas admonitiones quantumuis æquas admittere, nullaq; remedia ex diuinis humanisq; legibus sumpta pati uelint. Itaq; fit ut & homicidia innumera perpetrentur, & infinitæ hominibus imbellibus iniuriæ inferantur, & in opinionum peruersitate

 ac per

ac perturbatione disciplinæ uiuatur. Et hæc quidem fiunt in pace dum adhuc nulli motus armorum apparent, nullaq; belli suspitio increpuit. Vbi uerò uel minima belli fama cœpit surgere, Dij boni quanta insolentia unà surgit hominum equitum? Otiosis (sic enim eos uocant qui moribus & lege ad bellum non proficiscuntur, q̃uis res curent momenti magni) otiosis inquam hominibus minitantur: bellum indicunt presbyteris: colonis & hominibus suis pecuniam (utinam non maiorem quàm æquum sit) imperant: alienis prædam & cædes denunciant. Quæ quidem omnia in ipsa tandem profectione cumulatißimè præstant: et qui in rebus plerisq; sunt flexibili uoluntate, in hac præclara profectiõe constantiam et fortitudinem dignam seipsis exercent: plebem fastidiendo, aliena eripiendo, fruges & pascua, boues & pecudes, uel nullo uel admodum maligno dato pretio, consumendo. atq; ita solo patrio magna ex parte deuastato ac hominibus uiolatis, exeunt foras in hostem summa plebis uoluntate, lamentis eos prosequentis: uotaque, ne unq̃ illis in sua redire liceat, facientis: atq; etiam mutationem rerum aliquam cupidißimè expectantis. Qua enim putatis eum uoluntate fore qui sit multifariam offensus, in illos qui paulò minus quàm hostes hominibus & rebus eorum uiolandis

se gesse

se gesserunt? Iam mihi quisque secum diligenter expendat quid præclari ab ijs expectandum sit, qui ita dijs hominibusq; offensis prodituri sunt in hostem? Mihi quidem hæc non sine magna solicitudine dicuntur, intuenti in pericula quæ impendere uidentur nobis omnibus. Itaq; facere non possum quin & cogitationem de ijs suscipiam frequentem, et quemadmodum infimi quique ad tempestatem iamiam imminentem auertendam summis nauarchis, sic ego summis ordinibus consilia ad pericula à nobis propellenda dare ausim. Quod igitur feci de moribus & iudicijs constituendis, idem de bellis gerendis faciendum duxi.

CAPVT I.

Bellũ modis omnibus ut auertatur studendum: Sin minus auerti poßit quid agendum. & pacis tempore quæ curanda: et de propugnaculis in finibus extruendis.

Quæ tamen ipsa ne unq̃ gerere sit necesse, pax cum exteris populis omnibus q̃maximè colẽda est. Nec unq̃ committendum ut causam illi habeant ullam in nos aliquid hostile moliendi. Si quid fortè iniuriarum ultro citroq; exoriatur, curandum ut illud uel iure, uel bonorum uirorum arbitrio tollatur. Solent ad eam rem fœdera uicini populi & principes inire: qui cùm iudicem habeant communem nullum, ipsi sponte sua eligunt utrinq; iudices controuersiarum: idq; uel alienos uel sibi subiectos: quos ad tẽpus iudicijs

 iure

iureiurando (quo fortè sibi obstricti sint) soluunt: ut illi liberius ex æquo & bono de cunctis negotijs disceptent. Neq; uerò cum nationibus eiusdem religionis tantùm, sed etiam diuersæ, confœderationes eiusmodi licitas esse, sanctorum patrum exemplis probari potest: ut cùm Abraam primùm, deinde Isaac cum Abimelecho fœdus fecerunt, illudq; iureiurando confirmarūt. Omnino paci consulendum est cum omnibus hominibus. Paci inq̄ quæ constans sit, & duratura, nec quicq̄ habeat insidiarum. Etenim si quis per pacis speciem aduersum nos paret bellum, cum eo pax uera non est: sed quò longiores feriæ illi à bello conceduntur, hòc ille & potentior & instructior est futurus ad bellum.
Ergo per tempus pacis diligenter aduertēdum quid agant populi cum quibus nobis est aliquid rei: quibus rebus occupati sint: cum quibus hominibus consilia cōmunicent. Quòd si consilia et actiones eorum ad bellū spectare uidebuntur, impediendi sunt omninò quibuslibet, modò honestis, rationibus.
Itaq; & materia omnis instrumentorum belli ex nostris prouincijs illis interdicatur: quod commodè fieri potest, si ipsi nos ea opus habere dicamus: Et fines nostri tam milite quàm alijs propugnaculis muniantur. quæ res q̄ deterreat uicinos, præsertim præda intentos, à bello, argumento sunt Scythæ: qui

qui cùm audiunt militem nostrum in finibus uersari, domi se continent, nec terras nostras infestant. Vetus est uerbum, occasionem facere fures. Quod ad res alias uerè transferri potest. Etenim malus animus non ad furta tantùm, sed ad res quasq; pessimas facilè impellitur occasione. Omnes igitur occasiones, quoad eius fieri possit, eripiendæ sunt ijs quorum fides & amicitia nobis suspecta est. In primis autem curandum ut in omnibus finibus arces sint bene ædificatæ: quæ & muniantur & rebus necessarijs tum ad uictum tum ad hostes repellendos instruantur. Sed cùm fines omnes munire conuenit, tum eos maximè qui ad gentes spectant à Christi religione alienas: præsertim cùm hoc Turcis solennæ esse uideamus, ut in finibus ditionum suarum arces & propugnacula bello parent: quos quamobrem imitari hac in re non debeamus causa nulla est. Sunt familiæ quædā nobiles apud nos intantū proseminatæ ut ægrē ordinem suum tueantur: neq; expeditionibus propter paupertatem pro dignitate sufficiant. Atq; ex eis qui orti sunt, multi auitæ uirtutis memores artibus bellicis inclarescere uellent, si diuturnum aliquod contingeret bellum. Istis igitur cur quasi coloniæ quædam in illis locis non constituuntur? cur modi certi agrorum non assignantur: ubi arces eis extru-

eis extruerentur: quæ receptacula essent per tempus belli militum nostrorum: ex eis tanq̃ speculis aduentus hostium prospiceretur: primiq; illorum impetus, dum nostris militum manus subsidio uenirent, sustinerentur aut reprimerentur. Profectò si arces eiusmodi aliquot miliarium spacio ab sese ædificarentur multæ, ita ut mox ex una in alteram, quid facto opus esset, significari, atq; à præfectis in unum locum conueniri posset, existimarem præsens & firmißimum propugnaculum hostibus oppositum esse & obiectum. Nec scio cur locus ille hominibus militaribus non magnopere sit appetendus: ubi campus esset amplißimus uirtutis exercendæ: resq; ad uitam necessariæ suppetant: Nam & melle, & pecore, & ferina, & omnis generis frumentis mirandum in modum terræ illæ abundant. Omnino regis est in locis illis statis temporibus uersari: nam et celebriora sua præsentia redderet, & hostium impreßionibus minus opportuna. Quòd si res omnes uicinorum eò incumbant, ut bellum tandẽ nobis inferre uelle uideantur, non sit tamen præter officium per legatos cũ eis agere, ne in animum inducant id facere. Proponenda sunt eis infinita belli incommoda: iure potius aut æquitate decertandum esse hominibus q̃ armis: arbitriq; aut iudices proponendi qui controuersias disceptent. Ve-

ptent. Verè enim comicus dixit,

Omnia prius experiri q̃ armis sapientem decet.

Hoc si à nobis erit factũ, palàm omnibus faciemus nos pacis cupidißimos esse, & à sanguinis effusione abhorrere: Deum nobis demerebimur: hominumq; & nostrorum amorem & exterorum studia nobis adiungemus. Quòd si, quibus cum agimus, hostes nobis esse malint q̃ amici, omniq; humana concertatione præterita, ui et armis nobiscum pugnare uelint, tum quidem arma nostra expedienda sunt: à quibus ut simus omnes in partes ꝑparatißimi, ante tempus curandum est. Nam & ab hoste facilius obtinebimus quod uolemus, si nos rebus omnibus instructos, intellexerit: Et Reipub. in primis conducit parata omnia et bene instructa ad bellum habere: Vt etiam si quid repentinum incidat, eam poßimus tutari & defendere. Itaq; si stat sententia bello experiundum esse, curandum est ut illud in prouinciam hostium totum transferatur. De quo consilia ineunda sunt: ubi primùm belli suspitio increbuit: sed tamen minimè exequenda, nisi exploratum sit rem aliter geri non posse. Quod si nos simus ij qui iniurias ulciscendo subditorum ac Reipub. nostræ, bellum inferre (quandò alia remedia frustra à nobis tentata sunt) cogamur, tum quidem principi Reipub. cui gladius ob id diuinitus

uinitus datus est, minimè cunctandum est quin hostium latrocinia armis persequatur. Ac belli qui-

CAPVT II.

1. Belli iustitia & honestas explicatur: quod ut iustū sit et fœlix causam iustā habere debet: neq; gerendū est nisi rebus præparatis et omnibus de fine eius expēsis. II. Tum rebus primùm repetitis legitimè indici debet. et hîc copiosè de rebus repetēdis, et de causa Prutenica inter Polonos et Germanos. III. Declaratur etiā latißimè iustitia causæ belli: 1. Vt ne laudis ac imperij dilatādi causa geratur. Id quod 1 et ab imperij difficultate, 2 et à regendi labore infinito, 3 et ab eorū qb' imperandū est cōtraria uolūtate. 4 et à finium qui bello quærātur frustratiōe, 5 et à calamitatib9 bellorū infinitis demōstratur. 2. Sed bellū debet geri ad uindicandas iniurias quæ aliter sarciri nō poßint. IIII. Postremò bellum ut sit fœlix ab hominibus Deo reconciliatis gerendum est.

dem sanctitas q̄ religiosè priscis temporibus fuerit culta multorū literis proditū extat. Nec enim nisi rebus repetitis, belloq; ipso p̄ fecialē legitimè denunciato, gerebatur. Et quamuis grauiter peccet qui iniuria facta belli occasionem præbet: Tamen qui iniuriam illatam legitimè ulciscitur, qui pro aris & focis, proq; uita et possessionibus populorum suorum pugnat, is certè de Rep. præclarè meretur. Itaq; Abraam ille pater populi Dei, eripiendi fratris causa bellum hostibus intulit. Multi quoq; Hæbreorum duces bella plurima gesserunt libertatis gratia. Sed belli iustam a-

desse causam necesse est: qua remota non est quod speremus uictoriā. Quin si qua etiā concederetur, Deo fortasse ulciscente per nos scelera eorum quibus cum res esset: Tamen neq; ea diu frui nobis daretur, & metuendum esset ne iustitiæ ille summus uindex conuerteret eam in extremum dedecus & summas calamitates. Igitur si res fœliciter gerere uolumus, causam belli iustam habeamus oportet. Deinde uerò consultandum & de belli genere, & an plus ex eo detrimenti metuendum sit quàm sperandum commodi. II Tum uerò per legatos res repetantur. Quæ autem ratio quis modus debeat esse repetendi, iam dicendum est. Sunt quos non ulla recens causa ad bellum instiget: sed uel possessionum, quarum nulla indicia præterq̄ in chartis uetustate corrosis extent, uel iniuriarum supra hominum memoriam factarum, recordatio. Non rectè quidem. Omnium enim rerum, quemadmodum & uitæ finis debet esse quidam. Qui ante annos Sexcentos se inuicem iniuria affecerunt, illi iudicem habent alium rerum suarum: cui res sunt eorum committendæ, non nostris armis uindicandæ. De possessionibus uerò ante multa secula usurpatis quid opus est bellare? Quid est enim quod non aliquando fuerit alienæ ditionis? Pulsi Troiani sedibus suis, alienas terras ingreßi sunt.

ſunt: in quibus non prius conſederunt quàm uel bellis uel certè multis laboribus exanclatis. Quis nunc Troiano ſanguine cretus, bello repetat ſedes uetuſtas? Quis Didoni ſanguine propinquus obtemperat uoto illius, quod à Póëta deſcriptum eſt his uerbis,

Exoriare aliquis noſtris ex oßibus ultor.

Sed fabuloſa fortaſſe ſunt quæ de Troia & Didone dicuntur. Audiamus ergo quæ ſacra narrat
Deut. 32. hiſtoria. Quando diuidebat altißimus gentes, quando ſeparabat filios Adæ, conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël. Vbi igitur hodie termini illi qui à Deo ſeu filijs Iſráélis ſeu populis alijs ſunt conſtituti? an non omnes mutati? Sed audiamus citeriora. Chaldæorum olim latiſſimè in orbe terrarum patebat imperium. His, multis bellis uictis et ſubiugatis, tranſlatum eſt ad Perſas: deinde ad Græcos: pòſt ad Romanos. Hi uerò maximæ orbis parti imperabant, ac in prouincias remotißimas homines ſui nominis cum poteſtate mittebant. Nunc imperium eſt penes Germanos. In Italia Hiſpani magnam partem regnant. Quis Italorum nunc iuſtè detrectare poteſt imperium exterorum: quos olim ipſi ditionis ſuæ habuerint? Hæc enim eſt rerum uicißitudo ut qui ſæpe uictores erant, aliquando uincantur: et qui uincuntur imperata uincentium facere cogantur.

tur imperata uincentium facere cogantur. Iam et ſancta hiſtoria teſtatur ne gentem quidem illam Dei electam, ſtatum rerum eundem ſemper tenuiſſe: aut terras ac ſedes eaſdem perpetuò incoluiſſe, Etenim præter bella quibus uexabantur, ſæpe alienigenarum imperio ſubiecti erant. Nam & in Aegypto crudeliſsima ſeruitute præmebantur: & in Babylonem captiui abducebantur: & tributa pendebant: & regibus à uera religione remotis erant ſubiugati. Quid quòd teſtamentum dei immortalis, hoc eſt hæreditas, ad exteras nationes tranſlata eſt, Iudæis, quibus promiſſa erat, abdicatis? Nihil igitur noui eſt ſi transferantur imperia, nec ſemper ſint penes aliquem unum. Qui Italicas legerunt hiſtorias, narrant olim Patauinos imperaſſe Venetis: nunc contrà Veneti tenent imperium in Patauinos. Sunt terræ olim à populis chriſtianis inhabitatæ: quas nunc gentes trāſmarinæ, eædemq́; barbaræ occupant. Sunt quæ tenentur à populis non quidem alius religionis, ſed tamen nationis diuerſæ quàm olim. Quemadmodum enim omnia ſub ſole quaſi fluctuant nec ſtatum ſemper retinent eundem: ita & regna & uices imperiorum mutantur, transferunturq́; à gente in gentem propter iniuſtitiam ut dicit Ieſus Sirach. Quod & Daniel Eccle. 10.
diuinus uates teſtatur, et res ipſa loquitur, Mul- Dan. 2.

tas terras indigenis fame, peste, bello fugatis, & nomen et rationem imperij priorem amisisse: nouamq; unà cum nouis incolis assumpsisse. Aegre ferunt Germani Polonum imperare Pruteno: iusq; suum repetunt ex albo nescio quo regionum imperij sui. Quasi hoc album tanti faciendum sit, quanti fieret si quis heri uel nudius tertius relatus esset in numerum reorum. Atqui priusq̃ hoc album conditum esset, erat tempus cùm Germani Prußiæ minimè imperabant: & post istud ipsum album, consequuta sunt tempora cùm Prußi contulerunt se ad authoritatem regum Polonorum. Id quod hodie rationibus tam Prutenorum uehementer conducit hunc habere regem, q̃ Polonorum talem habere prouinciam. Perpetua olim inter Prutenos & Polonos bella gerebantur. Et pax quidem sæpe constituebatur: sed eadem leui de causa rumpebatur. pangebantur fœdera, & rescindebantur. Erat tempus cum rex Polonus in Mahometanos pararet bellum. Sed Pruteno in Sarmatiam irrumpente, coactus est à Mahometanis ad Prutenos arma conuertere. per quam occasionem Turcæ plures nationes christianas occuparunt: finesq; sui imperij eò promouerunt quò scimus omnes. Quid quòd multis literarum monumentis ostendi potest, res olim controuersas inter Polonos

& Prute-

& Prutenos nunq̃ à Germanis esse disceptatas? alius erat iudex ordinarius utrorunq;: apud quem alteri alteris diem dicebant, querelas exponebant: cuius iudicatum faciebant. Quid igitur facient Germani, plus fumosis albis ac uetustis chartis seruient, aut potius cupiditati & gloriæ suæ, quàm rebus tam Polonorum q̃ Prutenorum? Pugnabunt contra rerum naturam uicißitudinem in rebus mortalium ferentem? Omnino & pietati & profeßioni christianæ hæc minimè conuenirent: & res facultatem habere non posset sine ingenti rerum conuersione. Neq; ratio admittit bellum hoc aliquem moliri posse, quin prodat animum suum rebus christianis parum consulentem. Vtinam hoc Romanum nomen, quo nunc regitur bona pars christiani orbis, potius conuertat uires suas in hostes imperij sui: qui uellent sublatam omnem ueri Dei religionem: quàm in socios sibi deuinctos & lege, & moribus, & officijs, & religione, & sanguine, & beneuolentia sua auitaq;. Olim quidem Romanum imperiũ nationibus omnibus uicinis, ac magna orbis parte subiugata, Carthagine etiam Aemula sua sublata, concidit ipsum: uiribus suis intra uiscera sua conuersis. Videant et nunc Romani principes, ne si in socios, hoc est in sua uiscera stringere uelint ferrum, rationem imperij præsen-

 tem

tem amittant: seq; & nomen ipsum Romanum
quasi ex summo fastigio in aliquod baratrum præ-
cipitent. Habendus est igitur modus rerum repe-
tundarum: ne rem uel ab ouo (ut aiunt) ordiamur,
uel ab eo tempore quo altißimus ponebat funda-
menta terræ. Omnino terræ quæ uel à socijs uel
ab amicis benemeritis, multa secula poßidentur,
coluntur, & inhabitantur, quamuis aliquo iure ui-
deantur ad nos pertinere: Tamen æquis conditi-
onibus sunt illis permittendæ potius quàm bello
repetendæ. Quod bellum cùm maxima fortuna-
rum iactura constet, sanguinisq; humani effusi-
one: tum exitum habeat uel peßimum uel nunq̃ tanti
æstimandum quanti erant sumptus, et sanguis effu-
sus, & infinitæ calamitates. Hæc de rebus repe-
IIII tendis. Qui non alia neceßitate ad bellum fe-
runtur quàm gloriæ aut imperij dilatandi causa
peßimè consulunt rebus mortalium. dum enim no-
men suum inclarescere uolunt, ciuium fortunas ac
capita in discrimen adducunt: & cædibus ac cladi-
bus partis utriusq; infinitis loca replent omnia. ac
ne satis quidem intelligunt rem, quam tantopere
I concupiscunt. Nam quid aliud est amplum impe-
rium q̃ ingens & perpetua solicitudo de ijs quos
regendos suscepisses? Velim igitur qui tanta ar-
dent cupiditate dominandi considerent & seipsos
& eos

ut eos quibus imperare cupiant, et rationem omnẽ
regendi. Neq; enim satis est regem aut principem
salutari: pompa & ministrorum frequentia stipa-
ri: eosq; qui dicto sint tibi audientes ad manum ha-
bere. Regere te oportet si uelis esse quod diceris:
hoc est consulere & prospicere uitæ eorum quos
gubernes, dignitati, moribus, legibus, ac fortunis.
Innumeræ sunt dotes quibus reges bonos præditos
esse oporteat: quæ & à nobis primo libro breui-
ter, & ab alijs alibi copiosè explicatæ sunt. Vo-
cantur patres patriæ ut non secus res populorum
suorum curent quàm filiorum: pro eis excubent:
commoda et uitas eorum tueantur: non quieti, non
remißioni, non conuiuijs, non uoluptatibus se de-
dant: sed & corporis labore, & omni animi con-
tentione eò contendant ut dignitatem & commo-
da Reipub. conseruent. Multa noua, multa inopi-
nata accidere poßunt in utranq; partem. Ea regi
tanq̃ ex specula Reipub. prospicienti prouisa esse
debent: ut si quid aduersi immineret, poßit in
promptu consilia habere, quibus uel auerteret, uel
leniret, uel certè aptè & quietè ferret quicquid e-
uenisset. Turpè est enim homini tantarum rerum
molem sustinenti, ita se gerere, ut si quid subito eue-
nisset, dicendum ei sit NON PVTARAM.
Qui igitur ad hunc modum præesse uellet, ut om-

 nium

nium saluti & dignitati consuleret, hic quidem
2 rem maximam & difficillimam appeteret: Sed enim eundem considerare oporteret, num in se sit tantarum rerum efficiendi facultas. Pater tuus Augustus rex, omnibus regiæ potestatis uirtutibus spectandus, cùm fasces regni Hungariæ ac Bohemiæ à morte Ludouici regis, deinde Sueciæ quoq; ei deferrentur, respondisse dicitur, Tot sibi populos diuinitus commissos esse, ut optanda sit illis bene regendis facultas: externa regna, homini suis occupato, minimè optanda. O uocem uiri prudentis & excelsi animi, ac prorsus tali rege dignam. Erat ille uir multum prouidens: rerum muneris sui consideratus æstimator & expensor: artium belli & pacis sciens. Itaq; non mirum erat, populis et ditionibus suis semper consulentem, externa imperia minimè ambiuisse. Contrà sunt multi quos delectent speciosi tituli: qui uoluptatum & quasi spectaculorum non rerum magnarum causa regnare uelint: qui satis se functos munere suo existiment, si habeant qui pro ipsis res gerant. Cumq; regionum multarum, à se longißimè dißitarum, sint præsides, multa ignorant, quæ ibi agantur: multis falsò ad se delatis credere coguntur: satisq; esse putant si edicta mittant, diplomata conscribant, de rebus uix tenuißima auditione acceptis. Si quæ in illis prouincijs

prouincijs seditiones fortè excitentur, eas sedare: si qui subiti casus aut calamitates uel à ciuibus, uel ab externo hoste, uel à fortuna inuehantur, eis occurrere non possunt. Quod accidisse annalibus nostris proditum est, cùm Wladislaus Secundus, magnus patruus tuus Polonis imperans, ad Hungariæ quoq; gubernacula uocatus accesßit: ibiq; rebus gerendis intentus Polonica negotia omittere cogeretur. Fit enim profectò ut, quemadmodum in sæuis tempestatibus nauis sine gubernatore, ita Respub. ubi præsens non adest gubernator, in summum discrimen adducatur: aut, quod de Phaëtonte fabula narrat, seipsum perdat princeps, tantarum rerum, quibus sufficere non queat, onere pressus.
3 Si igitur imperium multorum regnorum ac prouinciarum procul à se distantium difficile est, plenum molestiarum ac periculorum, ut minimè appetendum uideatur homini officio suo probè fungi uolenti, quanto minus est faciendum ut aliquis illud ui quærat & armis? Quid enim minus decet q̃ uelle te gubernare eos qui id à te non petant? uelle te consilium & operam tuam nauare ijs qui ea non indigeant? Insania profectò dicenda est non magnanimitas quæ te ad id armis obtinendum stimulet, quod uoluntate & beneuolentia consequendum esset. Multi opibus suis permagnis 4

 plura

plura adijcere uolentes omnia perdiderunt. nonnulli ditiones suas bello augere studentes, suis expulsi sunt. Profectò boni uiri est nihil facere tanti, ut illius causa quietem uel suam uel aliorum interturbet. charitatemq; qua generi humano coniunctus esse debet, rumpat ac abijciat. Quid enim est quod pluris faciet? An gloriam? Scythicum hoc quidem est ac Turcicum, ui, flamma, ferro, agrorum uastatione, humano cruore laudem quærere. Verè enim uirtutis est non tam gloriam quàm facta gloriosa, quæ cum honestate et æquitate coniuncta sint, sectari. Omnino uera gloria non est, ubi nulla habetur ratio æqui & recti. Neq; in magnis uiris est, qui gesticulationes hominum, rumunculos, uanos & magnificos titulos tanti facit, ut hæc immanibus factis consectetur. Sed fortè uoluptates aut etiam aliæ commoditates quæruntur bello. Hæ uerò firmiores sunt & durabiliores ubi minus curæ est ac sollicitudinis. Iam quæ interea tua conscientia? quam tibi affert uoluptatem qui tantopere sitias dominationem? Quid apud te Dei respectus, cui ratio reddenda omnium nostrarum actionum? An uerò te non mouent scelera, turpitudines, dedecora, & calamitates infinitæ quæ bellum consequuntur? Omnino quod in rebus alijs fit, idem in bellis euenire

uidemus,

uidemus, ut (quemadmodum inquit ille) delirent reges, plectantur Achiui. Regibus ac Principibus seu prælio seu deditione uictis aut ignoscitur, aut leuius q̃ pro culpa in eos animaduertitur: qui tamen causæ bellorum fuere. imò plerunq; authores bellorum omnes, impunitatem consequuntur. Insontes autem et immerentes, qui causam bello nullam præbuere, scelerate mulctantur: dum alij fortunis exuuntur uel populatione, uel igne, uel direptione, uel exactionibus: alij terris suis exterminantur: alij necantur tum fame, tum gladio, tum modis uarijs. Coniuges eorum impudicißimè tractantur, uirgines uiolantur, diripiuntur pueri, alliduntur infantes. Alij artes suas exercere prohibentur, agriculturam, mercaturam, cultum ingeniorum, & omnia ea unde uel uictus uel aliæ commoditates uitæ necessariæ quæruntur. nonnulli officinis & artibus suis desertis ad castra desidiæ & impunitatis causa, concedunt. Hinc tot orphanitates, orbitates, prolis neglectio, uirginum & matronarum prostitutio, mendicitas, squallor, pædor, bonorum morum uastitas. In militibus uerò quorum opera bellum geritur peccandi consuetudo, licentia, in Deum & diuos conuicia, periuria, latrocinia, grassatio, sacrorum & profanorum neglectus & contaminatio: omnium deniq; uitiorum

Tu nefando-

nefandorum & capitalium sentina & colluuies. In quibus omnibus cōniuere necesse est belli ducem, si milite uti uelit beneuolo & obedienti. Accedunt querelæ eorum qui se tibi socios adiunxerunt in bello: si forte non ea abs te præmia referant quæ expectabant: qui & labores, & erumnas, & impensas suas iactare non cessant. Quid dicam de magnis uiris amicis tuis, qui in acie occiderunt, cupiditatis tuæ causa? Quid de uictis qui te tacitis odijs semper prosequuntur: occasionibus semper intenti, ut se uindicent in libertatem? Quid deniq; de ciuibus tuis, quibus pecuniam toties imperabas: toties terrorem incutiebas, ut ne obsisterent cupiditati tuæ: qui à milite uel domestico uel externo infinitas ærumnas perpessi sunt: quos putas animos aduersum te gerunt? Profectò ferreum animum esse oportet qui in tot mala inspiciens non inhorrescat ad mentionem belli: utcunq; sibi uictoriam polliceatur. Cui tamen uictoriæ quis scit se fore superstitem? Sed ut superstites sint multi: Tamen nulla belli commoda tanti sunt ut cum incommodis compensari queant. Neq; enim ex præda, quamuis opima, uoluptatem quis capere potest, nisi latro: neq; ex carnificina & immanitate nisi carnifex. Gloriam autem quis ex calamitate & clade aliorum nactus est nisi apud centauros & impuros

puros istos: qui uita deprauatissima & facinoribus fœdissimis rectum de rebus iudicium amiserunt. Multi tot calamitates bellorum, uiolentias, cædes, ruinas expendentes existimarunt hominem, absq; nefario scelere, bello se implicare non posse: Verùm exempla sunt in promptu ducum clarissimorum & sanctissimorum qui iustis de causis & necessarijs plurima gesserunt bella. Magis igitur causæ belli expendendæ sunt, ac eius gerendi rationes. Et principis quidem est q̄maximè curare, uigilare, prouidere, ut ne ullæ fiant iniuriæ: Si quæ contingant, omnibus uiribus anniti ut sine armis propulsentur. At si iniuriæ nec auerti, nec sine armis sarciri possint, bellum omnino gerendum est: cùm quidem hominum sceleratorum, apud quos nec Dei nec hominum ullus est respectus, licentia malefaciendi aliter cóerceri non queat, nec res ablatæ repeti, nec iniuriæ illatæ uindicari, nisi ad hoc armorum remedium recurratur. Etsi igitur committendum non est ut uel cupiditas habendi, imperijq; ampliandi, uel ambitio gloriæ ac excellentiæ, nos excitet ad bellum: Tamen iniuriæ populis nostris illatæ, studiumq; Reipub. nostræ tuendæ ac defendendæ, maximos debent stimulos addere ad bellum: ut scilicet in pace uiuatur, saluis commodis et dignitate Reipub. Qui enim princeps tale

2

ceps tale omitteret bellum, nec hostium impreßionem milite collecto frangere, nec res ablatas repetere, nec iniurias ultum ire contenderet: is hostibus occasionem similia facinora designandi daret, officium gladij qui illi in manus in pœnam malorum datus est, negligeret: nec princeps, sed Reipub. desertor ac proditor putandus esset. Qui enim, inquit Cicero, non defendit nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam est in uitio quàm si parentes aut amicos

IIII aut patriam deserat. Verumenimuerò non satis est iustam bellandi habere causam ad uictoriam obtinendam. Nisi pœniteat nos delictorum quæ unquam commisimus, nisi actionibus Deo placentibus ornauerimus uitam nostram, nulla spes nobis esse potest uictoriæ. Vtitur enim Deus ministerio gentium alienarum uindicandis sceleribus populi sui.

Hiere. 25. Itaq; & nationes euocat ab aquilone usq;, sibilo
Esa. 5. suo tanquam clangore tubæ ad bellum: & Nabuchodonosorem regem Babylonis seruum suum appellat quem ducem elegerit contra Israélem. describit etiam & celeritatem & robur, & apparatum, & bellandi peritiam exercituum uenientium: ut significet nihil dubitandum esse quin uictoriam de Israéle sint relaturi, aut certè eos in captiuitatem ducturi. Ergo et causa iusta existente, & bello indicto, et uita ad normam christianam instituta,

quod

quod cum Dei nutu geretur bellum, & fœlix fore sperandum est, & fœlices successus habiturum. Atq; haud scio an quod ad eum modum geretur, sit operum humanorum præstantißimum. in quo latißimè pateat campus ad plurimas & maximas uirtutes exercendas. Vbi enim fortitudo maior apparere poßit quàm in mortis contemptione, cùm uitam tellis hostium pro patria exponi necesse sit? Vbi autem iustitia clarior lucere, ubi beneficia plura & cuncto populo gratiora existere quàm in uita paciscenda pro solo ubi ortus sis, pro ædibus in quibus altus & educatus, pro uxore, liberis, bonisq; uniuersis, deniq; pro Repub. & religione dei immortalis? In his uerò omnibus quanta est quæso materia fidei exercendæ? fidei, inquam, in Deum illum præpotentem: sine qua tot pericula nemo uolens prudensq; sustinere queat. Sed animus ad illas beatorum sedes, quæ legitimè certantibus paratæ sunt, respectans, misericordiæq; Dei per Christum Iesum promisse confidens, contra terribile illud mortis malum confirmat se, in ijsq; periculis uersatur ex quibus iter sibi expeditum uideat ad uitam immortalem. Itaq; non immeritò ab apostolo Iesu Christi proditum est, multa sanctos patres præclara facinora in fide & in illa persuasione de Dei erga ipsos gratia & beni- Heb. 11.

CAPVT III. Belli sanctitas & inter opa humana prestãti a multis modis ostenditur et hic exhortatio ad eqtes et ad regem.

gnitate

gnitate edidisse, regna expugnasse, ora leonum occlusisse, uim ignis extinxisse, gladij aciem effugisse. incursiones hostium auertisse, fortes in bello fuisse. Videtur etiam Deus consilio quodam secretissimo ut nationibus alijs ita nobis quoq; hostes uicinos opposuisse, qui nos semper exercerent, et in timore continerent: ne si perpetuò in pace uiueremus, rerum omnium securi, uel uirtus nostra flaccesceret: uel ipsi in nos mutuas dextras conuerteremus. Ideo & olim populo suo delecto in terra illa promissa ad quam magnificè illos perduxit, hostes immiscuit, qui essent illis tanquam materia uirtutis exercendæ: & Romani hostibus finitimis deletis, bella mutua inter se gessere. Quamobrem uos ô equites et quicunq; Rempub. defenditis armis, cùm ad bellum accingimini, nō ad prædam domesticam, non ad licentiam istam patrandi omnia quæ libeant, uos accingi putatote: sed ad opus sanctissimum, ad functionem muneris Deo hominibusq; longè gratissimi. ex quo ad uos uestrumq; genus gloria, ad Rempub. dignitas, ad res uerò singulorum maximæ & plurimæ commoditates perueniant. Tibi uerò ô Rex hæc agenda sunt, iniuriæ & pericula à tuis hominibus propulsanda, licentia seuerè punienda, eaq; omnia curanda & prouidenda quæ ad pacandam & tranquillandam Rempub. domi

pertine-

pertineant: ne si quid per negligentiam tuam in Deum hominesq; committatur, atrox aliqua surgat tempestas, quæ & tuo capiti non parcat Rex & Rempub. tuam euertat. Vides enim quantæ malorum cateruæ foris nos circunstent. Si ea, domesticis malis auxerimus, quis nos liberabit ab ira Dei præpotentis? Recordare Rex Ludouici Hungarorum regis cognati tui, qui propter licentiam & scelera populorum suorum domestica & perijt innocens ipse, & regnum crudelissimo hosti occupandum reliquit. Igitur per singula ditionum tuarum municipia disponendi sunt magistratus qui & arceant iniurias & uindicēt illatas. Sed de his alio loco dicemus. nunc quæ bello apparando sint necessaria exponamus.

CAPVT IIII

1. De arte et exercitatione militari.
2. & quę obseruāda sint a bellatoribus.

Et artem quidem cum omni in re tum militari necessariam esse certum est. Quamuis enim ob innumeras belli gerendi rationes, uariasq; & subitas mutationes uix norma aliqua & lex belli faciendi tradi possit. Tamē multa à uiris prudentibus congesta sunt obseruatione diuturna, quæ ad uictoriam de hoste referendam multum conferre possint. Quemadmodum autem artes omnes, ita et militaris crescit decrescitque tum educatione, tum exercitatione. Parum ualent ad rem militarem homines molles & luxui dediti, quemadmodum Turnus dicit dum

I

Troianis

Troianis exprobrat mollitiem suam his uerbis,
Vobis picta croco & fulgenti murice uestis,
Desidiæ cordi, iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Significat enim homines mollitiæ solutos, militiæ parum aptos esse. Nec loricæ, nec galeæ pondus eos diu ferre, nec arma sine molestia tractare posse: solem, frigus, inediam, laborem recusare. Non igitur in cubiculis ac tectis perpetuò militi hærendum: Noscenda sunt ei ualla, fossæ, tentoria: non uestibus delicatis nimium indulgendum: sed sagis et loricis assuescendum: non in umbris semper delitescendum, sed sole & gelu cutis duranda. Non immerito enim gloriatur Numanus Remulus se à teneris annis laboribus assuefactũ, desidiã semper, mollitiem, et luxum ignorasse, cùm ita inquit

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & undis.
Venatu inuigilant pueri, syluasq; fatigant:
Flectere ludus equos & spicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq; assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat: aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, uersaq; iuuencum
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat uires animi, mutatq; uigorem:
Caniciem galea premimus.

Sed hîc

Sed hîc non de educatione tantùm Remulus gloriatur, sed etiam de exercitatione: qua ipsa ars militaris potißimum uiget fitq; maximi. Ea uero posita est cum in equis tum in equitibus, tum etiam in peditibus. Sæpe equi rebus gerendis impedimento fuere: sæpe etiam stragibus causam præbuere. Ergo qui refractarij sint ac contumaces, uel timidi, uel in defatigatione spiritu deficiantur, tum etiam laboris impacientes, ac agitationibus & conuersionibus inepti, ex acie eijciantur. idq; per præconem proclamari perutile est, ut quisq; ante tempus equos sibi comparet idoneos. Quòd si instrumentis bonis opus cuiusq; artis bene perficiatur, profectò etiam bellis conficiendis equi boni curandi sunt: qui & alantur diligenter, & frequenti equitatione exerceantur: tum cursu & recursu ineundo, tum incitando, tum sistendo, tum de uia deflectendo, tum per salebras decurrendo, nec fossæ nec riuo parcendo, deniq; & in orbem flectendo, & omne opus bello necessarium usurpando. Fieret hoc modo ut non equi tantùm sed sessores etiam ipsi exercerentur. Quod quàm necessarium sit in bellis non est obscurum. Neq; enim fieri potest ut hilarè imperatoris capessant iussa, aut scienter exequantur militaria munera, qui sunt earum rerum inexercitati. Nam quomodo equum flectet, quo-

V modo

modo tela iaciet, quomodo armis utetur, quomodo hastis concurret qui harum rerum prius periculum fecit nullum? Olim mos erat ciuitatum ut tertiam ciuium partem ad militiam assuefacerent: qui alijs Reip. muneribus immunes essent. Itaq; et ipsæ ciuitates sine milite externo tutabantur agros & possessiones suas. Nunc apud nos equester ordo totum onus sustinet Reip. defendendæ. Quæ Resp. militem habet inexercitatū, ea tempore necessitatis aut suo illo eodem imperito utatur, aut exercitum aliunde accersat necesse est. Suoquidem imperito uti quid aliud est q̄ hosti concedere uelle uictoriam? nam nec res bene geri possunt ab imperitis, & hostibus animi crescunt dum norunt scientiam esse bellandi nullam in ijs cum quibus concurrendum sit. Sin uerò milites externi conducendi sunt, illis tamen nec tantùm fidei haberi, nec tantum oneris imponi, nec delinquentibus tam iusta pœna irrogari potest atq; suis: strenuè uerò rem gerentibus plus numerari necesse est. Quid quòd illi in sua redeuntes magnam uim secum pecuniarum asportant? Illud uerò in primis cauendū ne milites externi regione in qua bellum gerunt, locisq; bello opportunis perspectis: rebusq; etiam omnibus quibus uel abundet uel deficiatur, deniq; rationibus belli gerendi eorū, à quibus accersiti sunt, cognitis, procliuiores sint ad bellum

aliquan-

aliquando inferendum uel sponte sua uel ab alijs conducti. Libenter enim hostes adiungunt sibi eum militem qui peritiam locorum habeat, rerumq́ue omnium regionis in qua bellum gerere uolunt. Sed quorsum ista? Omnino quoad fieri potest milites nostri nominis potius conscribendi sunt q̄ externi accersendi. modò tales sint qui rerum militarium habeant aliquam peritiam. Dicamus igitur ut cœpimus de exercitatione militari. Cui haud dubiè multum accederet momenti, si iuuentus heluationibus contemptis, saltu, cursu, & palæstra sese ad agilitatem & promptitudinem exercitaret: atq; ad eam rem magistris uteretur: qui sumptu publico constituendi & alendi essent. Statis etiam temporibus sub dio dormire, sitim, inediam, frigus, & æstum tolerare, feris per auia lustra insequendis operam dare, oneribus et dorso et supra hastam ferendis ambulare, in armis cursitare, in equū ligneū insilere, statuam seu columnam aliquam tum iaculo tum ense tum hasta petere, ac tanquam cum hoste congredi condisceret. Aggeres item fossasq; & faciendo & transiliendo: in ardua loca subsiliendo et de illis desiliendo, eademq; tum occupando, tum ab ijs qui deturbare contendant defendendo: fugiendo item, insequendo, ad scopum præfixum iaculando, inuicem hastis concurrendo, ad res serias se

 prepara-

præpararet. Sunt & illa exercitia armorum non omittenda, diuersis gentibus usitata: de quibus Statius facit Achillem ita narrantem,

Statius Achil. 2.

Iamq; & ad ensiferos uicina pube tumultus
Aptabar, nec me ulla feri Mauortis imago
Præterijt: Didici quo Pæones arma rotatu
Quo Magetæ sua gesa citent, quo turbine cæstum
Sauromates falcemq; Getes, arcumq; Gesenus
Tenderet, & flexæ Balearicus author habenæ,
Quo suspensa trahens libaret uulnera tractu,
Inclusum quoties distringeret aëra gyro.

Par etiam fuerit acies ordinare, rationem concurrendi contrarijs frontibus uel lento uel concitatiore cursu ostendere: nonnunquam etiam prælium tum hastis fragilibus sine ferro, tum globis leuibus manu fundaue iactis committere: uocemq; sonoram in ipso concursu, hostis terrendi causa emittere. Quomodo item acies uel stantes conuertendæ, uel turbatæ rursus sistendæ, ad hæc uel hostes insequendi uel terga uertenda sint, discere. Sæpe insequentes hostem uel in insidias delati, uel alia ratione uicti sunt. non raro qui terga dedere prælio instaurato, uictores euasere. Cautiones igitur horum, discendæ, & quoad eius fieri poßit, seruandæ sunt. Ad custodias etiam & stationes tum diurnas tum nocturnas quomodo & agendæ et occultandæ

cultandæ

cultandæ sint, ad speculandas & explorandas res hostium, ad insidias struendas milites assuefaciendi. In itinere item faciendo quomodo in locis & spaciosis & angustis et inuijs se gerant docendi. Ac in ipsis profectionibus efficiendum est ut, quantum res ferat, milites ordine instructi confertim et contractè incedant: ne, si in longum distrahantur occasionem dent hosti se inuadendi: fiatq; ut cùm neq; primi postremis, neq; postremi primis in tempore opem ferant, omnes separatim trucidentur. Si uerò per angustias uiarum exercitus ducatur opportunitates locorum diligenter occupandæ sunt. Deniq; discendum quomodo effici poßit ut magni exercitus parui hostibus uideantur, & contrà quomodo qui parui sunt magni in speciem appareant. His enim modis hostes aliâs ad pugnam eliciendi, aliâs terrendi sunt. Erat et illa apud ueteres exercitatio ut milites in flumina: quæ fortè in proximo erant, descenderent, non tantùm sordium ex sudore eluendorũ, sed etiam natationis discendæ gratia. Quæ quàm necessaria sit in bellis norunt quibus unquam res cum hoste fuit ad loca aquosa. Assuefaciendus est miles ut signa ab imperatore data obseruet. quorum partim ad prælium ineundum, partim ad recipiendum se in castra, deinde & ad castra metandum & ad discedendum produntur. Fi-

 unt au-

unt autem aliâs uerbis, aliâs tubarum clangore, aliâs etiam notis alijs ut uexilli hastæue depreßione, ignis extinctione, & his similibus. Sunt alia exercitandi genera, de quibus qui in bellis magis uersati sunt exactius narrare possunt. Ad eiusmodi autem exercitationes ludi solennes in nonnullis Rebuspub. constituti sunt: præmia etiam certantibus proposita. Itaq; & nostræ Reip. ludi similes non essent inutiles, quibus iuuentus armis omnis generis exerceretur. Tempora etiam quotannis constitui è Repub. est: quibus ad certa loca omnes, qui lege Rempub. defendere debent conueniant, cum equis et armis tam ijs quibus tegatur corpus, quàm quibus hostis feriatur. Præficiendi etiam sunt uiri graues & rei militaris periti, qui exercitus lustrent, numerum eorum qui in armis esse debent recenseant, acies tanquam ad prælium instruant, & quomodo confligendum sit, quid etiam agendum cum hoste, doceant. Atq; in his omnibus Palatinos, castellanos, præsides municipiorum, & quicunq; sunt cum potestate præsto esse conuenit: ut omnia cum authoritate & maiore cum diligentia agantur: militesq; sint dicto obedientiores. Nam cùm militis sint partes & sistere se, & progredi, & hostem ferire, & regredi, & alia pro re & loco agere, profectò qui in his quasi umbris præli-

orum

orum uersati non sunt, fieri non potest, ut cùm ad solem & puluerem, hoc est in aciem & in ipsum discrimen erit uentum, bene & fortiter se gerant. Et hæc quidem sunt quæ bellaturis inhærere, in eorumq; ui ac natura inesse uidentur. Nam alia sunt extranea illa quidem, sed tamen necessaria & ipsa quæ ab eis, in primis autem ducibus belli cognoscantur. Primùm quidem militum tum suorum tum hostium natura, ingenium, mores, uirtutes & uitia. Nam ex ijs multa in utranq; partem quæ uictoriam uel promoueant uel impediant colligi possunt. Deinde regionis in qua bellum gerendum sit situs & natura: montosa sit an plana? quos fluuios, quas syluas, ciuitates, castra habeat? mores item ciuium & incolarum? Iam locum uel castrorum ponendorum uel acierum ordinandarum quantum fieri poßit prænosse in primis conuenit. Ex his enim omnibus multæ rerum gerendarum occasiones arripi possunt. Non omnis locus obsidionem fert: non ad omnem machinæ admoueri possunt. aliter cum Vlisse uafro illo: aliter cum Aiace forti quidem uiro sed minimè insidioso res agenda est. Polyphemum immanem illum & ferum ut uincas potum illi quo inebrietur præbeas oportet. Multa igitur pro genere belli & hostis cum quo bellum geritur definienda sunt: nam

V iiij cum

cum his qui, ad fugam minimè apti, statariam pugnam faciunt, aliter res gerenda est quàm cum Turcis & Scythis qui fugam simulando & interficiunt se persequentes, & pugnam instaurant, & incautos facile sua multitudine circundant. Hæc omnia prudentibus bellatoribus tenenda et cognoscenda sunt: quorum consideratio plus sæpe ad uictoriam ualet quàm robur et hominum multitudo. Ideo & Turca tametsi multitudine hominum & instrumentis belli superet omnes ferè monarchas: Tamen arte & opportunitatibus plures uictorias adeptus est quàm potentia. Nouit ille nationũ omniũ cũ qbus res illi futura sit, mores: nouit regionũ et locorũ situs. ea sibi, p exploratores ul' hominibus christianis cõductis, depingi curat. nec unquam ad nos uenit nisi omnia cognita prius habeat et perspecta. ita scit ubi acies ordinandæ, ubi decertandum, ubi resistendum sit. Sæpe ex nostris moribus certam sibi uictoriam pollicetur. Nam & helluationes & luxum omnis generis & discordias nostrorum habet perspectas. Hæc igitur uitanda sunt, & occasiones omnes cognoscendæ. Pleriq; mirantur tantam olim Romanorum uincendis populis fœlicitatem fuisse ut sibi orbem terrarum subegerint. Etsi autem fortunam Romanorum permagnam fuisse certum est: Tamen nisi exercita-

tio & disciplina militaris tanta apud eos fuisset quanta uix apud alias gentes: nisi opportunitatum omnium belli gerendi obseruantißimi fuissent, nequaquam potuissent tam bene uti fortuna sua. Itaq; multi scriptorum tradunt eos non tam multitudine militum q̃ arte & peritia uictores extitisse. Et Vegetius narrat in omnibus scriptoribus inueniri singulos Coss. Romanos aduersus hostes copiosissimos non amplius quàm binas duxisse legiones, additis auxilijs sociorum: quæ uel æquabant uel plura erant. Tantam in Romanis fuisse exercitationem, tantam fiduciam ut cuiuis bello duas legiones crederent posse sufficere. Et hæc quidem Vegetius, qui ait in Romanis legionibus sena milia, interdum amplius militare consuesse: imò interdum minus, ut in eo bello quod aduersus Antiochum L. Scipione consule gestum est, Duas legiones Romanas, Duas sociûm ac Latini nominis fuisse, Quina milia & Quadragenos singulas habuisse Liuius tradit. Et hæc quidem eò à me dicuntur ut intelligatur Romanos parua manu, sed milite exercitatißimo et ducibus peritißimis ingentes exercitus sæpe fudisse. Nam et eo tempore bellum grauißimum ab eis gerebatur, cùm & potentißimum regem, & Tertiam orbis partem quasi nouum mundum inuaderent. Sed multi queruntur artem

bellandi & hanc rem omnem de instruendis acie-bus, nostra tempestate parum utilem esse, propter uim tormentorum æneorum, quibus multa homi-num millia prosternantur. Quod etsi uerum sit: Tamen et illud confitendum est multa prælia com-mitti citra telorum emißionem ex eiusmodi tor-mentis. Deinde & ueteribus fuerunt quædam tor-menta: qui tamen arte instructis aciebus pugna-bant. Imò Turcæ quoq; qui multum tormentis u-tuntur, Macedonico more instruere acies dicuntur. nullam etiam armorum exercitationem omittunt. Et scholas eos habere ad id destinatas, ubi iuuen-tus erudiatur ad bella, certum est. itaq; neq; homi-nibus nostris ea res omittenda. Iam de armorum genere, de exercitu instruendo, de numero & e-quitum tam leuis quàm grauis armaturæ, & pe-ditum, et bombardariorum, et sagittariorũ, et fun-ditorum, & gerophorontum, & fossorum, deq; re-bus alijs ad conficiendum bellum necessarijs præci-pere non est meum. Sunt artifices earum rerum à quibus ea discere conuenit. De arte et exercitati-one hactenus.

CAPVT V. De moribus & disciplina militum.

Quoniam uerò neutrum horum a-liquid magni efficere potest sine bonis moribus ac seueritate disciplinæ, ideo militibus talis uita de-genda est quæ declaret eos Dei timentes esse & honestatis amantes. Qui in acie uersari audent

Dei ti-

Dei timoris & proximi amoris expertes, & se et patriam in certißimum discrimen adducunt. Nam conscientiæ uitæ malæ, eos exagitabunt: gladios & arma è manibus eis excutient: terroribus non tan-tùm ab hoste, sed ab ipsis etiam umbris & foliorum strepitu eos implebunt. Quemadmodum ipsemet Deus ad eos, qui præceptis ipsius non obtempe-rent, loquitur, Corruetis coram hostibus uestris: subijciemini eis: fugietis nemine persequente: ter-rebit uos sonitus folij uolantis. Sint igitur milites Dei amantes: eiusq; præceptorum obseruantes: no-men ipsius ne blasphement, neue in uanum sumant: sobrietatem ament: luxum & lautitiam tum cibo-rum tum rerum aliarum ne studiosè consectentur: Scorta è castris abigant: libidinibus ne se polluant: modestiam in rebus omnibus seruent: neminem con cutiant: nullius res auferant: contenti sint stipendijs suis. Si quis aduersus hæc fecerit uel punitor pro culpæ ratione: uel si res sit leuior ab imperatore contemnitor, nullaq; beneuolentiæ significatione comprændenditor. Carthaginenses, milites suos, q̃diu militarent, uino abstinere uolebant. Maho-metes etiam genti suæ in armis omnem pulchritu-dinem & Reipub. & religionis ostendens, uino eis perpetuò interdixit: cuius usum rei militari quadam sagacitate uidit obesse. Cyrus Persa uictis

Leuit. 26.

Aristo. in œcon.

Asirijs,

Xeno. de pæd. Cyri lib. 4.

Aßirijs, prædaq; & omnibus rebus ad uictum necessarijs potitus, continuit militem suum à mensarum lauticijs: pane & aqua contentum esse uoluit: ideo eodem strenuo deinceps usus est. Contra Cyaxares cum milite Medo, cùm cibis exquisitis uteretur, crapulæ indulgeret, uestes delicatas mutaret, in ignauiam se dedit: resq; gerendas neglexit. Hæc quidem sunt exempla temporum à nostra memoria remotorum. adferrem & quædam nostri temporis nisi essent odiosa. Illud in confesso est ex cibis et potionibus delicatis, intemperantiam nasci: eamq; nullo negotio delabi ad mollitiem, libidines, & imbecillitatem quæ pestes sunt Reipub. maximæ. Quid quod assueti mensarum lautelis facile in morbos incidunt uarios, cibi mutato genere: quod in bellis euenire necesse est? Cauendum est autem in primis ne inter milites fiant seditiones: quæ solent ferè nasci, hominibus non eiusdem linguæ aut nationis sub eodem duce merentibus. Ideo si qui tales sunt diuersis castris segregentur. ad prædam autem aut annonam diuidendam conuenientes, ne quid suo arbitratu agant: sed res omnis præfectis illorum committatur. Profectò consuetudo illa concionandi quæ apud Romanos in usu erat, si à nostris imperatoribus usurparetur multum conduceret cum ad res multas, tum ad concordiam inter

milites

milites mutuamq; beneuolentiam conseruandam: quæ in bellis est maximè necessaria. Turca quidem cum Christianis bellaturus, nihil magis optat q̃ ut inter se sint discordes. Nunq̃ ille Hungaros concordes uincere potuit: discordes uerò magis arte & occasionibus q̃ ferro & potentia profligauit. Exercitus christiani cùm in expeditionem educuntur, tantæ seditiones inter duces et populos uariarum nationum solent exoriri, ut plus laboris sit nonnunq̃ compescendis illis q̃ hoste inuadendo. Id certè eiusmodi est ut animos nobis quidem adimat, desperantibus ab ijs finem unum inueniri posse qui sint tanta animorum disparitate: hostibus autem addat non mediocres, sperantibus eos facilè uinci posse qui ipsi à se uicti sunt mutuis seditionibus. Itaq; discordiæ & seditiones uitandæ sunt. atq; illud efficiendum ut miles se q̃maximè obedientem præstet superioribus suis. Quid est enim uirtus militaris sine obedientia q̃ temeritas? quæ q̃ inimica sit bonis cõsilijs in omni uita, in bellis etiam q̃ sit periculosa, multa exempla testantur. Militum quidem non tam consilium q̃ opera conduci solet. Quocirca miles q̃uis ignarus consiliorum superiorum suorum (quæ sæpe occulta fieri necesse est) parêre debet: seu iubetur in castris se cõtinere, seu manum cum hoste conserere, seu in fossas descendere, seu

re, seu uallum murosq; ascendere, seu quiduis aliud factu necessarium exequi: idq; usq; eò ut si etiam præsens mortis periculum adeundum sit, ne iussa capessere detrectet. Sine his enim uictoria nullo modo comparari potest: qui finis est bello propositus. Adde quòd miles dicto obediens cum in omni officio facilius continebitur, tum à seditionibus minore negotio retrahetur. Miles cùm multis rebus contumax, ac iussorum negligens redditur, tum impunitate ac mala de præfectis existimatione. Ergo & in delinquentes est animaduertendum: nec quicq̃ impunè abire permittendum: ne unum delictum trahat post se alia: quod in omni uita accidere uidemus. Et præfectis danda opera ut uirtute & prudentia uindicent se à mala existimatione. De quibus quidem præfectis ordo exigit ut iam dicamus.

CAPVT VI.

In præfectis rerum militarium quarũ rerum ratio in primis habenda. et hic de Palatinis, & imperatore, & de reliquis præfectis rei militaris.

Omnino Reipub. interest ne uirtutis bellicæ uel prima loca uel præmia ambitio occupet: utq; delectus fiat pro personarũ dignitate: sine qua non est quod aliquis speret se in pretio fore apud turbam militum. Vnde igitur dignitas spectanda? certè non tam ex genere aut diuitijs q̃ ex industria, rei militaris peritia, animiq; robore in præ-

lijs per-

lijs perspecto & cognito. Nemo de capite dimicaturus præfert equum suæ domi natum, sed pauidum & fugacem, equo uel Threicio uel alibi nato, acri & magnanimo. Quæ igitur, malum, stultitia est cùm de salute & quasi capite patriæ agatur, per gratiam promouere fucos tuos quia domestici sunt & consanguinei, eosq; præferre alienis, industrijs, laboriosis, & fortibus uiris? Facile est dici ac salutari imperatorem, ducem, chiliarchum, centurionem, decanum, aquiliferum: sed esse ac quod res poscit præstare, id uerò longè difficillimum. Multis eiusmodi honores mandantur solius generis ac diuitiarum respectu: hominibus alioqui inexercitatis, nunquam inter tyrones uersatis, uix militiæ adscriptis. qui quales se in munere suo præstare soleant et lippis et tonsoribus (ut dici solet) perspicuum est. 2 Cùm autem Palatini moribus nostris, duces sint in bello, singuli suorum municipiorum, omnino eos uirtutibus bellicis excellere necesse est. nihil enim imperito duce turpius: cui consilia, uires, & artes desint rerum gerendarum. Palatini habent sub se Centuriones, Decuriones, Quincuriones, seu alijs nominibus appellatos, cum quibus consilia communicant, quæ par est occultißima habere. Hos uerò lectißimos esse conuenit, ac plus in omni opere militari, quàm reliquam

militum

militum multitudinem, exercitatos. Sic enim &
militem magis obtemperantem, & ad quæuis obe=
unda munera promptiorem & alacriorem habi=
3 turi ſunt. Sed in primis imperatorem, cuius nutu
omne bellum adminiſtratur, eum eſſe oportet, qui
& prouidere multa, & ex tempore conſilium ca=
pere, & multarum maximarumq; rerum cogniti=
onem habere, in ipſa uerò re militari principatum
tenere poßit: qui & æſtum, & frigus, & labores,
et omnes belli incommoditatas plus quàm alij fer=
re: qui exercitum in officio continere: qui in ani=
mos militum alacritatem & promptitudinem quaſi
influere: qui quod in rem fuerit perſuadere uel re
uel oratione queat. Quamobrem imperatoris eſt
loca, & caſtris metandis, foſſa ualloq; muniendis,
& bello faciendo, opportuna ſcire eligere. popu=
lationibus modum et rationem præſcribere. Theſ=
ſeras diſcernendis hoſtibus à ſuis dare: aliaq; ſig=
na in bello neceſſaria prodere. excubias manda=
re, ac per uices uigiliasq; nocturnas diſtribuere.
locorum peritiam habere. caſtrorum & ponen=
dorum et mouendorum rationem tenere. ordinem
& in eundo & in recedendo ſeruari mandare.
militum animos aliâs terrere aliâs erigere. ordi=
nes tum leuis tum grauis armaturæ inſtituere. of=
ficia diſtribuere, & alios centuriones, alios decu=

riones, quoſdam ſigniferos, nonnullos etiam præ=
torianos qui imperatori ſemper aßiſtant, facere.
acies pro loco & tempore inſtruere: et ad hoſtem
ſeu à fronte, ſeu à dorſo, ſeu à latere adoriundum
educere. hoſtium acies uel turbare uel circumueni=
re ſtudere: eorum conſilia explorare, noſtra occul=
tare. milites ſuos ad pugnam confirmare. receptui
canere. Vidimus ipſi Hieronymum Laſcium Si=
radiæ Palatinum prudentißimum & fortißimum
heróem, cùm acies ſuas iam inſtructas obequita=
ret: ad prælium fortiter ineundum hortaretur: de=
cus ac præmia fortibus, inertibus pœnam ac dede=
cus nunciaret: occaſiones omnes obſeruaret, nulli
parti exercitus deeſſet. Technas, aſtus, fallacias,
quibus hoſti imponat, ſibi caueat, cognoſcere debet
imperator: cautionesq; belligerendi tenere. Neq;
uerò, quia hoſti fides data præſtanda eſt, ideo do=
lus omnis aduerſus illum improbandus. Illud tan=
tùm agendum ut bellum ſit legitimum. quo ſuſcepto
nihil ad iuſtitiã intereſt dolo pugnetur an Marte
aperto. Quod & Ioſuam Dei iuſſu feciſſe ſacra Ioſue. 8.
teſtatur hiſtoria: & Póeta inquit Dolus an uirtus
quis in hoſte requirat? Ergo & ſtratagemata ex
hiſtorijs cognoſcenda, & cautiones belli gerendi
tenendæ. Etſi enim ſæpe illæ uariantur, occaſio=
nibusq; extemporanéis plus nonnunq̃ quàm arte

ulla utendum eſt: Tamen non raro incidunt tem-
pora, quibus ſimilitudine rerum ab alijs geſtarum,
de multis neceſſarijs rebus poſſumus admoneri.
Certè omni in re cautum magis quàm audacem im-
peratorem eſſe debere multi duces oſtenderunt. In
bello etiam Germanico quod Carolus V. cæſar an-
no Chriſti 1547. geßit, manifeſtè apparuit. ma-
gis ille prudentia animi quàm uiribus corporis u-
ſus eſt rebus gerendis. De urbium, locorumq́; a-
liorum propugnationibus obſidionibus, oppugna-
tionibus ac direptionibus: de fame ab ijs qui obſi-
dentur propulſanda: de pluteis, uineis, tormentis
omnis generis uel propugnandæ, uel ſi neceſſe ſit
oppugnandæ ciuitati neceſſarijs: de cuniculis ad
muros ſubuertendos: de hoſtibus uel repellendis ne
clam murum aſcendant, uel exturbandis ſi in urbem
irrepſiſſent: de maioribus fluminibus traijciendis,
de ſtagnis, de montibus, de locis arduis et prærup-
tis: de officio & in uictos & in captos & in pro-
ditores, & in eos qui ſponte ſeſe dediderunt: de
inducijs cum hoſte faciendis, deq́; rebus ſimilibus
operæ pretium fuerit ea legere quæ multi prodide-
runt, ut Vegetius, Aelianus, Frontinus: & alij ſcri-
ptores præſtantes. Quamuis enim animus uirtu-
tis magnitudine & robore ſeptus, ipſe excitet ſe
ad res arduas ſuſcipiendas & conficiendas: Ta-

men ſi ille erit, tantarum rerum ſcientia auctus, e-
xemplaq́; ſibi proponet ducum qui in ijſdem rebus
uerſati ſint, maiore haud dubie fiducia aggredietur
ſuos tueri, hoſtes propulſare. Equidem cùm omni
præfecto in rebus & actionibus ſuis, tum in re mi-
litari expetendum eſt duci ut ſit imperandi peritus,
& militem habeat dicto audientem. Habeat itaq;
milites munerũ militarium peritos, qui laborare,
qui pericula ſubire uelint: qui dedecus fugiant: in
re turpi uerecundia tangantur. Talium animi fa-
cilè excitantur ad imperata explēda. Contrà igna-
ui, imperiti, leues, & quos nullum ſtimulat gloriæ
decus, alacres eſſe non poſſunt, nec frugi, nec aßi-
dui imperatis exequendis. Itaq; ille mos impro-
bandus eſt milites conflandi ex fece omni hominũ,
numeri tantùm explendi cauſa. Multi enim uxore,
liberis, officina, agricultura, re familiari relicta in
bellum concedunt: ut domeſtico labore & ſudore
uitato, licenter uiuant, prædentur, alienis rebus fru-
antur. Atq; haud ſcio an hæc ſit cauſa multorum
bellorum infœliciter geſtorum. Audiuimus ad ſo-
lum clamorem Turcarum aduentantiũ caſtra non-
nulla deſerta, pugnas infœliciter commiſſas, arces
& ciuitates occupatas. Non eſt difficile inueſti-
gare cauſas tot calamitatum: quarum mentio erat
facienda in hac tractatione imperatoris. Eius

enim est delectum facere militum: ac uidere cuius quisq; ordinis sit: quam artem exercuerit: quomodo extra tempus belli se gesserit. Eorum item ingenia, animos, exercitia nosse: ut sciat ad quam rem unoquoq; usurus sit in bello. Omnino in uitam militum quotidianam inquiri non est inutile. Scorta uerò, uoluptatum institores, & alios non necessarios homines ex castris remoueri prorsus necessarium: neq; tam est curandum de numero militum q̃ de peritia. Ipsum igitur imperatorem, cuius est curare hæc omnia, antestare cæteris necesse est indole bona, disciplina, consilio, fortitudine, constantia & omni uirtutis genere: ac in primis Dei timentem esse oportet, illiq; fidentem. Est enim hoc non humanum sed diuinum opus non inuitis, sed & uolentibus, & mandata exequendi cupidis imperare. Qui autem rebus quas dixi præditus fuerit, eius non uerbis tantùm sed aspectu etiam militum animi mouebuntur ad bellica, quamuis difficilia, opera. Bello indicto et rebus omnibus apparatis exercitus primo quôque tempore in agros hostium educantur. Est enim hoc capitali odio dignum in multis equitum nostrorum, qui nec equum nec ullam rem necessariam bello habeant: sed cùm dies indicitur profectioni tum primùm de equis quo iure quaq; iniuria acquirendis cogitant; rebus

CAPVT VII. Exercitꝰ in agros hostium primo quoq; tē pore edu cendi.

rebus imbellium insidiantur: sacris profanisq; abutuntur. priusquā ueniant ad locum destinatū nonnunq̄ hostis cum præda pecorum et hominū discedit: nonnunq̄ in patrio solo expectatur: ubi omnia uel nullo uel exili dato pretio consumuntur. Quo fit ut à plerisq; equitum bellum expetatur, non illud legitimum quo salutem patriæ afferant, sed bellum hoc domesticum: hoc est licentia summa agendi omnia quecunq; libeant. Non sic maiores nostri fortißimi uiri, qui rebus omnibus ad bellum opportunis instructißimi, hostibus obuiam procedebant: eorumq; solum quamprimum ingrediebantur. ibi & uiuebant, & hybernabant, et prælia committebant: nec prius domum quam bello confecto redibant. Itaq; imperium hoc uirtute eorum tantum est auctum, quantum ut à nobis bene regatur & conseruetur, optandum est. Ergo, quod iam à nobis dictum est, ex ante diem profectioni indictam, quæ restium Tertiarum nomine uulgò appellatur, usq; ad diem quæ lustrando exercitui designata est (intra quod tempus omnibus, qui dèbent, laribus paternis discedendum est) magistratus sint parati certis in locis, quos uel castellanos uel tribunos uulgò appellamus, qui iniurias & propulsent & ulciscantur. Ioannes Baptista, militibus quid se facere oporteat rogantibus, respondit ne quem concutiant,

CAPVT VIII. Magistratꝰ domi cōstituēdi qui militum in bellū ꝓficiscētiū licētiā & prędā cōprimant.

 cutiant,

cutiant, ne calumnientur, ut contenti sint stipendijs suis. quibus uerbis legem continentiæ, moderationis, iustitiæ et innocentiæ eis fixit: præda autem abactione, omni iniuria ac uiolentia eis interdixit. Hodie uidemus ita bellum à multis geri ut ex comminationibus, periculis alijs intentatis, prædis, ac iniurijs maximum faciant quæstum. Lex igitur eiusmodi ponenda est: ac potius olim à Ioanne posita renouanda atq; reuocanda: magistratus constituendi qui in transgressores mox animaduertant: quiq; de hac statione defendendæ domi Reip. non prius discedant, quàm ab ijs tuta fore omnia intellexerint qui expeditionem bellicam ad prædam domesticam conuertunt. Et hoc quidem uel castellanorum uel tribunorum uel quorumlibet aliorum magistratuum munus esto. Exercitu in unum locum coacto, uacacionem militi à laboribus concedere inutile est. Quòd si hominem unum alere otiosum molestum sit, totam uerò domum, molestius: profectò multò fuerit molestißimum, exercitum. Itaq; cùm à magnis & serijs rebus exercitui otium est, ne milites torpescant & in luxum ac epulas effundant se, ludi eis frequentes instituantur, ac premia proponantur. Quod fecisse Aeneam Virgilianum constat, qui otioso exercitui ad hunc modum indicit ludos,

CAPVT IX. Milites i statiuis ne sint otiosi, ludi eis instituãtur et premia ppõnãtur

" Prima citæ Teucris ponam certamina claßis.
" Quiq; pedum cursu ualet, & qui uiribus audax,
" Aut iaculo incedit melior, leuibusúe sagittis.
" Seu crudo fidit pugnam committere cæstu,
" Cuncti adsint, meritæq; expectent præmia palmæ.

Huiusmodi ludis & à luxu pudendo milites abducentur: & laudis cupidine excitabuntur ad decus et officium: & crebra exercitatione tum uires corporis roburq; conseruabunt, tum paratiores reddentur ad seria certamina, tum uerò existimationem bonam colligent sibi apud hostes: quæ certè ipsa eiusmodi est ut uel sola persæpe ingentem pauorem & consternationem hostibus incutiat. contrà ignauia, delitiæ, crapula, oscitantem militem reddunt, &, amißa existimatione minimè formidandum. Est in ore famaq; cohors prætoria Turcica quam Ianizaros uocant. & certè ordo ille disciplina et exercitatione militari est commendabilis. Itaq; annis superioribus sola aduentantium fama exercitus christiani adeò consternati fuiße dicuntur in Hungaria ut nullo prælio facto, aliquoties loco cedere cogerentur. Ipsi etiam Turcæ mollitiem & delicias quorundam christianorum adeò perspectas habent ut quoties cum eis præliari cogitent, cum porcis saginatis rem sibi fore dictitent. Tantum in mentibus hominum ualent opiniones de

CAPVT X. Magni mometi in bello fama & existimatio.

fortitudine ignauiaque alicuius conceptæ & confirmatæ. Danda igitur est opera militibus ut se ludis & exercitatione assuefaciant, consilijsq; idoneis instruant ad ardua Martis opera: otium, crapulam, ac omnem luxum tanquam pestem præsentissimam fugiant: laborem, sobrietatem, temperantiam consectentur. Ab his enim ueluti fontibus facilè & ad famam hominum exterarumque nationum profluent: et ad munus suum probè exequendum contra hostem fœliciter progredientur.

CAPVT XI.

Stipēdia ad tēpus soluēda: Prēmia benemeritis constituenda & decernenda: ignauis et male meritis pœnę.

Cùm igitur uirtuti militares honores sint deferendi, tum illud curandum ut stipendium debitum omni militanti ad diem soluatur. Etenim solutionis tarditas ac procrastinatio molesta est omni laboranti: sed in primis grauißimum Martis onus ferenti. Reddit militem & proteruum, & imperia ducis recusantem, & seditiosum, & ad defectionem cogitātem. Quòd si quā fiat ut pecunia præsto non sit imperatori, omnino beneuolentia, spe, promißis retinendus est miles in officio: operaq; omnis adhibenda ut qui salutem suam omni tempore pro patria morti exponant, pacta mercede ne fraudentur. Qui uerò se in hostem præclarè et fortiter geßissent, honore et præmio debito ne careant. Turpe est enim eos qui cicatrices & uulnera acceperunt, qui se mortis periculis pro patria com-

commiserunt, non digna uirtute sua præmia ferre: adulatores uerò, fœneratores, et qui pecuniæ conquirendæ rationes tenēt, commodis omnibus frui. Olim quidem tanta ratio habebatur fortium uirorum, qui patriæ defendendæ præclaram nauassent operam ut ex seruis liberi, ex plebeis nobiles crearentur, alijsq; beneficijs augerentur: ac iustis præmijs deficientibus uel appellatione, uel cognomine, uel ornatu singulari, uel alijs insignibus honestarentur. Hinc coronæ illæ ciuicæ, murales, obsidionales appellatæ: quibus donabantur qui ciuem seruassent, qui murum hostis repellendi causa conscendissent, qui obsidione suos liberassent. Hinc anulorum ornatus cuiq; pro expeditionum, in quibus interfuisset, numero, concessus. Hinc tituli illi Pater patriæ, Numidicus, Africanus. Hinc tibicines et funales cærei: quibus ut. C. Duellius ob rem aduersus Pœnos præclarè gestam, domum à cœna uel è curia noctu redeundo, uteretur publicè concessum erat. Hinc supplicationes, ouationes, triumphi, & alia innumera, quæ & testimonia erant publica uirtutis in magnis rebus uersatæ: & significationes gratitudinis ciuium in homines bene meritos: & quasi calcaria ad Remp. tuendam alios excitantia. Quamobrem hodie quoq; uiri fortes et donis & honore uerborum prosequendi sunt et

Valer. lib. 3. cap. 6.

X v sedibu-

ſedibus honorificis donandi, & magiſtratu ornandi, & ſpe maiorum præmiorum confirmandi: ac ij qui ſe uirtute ipſi ſua nobilitarunt, nobilitatis inſignibus ornandi, armis quoq; galeatis, uiuida bello uirtute meritis, augendi: contrà atq; hodie à multis fiat, qui cùm galeam nunq̃ in periculis capite geſtarint, eam tamen in armis gentilicijs depictam geſtare non dubitent. poteſtas etiam eis facienda et aurea ornamenta geſtandi, quæ ſcilicet uel hoſti detraxiſſent, (quod L. Manilium feciſſe narrant hiſtoriæ Romanæ, cùm hoſte deuicto et torque ei detracta, torquem ipſam ſanguinolẽtam Torquatiq; cognomen ſimul induiſſet) uel præclaro alio facinore meruiſſent: & eadem ijs qui ius ferendi non habeant detrahendi. Hoc cùm erit moribus uſitatum, pudebit iſtos ignauos aureis torquibus uulgò ſeſe uenditare. Certè emeritis quoq; militibus poſſeßiones aliquæ eſſent conſignandæ: ubi & ipſi ætate ingraueſcente conquieſcerent, et alijs exemplo eſſent ad benemerendũ de Rep. et ad fortia facta. Quemadmodum autem benemeriti præmijs, ita ignaui et male meriti conuicijs et pœnis afficiendi ſunt pro culpæ ratione: ut nobiles in plebeios, plebei in ſeruos reijciantur: poſſeßiones eis adimantur, magiſtratu moueantur: aut, ſi culpa ſit magna, capite plectantur. Erat moris Romani ut ſi à

ad hæc ferè tempora ſtipendium militi conducto à colonis pro iugerum numero. cuius ſtipendij cogendi cauſa ſupra diximus conuentus annis ſingulis præcipuè indici. Sed eiuſmodi ſtipendium multis iniquum uiſum eſt, in quo cogendo iugera tantum numerarentur: interea nec quantitatis eorum nec bonitatis ratio haberetur ulla. Sunt agri quibusdam in locis non tam cultione quàm natura opimè et fertiles: Sunt alibi quamuis bene culti et ſubacti, tamen parum benigni. Ad hæc quædam regiones ſunt melliferæ: quædam paſcuis abundant, lignis, armentis, & rebus alijs unde coloni multas percipiant commoditates. alibi terra arenoſa, niſi graueſcat pluuiâ malignè alit colonum ſuum. Iam iugera ipſa non ſunt eodem modo laxa in omnibus municipijs. Quomodo igitur ſtipendium quod par & æquale ab omnibus penditur poteſt eſſe æquum: cùm quidem iugera agrorum imparia & inæqualia ſint tam ſpatijs terræ, quàm frugum prouentu, ac commoditatibus alijs? Igitur quæſitæ ſunt annis ſuperioribus rationes aliæ Reip. defendendæ. Permulti erant qui multis & grauißimis adducti cauſis, omnes omnium qui ſint in hac Rep. prouentus æſtimandos cenſerent. atq; eius rei cauſa uiros delectos obire, inſpicere, & conſcribere poſſeßiones & reditus omnium uellent: hoc eſt

fructus omnes annuos & ex reditu pecuniario & ex agris prouenientes. Nullius enim facultates ab eiusmodi censu, secundum quem tributa Reip. penderentur, exclusas uolebant: indignum rati ut immunis esset oneribus Reipub. qui commoda ex ea perciperet. Itaq; neq; regias neq; sacerdotum facultates hoc censu liberabant. Et horum quidem sententia diuisa erat. alij enim qui expeditionem uniuersorum sine multis populorum nostroru̅ calamitatibus, accidere posse minime sperarent, numerandu̅ pro rata parte ab omnibus putabāt: non semper quidem eade̅ quantitate: sed tamen semper pro ratione redituum uniuscuiusq;: quemadmodum necessitas Reip. postulare uideretur: atq; inde stipendium militi conducto persoluendum. Alij qui insolentiæ equitum obsisti, eosq́ue in debito officio contineri posse putarent, nihil numerato opus esse dicebant: sed unicuiq; pro modo prouentuum certum equitum peditumúe numerum imperandum. Qui quidem equites ac pedites uel omnes unà, si ingens hostium impetus esset reprimendus, progrederentur in aciem: uel si leuiores impreßiões (quales sunt istæ anniuersariæ Scytharum) auertendæ, certa equitum peditumq; pars. Ad quam rem municipia omnia harum prouinciarum in septem uel octo partes (quæ uel tribus uel alio quouis nomine appella-

appella

appellarentur) distribue̅da essent: ut singulæ annuo tempore bellica munia sustinerent: & anno exeunte in locum priorum sequentes uenirent: atq; ita, unis alijs succedentibus, in orbem belli uices per omnes tribus irent & redirent. Haberent etiam singulæ tribus Palatinum unum pluresúe qui duces essent illarum: cùm quidem ueteribus institutis Palatini municipiorum, duces sint in bello. Quotenæ autem reditūu seu marcæ nostrates seu floreni respondere debeant equiti uni: unde etiam pedites designandi sint, an ex ijs quorum annui reditus numerum non assequantur pro equite consignandum, an uerò aliunde, res est multæ deliberationis, nec nisi Senatus consulto definienda. Ea uerò ratio bellandi si ad effectum deduceretur, neq; admodum grauis esset, & commoditates Reipub. multas afferret. Nam & iuuenes exercitatiores, & patres eorum ad arma omnis generis, equos, currus, & cætera bello necessaria paranda solicitiores redderet: & una tribu militante, alias domi quiescere fineret: omnesq; & à luxu auocaret, & expectatione ordinis uicis suæ suspensos negotijsq; intentos teneret. Nam alij quidem cogerentur ipsi in hostem ire, ut qui sunt ordinis equestris: cuius hoc munus est proprium. Alij uerò etsi non irent ipsi: Tamen pro se equites peditesq; mitterent ut Rex

& sacer-

& sacerdotes. Quorum ille in omnes Reipub. partes intentus diu ab ea abesse nequit: nec nisi in expeditionibus uniuersorum esse consueuit: isti ne in his quidē. sacris enim uacantes arma horrentia Martis tractare nequeūt. Quo magis curare illos deceret ut tales pro se uicarios darent Reipub. qui illi aduersus hostem utilem operam nauare et possent et uellent. Si quis uicariorum non eam quam deberet Reipub. operam præstitisset, contra Remp. fecisse iudicandus, & pœna constituta esset puniendus. Et hæc quidem belli gerendi ratio annis superioribus aliquoties in Senatu tractata est. quæ cùm apta sit & percommoda huic Reipub. nunq̃ ab armis conquiescenti, mirum est quamobrem sit repudiata. Sed quod culpa seu temporum seu hominum omissum est, posset adhuc publico ordinum consensu sarciri. Cuius rei frequentibus municipiorum legatis in conuentu initia nonnulla ponerētur. Qui enim ad conuentus mittuntur, possent singuli de numero & equitum & peditum dicere suorum municipiorum. Ad quam rem & Palatinorum & castellanorum & præfectorum & aliorum qui non imperiti rerum eius, de quo ageretur, municipij essent sententiæ accederent: ita ut paruus error accideret hac ratione ineunda. Sed longè exactius res ageretur per eos qui publicè delige-

rentur, ut ipsi accederent singulorum possessiones: suis oculis omnia lustrarent: aut etiam narratione aliorum discerent: eaq; omnia in tabulas inferrent: ac tandem in conuentu uniuersorum proponerent. Iam commodum, quod ex censu accederet, illud certè est minimè contemnendum, quòd seu numerandum esset, seu miles mittendus, non facilè in Rempub. fraus aliqua admitteretur. Est qui possessionum suarum nomine, tenetur cum Centum equitibus expeditioni interesse. Is fortè uniuersum suum comitatum conflauit ex ijs, quorum singuli ex suis possessionibus uno equo militare debent. Ac nostris quidem moribus totum illum comitatum hoc est Nonagintanouē equites non opus esset separatim facere sumptum in expeditionem. Simul enim unusquisq; illorum duas sustineret personas: Simul & in asseclis illius cui operam suam locassent, haberetur: & suum munus sustineret. quod Reip. ex possessionibus proprie deberet. An uerò Respub. ad hunc modum non insigniter fraudatur: dum pro 199. equitibus, tantùm 100. in aciem educuntur? Quòd si æstimatio census fieret, non facilè numerus diminueretur uel militum, uel pecuniarum quas quisq; ex fundis reditibusúe Reipub. deberet. Hæc de censu, atq; adeò de duabus rationibus bellandi, dicamus de Tertia. Erat enim

non nemo qui quasi montem pietatis extruendam è Repub. esse putaret. Sic enim symbola uocabat seu pecuniam quæ ab omnibus pro modo facultatum semel quidem iusto numero conijceretur: deinde quotannis nonnullo etiam supplemento augeretur. Sed & hæc ratio & aliæ quas narraui, quoties propositæ toties etiam reiectæ sunt. Mira enim sunt nostræ gentis ingenia: quæ consilia noua & inaudita, quantumuis honesta sint & utilia, tamen omnino respuat. Semper igitur ad conuentus generales recurritur. illi maximo omnium ordinum concursu agitantur: sumptus maximi in eis exercentur: Bona temporis pars conuiuijs extrahitur: Postremò colonis & oppidanis pecunia imperatur. Hic finis hæc meta solet esse consultationum omnium. ad hanc ubi peruentum est, iam neq; causis audiendis, neq; legibus emendandis magnopere studetur. Etsi autem ut dixi difficile est nostros homines ad aliam rationem, quàm quæ hactenus usurpata est, inducere: Tamen quia duas iam ostendi: explicabo & hanc Tertiam si fortè uel temporibus uel uoluntate adduci poterimus ut aliquã illarum amplectamur. Montem pietatis, sicuti ego accepi, clarissimus & sapientissimus uir Ioannes Lascius religionis & Reipub. nostræ princeps, quodam in conuentu Petricouiæ habito ad hunc modum

modum erigendum censebat ut quasdam uocaret summas primarias, alias secundarias, nõnullas Tertiarias. Primarias dimidijs fructibus æstimabat quas semel tantùm numerari satis esse iudicabat: cõputatis quidem in fructibus, et censibus pecuniarijs & agrorum emolumentis. Secundarias ex uigesimis redituum partibus conficiebat: quas omni anno solui uolebat. Tertiariæ fortuitæ essent de quibus infra dicemus, primarijs et secundarijs constitutis. Et quamuis nec primariæ nec secundariæ constitui possent nisi reditibus singulorum æstimatis: adeò uix quicquam sanciri potest ad perpetuitatem nisi primùm censu constituto: sed quoniam primariæ non nisi semel soluendæ essent non desperabat Lascius omnes Reip. amantes ea bonitate fore ut libenter & prolixè eas soluerent, sine fortunarum & bonorum suorum exacta æstimatione. Si fortè propter difficultatem numariam arduum esse uideretur ut tota summa primaria simul numeraretur: credebat tamẽ sine magna molestia Quadriennio uel ad summum Quinquennio numeratum iri & à Rege et ab omnibus possessiones perpetuas habentibus: atq; adeò omnibus ecclesiastici ordinis uiris: ijs quidem qui beneficia sacerdotalia perpetua perciperent. Eximendos enim hoc numero putabat eos qui anno uertente quasi motoriam

fabulam agere ac præsidum suorum uoluntate loco cedere cogantur. Sed qui sacerdotijs gaudent perpetuis, ab his pro facultatum uniuscuiusq; sacerdotij & redituum ratione (eorum quidem qui ex agris, censibus, proueniunt) et primarias & secundarias summas, numerandum esse. Idem & de principibus profanis & de equestris ordinis uiris, possessiones agrorum & census alios habentibus intelligendum esse censebat. Haud scio an in hunc numerum ascribendi essent ciues & oppidani agros colentes. Nam colonos quidem quos Cmethones uocamus omnino excipiendos puto, qui et quotannis numerent dominis suis, et labores omni die ferant. Maximi certè & perennes ex eis percipiuntur fructus: uixq; alio quàm mancipiorum aut bestiarum loco habentur. Et ratio igitur & æquitas suadet ut qui uix aliquando respirent ab oneribus, respirent tamen ab hoc tributi genere. Sed de oppidanis & ciuibus agros posidentibus quid dicemus? Haud equidem puto singulorum tantas esse possessiones ut primariæ summæ conficiendæ multum addere posint: ex quibus nimirum uix ipsi se cum familia in annum alere ualeant. Deinde in moribus multorum esse ut sæpe agros uendant, & alij ueniant in alias possessiones, in aperto est. Neq; uideo qui

deo qui uelit primariam numerare summam de agro quem sit altero aut Tertio pòst anno uenditurus. Puto igitur satis esse ut omnium iugeribus æstimatis dent singuli oppidani agros posidentes, pro rata parte, quotannis ad secundariam summã conficiendam, singuli scilicet fructuum annuorum partem uigesimam. Idem de equitum possessiõibus censeo: colonis seu ut nunc loquimur Cmethonibus carentibus. De mercatoribus, opificibus, cauponibus qui fundos nullos habent, sed rem quærunt artibus suis, difficile potest certi aliquid statui. Omnino res committenda uidetur ciuitatum magistratibus: ut qui res & artes ciuium suorum in conspectu habent, modum & rationem illis quotannis præscribant quantum Reip. soluendum sit. Vidi in quibusdam Rebuspub. obseruari, ut mercatores & opifices magnum arte sua facientes quæstum, quantum quisque lucri haberet, iureiurando profiteretur. qui quidem mos cur improbandus sit nihil uideo. imò aratores quoq; quin iugera sationum suarum (si necesse sit) iureiurando profiteantur nihil causæ uideo. Mercatorum quidem & opificum capita mercium non possunt sine iactura fortunarum suarum diminui. Eodem enim numero, quo fundi agrorum, habenda sunt. & quemadmodum aratores non fundos ipsos: sed fructus ex

fundis prouenientes seu pecuniam pro illis conferibuunt: Ita capita mercium salua & integra mercatoribus permittenda sunt. Tributum uerò ex lucro tanquam fructu (quod iureiurando profitendum diximus) imponendum illis est. Caupones qui in pagis sunt nescio cui rectius committantur quam dominis suis. Opifices uagi qui certas sedes non habent, institores item qui uix arte sua sese sustentant, liberi sint ab omni onere soluendi. Quod de oppidanis, mercatoribus, opificibus cauponibus hic dictum est, id ad duas priores bellandi rationes (si alterutra illarum probaretur) transferri posset. omnis enim summa ab his omnibus congesta uel ad belli usum uel ad aliam Reip. commoditatem conuerteretur. Iam pecunia omnis mulctatitia quam, quorumuis criminum rei peractis moribus legeq; soluunt, nescio an rectius aliquò referatur (ea quidem excepta quæ ei qui læsus sit debetur) quàm in hoc Reipub. ærarium: unde & defensio paretur, & alijs necessitatibus publicis prouideatur. De monte pietatis quem Lascium, si placet, appellemus, deq; rationibus eius extruendi satis ut arbitror dictum est. Nunc quis fructus tanti montis, qui locus, qui custodes. Locus tanti thezauri sit omnium munitissimus, et à finibus hostium remotissimus. Ego præ arce Cracouiensi nullum ui-

lum uideo aptiorem. nam & munitissima est & frequentissima. Nisi fortè cautiorem Reipub. hunc thezaurum fore putamus si alio quàm uel regius uel ecclesiæ thezaurus loco esseruetur. minus enim damni fore si unus horum quàm si omnes simul eodem loco repositi in discrimen adducerentur. Hæc si ratio habenda est non mihi displiceret arx Petricouiensis si frequentior esset: aut certè ecclesia ipsa Petricouiensis quæ sita est in maiore populi frequentia. Sed spero facilè locum, uel si nouus extruendus esset, inuentum iri, si primùm de ipso monte inter omnes conueniret. Custodes sint præcipui Quatuor, unus regius, alter ab ordine ecclesiastico, Tertius optimatum & equitum, Quartus plebis. Hi soli claues habeant, numos recipiant, numerent, inferant & expendant: accepti & expensi tabulas conficiant: syngraphas conscribant suisq; manibus subscribant: rationes omnium statis temporibus, omnibus ordinibus aut ab illis delectis, edant. Nunc qui fructus tanti montis esse possint uideamus. Ille uerò permagnus fuerit quòd futurus sit tanquam belli neruus aduersus omnem hostem. Aduersus Scytharum quidem latrocinia spero nunquam exhaustum iri: aduersus alios aut sufficiet aut maximo erit adiumento. Est autem hoc rebus gerendis pernecessariũ pecuniam in numerato ha-

bere. difficulter enim, cum opus est, conquiritur. et tum exercitus uel serius conscribuntur, uel citius quàm oporteat, dimittuntur: multæq; occasiones prætermittuntur rei bene gerendæ. Iam nullius fortunæ perinde atterentur uigesimis fructuum partibus quotannis numerandis, quàm si semel, hoste potentißimo imminente, effundendæ & quasi euertendæ essent. Hoc etiam thesauro ita constituto colonos & Cmethones nostros seruitute ista perpetua, liberaremus. Hunc uerò fructum non certè in postremis numeremus. atq; haud scio an sit omnium longè maximus. Videre licet uitam colonorum haud dißimilem uitæ mancipiorum: terræ & uomeri affixi sunt perpetuò: Totos dies uel sibi ipsis uel dominis laborant. Multis uix panis in medium annum sufficit: reliquo anni tempore agunt uitam miserrimam. Qui ditiores sunt, hi multis iniurijs sunt opportuni: multas habent artes mali domini eos deglubendi: nec enim Cmethoni de domino suo apud aliquem queri, nec eum in ius uocare licet. Numerant quotannis & dominis & presbyteris. Si quis à tributo annus est uacuus (quod ætate nostra aliquoties accidit) Tamen expeditionis bellicæ prætextu, dominis suis sæpe numerare coguntur. ita nomen tantum numerandi eis mutatur: res non mutatur. Haud scio an seruitus Egy-

ptiaca maior fuerit hac Cmethonum seruitute. An igitur non putamus rem humanißimam & æquißimam esse ut uel hoc onere tributi soluendi liberentur? Ministros, qui in annum operas suas nobis locauerunt, ita tractamus ut & cibum, & uestem, & pecuniam illis largiamur: illi uerò nec nobis nec Reipub. hoc nomine pendere coguntur. Quid autem Cmethones sunt aliud, quàm ministri perpetui cum liberis & familia sua? an non satis habent perpetuos labores ferre? quotannis & dominis numerare & presbyteris decimare? Profectò & æquitas uiolatur, & ab humanitate multum disceditur, dum et hæc necessitas defendendæ Reip. illis imponitur. quis enim ignorat supra ætatem et memoriam nostram has regiones omnes ab illis defendi esse cœptas? nam quid interest defendant per seipsos Remp. an ijs numerent qui defendant? Quòd si id Reip. omni iure debuissent, an non satis iam functi officio uideri poßint? an non adhuc tēpus sit meritis illorum uicem reddere? Atqui hoc est ordinis equestris, qui prærogatiuis honorum adipiscendorum in Rep. gaudent: qui possessiones amplas poßident, ut uel ipsi Remp. ab hoste defendant, uel ijs numerent qui sint defensuri, hancq; gratiam de tot beneficijs Reip. referant. Quod quidem factu illis non esset difficile si quem luxui

modum præstituere uellent. Quantum enim uidemus ab illis impendi in uestes preciosas, in conuiuia, in aureas torques? His rebus et gratiam quærunt, & magnificentiam apud uulgum ostentant. Vtinam isti qui nouorum tributorum solent authores esse, sumptuarias leges condi procurent. Etenim si sumptibus non necessarijs pepercerimus, erit unde sumptus necessarios Reipub. suppeditemus. Ego quidem ita existimo maiorem & diuturniorem fructum capturam Rempub. ex defensione ad eum modum constituta, quàm ex Cmethonum tributis quantumuis magnis: Deumq; opt. max. facturum ut temporibus aduersis ipse sit liberator et protector noster: quemadmodum Dauid rex & propheta testatur inquiens, Beatus uir qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum dominus. Quibus igitur pollicitatiōibus ad misericordiam egenis & pauperibus colonis tribuendam accendi possumus, si his diuinis beatitudinis & liberationis in die mala futuræ non accendimur? an non putamus fore ut, si in illos duriores esse pergamus, pro beatitudine maledictio nobis & ira Dei immineat, nullusq; in die mala nobis misericordiæ locus relinquatur? Magnus igitur fructus putandus est montis quem diximus pietatis si per hunc Cmethones nostros à seruitute ista

ista liberauerimus. Addamus Tertium fructum et ipsum non contemnendum, ut si fortè Resp. in præsentia uel non egeat defensione, uel thezauros habeat abundantes, poßint inde ciues (quo nomine intelligo omnes qui manent unà in hac Rep. sintq; eius quasi membra) mutui nomine sumere quantum quisque uel pignoribus uel fideiussoribus cauere poßit. Debebit autem mutuatarius à centenario florenorum in annos singulos Quatuor aut Quinq; florenos seu minus reditus uice numerare. quæ pecunia omnis adiungatur monti pietatis. & hæ summæ Tertiariæ uocentur. Sed cautio sit idonea de summa mutuo data: cuius prior ratio habeatur in exigendo quàm aliarum cautionum priuatis hominibis datarum: debent enim publicæ res præponi priuatorum. Ne liceat rem pignori Reipub. datem diuendere. Si quis eam emit, suo damno emit. omnis enim summa ex pignore resarciri debet. atq; hoc etiam à mutuatario cauendum est ut ad neceßitatem Reip. uel summam mox ipse soluat: uel ex pignoribus eam repeti ius fasq; sit. Iam quòd quæstores nonnulli tributorum usitatorum perstricti sunt sæpe grauibus suspitionibus uel auariciæ, uel perfidiæ, uel expilationis iniustæ, spero equidem suspitionibus eiusmodi nullum deinceps locum fore, si & qui summas afferent ad montem pietatis

pietatis, & qui accipient, fide & tabulis signatis
agent omnia. Profectò in municipijs seu territo-
rijs uel ut hodie loquimur palatinatibus singulis,
necesse est suspitionis fugiendæ causa duos esse
quæstores iuratos: qui coniuncta manu & pecuni-
am exigant & chirographa subscribant: ita qui-
dem ut neuter sine altero quicquam agat. diligen-
tiores erunt & maiore fide agent omnia cùm sibi
mutuò conscij erunt rerum à se unà administrata-
rum. Eadem fide & diligentia præditi esse debent
quæstores, quos supra custodes montis pietatis uo-
cauimus: qui & ærarij præfecti dici possunt: ad
quos chirographa unacum pecunijs collectis à
municipalibus quæstoribus afferri debent: & ab i-
stis ad municipales alia: ut cùm ad rationes confe-
rendas uentum erit, utraq; chirographa utrisq; te-
stimonio esse poßint. hoc modo nunquam aut uix
poterit fraus committi pecunijs exigendis & reci-
piendis. Et hæc quidem de monte pietatis seu æra-
rio: deq; alijs defendendæ Reip. rationibus. Quas
in Senatu aliquoties propositas & tractatas scio:
sed nunquam usurpatas nemo ignorat. Tributum
& uectigal Reipub. causa imperatum quisq; sol-
uere debet, non tantùm pœnæ magistratus fugien-
dæ causa: sed etiam, ut ait Paulus, propter consci-
entiam. Non enim defensio Reip. fieri potest sine

CAPVT XIII. Et soluẽdum tributum Reip. causa impe-

magnis

magnis sumptibus & præsidijs. ideo Paulus &
tributa & uectigalia pendi, & onera publica subi-
re iubet: subiectionisq; neceßitatem grauißimis uer
bis auget, dum ait oportere nos subditos esse non
solum propter iram, uerum etiam propter consci-
entiam. Omnia igitur legitima belli munera quæ à
magistratu iniunguntur obeunda sunt subditis, si
Dei offensionem uitare, pœnasq; grauißimas fu-
gere uelint. Sed tamen magistratus ipsi uideant ne
abutantur ijs quæ Reipub. causa data sunt. Propte-
rea enim Paulus dandum esse affirmat ut principes
debitum Reipub. munus expleant. Qui igitur ab-
sumant aut aliò conuertant tributa quàm necesse
sit, ij tanquam populi sanguinem sugere: qui uerò
sine causa ea imperent ij rapacitatis ac tyrannidis
uitio se contaminare putandi sunt. Addamus huc
quod etiam in multis conuentibus actum est è
Repub. maximè esse ut non tantùm municipia Po-
loniæ: sed et prouinciæ aliæ quæ regno coniunctæ
sunt ad eandem rationem uel contribuendi uel mi-
litandi adducantur. Facilius coniunctis uiribus
communem hostem repellemus quàm si ijsdem di-
spersis, alij ferant onera, alij otiosi alienæ calami-
tatis sint spectatores. Omnes uehimur quasi una
Reipub. naui: eam nos aduersus omnem tempesta-
tem defendere communibus uiribus æquum est.

ratũ: & a principibus sine causa nõ imperandum.

CAPVT XIIII. Prouĩciȩ omẽs uni principi subiectȩ, eodẽ modo uel cõtribuant: uel militent.

Nam

Nam si te cessante nauis in discrimen ueniat, tu reus eris naufragij. Immunitates uerò munerum in publica calamitate iactare astutorum hominum est. & omnia ad suam utilitatem conferentium: atq; haud scio an etiam alienum malum expectantium. Relictus est Hercules ab Argonautis, cùm Colchum pro aureo uellere cum eis petendo, labores nauticos, prætextu excellentiæ quasi priuilegij cuiusdam, ferre cum illis communiter nollet. Deserendi & isti essent in periculis qui per speciem priuilegiorum communes operas nauare nolunt Reipub. defendendæ. Prudentiæ est uidere an quæ prouinciæ ab ijs locis ubi bellum gerendum sit ita remotæ sunt, ut magis sit è Repub. illas contribuere, q̃ militem à se longis terrarum interuallis mittere: qui & proficiscendo incommodaret locis per quæ iter faceret: & ad locum belli ueniendo de uiæ longinquitate ineptus redderetur tractandis armis. Illud difficile est statuere bonum ciuem esse qui alijs de summa Reipub. periclitantibus, ipse cum posset, nec militare uellet, nec in commune quicq̃ conferre.

Arist. Politi. 3.

CAPVT XV.

Parta uictoria qd agendũ.

Parta uictoria si fortè cæsis fugatisq; hostibus prouinciam eorum nolimus occupare, agendum est de pacis conditionibus cum uictis: confœderationesq; tales faciendæ ut ne illis renouare bellum unq̃ liceat. Et quemadmodum Virglius apes à prælio

& ludo

& ludo inani retrahere iubet hac ratione,

Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisq̃ cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit uellere signa.

Ita uictori faciendum ut potestatem cum uictis omnibus tum præcipuè eorum ductoribus adimat belli faciendi. Igitur & sumptus belli ab eis exigendi sunt: & obsides accipiendi: & mulcta indicenda: & tributa auxiliaq; contra hostes nostros, si quando usus sit, imperanda. Quòd si prouinciam hostium occupare licebit, tum consilium capiendum de ea uel alicui committenda, qui sit perpetua nobiscum amicitia coniunctus: uel à nobis seruanda et retinenda. Verè dictum est à Póeta

Non minor est uirtus q̃ quærere parta tueri.

Itaq; si prouincia retineri non possit sine maximis difficultatibus ac sumptibus, qui ex ea nunq̃ sarciri possint, potius uel ipsis uictis, uel alij cuipiam, cuius fides & amicitia nobis sit perspecta, certis legibus & conditionibus committenda est. At si prouinciam eiusmodi ditionis & imperij nostri facere, rationibus Reiq; publicæ nostræ conducat: utpote quæ & suis impensis se tueri queat, & ad res nostras opportunitates multas habeat: tunc quidem ut eam pacatam, incolasq; nobis non infestos habeamus, de ea legibus & moribus constituenda,

consilium

consilium iniri oportet: et de ipsis incolis tum placandis tum in officio continendis: quibus homines tui quibus maximè fidas præficiantur, penes quos summa rerum existat. Neq; inde discedendum nisi præsidijs relictis: quæ tandiu illic habenda sunt q̃diu est metus uel rebellionis ab incolis, uel impræßionis à proscriptis & uicinis populis. Quoniam uerò milites & sumptui sunt Rebuspub. & odio propter uitæ intemperantiã libidinesq;: nemoq; nisi in summo discrimine, eorum requirat operas: deinde in regione in qua domicilium non habent constitutum, ita uiuunt tanq̃ altero die discessuri: atq; de rebus, quas in bello acquisiuissent, exportandis, semper cogitent: ideo ut prouincia liberetur multis malis, incolis etiam præcidatur occasio moliendi aliquid mali aduersum nos, non incommodum fuerit domicilia ipsis militibus, illis in locis ubi opera eorum sit necessaria, donare: certos agrorum modos aßignare: ubi & uxores ducant, & familiam alant, & sint patres familias. Non erunt nec odio nec oneri tanto ei prouinciæ, cuius incolæ facti fuerint: prouinciamq; ipsam pacatiorem indies efficient sua præsentia, conuictu, comitate, humanitate, cæterisq; uirtutibus exercendis. Sed tamen nihil militibus concedendum est cum incolarum iniuria. Hoc fiet si uel uxores cum pos-

sessioni-

sessionibus eis concedantur: uel fundi uacui locaq; ad ædificandum aßignentur: uel, si id minus fieri poßit, translatis in tuam Remp. hominibus prouincialibus cum omni familia, ubi eis domus & agri concedantur: eorumq; fundis, domibus, agris ijs conceßis qui prouinciam tueantur, salutemq; et dignitatem nostram defendant. Interea cum incolis agendum ut id quicquid molesti eis uideatur, boni consulant: Rationes prouinciæ egere talibus præsidijs: nec ab externis hominibus, nec à seditiosis ciuibus Remp. aliter defendi posse: fore tamen ut cùm res pacatiores fore uidebuntur, præsidia omnia deducantur. Sed ne plura. Quæ in tua Rep. tam domi q̃ foris, & pacis et belli tempore, curanda agendaq; superioribus libris diximus, eadem omnia in prouincia per te parta agenda sunt. Incolæ beneuolentiam tuam principis cognoscant: Sentiant te patrem suum esse & pastorem: idq; et iure dicendo, & iniurijs uindicandis, & omnibus quæ Reipub. necessaria sint exercendis. Præfecturis et magistratibus prouinciæ illos ornato: ad militiam, cùm fides eorum erit perspecta, adiungito: aliaq; munera, quæ tutò poßis, cum illis communicato. Hoc modo animos eorum tibi deuincies ac in partes tuas pertrahes. Et hæc cum incolis. Cum uicinis autem populis fœdera ineunda sunt. Cum pro-

Z scriptis

scriptis qui uelint supplices esse ita agendum, ut mulcta eis pro delicti qualitate irrogata, recipiantur in gratiam. Nisi forte delictum tale est ut nullo modo in Remp. recipi possint: Sin minus, recipiendi sunt. Reddes tibi eos hoc modo ex inimicis amicos, & multorum tibi studia conciliabis. Omnino & inter arma clementiæ debet esse locus: quatenus quidem natura & conditio belli ferre possit. Post partam uerò uictoriam, punitis ijs qui authores belli in te fuere, in reliquos humanitas omnis exercenda est. Quid quæso homini ab homine accidere crudelius potest quàm si res illius adimat, in seruitutem eum redigat, uitam ei eripiat? Si uictor igitur nec rebus, nec libertate, nec uita hominũ uiolanda, potest fungi suo, hoc est ueri principis, atq; adeo patris et pastoris officio, quid tandem causæ est quo minus humanitate & omni clementia utatur in uictos? hoc est in fratres suos, seu errore, seu temeritate, seu superbia, seu quouis uitio lapsos. Christi illius mortis & inferni uictoris uox est, qua iubemur ignoscere alijs, quemadmodum nobis uelimus ignosci. Vbi igitur locus est maior ignoscentiæ, humanitati, clementiæ? præsertim cum populos in fide & obseruantia continere diu non queas nisi clementia. Malus enim est, ait orator, & idem philosophus, Senator, & Imperator, di-

uturni-

uturnitatis custos, metus: contrà beneuolentia fidelis est uel ad perpetuitatem.

CAPVT XVI.

Epilogus ubi causę bellii iusti repetũtur: & exhortatio ad pœnitẽtiã scelerum.

Hactenus à nobis exposita sunt quæ ante bellum, quæ in bello, quæ post bellum gerenda uideantur. Consilia scilicet quæ ad pacem cum dignitate tuendam pertineant uel exquirimus uel ab alijs data narramus: honesta quidem ut nobis uidentur et laudabilia: successum uerò à summo et præpotenti Deo petimus: sine cuius ope nullæ uires quantumuis magnæ, nulla consilia quantumuis bona nobis proderunt. Itaq; & hoc curandum est ut omnia bello necessaria conquiramus et apparemus: id quod à sanctissimis uiris, qui præerant Rebusp. factitatum animaduertimus: & Deum supplicissimè rogemus ut adiuuet conatus nostros. Ergo & cum Deo redeundum est in gratiam: & habenda iusta bellandi causa. Non nos incendant ad bellum cupiditates uel gloriæ uel finium propagandorum. Iustissima belli causa fuerit iniurias propulsare, populosq; nostros ab hoste tueri. Sed ad hæc accedat uitæ & morum nostrorum emendatio: sine qua difficile dictu est ut sperare quis possit uictoriam. Inuitus facio ut in exemplum proponam uicinum nobis & socium regnum Hungariæ: Sed quia & ipsum notissimum est omnibus, & res in eo gestæ à memoria nostra remotæ non sunt, ideo spero mihi hanc ueniam datum iri

 si breui-

si breuiter de eo dixero. Erat regnum illud & uetustate nobilißimum, & bellicis laudibus clarissimum, & auro argentoq; ditißimum, & omni armentorum genere locupletißimum, et uini frugumq; prouentu fertilißimum. Quid igitur in eo regno deerat ad uitam beatè fœliciterq; degendam? Habuit regem memoria nostra sanctißimum Vladislaum regis nostri Sigismundi patris tui germanum: habuit postea Ludouicum tuum Rex Sigismunde secunde patruelem fratrem. Ab utroq; bella gesta sunt cum Turcis iustißima illa quidem ut ego arbitror. Nam & iniurias ultum ibant, & populos suos ditionesque tuebantur. Verùm quia peccata Hungariæ (sic enim dicendum est) exundauerant, ideo uicta est: & optima eius pars ab hoste occupata. Quid igitur an Turcica fortitudine? Ego quidem ita arbitror: Sed idem ipse affirmare ausim Deum fuisse qui fortitudinem Turcarum in populum suum excitauerit: qui illos ad uindicanda scelera populi sui euocauerit: qui & arcus tetenderit: et sagittas exacuerit: & ungulas equorum ut silicem, & rotas quasi impetum tempestatis, & rugitum eorum tanquam Leonum formidabilem effecerit. Cur enim non eodem modo de hoc mihi loqui fas sit, quo Deus, ut refert Esaias diuinus uates, loquitur in Iudæos Nabuchodonozorem mis-

rem missurus? Quòd si Deus Nabuchodonozorē seruū suū uocat, quo duce Iudæos profligauerit, an non uocabit Turcam seruum suū per quem Hungaros punierit? O quàm dolenter hæc à me dicuntur. Sed audiamus cætera. Post Ludouici interitum duo reges, (liceat mihi quæso de his et loqui et sententiā ferre, quæ sint exemplo nobis cæterisq; monarchis) Duo igitur reges de Hungariæ regno cōtendere, bellaq; gerere cœperūt: alter à principibus christianis desertus in fidem ac clientelā Turcæ se cōtulit. at ille patronus clientis sui, amicum primò, socium, fratrem, deinde dominū se appellauit. Alter regum illorū bella cum Turca geßit: populos multos et ex Germania et ex alijs nationibus in Hūgariā eduxit. Sed quid tandem effecit? Exercitus illius partim fugati partim profligati: oppida, ciuitates, arces multæ atq; adeò regia ipsa capta, occupata, moribus et religionibus Turcicis imbuta et infecta. Quid igitur putamus in causa esse uictoriæ huius Turcicæ? an non uidemus Turcā esse per quē Deus et punit et puniturus est peccata populi sui? Quæ si nos ipsi nō punierimus, aderit Turca seruus Dei uiuentis, cum equis, curribus, arcubus, sagittis, et frameis suis non aliter nos (heu horrore perfundor hæc referens) puniturus quàm Hungaros punierit uicinos nostros. De hoc et in querela nostra de

pœna homicidij copiosè, et hîc breuiter diximus, ut earum rerum tibi rex et populis tuis cogitationem (in qua te uersari quotidie cupio) pro mea parte inijciam. Si igitur hostem hunc à ceruicibus nostris auertere uelimus, demus operã ut uitã nostram in melius cõmutemus. Etenim mores corrupti nostri, fides et officiũ neglectũ, uita pœnitere nescia, maximũ et firmißimũ robur est hostibus aduersus nos: Contrà præcipua arma nostra in pœnitentia et precatione posita existimemus: quibus irã Dei placemus & tantas calamitates à nobis propulsemus. Hoc cùm erit factũ tũ causæ iustitia nobis erit adiumento. Neq; enim nos inferemus bellũ sed propulsabimus: neq; pro ambitione aut gloria, sed ꝓ aris, focis, liberis, uxoribus, deniq; pro Rep. et religiõe pugnabimus. Frãgentur tũc uires Turcicæ et omnium hostiũ. non eis proderũt artes belli, non hominũ multitudo. Deo enim pro nobis pugnãte hostes omẽs & diaboli ipsi cedãt necesse est. Et hæc quidẽ de ciuili hominũ societate quæ domi moribus et legibus gubernatur: foris armis ab hoste defenditur, dicta sint. Nunc ad ecclesiam et cœtus sacros transeamus.

FINIS

III. lib.

commenatriorum de Rep. emendanda.

AND. FRICIUS LECTORI S. D.

SUPERSUNT ADHUC libri duo commentariorum nostrorum de Repub. emendanda: alter de ecclesia, alter de schola. Tractanti enim hoc argumentum quod nos suscepimus, omittenda hæc duo minimè uidebantur: ex quibus summa perueniant commoda ad res mortalium. Ac illos quidem libros duos, certas et quidem graues ob causas, ante editionem horum quos typis excusos uides, constitueram euulgare. Resq; erat inchoata: sed fatis nescio quibus impedita, quo minus ad finem perducta sit. Itaq; tu quod nunc damus, id uelim boni consulas. Reliqua quæ erant tractanda uel ab ijs expectes qui hæc melius præstare poßint: uel à nobis ipsis, siquidem hæc fata unq̃ mutabuntur: Vel nobiscum feras æquo animo id quod mutari potestatis non est nostræ.

VALE

die 26. Mensis Iunij. Anno MDLI.

CRACOVIÆ.

M·D·L·I·